

Misliti socialne inovacije

uredila
Slavko Gaber
Veronika Tašner

Univerza v Ljubljani
Pedagoška fakulteta

Misliti socialne inovacije

Uredila

Slavko Gaber in Veronika Tašner

EVROPSKA UNIJA
EVROPSKI SKLAD
SOCIALNI SKLAD
NALOŽBA V VAŠO PRIHODNOST

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA IZOBRAŽEVANJE,
ZNANOST IN ŠPORT

Zavod
Republike
Slovenije
za šolstvo

Ljubljana, 2019

Misliti socialne inovacije

Naslov izvirnika Sata innovaatiota Suomesta (dopolnjena izdaja, 2017)

Uredila Slavko Gaber in Veronika Tašner

Prevod Goran Gaber, Nataša Mojškerc (Socialne inovacije iz Finske), Nika Šušterič (Socialne inovacije od drugod)

Slovenski jezikovni pregled Tomaž Petek

Izdala in založila Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani

Zanjo Janez Vogrinc, dekan

Oblikovanje naslovnice Roman Ražman

Priprava Igor Cerar

Tisk Birografika Bori, d. o. o., Ljubljana

Naklada 300 izvodov

Prva izdaja, prvi natis

Ljubljana, 2019

Krepitev kompetence podjetnosti in spodbujanje prožnega prehajanja med izobraževanjem in okoljem v osnovnih šolah

Naložbo sofinancirata Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport Republike Slovenije ter Evropska unija iz Evropskega socialnega sklada.

CIP – Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

316.422(082)

MISLITI socialne inovacije / uredila Slavko Gaber in Veronika Tašner ; [prevod Goran Gaber, Nataša Mojškerc, Nika Šušterič]. - 1. izd., 1. natis. - Ljubljana : Pedagoška fakulteta, 2019

Prevod dela: Sata innovaatiota Suomesta

ISBN 978-961-253-236-9

1. Gaber, Slavko, 1958-

298134016

© Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani, 2019

KAZALO

Predgovor	
Odstiranja socialnih inovacij	11
<i>Veronika Tašner in Slavko Gaber</i>	
Uvod	
Sto let Finske – od revne države do države blaginje	15
<i>Ilkka in Vappu Taipale</i>	
SOCIALNE INOVACIJE IZ SLOVENIJE	
1 Biti samooskrben na enem hektarju – Učni poligon za samooskrbo Dole, Poljčane	23
<i>Ana Vovk Korže</i>	
2 Skupnostni urbani ekovrt v borovi vasi v Mariboru	32
<i>Simona Trčak Zdolšek</i>	
3 Knjižnica Reči	35
<i>Jošt Derlink</i>	
4 Ustanovitev teritorialne obrambe, njen razvoj in preobrazba v državno vojsko	39
<i>Ladislav Lipič</i>	
5 Sindikat vzgoje, izobraževanja in znanosti	43
<i>Vladimir Tkalec</i>	
6 »Projekt Človek«: ključna načela pri uvajanju inovativnih socialnozdravstvenih programov na področju pomoči zasvojenim z drogami	48
<i>Bogdan Polajner</i>	

7	Druga violina
<i>Valerija Bužan</i>	55
8	Šole kot središča skupnosti
<i>Živa Kos, Slavko Gaber in Veronika Tašner</i>	63
9	Stanovanjska zadruga Zadrugator
<i>Maša Hawlina in Rok Ramšak</i>	71
10	Družbenoodgovorno gospodarjenje kot socialna inovacija
<i>Viktor Žakelj</i>	75
11	Pravična trgovina v Sloveniji
<i>Živa Lopatič</i>	80
12	Zadruga Stara roba, nova raba
<i>Luna J. Šribar</i>	84
13	Delo s storilci nasilja
<i>Gregor Mešič</i>	88
14	Organizacija podpore materi z motnjo v duševnem razvoju
za samostojno življenje z otrokom v skupnosti
<i>Martina Kljun</i>	91
15	Simbioza med generacijami za e-pismeno Slovenijo
<i>Tjaša Sobočan</i>	97
16	Kralji ulice, inovativno reševanje brezdomstva
<i>Špela Razpotnik</i>	105
17	Abortus na zahtevo ženske
<i>Sara Rožman, Metka Mencin Čeplak in Milica Antić Gaber</i>	111

- 18 **Mirovni inštitut –
Inštitut za sodobne družbene in politične študije** 118
Vlasta Jalušič
- 19 **Zgodovinska vloga ZSMS** 122
Andrej Verlič
- 20 **Slovenski plebiscit 1990 kot socialna inovacija** 127
Viktor Žakelj
- 21 **Preprečen miting v Ljubljani 1. 12. 1989 in
ocena delovanja milice** 131
Pavel Čelik
- 22 **Program mladih raziskovalcev** 138
Ciril Baškovič, Boris Frlec in Erik Vrenko
- 23 **Uvedba mednarodne mature (*International Baccalaureate*)
v Sloveniji** 145
Ivan Lorenčič in Janez Šušteršič
- 24 **Oblikovanje sistema varstva pred naravnimi in drugimi
nesrečami v letih po osamosvojitvi kot pomemben steber
nacionalne varnosti, katerega pomemben del je odziv,
imenovan zaščita in reševanje pod taktirko Civilne zaščite** 149
Srečko Šestan
- 25 **Model stičišč demokracije v Sloveniji** 159
Nataša Mojškerc in Slavko Gaber
- 26 **Uvajanje humanega skupinskega dela v zapore
v Sloveniji** 165
Dragan Petrovec

27 Kontekst šolskih reform na Slovenskem v začetku sedemdesetih let prejšnjega stoletja	168
<i>Zdenko Medveš</i>	

SOCIALNE INOVACIJE IZ FINSKE

1 Enodomni parlament	175
<i>Riita Uosukainen</i>	
2 Odbor za prihodnost	179
<i>Jyrki Katainen</i>	
3 Koalijsijske vlade	182
<i>Harri Holkeri</i>	
4 Volilna pravica žensk in 40 odstotne kvote	184
<i>Tuula Haatainen</i>	
5 Preprečevanje korupcije	186
<i>Johannes Koskinen</i>	
6 Ljudstvo Sami	188
<i>Pekka Aikio</i>	
7 Preprečevanje slumov	191
<i>Pekka Korpinen</i>	
8 Študentska stanovanja	193
<i>Ulla-Mari Karhu</i>	
9 Zaposlitvena pokojninska shema	195
<i>Kari Puro</i>	
10 Brezplačni šolski obroki	198
<i>Kirsi Lindroos</i>	

11 Alkoholna politika	201
<i>Jussi Simpura</i>	
12 Mediacija kaznivih dejanj	204
<i>Aune Flinck</i>	
13 Prepolovitev števila prometnih nesreč s smrtnim izidom	208
<i>Pekka Tarjanne</i>	
14 Preprečevanje samomorov	211
<i>Kristian Wahlbeck</i>	
15 Finske knjižnice	214
<i>Kaarina Dromberg</i>	
16 Osnovna šola	217
<i>Erkki Aho</i>	
17 Brezplačno šolanje	219
<i>Sonja Kosunen</i>	
18 Študentska podpora	222
<i>Silja Silvasti</i>	
19 Finska osnovna edukacija iz umetnosti – inovator ustvarjalnosti	225
<i>Minna Lintonen</i>	
20 Finska metoda pripovedovanja	227
<i>Monica Riihelä</i>	
21 Nordijsko sodelovanje	229
<i>Larserik Häggman</i>	

22	Demilitarizirani Åland	231
	<i>Roger Jansson</i>	
23	Finski nenasilni odpor	235
	<i>Steve Huxley</i>	
24	Finsko združenje igralnih avtomatov	238
	<i>Raimo Vistbacka</i>	
25	Ekonomska avtonomija študentskih unij	241
	<i>Linnea Meder</i>	
26	Tabori Prometej in Mladinska filozofska prireditelj	244
	<i>Matti Mäkelä</i>	
27	Kampanja za skupno odgovornost	246
	<i>Kalle Kuusimäki</i>	
28	Linux	248
	<i>Jyrki J. J. Kasvi</i>	
29	Savna	251
	<i>Lasse Viinikka</i>	
30	Zimsko plavanje	253
	<i>Paula Kokkonen</i>	
31	Nordijska hoja	255
	<i>Eero Akaan-Penttilä</i>	
32	»Nore« šale	257
	<i>Jussi Särkelä</i>	
33	Mirovno posredovanje in zapuščina Marttija Ahtisaarija	259
	<i>Tuija Talvitie</i>	

- 34 **Mattila, prostor srečevanja moških** 263
Arvi Pihlman
- 35 **Koiliskeskus – lažji vsakdanjik v centru dobrobiti** 267
Mia Lumio, Elias Pakonen, Anu Hakari in Elina Lehtonen
- 36 **Nova skupnostna urbana kultura** 276
Jaakko Blomberg
- 37 **Temeljni dohodek** 280
Olli Kangas

SOCIALNE INOVACIJE OD DRUGOD

- 1 **Celovita kurikularna reforma na Hrvaškem** 287
Boris Jokić
- 2 **Izobraževanje: od žrtve družbenega dogajanja do dejavnika družbenih sprememb** 294
Ana Pešikan in Slobodanka Antić
- 3 **Elektrarna v Razvojnem centru in tehnološkem parku Križevci** 300
Tihomir Hodak
- 4 **Podpora inovativnim pristopom za povečevanje zaposlenosti in zaposljivosti mladih** 304
Jelena Milovanović
- 5 **Reforma sistema socialnega varstva v Republiki Makedoniji** 307
Mila Carovska

6	Uporaba celostnega kurikula za ozaveščanje, spreminjanje stališč in promocijo sodelovalnih dejavnosti za ohranjanje dobrobiti in vseživljenjskega učenja učencev, družin in skupnosti	312
	<i>Ann-Marie Houghton</i>	
7	Območje družine	318
	<i>Vicky Leigh in Kirstin Kerr</i>	
8	Razvoj edukacije za inovacije v islandskem kontekstu	325
	<i>Gisli Thorsteinsson in Svanborg R. Jónsdóttir</i>	
	Socialne inovacije in prihodnost	335
	<i>Slavko Gaber in Veronika Tašner</i>	
	Stvarno in imensko kazalo	353

PREDGOVOR

Odstiranja socialnih inovacij

V tej monografiji najdemo široko množico predstavitev socialnih inovacij. Ta je pestra glede področij, na katerih se poskuša odgovoriti na problematiko določenega časa, obdobja pa tudi kar zadeva geografska razsežja. Slovenija je v središču prvega dela te knjige socialnih inovacij. Za začetek (pričakujemo, da bo njihovo število v nadaljevanju raslo) smo zbrali nekaj manj kot 30 inovacij, ki obsegajo čas obdobja socialistične Jugoslavije, v katerem smo v Sloveniji inovativno ohranjali prostore svobode, vzpostavljali prostor za avtonomno oblikovanje šolskega sistema, oblikovali zasnutke kasnejše slovenske vojske ipd. Med slovenskimi inovacijami najdemo tudi tiste, ki so neposredno prispevale k prehodu v samostojno državo in inovacije, ki danes sooblikujejo iskanja poti iz zagat, v katerih se je, tako kot druge države predstavnikiških demokracij in tržnega gospodarstva, našla tudi samostojna Slovenija.

Tudi zato, ker smo idejo za tematiziranje socialnih inovacij dobili ob prebiranju angleškega prevoda dela z naslovom *100 socialnih inovacij s Finske*¹, smo v delo vključili prevod večjega števila inovacij, popisanih v tem delu. Iz dela, ki ga je uredil Ilkka Taipale in je bilo prvič objavljeno leta 2006 ter po tistem večkrat dopolnjeno in ponatisnjeno ter je vse pogosteje tudi prevajano v druge jezike, sva za bralke in bralce v Sloveniji izbrala posebej povedne finske inovacije. Z razlogom in po premisleku smo temu dodali izbrano število finskih inovacij, ki jih ne najdemo niti v finski izdaji dela iz leta 2017. Ko nas je zanimalo, ali so na Finskem na delu tudi tekoče inovacije, ki jih

1 Gl. Taipale (2013). *Socialne inovacije*, v delu *Socialne inovacije s Finske*, pod številko 1, 3, 6, 8, 9, 10, 13, 17, 18, 21, 22, 23, 25, 27, 28, 29, 31 in 32 je prevedel Goran Gaber po knjigi *100 Social Innovations from Finland* (2018, ponatis). Socialne inovacije (prvotako v poglavju *Socialne inovacije s Finske*) pod številko 2, 4, 5, 7, 11, 12, 14, 15, 16, 19, 20, 24, 26, 30 in 33 je prevedla mag. Nataša Mojškerč po knjigi *Sata innovaatiota Suomesta* (dopolnjena izdaja 2017).

bodo verjetno zajeli šele v enem prihodnjih dograjevanj zdaj že široko poznanega dela, se je pokazalo, da smo upravičeno pričakovali, da nacija, ki je pred kratkim praznovala 100. obletnico neodvisnosti, dodatno spodbujena tudi z objavo 100 socialnih inovacij, inovira tudi danes. Podatek o inovacijah, ki so – čeprav so finske – prvič objavljene v naši izdaji, je na voljo v opombah pod črto pri konkretni inovaciji. Za to, da smo uspeli pridobiti omenjene inovacije, pa tudi za prevod pomembnega dela finskih inovacij iz njihovega jezika sva podpisana dolžna zahvalo mag. Nataši Mojškerc, ki živi in dela na Finskem in je odločilno pripomogla k temu, da smo najprej pridobili dostop do socialnih inovatorjev, inovatork in potem od njih uspeli dobiti tudi predstavitev njihovih inovacij.

Projektu POGUM², ki ga vodi Zavod Republike Slovenije za šolstvo, in koordinatorici projekta Tatjani Krapše sva dolžna zahvalo za podporo pri naši odločitvi, da si pridobimo podrobnejši in bolj poglobljen vpogled v inoviranje po številu prebivalstva še v manjši državi, kot je Slovenija, na Islandiji, ki inovativnost – tudi socialno – ponuja kot del izbirnega kurikula v svojih šolah. V okviru projekta sta si kolegici pridobili tudi boljši vpogled v socialne inovacije v Veliki Britaniji. Oba obiska sta se odražala tudi v prispevkih, ki jih najdete v knjigi.

Socialno inoviranje pa ni na delu le »daleč na severu«, ampak smo mu priča tudi v državah, ki so ne tako dolgo nazaj predstavljale republike naše skupne države. V delu boste tako našli popise socialnih inovacij iz Makedonije, Srbije in iz Hrvaške. Vsem, vam iz Slovenije ter kolegicam in kolegom iz drugih držav, se iskreno zahvaljujemo za pripravljenost sodelovati v podvzetju, za katero verjameva, da lahko spodbudi k premislekom in praksam, ki bodo omogočili izogib velikim nevarnostim, ki nam pretijo, in povečali možnosti izkoristiti priložnosti za višjo kakovost ter več smisla našega individualnega prebivanja ter skupnih prebivanj v času, ki je pred nami.

.....
 2 Projekt Pogum financira ESS Evropske unije. Več o projektu gl. na <https://www.zrss.si/objava/projekt-pogum>.

Naj ta predgovor skleneva s posebno zahvalo Ilkki Taipale, ki je lahko s svojim postavljanjem skupnega dobra pred individualna ugodja zgled naši generaciji in prihodnjim generacijam, pa tudi s povabilom k prebiranju tu objavljenih socialnih inovacij – torej k sociološki imaginaciji³ ter produktivnim socialnim inovacijam za individualno in skupno dobro.

VERONIKA TAŠNER IN SLAVKO GABER

Literatura in viri

Bulajič Maruša (2012). *Socialne inovacije v Sloveniji* (magistrsko delo). [http://dk.fdv.](http://dk.fdv.uni-lj.si/magistrska/pdfs/mag_bulajic-marus.pdf)

[uni-lj.si/magistrska/pdfs/mag_bulajic-marus.pdf](http://dk.fdv.uni-lj.si/magistrska/pdfs/mag_bulajic-marus.pdf)

Ilkka Taipale(ed.) (2006, 2015, 2017 (ponatisi)). *100 sosiaalista innovaatiota Suomesta.*

Helsinki: Itämerikeskussäätiö: Kunnia.

Ilkka Taipale (ed.) (2013, 2018 (ponatisi)). *100 Social Innovations from Finland.* Helsinki:

Finnish Literature Society.

Mills, W. (2018). *Sociološka imaginacija*. Ljubljana: Založba FDV

POGUM (2018) <https://www.zrss.si/objava/projekt-pogum>

.....
3 Gl. Mills (2018).

UVOD

Sto let Finske – od revne države do države blaginje

Pred stotimi leti je bila Finska revna država na periferiji sveta z nekaj milijoni prebivalcev. Šeststo let je bila del Švedske, sto let pa avtonomni del Ruskega cesarstva. To je narod naučilo pokorščine, hkrati pa je prispevalo k rojstvu nacionalne zavesti in ponosa na svoj jezik in kulturo. To bi skoraj zapravili takoj na začetku samostojnosti, v krvavi državljanski vojni leta 1918. Druga svetovna vojna je nacijo dodatno preizkušala, toda tudi povezala vse njene sile v prizadevanju za boljšo prihodnost. Socialna zgodovina nacij ustvarja zanimive razvojne poti in tako je bilo tudi na Finskem.

Če država nima rudi in diamantom podobnega bogastva in če se nahaja v ostrem severnem podnebjju, je treba izhajati iz tega, kar imamo – ljudi in gozdov. Nikogar si ne moremo privoščiti pustiti na strani, kajti vse potrebujemo pri oblikovanju države, ki smo jo začeli graditi na načelu univerzalnosti.

To je najprej pomenilo izobrazbo za vse. V resnici je že v začetku 17. stoletja Cerkev zahtevala sposobnost branja. Ljudje so morali znati brati Sveto pismo in Katekizem v svojem jeziku, drugače niso dobili cerkvenega posvetila ob poroki. Toda potrebovali smo več izobrazbe.

Potem smo začeli plačevati majhne pokojnine vsem prebivalcem Finske, starejšim od 65 let, in majhen otroški dodatek vsem otrokom. Zanimivo je, da sta v drugem desetletju 21. stoletja Mednarodna organizacija dela in Odbor za socialni razvoj ZN poudarila podobno strategijo. Tako imenovani »*Social Protection Floor*« poudarja, da potrebujemo trdno podlago in ne samo varnostne mreže, skozi katero je mogoče pasti. Majhne pokojnine, majhni otroški dodatki; finske izkušnje dokazujejo, kako se je mogoče s pomočjo solidarnosti in socialnih inovacij dvigniti iz revščine.

Socialne inovacije ponujajo nove rešitve določenih problemov, ki nas zadevajo. Velike organizacije in zakonodaje, kot so šolstvo ali zdravstvo, so del socialnih inovacij. V vsakdanjem življenju ljudje razvijejo sredstva za zadovoljitev skupnih potreb, npr. medsosedska pomoč ali skrb za ceste. Del socialnih inovacij so starodavne tradicije, kot so savna in Božiček, pa tudi najnovejše, kot so besedilna sporočila. Socialne inovacije so pravzaprav temelj za vse tehnične inovacije. Vedno potrebujemo znanje, infrastrukturo, podporni sistem in odobravanje dosežkov pri ljudeh. Tehnologija je vedno socialna; potrebuje namreč socialno podlago. Ker so bili vsi na Finskem navdušeni le nad tehnološkimi inovacijami, smo se odločili poudariti tudi socialne inovacije.

V knjigi 100 Finskih socialnih inovacij prikazujemo finski model s pomočjo stotih različnih avtorjev in avtoric. Gre za skupnost majhne nacije in njeno razvojno pot v cvetočo informacijsko družbo. Avtorji in avtorice knjige so strokovnjaki in strokovnjakinje s svojega področja. Knjiga ob svojem prvem izidu leta 2006 ljudi ni zanimala. Vse v njej je bilo samoumevno! Brezplačno izobraževanje, t. i. »everyman's right«, ki pomeni, da ima kdor koli prost dostop do narave¹, in vse druge stvari so bile del našega vsakdanjika – kaj naj bi se temu čudili.

Šele po tem, ko je knjiga vzbudila mednarodno pozornost, je našla svoj odmev tudi na Finskem. Knjiga je bila hitro prevedena v različne jezike. Japonsko, Tajvan in Korejo so zanimali izobraževanje in vrtci. Konsenz je vzbudil upanje v veliko politično nestabilnih državah. Vprašanja enakopravnosti so bila aktualna povsod. Na Finskem živenci priseljenci in priseljenke so hoteli knjigo prevesti v svoj jezik, da bi pomagali svojim državam. Naenkrat je bilo prevodov deset, potem dvajset in zdaj je knjiga prevedena v več kot petdeset jezikov in še jo prevajajo.

1 Splošna pravica dostopa vseh do narave ni omejena le na finsko prebivalstvo, ampak velja tudi za tužce in turiste. Na podeželju lahko kdor koli hodi, teče na smučeh ali kolesari povsod, razen v neposredni bližini hiš ali na poljih, ki bi bila lahko poškodovana. Kdor koli lahko začasno tabori na primerni razdalji od hiš in nabira gozdne sadeže, gobe in rože, če le ne spadajo med zaščitene vrste (op. prev.).

Sporočilo knjige lahko pravzaprav povzamemo v šestih t. i. »skrivnostih«.

Enakopravnost moških in žensk je temeljni kamen. Prispevek žensk potrebujemo v družbi, doma pa pri ukvarjanju z otroki potrebujemo prispevek moških. Tako dobimo celoto, ki je bogata in raznovrstna. Na Finskem so ženske kot prve na svetu hkrati z volilno pravico dobile tudi pravico do političnega delovanja; lep primer tega je 19 poslank v prvem finskem parlamentu leta 1907. O enakopravnosti moških govori vpliv očetovskega dopusta v zadnjem času: razvilo se je novo očetovstvo, v katerem so moški srečni, ko skrbijo za novorojenčke in majhne otroke.

Civilna družba je na Finskem močna; danes imamo več kot sto tisoč različnih organizacij, ki jih podpira enkratni finančni sistem. Igralnice, igranje lota in igralni avtomati so v lasti organizacije, ki zbran dobiček razdeli nevladnim organizacijam. Čeprav imajo državljani na voljo storitveni sistem države, je veliko prostovoljnega dela, ki je vedno vzajemno, saj sta tisti, ki pomaga, in tudi tisti, ki mu pomagamo, deležna psihične dobrobiti prostovoljnega dela.

Izobraževanje je nedvomno najprepoznavnejši del Finske po svetu. Izobrazbo cenimo in učiteljski poklic je priljubljen. Izobraževanje je brezplačno, všteti univerzitetno izobraževanje, in študentom plačujemo študentsko podporo.

Samouprava občin omogoča, da se v več kot 300 občinah odločitve, povezane s stanovanjem, z načrtovanjem mesta, izobraževanjem in z zdravjem, sprejemajo blizu državljanom. Občine imajo pravico do obdavčevanja, kar jim omogoča delovanje.

Konsenz je finsko načelo delovanja. Vlade so vedno večstranarske, sindikati in vlada pa se pogajajo o socialnih reformah ali zniževanju sredstev, če je to potrebno. Nasprotnik je tako v vsakdanjiku vedno prisoten, zato ne moremo imeti sovražnikov.

Najpomembnejše od vsega pa je vendarle *zaupanje*. Naši vladi lahko zaupamo enako kot sosedom. Policija je zanesljiva in sodstvo deluje brezhibno. Nizka raven korupcije prispeva k transparentnosti našega delovanja. Ob obilju socialnega kapitala so tudi pogoji za

podjetništvo dobri: naročnikom je mogoče zaupati in dogovorjeno drži. To v vsakdanje življenje prinaša veliko udobja in preprostosti. Otroci se lahko svobodno igrajo in sami hodijo naokrog v mestih in gozdovih.

Finska vseeno ni dežela popolne sreče, kako naj bi tudi bila? Razvojne potrebe družbe se vedno nadaljujejo, brez stalnega razvijanja nič ne ostane dobro. Na drugi strani zgodbe o uspehu Finske najdemo sorazmerno visoko nezaposlenost. Leta 2018 je nezaposlenih dobrih osem odstotkov ljudi; veliko dela se je avtomatiziralo in živimo v družbi »samopostrežbe«. Tudi na domu načelno nimamo pomočnic in pomočnikov. Obiskovalcem Finske pozornost vzbujata pretirana raba alkohola, ki je vidna tudi na cestah in v barih. Naraščajoč pojav v zadnjem času je tudi to, da vse več ljudi stanuje samih; med dva in pol milijona gospodinjstev je milijon tistih, ki živijo sami.

Midva, pisca tega besedila, sva v svojem življenju doživela vzpon Finske. Najini družini sta bili med državljansko vojno na nasprotnih straneh in to se je dolgo občutilo. Rodila sva se v hrup druge svetovne vojne in v revno, od vojne razpadajočo deželo. Ko je šla Vappu v šolo leta 1947, je bil Unicef ravno ustanovljen in prvi prejemnici pomoči sta bili nekdanja Jugoslavija in Finska. »Dobro se spominjam, ko so Unicefovi škornji v škatlah prispeli v našo šolo, in zares so prišli prav, veliko sošolcev in sošolk ni imelo pravih čevljev«. Finska, nekdanja prejemnica pomoči, je pozneje postala darovalka.

V sedemdesetih letih smo vsem zagotovili osnovno izobraževanje in sprejeli zakonodajo o javnem zdravstvu, s pomočjo katere smo zagotovili zdravstvene storitve na revnem podeželju. »Borila sva se za enakopravnost, pravico do dnevnega varstva otrok, zakon o splavu leta 1970 in za prepolovitev števila prometnih nesreč. Sva vesela davkoplačevalca, saj so vsi štirje najini otroci dobili brezplačno izobrazbo vse do univerzitetne ravni.« Danes se spopadamo s položajem tistih, ki živijo sami, pravicami duševnih bolnikov in z dvigom ravni informacijskotehnološkega znanja starejših – in se seveda vedno zavzemamo za mir na svetu.

Prepričana sva, da imate tudi v Sloveniji odlične socialne inovacije, od katerih bi se drugi narodi lahko česa naučili. Upava, da vas bo ta knjiga navdušila, da jih boste postopoma zbrali in jih objavili!

ILKKA IN VAPPU TAIPALE

SOCIALNE INOVACIJE IZ SLOVENIJE

1

BITI SAMOOSKR BEN NA ENEM HEKTARJU - UČNI POLIGON ZA SAMOOSKRBO DOLE, POLJČANE

Preobrazba travnika v samooskrbni center in učilnico v naravi

V naselju Modraže v občini Poljčane je zaselek Dole, ki je dobil ime po U-oblikovanem površju, pri katerem so vode v preteklosti odnašale zgornji humusni del prsti, zato je zemlja ostala sprana in zbita. Želja po pridelavi lastne hrane je pripeljala do odločitve, da se tudi ta izprana zemlja uporabi za samooskrbo na povsem trajnostni način.

Kot družba smo se namreč znašli pred nevarno prelopnico, ki nas loči od odvisnosti od trgovin in kemiziranega načina življenja ter možnostjo, da se vsaj postavimo na lastne noge in postanemo samooskrbni. Prav te možnosti lahko vidimo na Učnem poligonu za samooskrbo: alternativni objekti za prebivanje in shranjevanje pridelkov (mongolska hiša jurta in zemljanka), pridobivanje sončne energije, lastni vodni viri in permakulturne pridelovalne površine. Območje je popolnoma samooskrbo in ni odvisno od državnih sistemov (Vovk Korže, 2014). Zbiramo deževnico in jo ponovno rabimo. Na pred leti nerodovitni zemljini se zdaj širijo različni tipi gred, od gomlastih do visokih, grede za 365 dni, grede na paletah in zeliščne spiralne grede. Skupna lastnost teh pristopov je, da olajšajo delo, da porabimo ostanek rastlin za rast novih in da pridelamo hrano brez kemikalij. Izdelke je mogoče videti in nekatere tudi kupiti v zemljanki. Na učnem poligonu spoznamo številne možnosti samooskrbe: od pridelave, predelave in uporabe tradicije do inovacij za zdravo in zadovoljno življenje.

Zasnova učnega poligona Dole kot mini rodovna posest za samooskrbo in izobraževanje

Zamisel za Učni poligon Dole izhaja iz potrebe po izkustvenem in praktičnem raziskovanju in učenju. Zdajšnji čas poleg spretnosti uporabe mobilnih tehnologij in digitalnih naprav zahteva tudi načrtovalsko razmišljanje: kje mora kaj biti, zakaj, kako deluje narava, kako lahko od narave živimo, ne da pretirano posegamo vanjo. S ciljem vzpostaviti območje za raziskovanje in učenje o samooskrbi je bil leta 2010 vzpostavljen učni poligon za samooskrbo Dole. Na tem območju so posebej poudarjene ureditve, ki vsakomur omogočajo, da si lahko uredi zbiranje deževnice, koriščenje energije sonca, gojenje rastlin za hrano, trajnostna prebivališča, kot so: mongolska hiša (jurta) in zemljanka ter posaditev trajnic (dreves in grmovnic).

V ravninskem delu poligona so gomilaste grede, visoke grede ter učni profil za raziskave prsti in sedimentov. Za vzgojo semen je postavljen rastlinjak in za shranjevanje pridelkov zemljanka. Tod je tudi poljsko stranišče z naravnim kompostiranjem. Učne table za samostojno učenje so ob vseh ureditvah na poligonu. Na gričevnatih obrobjih poligona so posajena drevesa lupinarjev in sadna drevesa ter urejene terase. Na zgornjem, ravninskem delu so mlaka za zbiranje deževnice in mongolska hiša jurta z zimskim vrtom in umivalnico ter s kompostnim straniščem. Na poligonu so številne vrste gred (na kartonu, dvignjena, z biomaso, greda na ključ, rastoča greda). Na najvišjem delu poligona Dole je urejen raziskovalni prostor za ekoremediacije. Tod se raziskujejo prsti glede na različne rastiščne potrebe. Posajen je vegetacijski pas, vzpostavljen kolobar in kompostišče. V zgornjem delu poligona je tudi bajer s padavinsko vodo, ki namaka rastline v rastlinjaku. Za potrebe pitne vode je urejen vodohram, sicer pa poligon ni priključen na javno vodovodno omrežje, saj koristi lastne vode vire. Prav tako ima svoje obnovljive vire sončne energije, zato je odličen primer samooskrbe za vsakogar.

Velikost enega hektarja je tista površina, ki omogoča zasaditev raznovrstnih rastlinskih vrst in habitatov (gozd, sadovnjak, travnik,

vrta, njivo, vodni habitat). Antropogene in naravne površine omogočajo sklenjen krogotok energije in snovi; hkrati je tako majhna posest, da je ni problem obdelati in ni potrebno intenzivno fizično delo, saj se lahko obdeluje brez mehanizacije. Velikost 1–3 ha je namreč tista velikost posesti, ki glede na velikost Slovenije omogoča vsem skupnostim, ki imajo to željo, da bi lahko živele v neokrnjeni naravi z lastno proizvodnjo hrane.

Gozd na posestvu je neke vrste tovarna lesa in prostor za veliko živih bitij (Pierce, 1990). V njem rastejo raznolika drevesa, užitne grmovnice, gobe in zelišča. Gozd daje tudi nelesne proizvode, kot so: smola, plodovi dreves, lubje, listje, olja in zdravilne rastline. Sicer gozd skrbi za uravnavanje mikroklima, čisti zrak, izgrajuje prst in ima veliko pozitivnih učinkov na hidrološki sistem v pokrajini.

Pestrost mikrohabitatov omogoča stabilnost ekosistema, saj posestva ne prizadene izpad ene kulturne rastline zaradi npr. zmrzali, ujme ali poškodovanosti zaradi insektov. Pestrost rastlinskih vrst omogoča dostop do sveže zelenjave in sadja večji del leta. Na manjši površini se oblikuje osebni stik z naravo. Hrana se prideluje pri sistemu permakulture, brez uporabe fitofarmaceutskih sredstev, umetnih gnojil in težke mehanizacije. Pomembno vlogo imajo trajnice, kot so: gozd, sadovnjak in grmovnice.

Bistvo odgovornega gospodarjenja z zemljo je samozadostnost posesti na majhnih površinah. To pomeni na eni strani čim bolj varčno pridelavo hrane, na drugi strani pa skrb za odpadne snovi, kot so voda in odpadki, ki – če delujejo po naravnih principih – sploh niso odpadki, ampak surovina, ki kroži v sistemu. Najbolj znan primer je kompostiranje vseh vrst razgradljivih odpadkov (Stutz & Warf, 2005). Pomembno je, da se vse snovi na posestvu vključujejo v ponovno rabo (steklo) ali pa se reciklirajo (papir).

Preglednica 1: Glavne razlike med konvencionalno kmetitjo in mini samooskrbnim posestvom (Vovk Korže, 2016)

	Konvencionalna kmetija	Mini samooskrbna posest
Namen proizvodnje	Za prodajo – zaslužek	Za lastno oskrbo, duhovno izpopolnitev, presežki za trg
Delovna sila	Zaposleni, družina	Družina
Mehanizacija	Večina dela se opravi strojno	Delo se opravi ročno
Uporaba kemikalij	Veliko	Nič
Velikost posestva	Od 10 do več kot 100 ha	1–3 ha
Poljščine	Koruzna, silažna pridelava, živinoreja, zelenjava, sadje	Sadje, oreški, jagodičevje, krompir, zelenjava, zelišča, tehnične poljščine (lan, sončnice, konoplja, kopriva), lesni in gozdni proizvodi, žitarice
Usmerjenost rabe tal	Enoletnice	Trajnice
Integracija človeškega habitata s kmetijskimi površinami	Nizka ali je ni	Visoka

Za gradnjo naravnih prebivališč uporabimo naravne materiale, kolikor je to mogoče. Hiše so narejene po sistemu nizkega vpliva na okolje, uporabe obnovljivih virov energije in iz lokalnih surovin; temu pravimo »low impact housing« (Raman, 2006). Uporabljajo se: glina, les, kamen, slama, konoplja. Taka prebivališča so običajno manjša in se odlično skladajo z okolico.

Preglednica 2: Glavni značilnosti naravnih bivališč (Vovk Korže, 2016)

Lastnosti	Opis
Material	Naravni, iz lokalnega okolja
Energija	Naravne izolacije, obnovljivi viri energije, kot so: sonce, biomas, veter, energija zemlje
Krožno gospodarjenje z naravnimi viri	Večkratna raba deževnice, čiščenje sive vode, kompostni WC, naravno čiščenje sive vode, kompostiranje

Gospodarjenje z odpadki	Zmanjševanje na izvoru, ponovna raba, recikliranje, kompostiranje
Fizično počutje	Občutek življenja v naravi, brez sevanja in neugodnih vplivov
Cena prebivanja	Bistveno nižji stroški prebivanja zaradi trajnostnih pristopov življenja
Povezanost z naravo	Neposredna in posredna, prek surovin in materialov
Duševno počutje	Občutek aktivnega življenja, osebnega razvoja in polne odgovornosti za lastni dom
Vzgojni prispevek	Velik prispevek mladim, da razumejo delovanje narave in dobivajo praktične izkušnje življenja z naravo ter da spoznajo pomen odgovornega življenja že v mladosti

Uporabljamo tri principe obdelave zemlje, in sicer permakulturo, naravno kmetovanje in biointenzivno metodo. Principi se med seboj razlikujejo, zahtevajo različne aktivnosti, imajo pa skupni imenovalec, to je, da posnemajo ritem narave in da ne vnašajo v zemljo ničesar, kar bi motilo naravne procese. Permakultura je celovit pristop in temelji na povezavi komponent v okolju s ciljem, da zadržimo in ustvarimo novo energijo. Ko se odločimo za permakulturo, vstopimo v aktivni način življenja, saj moramo biti učinkoviti, da zadržimo sončno energijo, energijo vetra in da vse ponovno rabimo.

Naravno kmetovanje

Danes imenujemo pristope naravnega kmetovanja tudi trajnostno kmetijstvo; to temelji na čim bolj skladnem posnemanju narave. To pomeni, da moramo poznati delovanje narave, da moramo opazovati procese okrog sebe in potem dobesedno posnemati naravo, na čemer temeljijo tudi ekoremediacije, ki posnemajo procese fizikalno-kemijskega delovanja narave. Posnemanje narave ni tako preprosto, kot si mogoče mislimo, saj narava deluje zelo kompleksno, in če imamo samo teoretično znanje, brez prakse, moramo vedeti, da se bomo učili posnemanja kar nekaj let. Omejitev je tudi pristop naravnega kmetovanja, ki ni skladen s konvencionalnimi pristopi in pogosto različnim generacijam ni blizu, saj rastline ne rastejo v vrstah, pridelki niso takoj zelo veliki in vse je videti kot pomešano.

Naravno kmetovanje je smiselno uvajati na manjših površinah in ga potem širimo, sicer nas lahko narava prehití in ji ne bomo kos. Velik poudarek je na vrsti rastlin, sortah sadnega drevja, če kupimo sadike, ki jih bo treba obrezovati, bomo zelo težko prišli do pridelka, če jih potem ne bomo obrezali, prav tako velja pri drugih vrstah semen in sadik. Zato se moramo na naravno kmetovanje pripraviti in si celoten sistem prilagoditi tako, da nam potem deluje.

Biointenzivna metoda

Ta metoda temelji na spoznanju, da na svetu ni dovolj obdelovalnih površin, na katerih bi klasično kmetovali, saj se število ljudi povečuje. Biointenzivno kmetovanje je primerno za mini kmetije, na katerih lahko na 400 m² pridelamo potrebno hrano za enega človeka. Ne uporabljajo se stroji, ne umetna gnojila in tudi ne škropiva. Sistem je takšen, da se na 70 % površin gojijo rž, ječmen, amarant, blitva, to so rastline z velikim deležem ogljika, in ustvarijo veliko organske snovi, ki se uporabi za kompost. 20 % površin namenimo zelenjavi z veliko vsebnostjo vitaminov in mineralov, kot so: zelje, korenje, paradižnik, kumarice in brokoli. Na preostalih 10 % površine gojimo pridelke za prodajo. Biointenzivna metoda torej izhaja iz potrebe po lastni samooskrbi, torej 90 % pridelovalnih površin imamo zase.

Kompostni WC vrača hranila neposredno v zemljo in brez vmešavanja vode v naravni cikel se prihrani veliko energije, kjer ni potrebno potem tega presežka vode čistiti. Ustrezno postavljen kompostni WC predela vse patogene organizme in ne onesnažuje podtalnice. Biointenzivna metoda podpira gosto sajenje rastlin, ki ščitijo mikroorganizme v prsti in zmanjšujejo izhlapevanje vode ter tako povečujejo pridelek. Ustrezno sosedstvo rastlin tudi optimizira porabo hranil, vode, svetlobe, toplote in povečuje pridelek. Poudarek je na organski snovi v tleh, torej na razvoju humusa, ki zadrži vodo in minerale ter hranila in tako podpira trajno kmetovanje, zato se rodnost zemlje s časom povečuje.

Prst je temelj samooskrbe

Na območju učnega poligona prevladuje psevdoglejna prst. Siva in rjava barva se v profilu prsti psevdoglej izmenjujeta, odvisno do trajanja suhega in vlažnega obdobja. Med oksidacijo prevladuje rjava barva, med redukcijo pa siva barva, kar je poglobitveni razpoznavni znak tega tipa prsti. Podtalnica v te prsti ne seže, zato ni nikjer enotno sivega horizonta. Voda vedno priteka v profil od zgoraj navzdol. Na psevdoglejih, ki zadržujejo v horizontu Bg vodo, so v preteklosti rastle gozdovi hrasta gradna, ki pa so večinoma izkrčeni (Vovk Korže, 2015). Za kmetijsko rabo te prsti niso ugodne, saj so v sušnem obdobju zelo trde, v vlažnem pa mazave. Prav te njihove naravne lastnosti so bile vzrok za permakulturni način obdelovanja na učnem poligonu v Dolah, saj klasični tradicionalni sistemi obdelave ne bi dali rezultatov.

Začnimo pri sebi

Odločitev, da postanemo samooskrbni, mora nastati v notranjosti posameznika. Proces vzpostavljanja samooskrbe namreč zahteva precej dela, odgovornosti, fizičnega napora, razmišljanja in sprejemanja odločitev, kar pa je za veliko ljudi težavno. Zato ni dovolj le želja imeti svoje pridelke, potrebna je tudi jasna pot, kako bomo skrbeli za svojo zemljo ter seveda za rastline in pridelke. Dokler v sebi ne čutimo želje po lastni aktivnosti v smeri pridelave, predelave in tudi oskrbe s hrano ter seveda potrebe po drugačnem načinu življenja, ki je skladen z naravo, tako dolgo bomo vedno iskali razloge in opravičila, zakaj nečesa ne moremo in se ne da. Ko je odločitev zrela, se nam odpirajo vedno nova spoznanja in šele takrat zaživimo svoje pravo in polno življenje, ki ni samo »biti v službi«, ampak veliko več. Gre za udejanjanje samega sebe prek številnih aktivnosti, ki jih lahko naredimo le mi, so pa kot veriga, ki se plete v nas in okrog nas ter nas močno poveže z naravo in s skupnostjo. Zato je biti samooskrben veliko več kot imeti le svojo hrano, vodo, energijo in zemljo. Pomeni

skrbeti za genetski material, to je semena, ki so ključ do prehrabne varnosti, in pomeni tudi razmišljati, sovplivati in soodločati o lastni prihodnosti.

Vse to bi se morali naučiti vsi, zato bi bilo treba tovrstne vsebine vključiti v izobraževalni proces in jih mogoče zamenjati z drugimi vsebinami.

Zaključek

Samooskrba na enem hektarju izhaja iz zemljepisnih značilnosti območja in vključuje poznavanje reliefa, naklona, ekspozicije, saj ti parametri pokrajine odločilno vplivajo na razmestitev rabe tal. Tudi prst je drugačna na severni legi kot na južni, in sicer so razlike v debelini, zadrževanju vlage in v nastajanju humusa (na južnih legah je večje prepevanje kot na severnih). Odločilno vlogo pri samooskrbi ima voda, zato je poznavanje vodnih virov in njihovih značilnosti nepogrešljivo. Naravni izviri na pobočjih so značilni za območja laporja, ker se pojavijo izcedni tipi izvirov. Taki primeri so tudi na učnem poligonu v Dolah in to vodo lahko uporabimo v krožnem samooskrbnem gospodarjenju za zalivanje, tudi za pitje, če je voda mikrobiološko neoporečna. Mikroklima neposredno vpliva na saditvene vzorce. Rastline, občutljive na mraz, posadimo nad termalnim pasom in na južne ter jugozahodne lege. Upoštevanje mikroklimе je pri rastlinah zelo pomembno in vpliva na pridelavo hrane. Trajnostno zasnovani objekti s koriščenjem energije zemlje in sonca so prikaz alternativnega načina življenja. Sklenemo lahko, da ima geografija kot znanstvena disciplina izjemno veliko možnosti pri načrtovanju trajnostnih načinov gospodarjenja in življenja, saj združuje opazovanje in meritve naravnih in družbenih komponent pokrajine, kar je tudi značilnost rodovnih posesti.

Literatura

Pierce, J. (1990). *The Food Resource*. Essex: Longman Scientific&Technical.

Raman, S. (2006). *Agricultural Sustainability – Principles, Processes and Prospects*. New York, NY: Food Products Press.

Stutz, F in Warf, B. (2005). *World Economy: Resources, Location, Trade and Development*. Upper Saddle River, New Jersey: Pearson/Prentice Hall.

Vovk Korže, A. (2014). *Učni poligon Dole*. Inštitut za promocijo varstva okolja. Nazarje: GeaArt.

Vovk Korže, A. (2015). *Enostavna samooskrba*. Inštitut za promocijo varstva okolja. Nazarje: GeaArt.

Vovk Korže, A. (2016). *Rodovitna zemlja*. Inštitut za promocijo varstva okolja. Nazarje: GeaArt.

2

SKUPNOSTNI URBANI EKOVRT V
BOROVI VASI V MARIBORU

SIMONA TRČAK ZDOLŠEK – UNIV. DIPL. INŽ. KMETIJSTVA, SPEC. MANAGEMENTA V IZOBRAŽEVANJU, DRUŠTVO URBANI EKOVRT

Mesto Maribor je od nekdaj slovelo po tem, da je industrijsko mesto, v katero se je preseljevalo ogromno ljudi iz ruralnega okolja. Ti ljudje so s seboj prinesli navade in običaje, ki so povezani z delom na zemlji. Tako kot so se širila stanovanjska naselja, so se ob blokovskih zelenicah pojavljali vrtovi, ki so največkrat mejili na Pekrski in Radvanjski potok.

Tako je že v 80. letih v Mariboru nastal načrt krajinskega arhitekta, ki je ponazarjal urejeno vrtičkarsko naselje, ki bi rešilo več problemov, a se je menda zataknilo v proračunu.

V letu 2011 pa se je mesto Maribor začelo intenzivno pripravljati na Evropsko prestolnico kulture, ki je v polnosti živela v letu 2012. V programskem sklopu Urbane brazde smo se skozi socialna povezovanja urbanega mesta in ruralnega zaledja začeli spraševati, ali lahko in na kak način lahko prebivalcem mesta zagotovimo samooskrbo s hrano. Tako so znotraj programskega sklopa Urbane brazde nastali trije projekti: Zadruga Dobrina, ki je omogočila okoliškim kmetom prodajo njihovih pridelkov in izdelkov Mariborčanom, skupnostni urbani ekovrt in semenska knjižnica Društva Varuhi semen, ki je želela obuditi tradicijo pridelave avtohtonih semen ter zbiranje in ohranjanje starih sort.

Skupnostni urbani ekovrt je želel povezati prebivalce mesta Maribor, ki živijo v najbolj strnjenem predelu Maribora in imajo slabše bivalne pogoje, saj nekatera stanovanja nimajo niti balkona, in jih povezati v medgeneracijsko sodelovanje. Vrtnarjenje je pri tem orodje prenosa znanj in izkušenj, bistvo pa je socialna integracija.

Socialna inovacija je temeljila na oceni, da se ljudje v različnih življenjskih obdobjih premalo družimo in da je zamrl

kolektivni duh, ter seveda na prenosu agronomskih znanj na mlajše rodove, da si bodo znali pridelati lastno hrano in postali samooskrbni. V svojem imenu ima vrt tudi pridevnik eko, ki pomeni, da je to edini skupnostni vrt v Sloveniji, ki vsako leto dobi potrdilo, da najemniki vrtnarijo skladno z ekološkimi načeli, kar jim omogočamo z rednim vsakoletnim izobraževanjem.

Pri oblikovanju projekta in zapisovanju projektnih ciljev smo se osredinjali predvsem na primere dobrih praks iz Velike Britanije in Danske. Slovenija v tistih letih ni imela nikjer urejenega skupnostnega urbanega ekovrta, ki bi zadovoljeval potrebe modernega človeka. Mariborskemu podobno urejen vrt pa ima v Veliki Britaniji in sosednji Avstriji že skoraj 50-letno tradicijo. Tako smo po vzoru vrta *The Gardens Community Garden* (GRA) iz Velike Britanije in *Gartenpolylog* iz Avstrije nastavili delovanje in upravljanje skupnostnega vrta. Ustanovili smo Društvo urbani ekovrt, ki kot pravna oseba z mandatno izvoljenim predsednikom in upravnim odborom ter z najemniki skrbi za upravljanje vrta. Po končanem projektu je bil vrt prepuščen v upravljanje društvu. V sedmih letih delovanja smo se skozi izkušnje naučili voditi oziroma upravljati z vrtom in razvili sebi lastnem model upravljanja, saj smo ugotovili, da pravila in dogovore, ki jih imajo drugje, ni mogoče preprosto »prekopirati«.

Naš model temelji na samo petih pravilih:

1. pravilo: Vrt je namenjen lastni samooskrbi in je zmeraj urejen ter brez plevela.
2. pravilo: Za zatiranje polžev uporabljam izključno ekološke pripravke.
3. pravilo: Na vrtu je postavljen lesen zabojnik.
4. pravilo: Psi so na povodcih.
5. pravilo: Na vrtu skrbno ravnam z vodo.

Problematika, ki je nastajala, je, da je bil vrt voden med projektom in da sta bila koordinatorja zaposlena. Po koncu projekta pa je bil vrt predan v upravljanje društvu. Ker ima le 80 najemnikov ter upravljavci društva vsa administrativna dela in druga fizična dela

opravijo prostovoljno, se srečujemo z nesoglasji med upravljavci in najemniki. Nesoglasja skušamo reševati skupnostno na rednih občinskih zborih in sestankih, na katerih skušamo najti srednjo pot; temu smo namenili tudi skupnostni objekt.

Akterji ki smo sodelovali pri pisanju projekta in njegovi realizaciji, smo bili dr. Marta Gregorčič, Anton Komat, Matej Zonta, dr. Milojka Fekonja in Simona Trčak Zdolšek ter arhitekt Sani Resulbegović Okretič.

V letih 2011 ter 2012–2014 je bil Skupnostni urbani ekovrt zelo medijsko izpostavljen z večih vidikov. Naj jih poudarim nekaj: to je edina infrastruktura, ki jo je Maribor dobil v času evropske prestolnice kulture 2012; vrt je zasnovan celovito in samooskrbno (električni paneli, deževnica je speljana v zbiralnike, kompostni WC, vsak vrt ima lasten kompostnik, visoke grede za paraplegike, čebelnjak ...). Po vzoru tega vrta so vsaj v 30 občinah po vsej Sloveniji nastali urbani vrtovi, vendar niti eden ni tako natančno načrtovan; nastale so štiri diplomske naloge in en doktorat, ki opisujejo skupnostno vrtnarjenje kot enega izmed načinov za posameznikovo samooskrbo s hrano. Medijska pozornost se je v nadaljnjih letih zmanjšala, saj nismo mogli zadovoljiti povpraševanja prihodnjih najemnikov po prostih vrtovih.

Nekateri cilji projekta so bili doseženi. Posebej lahko poudarim medgeneracijsko sodelovanje, ki je v veliki meri odvisno od posameznika in njegove želje po sprejemanju informacij od drugih. Tukaj gre predvsem za odnos mlajših ljudi do starejših. Pri tem starejši dojemajo vrt kot prostor za druženje in izmenjavo informacij, mlajši pa ga dojemajo vrt kot prostor oddiha od vrveža.

V zadnjih dveh letih smo začeli vrt predstavljati navzven (prihodnjim najemnikom in drugim zunanjim obiskovalcem) kot prostor za družabne ljudi. Vrt je v letih obstoja ohranil svojo zunanjo podobo, ker so se zunanja vzdrževalna dela izvajala res skrbno in premišljeno.

3

KNJIŽNICA REČI

JOŠT DERLINK – PROJEKT KNJIŽNICA REČI

Knjižnica Reči je prva neprofitna izposojevalnica predmetov za delo in prosti čas v Sloveniji. Deluje po principu klasične knjižnice, le da si uporabniki namesto knjig izposojajo predmete, kot so: šivalni stroj, projektor, gasilske mize, detektor kovin ali krožna žaga. Eden temeljnih ciljev knjižnice je omogočiti izposojajo predmetov, ki bi jih posamezniki sicer morali kupiti, ter jim s tem prihraniti čas, denar in prostor. Knjižnica Reči se nahaja v Domu skupnosti Savsko naselje, ki sočasno postaja pomemben notranji javni prostor v soseski. Prostor je brezplačno na voljo vsem za izvedbo dogodkov, ki morajo biti brezplačni za obiskovalce. Dom skupnosti tako krepi družabno življenje znotraj naselja in spreminja podobo stanovanjske soseske kot spalnega naselja.

Knjižnica Reči je bila ustanovljena 21. 1. 2015 in je del projekta Celovita urbana prenova Savskega naselja, ki se je začel že leta 2013. Savsko naselje je eno izmed prvih naselij, zgrajenih v Ljubljani po drugi svetovni vojni. V zadnjih nekaj desetletjih je soseska nazadovala v družbenem, prostorskem in v ekonomskem smislu. Njen javni prostor je propadal, bila je brez občutka skupnosti in mestne storitve so se »odsleile«. Na pobudo Oddelka za urejanje prostora Mestne občine Ljubljana so se povezale štiri nevladne organizacije – MHP, V. I. B. E., Saprabol! in prostoRož – pri regeneraciji soseske z vključevanjem lokalnih prebivalcev. Skozi organizirana ter spontana druženja in zборе stanovalcev se je oblikoval program prenove, ki je potekal na več ravneh: v obliki družabnih dejavnosti, neformalnih druženj in snovanja prostorske vizije soseske. Prenova se je osredinjala na skupnost prav toliko, kot se je osredinjala na prostor. Iz zborov

za sosesko, ki jih je organizirala prostoRoža, so izšle štiri delovne skupine. Skupina za družabne in kulturne dejavnosti, ki je bila sestavljena iz predstavnikov lokalne skupnosti in stroke, je med drugim raziskovala možnosti za prenovo praznega prostora v pritličju Doma skupnosti Savsko naselje, v katerem so prepoznali potencial za osrednji pokriti javni prostor. Za prostor, v katerem je včasih obratoval gostinski lokal, se je iskalo nove vsebine, ki bi ustrezale potrebam lokalne skupnosti ter hkrati omogočale prebivalcem preprosto in brezplačno souporabo prostora za izvedbo dogodkov.

V obravnavanem prostoru je pozneje zaživela Knjižnica Reči, ki naslavlja pobude iz lokalnega okolja in predstavlja novo obliko javne storitve. Ta se opira na obliko klasične knjižnične izposoje in jo zapolni z novimi vsebinami, s čimer približa in poenostavi prakse souporabe širši skupnosti, hkrati pa omogoča uporabo prostora kot skupnostne dnevne sobe.

Pri odprtju Knjižnice Reči so sodelovali štirje ključni akterji: nevladni organizaciji Slovenia Coworking in prostoRož, ki sta bili zadolženi predvsem za oblikovanje koncepta, prenovo, komunikacijo s prebivalci in za vodenje projekta, Regionalna razvojna agencija Ljubljanske urbane regije, ki je zagotovila zagonska sredstva, ter Mestna občina Ljubljana, ki je omogočila brezplačno uporabo prostora. Pomemben akter pri vzpostavitvi Knjižnice so bili tudi prebivalci Savskega naselja, ki so sodelovali pri sestavljanju liste zelenih predmetov, prenovi prostora in pri vodenju dogodkov ter z donacijami prvih predmetov.

Za delovanje Knjižnice Reči sta pomembna okoljski in socialni vidiki. Uporabnikom omogoča, da se osebno prepričajo o pozitivnih učinkih souporabe, ki predstavlja alternativno klasičnim oblikam potrošnje ter tako prispeva k zmanjševanju prekomerne rabe naravnih virov in nastanka odpadkov. Hkrati omogoča uporabo predmetov tudi vsem tistim, ki si jih sicer ne bi mogli privoščiti in jim tako zvišuje kakovost prebivanja. Poleg tega se prek izposoj predmetov dviguje stopnja zaupanja znotraj skupnosti, saj člani poskrbijo, da se predmeti vrnejo pravočasno in so uporabni za nadaljnjo izposajo.

Plačilo letne članarine je le eden izmed treh načinov pridobitve članstva. Uporabniki si lahko članstvo uredijo tudi z donacijo predmeta z liste želja ali s prostovoljnim delom in tako prispevajo po lastnih možnostih.

Obratovalni čas Knjižnice Reči in redna prisotnost knjižničarjev sta omogočila tudi souporabo prostora za različne dogodke. Prostor je brezplačno na voljo vsem, ki bi želeli izvesti dogodek, kar pomaga vsem, ki ne delujejo znotraj društev ali zavodov in drugače težje pridejo do prostora. Pri izvedbi dogodkov so vsem na voljo predmeti Knjižnice Reči, kar organizatorjem še olajša izvedbo konkretnega dogodka.

Pri vzpostavitvi Knjižnice Reči smo se zgledovali po Leili, prvi takšni knjižnici v Evropi. Leila deluje od leta 2010 v Berlinu, do danes pa se je po Evropi odprlo že več kot 20 podobnih knjižnic. Tovrstne knjižnice sicer predstavljajo le eno izmed oblik souporabe predmetov, ki so se razširile med gospodarsko krizo in ob vedno večji okoljski ozaveščenosti.

Čeprav si lahko predmete v Knjižnici Reči izposojajo vsi, ki si uredijo članstvo ali plačajo enkratno izposojnino, se že od začetka osredinjamo tudi na grajenje lokalne skupnosti v Savskem naselju. Idejo berlinske knjižnice reči smo tako dopolnili z idejo skupnostne dnevne sobe, s čimer smo načrtno iskali možnosti za revitalizacijo domov skupnosti v ljubljanskih soseskah. Različni kulturni, družabni in izobraževalni dogodki so tako primerno dopolnilo Knjižnice Reči, ki s svojimi predmeti omogoča tudi izvedbo različnih delavnic.

Zaradi unikatnosti projekta v slovenskem prostoru je bila Knjižnica deležna večje medijske pozornosti in splošnega odobravanja, to pa je bilo sprva le načelno in se ni odražalo v številu članov oziroma izposoj. To je rastle počasneje, kot smo pričakovali. Vzroke za to lahko iščemo v pomanjkanju iskanih predmetov in manjši prepoznavnosti, vsekakor pa tudi v dejstvu, da se vedenjski vzorci spreminjajo počasi. Po prvem letu je tako prišlo do upada števila članov, saj se jih veliko, ki so podpirali idejo, a knjižnice niso zares uporabljali, ni odločilo za podaljšanje članstva. Vseeno je v drugem letu

delovanja prišlo do hitre rasti števila izposoj, saj so storitev začeli koristiti tisti, ki so v njej dejansko prepoznali osebno korist. V zadnjih štirih letih smo gradili na prepoznavnosti Knjižnice, iskanju novih predmetov ter na stopnji zaupanja med Knjižnico in uporabniki, kar je pripeljalo do konstantne rasti povpraševanja in števila izposoj. Počasi se je začela oblikovati skupnost, ki da med iskanjem zelenega predmeta prednost izposoji pred nakupom. Sam proces je primerljiv z drugimi knjižnicami reči po Evropi, ki podobno potrebujejo svoj čas za rast prepoznavnosti in števila izposoj.

Danes Knjižnica Reči še vedno deluje pod okriljem skupine prostoRož, ki prek knjižnice ohranja prisotnost v Savskem naselju. Delovanje Knjižnice omogočajo predvsem manjši občinski in državni razpisi, saj predstavljalo članarine in izposojnine le majhen delež zbranih finančnih sredstev. Vidne so vzporednice s klasičnimi knjižnicami, ki so prav tako vezane na javna sredstva in v zameno zagotavljajo višjo kakovost prebivanja širši skupnosti. Pri iskanju dolgoročnih rešitev za obstoj Knjižnice REČI so glavna motivacija zadovoljni uporabniki, ki dokazujejo, da takšna storitev lahko preživi in pripomore k trajnostno naravnani družbi.

4

USTANOVITEV TERITORIALNE
OBRAMBE, NJEN RAZVOJ IN
PREOBRAZBA V DRŽAVNO VOJSKO

Ko govorimo o svoji vojaški zgodovini in vojaški tradiciji, smo Slovenci zadržani in skromni, čeprav nas zgodovina uči, da so se prav s sijajnimi vojaškimi zmagami številnih narodov razvile najbolj demokratične države zdajšnjega sveta. Slovenija je s svojo Teritorialno obrambo (TO) in z Narodno zaščito (pozneje je bila poimenovana Manevrska struktura narodne zaščite – MSNZ) prav gotovo med takšnimi državami.

TO je bila ustanovljena leta 1968, torej še v nekdanji skupni državi Jugoslaviji in v drugačni družbenopolitični ureditvi od današnje. Opredelimo in tudi poimenujemo jo lahko kot zgodovinsko pomembno družbeno inovacijo, čeprav v današnjih razmerah zelo redko najdemo primere, ki bi opisovali inovacije na obrambnem področju (seveda razen inovacij na področju vojaške znanosti in tehnologije), čeprav je iz definicije razumeti, da je inovacija, ne glede na področje, nekaj izvirnega, novega ali pomembnega, kar pridobiva podporo v družbi in na trgu.

Dve desetletji pozneje se zaradi zaostrenih družbenih razmer v celotni nekdanji državi in nato kot posledica poskusa odvzema orožja TO prek Jugoslovanske ljudske armade (JLA) išče primerna in predvsem formalnopravna rešitev za legalizacijo NZ (pozneje MSNZ), tajne vojaškovarnostne organizacije, ki je v obdobju, ko je bila prekinjena linija vodenja in poveljevanja med takratnim Republiškim štabom za TO (RŠTO), ki je bil v rokah JLA, in štabi za TO, prevzela koordinacijo aktivnosti med poveljstvi in štabi slovenske TO.

Sledila je osamosvojitvena vojna za Slovenijo in v oktobru 1991 odhod JLA iz Slovenije. Kot edina in regularna vojaškoo-brambna sila slovenske države je ostala na slovenskih tleh TO

z vsemi materialno-tehničnimi sredstvi, oborožitvijo in opremo ter z vso drugo vojaško tehniko in celotno infrastrukturo – z vojašnicami, s strelišči, z vadišči in različnimi skladiščnimi objekti. TO pa kot množična vojaška sila razen majhnega števila stalne sestave in obsežne rezervne sestave ni imela drugih zmogljivosti, ki jih mora imeti vojaška organizacija. Imela pa je nekaj, česar marsikatero vojske niso imele – visoko stopnjo morale (po veliki zmagi slovenskega naroda, ki je dobil svojo lastno državo), visoko stopnjo samozavesti, samoiniciativo ter takrat še iskreno in močno politično podporo. Začelo se je obdobje graditve lastne oborožene sile z vsemi potrebnimi elementi; to obdobje, ki je trajalo do uresničitve dveh strateških ciljev naše države – vstopa v Nato in EU – lahko imenujemo obdobje inovacij, ki so jih razvijali posamezniki, skupine, enote, poveljstva in štabi.

Ustanovitev TO

TO je bila ustanovljena 20. novembra 1968 in jo najpogosteje povezujemo z intervencijo takratne Sovjetske zveze na Češkoslovaško. Seveda pa so bili pri sprejetju tako pomembne odločitve v zapletenih mednarodnih okoliščinah prisotni tudi drugi razlogi, kot sta bili negotovost na bližnjem vzhodu in celotna politika uporabe sile v mednarodni skupnosti. Vse te in tudi nekatere druge okoliščine so pomembno vplivale na vsebino in razvoj takratne obrambne politike in razvoj ter na vlogo JLA. Gotovo so obstajali tudi notranjepolitični razlogi (krepitev notranje enotnosti in preusmeritev pozornosti z mednacionalnih napetosti po brinskem plenumu na krepitev obrambne sposobnosti takratne države). Takrat se je začel rušiti mit o obrambni samozadostnosti JLA in odgovor na to je bil uveljavljanje koncepta splošnega ljudskega odpora (SLO). To je bil odgovor, družbeno inovativen odgovor, z daljnosežnimi posledicami. Še posebej smo te pozitivne posledice znali izkoristiti v Sloveniji v začetku devetdesetih let preteklega stoletja.

Z novo doktrino SLO je zgodovina republikam ponudila priložnost za lastno organiziranost na obrambnem področju. V njej so odgovorni videli priložnost ponovnega zametka slovenske vojske, ki

jo je Slovenija izgubila leta 1945. Tako se je, ne glede na njen celoten razvoj, vzpone in padce, prepodrejanja in številne organizacijske spremembe, TO razvila v spoštovanja vredno oboroženo silo. Med pripadniki TO in prebivalstvom je vse bolj postajala slovenska narodna vojska in le kot taka del Oboroženih sil Jugoslavije.

Ob zelo splošnem pregledu nastanka TO želim ponovno poudariti izjemen pomen odločitve takratnega političnega vodstva Jugoslavije, ki je poleg obrambnega imela tudi izjemen družbeni pomen. Zagotovljena višja stopnja obrambne sposobnosti države, kar je v takratnem bipolarnem svetu imelo izjemen pomen, podružbljanje obrambnih priprav, ko je lahko velika večina državljanov sodelovala v njih, izjemen vpliv na nacionalno gospodarstvo ter razvoj obrambne industrije – vse to je imelo močen vpliv tudi na nacionalno zavest.

Poskus odvzema orožja TO

Priprave na odvzem orožja so se začele v RŠTO Slovenije že januarja 1990 z zbiranjem informacij o količinah in vrstah orožja. Ukaz o takojšnji premestitvi orožja, streliva in minsko-eksplozivnih sredstev je bil izdan 15. maja 1990, kar je povzročilo buren odziv med pripadniki TO pa tudi v slovenski politiki in javnosti na splošno. Posledica je bila zaustavitev oddajanja orožja, kar pomeni, da slovenska TO ni bila razorožena in je bil ta poskus neuspešen. Zgodovinsko netočno in zavajajoče je pisanje o razorožitvi TO, kajti do razorožitve ni prišlo, je pa ta poskus sprožil pomembne organizacijske in politične procese.

Organiziranje vojaškovarnostne strukture, pozneje poimeno-vane MSNZ, je bila neposredna posledica poskusa odvzema orožja TO. Pobuda, s katero so bili seznanjeni najodgovornejši politični odločevalci v državi in je nakazovala organiziranost in tajno oz. nezakonito delovanje pripadnikov TO, milice, organov za notranje zadeve ter delavcev oddelkov za ljudsko obrambo ter civilno zaščito, je zahtevala ustrezno zaščito in pravno pokritje njihovega delovanja.

Začelo se je iskanje najboljše rešitve za takratne razmere; veljavni Zakon o splošni ljudski obrambi in družbeni samozaščiti je

omogočil formalnopravni okvir rešitve. Določila navedenega zakona, predvsem pa ustrezna organizacijska struktura je ob pravilni izbiri kadra in načinu delovanja omogočila, da je navedena struktura v obdobju od poletja 1990 do imenovanja novega RŠTO 4. oktobra 1990 zagotavljala obrambno sposobnost Slovenije.

Opisana rešitev je omogočila, da je Skupščina Slovenije 28. septembra 1990 s sprejetjem ustavnih amandmajev in ustavnega zakona Predsedstvu RS dala pristojnost za poveljevanje v miru in izrednih razmerah.

Slovenska skupščina je 25. junija 1991 sprejela ustavni zakon o grbu in zastavi ter Temeljno listino o samostojnosti in neodvisnosti RS. 26. junija 1991 sta bili na slovesnosti pred slovenskim parlamentom razglašeni samostojna in neodvisna Slovenija. Istega dne so se začeli izvajati premiki enot JLA iz vojašnic in začela se je vojna za Slovenijo.

Navedene dogodke označujem kot prelomne, ker so pokazali dvoje, in sicer da se Slovenija ter njeno politično in vojaško vodstvo načrtno in učinkovito pripravljata za uresničitev na plebiscitu izglasovane odločitve o samostojnosti in neodvisnosti.

Sklepne misli

Ob razumevanju razvoja slovenske obrambne sile – od TO do SV – poudarjam sicer že znana dejstva, da vojska oz. vojaška organizacija ni samostojna institucija. Uresničitev številnih strokovnih in obenem inovativnih zamisli je odvisna od vlade in parlamenta ter je v vsaki demokratični družbi pod civilnim nadzorom, ki ga izvajajo parlamentarne in nevladne institucije ter pripadniki civilnih pobud.

Morebitne spremembe varnostnega okolja bodo terjale stalno sprotno preverjanje, presojanje in ponovno prilagajanje ter odzivanje na varnostne izzive, morebitne nove grožnje naši suverenosti in nedotakljivosti ter miru in stabilnosti. In ravno takšna prilagajanja, ki morajo biti pravočasna in daljnosežna, so izziv za vse strokovne in politične posameznike ter odgovorne institucije.

5

SINDIKAT VZGOJE, IZOBRAŽEVANJA IN ZNANOSTI

VLADIMIR TKALEC – PRVI GLAVNI TAJNIK SVIZ

Ustanovitev samostojnega Sindikata vzgoje, izobraževanja in znanosti (SVIZ) v letu 1990 sovпада z osamosvajanjem Republike Slovenije izpod okrilja federativne države Jugoslavije. Po zmagi opozicijskih strank na volitvah v skupščino v letu 1989 in oblikovanju koalicije Demos so demokratični procesi v družbi vse bolj odmevali tudi v sindikatih. Poslabšanje gospodarskih razmer in vse slabši položaj zaposlenih v takratnih družbenih dejavnostih sta med članstvom povzročala vse več nezadovoljstva s politiko in z vlogo takratne vseumogocene Zveze sindikatov Slovenije kot ene izmed družbenopolitičnih organizacij. Prihajalo je do izstopov posameznikov in ustanavljanja sindikalnih organizacij zunaj ZSS, v obstoječi strukturi sindikatov pa so se vse pogosteje vrstile kritike glede neučinkovitega varstva pravic delavcev in zahteve po večji samostojnosti, vključno s pravico do stavke.

V sindikatih »družbenih dejavnosti«, kamor je sodil takratni Sindikat delavcev v vzgoji, izobraževanju in v znanosti kot oblika dela ZSS, smo se srečevali s protesti članstva zaradi razlik v financiranju šol. Osnovne šole in vrtci so bili financirani iz občinskih virov, kar je povzročilo večje razlike v osebnih dohodkih in gmotni oskrbljenosti osnovnih šol in vrtcev. Glavna aktivnost sekretarja je bila namenjena prepričevanju občinskih struktur, da naj izravnajo osebne dohodke zaposlenih v šolstvu in vrtcih v povprečju na indeks 119 vseh plač v Sloveniji, čemur so prej sledile male, finančno šibkejše občine, šele z zamudo pa večje mestne občine. Zaradi inflacije so neprestano zaostajali tudi osebni dohodki v srednjem in visokem šolstvu ter raziskovalni dejavnosti. RKVITK se je na pozive sindikata odzival

podcenjujoče, s sklicevanjem na samoupravne interesne skupnosti, kar je na začetku leta 1990 pripeljalo do prve javne zahteve sindikata po razrešitvi takratnega predsednika Republiškega komiteja za vzgojo, izobraževanje in telesno kulturo. Načelno je zahteve sindikata delavcev vzgoje in izobraževanja podprla tudi ZSS, ni pa sprožila konkretnih aktivnosti.

V razburkanem političnem ozračju, ko so razpadle takratne SZDL, ZKS in ZSMS in so se oblikovale nove politične stranke, so se tudi v sindikatih porajale zahteve za razpustitev ZSS, konstituiranje samostojnih sindikatov in nato za ustanovitev nove zveze. Med intelektualnim delom članstva, kamor je sodila večina v izobraževanju in raziskovanju, so se vrstile zahteve po večji samostojnosti sindikata, ki mora biti v prvi vrsti sindikat članstva in ne le del neke nadrejene strukture, ki mu vsiljuje vsebino, predpisuje pravila in pobira članarino. Ostra kritika je bila namenjena tudi delu številnih funkcionarjev v Zvezi sindikatov na občinski in republiški ravni, ki so le redki prisluhnili zahtevam zaposlenih v vzgoji in izobraževanju, visokem šolstvu in v raziskovalni dejavnosti.

Vodstvo ZSS, ki se mu je v aprilu 1990 iztekal mandat, je sicer sprožilo priprave na 12. kongres, vendar je množica poklicnih funkcionarjev v razpravah o prenovi vztrajno zavračala zahteve sindikata delavcev vzgoje in izobraževanja.

Skupščina Sindikata delavcev v vzgoji, izobraževanju in znanosti je tako že 1. marca 1990 v zbornični dvorani Univerze v Ljubljani v pripravah na kongres ZSS kot prva pisno zahtevala, da je zveza sindikatov lahko samo zveza, ki jo ustanavljajo samostojni sindikati dejavnosti. Statut zveze mora biti skupni dogovor sindikatov, ne pa dokument, ki sindikatom vsiljuje program in organizacijo. Sindikat sam določa svoj program in organizacijo ter voli svoje predstavnike. Članarina se nakazuje sindikatu, ta pa po medsebojno dogovorjenih merilih financira svoje delovanje in delovanje zveze. Skupščina je zahtevala kadrovske prenovne zveze, zmanjšanje števila sindikalnih funkcionarjev v ZSS in razpustitev Zveze sindikatov Jugoslavije ter zavezala delegate, da na kongresu ZSS uveljavljajo zahteve skupščine.

Ker kongres ZSS ni sprejel skoraj nobene zahteve, ki jih je postavila skupščina Sindikata delavcev v vzgoji in izobraževanju, so vsi njegovi delegati in delegatke složno zapustili kongres. Republiški odbor je nato 18. aprila sklenil, da začne ustanavljanje novega Sindikata vzgoje, izobraževanja in znanosti (SVIZ), tako da začne včlanjevati članstvo na podlagi prostovoljnih pristopnih izjav. Statutarna komisija je predlagala spremembe statuta, po katerih sindikat deluje samostojno in neodvisno od ZSSS. Na seji razširjenega Republiškega odbora 15. 5. 1990 so bile spremembe statuta, ki so omogočale tudi plačevanje članarine samostojnemu sindikatu, potrjene, poleg novih programskih usmeritev pa je bil sprejet sklep, da sindikat pristopi k sklepanju prve kolektivne pogodbe za dejavnost vzgoje in izobraževanja. Dokončno je statut in program potrdila konstitutivna skupščina SVIZ v decembru 1990.

Medtem so potekale aktivnosti za pridobivanje članstva. Do konca junija 1990 se je v SVIZ včlanilo že 13.000 članic in članov, v novembru 1990, pred konstitutivno skupščino, jih je bilo že 18.000. Sredi leta 1991 je imel SVIZ že več kot 24.000 članov, kar je predstavljalo več kot polovico zaposlenih v vzgojno-izobraževalnih in raziskovalnih zavodih. SVIZ v nasprotju z veliko drugimi sindikati ni izstopil iz ZSSS, ampak je sam včlanil svoje članstvo. Res je veliko občinskih vodstev zveze sindikatov na začetku omogočilo predstavitev ideje in programa SVIZ na občnih zborih, na katerih so se člani nato pretežno odločali za včlanitev v samostojni sindikat. Odločilna pa je bila odločitev takratnega ožjega vodstva (izvršilnega odbora) republiškega odbora ter med njimi sekretarja za samostojno pot pri uveljavljanju zaposlenih v vzgoji, izobraževanju in znanosti ter pozneje v kulturi. Pri tem je bilo pomembno, da smo pridobili množičen odziv članstva v Ljubljani in Mariboru, kjer je pristopilo tudi veliko članov iz raziskovalnih in visokošolskih organizacij. Novo staro vodstvo ZSSS, ki ga je izvolil 12. kongres, se je maja 1990 odzvalo tako, da je prepovedalo uporabo službenega avtomobila in prekinilo izplačilo plače sekretarju. Samostojni sindikat SVIZ je naletel na težave tudi pri vpisu v register in odpiranju žiroračuna, ker v takratni standardni

klasifikaciji dejavnosti – razen zveze sindikatov – ni bilo sindikatov dejavnosti. Z vztrajnimi zahtevami pri takratni zvezni SDK jeseni 1990 smo kot prvi dosegli možnost registracije samostojnega sindikata – vsi preostali so bili pred tem registrirani kot zveze sindikatov.

V SVIZ smo že takoj na začetku vzpostavili mednarodne stike s sindikati in z organizacijami na področju vzgoje, izobraževanja in znanosti v sosednjih državah in se že leta 1991 ob aktivni podpori takratnega predsednika zveznega Odbora sindikata vzgoje in izobraževanja B. Lipužiča vključili v Mednarodno konfederacijo organizacij učiteljskega poklica WCOTP. V letu 1992 je bil SVIZ kot samostojni nacionalni sindikat na kongresu v Stockholmu med ustanovnimi člani *Education international* – *Izobraževalne internacionale*, ki je povezala 240 sindikalnih organizacij iz 114 držav sveta. Pomembne informacije o vsebini, kolektivnih pogodbah in o delovanju sindikatov smo dobili v stikih z Bavarsko učiteljsko zvezo (BLLV), ki je bila samostojni strokovni učiteljski sindikat, in v stikih z italijanskimi kolegi iz sindikata *Scuola* v sindikalni konfederaciji CGIL ter avstrijskimi kolegi iz šolskega sindikata Avstrijske sindikalne zveze.

Organiziranost SVIZ temelji na ozemeljskem in na drugi strani funkcionalnem principu. Ohranili smo organizacijo na ravni zavoda, ki je reševala temeljne potrebe članstva in vodila dialog z vodstvom. Sindikati zavodov so se nato prostovoljno povezali v območne odbore za varovanje pravic po kolektivnih pogodbah, zagotavljanje pravnega varstva in za vodenje socialnega dialoga z lokalnimi oblastmi. Na državni ravni smo oblikovali sindikalne konference – vzgojno-varstvenih organizacij, osnovnih in glasbenih šol, srednjih šol in domov za učence, zavodov za usposabljanje otrok z motnjami v razvoju ter raziskovalnih organizacij. Pozneje se je zaradi čedalje številnejšega članstva iz kulturnih ustanov pridružila še sindikalna konferenca kulturnih organizacij. Predsedstva sindikalnih konferenc so izvolila člane v glavni odbor, operativne posle pa je vodil izvršilni odbor, ki so ga sestavljali predsedniki sindikalnih konferenc in glavni tajnik. Ob koncu prvega mandatnega obdobja v letu 1994 je imel SVIZ že skoraj 32.000 članov, organiziranih v 725 sindikatih zavodov

in 27 območnih odborih. V primerjavi s prejšnjo togo organizirano stjo smo se veliko bolj odzivali na probleme in potrebe članstva, na državni ravni pa smo že v prvem letu vzpostavili dialog z oblastmi, ki so imele kljub načelnemu zavračanju sindikatov in njihovega vpliva v SVIZ partnerja, ki je odgovorno in ne glede na strankarsko pripadnost zastopal interese zaposlenih.

Odziv oblasti je bil ambivalenten; na eni strani so potrebovale sogovornika v demokratičnem dialogu, na drugi strani pa niso bile pripravljene vedno sprejemati predlogov in zahtev po izboljšanju gmotnega položaja zaposlenih. SVIZ je tako sodeloval v razpravah o novi zakonodaji (Zakon o zavodih, Zakon o financiranju vzgoje in izobraževanja, Zakon o visokem šolstvu, Zakon o raziskovalni dejavnosti) ter predpisih (Pravilnik o napredovanju zaposlenih v osnovnem in srednjem šolstvu v nazive). Nasprotoval je urejanju plač izključno z zakonom in terjal sklenitev kolektivne pogodbe za dejavnosti v vzgoji, izobraževanju in znanosti. V letu 1991 je bila najprej sklenjena Kolektivna pogodba za negospodarske dejavnosti, ki ji je po velikem stavkovnem valu v šolstvu v letu 1993 sledila Kolektivna pogodba za dejavnost vzgoje in izobraževanja, podpisana 29. julija 1994 z ministrom dr. S. Gabrom.

SVIZ je v naslednjih letih dosegel več kot 40.000 članov in postal najpomembnejši partner v socialnem dialogu na področju vzgoje in izobraževanja – poleg SVIZ je sodeloval še Sindikat delavcev vzgojni, izobraževalni in raziskovalni dejavnosti iz ZSSS ter pozneje Neodvisni sindikat delavcev ljubljanske univerze. Ko je Zakon o sistemu plač v javnem sektorju zaposlene uvrstil v enotno plačno lestvico, je postalo jasno, da je treba okrepiti sodelovanje med sindikati javnega sektorja. SVIZ se je odzval s pobudo za ustanovitev Konfederacije sindikatov javnega sektorja, ki jo je pet samostojnih sindikatov ustanovilo 9. marca 2006. KSJS je kmalu postala član Ekonomsko-socialnega sveta in podpisnik socialnega sporazuma ter v socialnem dialogu v Sloveniji igra pomembno vlogo.

6

»PROJEKT ČLOVEK«: KLJUČNA NAČELA PRI UVAJANJU INOVATIVNIH SOCIALNOZDRAVSTVENIH PROGRAMOV NA PODROČJU POMOČI ZASVOJENIM Z DROGAMI

Program »Projekt Človek« smo v Sloveniji začeli uvajati postopoma od leta 1993 naprej in že skoraj tri desetletja predstavlja največji slovenski nevladni strokovni visokopražni program za zasvojenost z drogami. Prispevek osvetljuje nekatera ključna načela in izkušnje, na katerih je temeljila uspešna vzpostavitev tega programa. Ta načela lahko še danes predstavljajo vodila za uspešno vzpostavljanje inovativnih socialnozdravstvenih programov, in to ne le na področju zasvojenosti.

Tudi v slovenskem okolju je znaten porast zlorab prepovedanih drog sovpadal z liberalnimi družbenimi spremembami, ki so v Sloveniji potekale v začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja. Zniževanje državnega nadzora, porast blaginje, liberalizacija trga, prost pretok blaga in ljudi ... niso prinesli le zelenih, ampak tudi nekatere nezaželene posledice – vključno s porastom zlorab drog in zasvojenosti.

Problematika zasvojenosti na Slovenskem sicer ni nov pojav, vendar je bila pred osamosvojitvijo vezana predvsem na alkoholizem. V Sloveniji so zato v preteklosti razvijali predvsem oblike pomoči za alkoholike in njihove svojce, npr. oddelke za alkoholizem v okviru psihiatričnih klinik, številne klube za zdravljenje alkoholike in njihove družine v okviru javne socialne ter druge oblike pomoči (Ramovš, 1983).

Devetdeseta leta pa prinesejo številne nove droge, zlasti prepovedane. Tudi med mladimi je bilo t. i. »eksperimentiranje« z drogami takrat moderno, zato je sledil skokovit porast zasvojenih z drogami. K temu pojavu smo v Sloveniji najprej pristopili s tem, kar smo že imeli: mlade zasvojenost z drogami smo vključevali na oddelke za zdravljenje alkoholikov, občasno

celo na oddelke za psihotične bolnike. Ker nič od tega ni dalo trajnih rezultatov, smo bili kmalu prisiljeni odstopiti od načela, da je zasvojenost en in isti pojav, zato pri zdravljenju ni bistveno, ali gre za alkoholizem, »narkomanijo« (kot smo takrat pogosto rekli) ali za kakšno tretjo obliko zasvojenosti.

Neuspešno obravnavanje zasvojenecv z drogami v okviru programov za alkoholike nas je pripeljalo do (prvega) ključnega spoznanja: fenomen zasvojenosti je v jedru sicer lahko en in isti, a je za uspešno preventivo, zdravljenje in za rehabilitacijo treba upoštevati specifične glede na zunanji simptom. Zasvojenost z alkoholom torej le ni povsem isto kot zasvojenost z drogami, ne povsem isto kot zasvojenost s tobakom itn. Razviti je bilo treba povsem nove pristope na področju drog.

S to spremembo miselnosti so se odprla vrata za vzpostavljanje in družbeno podporo različnih preventivnih, terapevtskih in rehabilitacijskih programov na področju zlorab drog. Predvsem na področju civilne sfere se je pokazal izjemen porast tovrstnih programov in ustanov: od samo dveh nevladnih ustanov, delujočih na »področju drog« v začetku devetdesetih let, ob koncu tistega desetletja zaznavamo že okoli 30 tovrstnih nevladnih programov. Tudi v Sloveniji se je pokazalo, da se na nove družbene probleme ljudje najprej odzivajo s samopomočjo, javni sektor pa se zaradi visoke normiranosti pogosto odziva (pre)počasi. Oblikovalo se je (drugo) ključno spoznanje: za dobro odzivnost na nove pojave socialnozdravstvenih problemov je najbolje pripravljena družba, ki ima dobro razvit javni in civilni sektor.

Tako smo v Sloveniji po zgledu zahodnih družb postopoma razvili večino ključnih področij za uspešen družbeni spoprijem z zlorabo drog: preventivo, zdravljenje, psihoterapijo, socialno rehabilitacijo, reintegracijo, samopomoč, raziskovanje, epidemiologijo ter še nekaj drugih oblik. Represivne dejavnosti smo – tudi na tem področju – poznali že prej. Oblikovali smo nacionalni program in pri tem upoštevali (tretje) ključno načelo: s fenomenom zlorab drog in zasvojenosti se je treba spoprijeti celostno, medsektorsko,

interdisciplinarno in komplementarno. Ali drugače: če zlorabo drog razumemo samo kot zdravstveni, samo socialni, samo kriminološki problem, ne bomo uspešni.

Celostni pristop je nudil podlago za vzpostavljanje zelo različnih programov, namenjenih zelo raznolikim populacijam uživalcev drog. Čim bolj smo želeli uveljaviti (četrto) načelo, povzeto v temelju medicinske etike, tj. »najprej: ne škoduj«. Zato npr. za osnovnošolce, ki jih droge še ne zanimajo, primarne preventive nismo želeli reducirati samo na »izobraževanje o drogah«, ampak smo jim nudili tudi treninge socialnih veščin; podobno nismo želeli skrčiti usmerjene preventive za mladostnike, ki že eksperimentirajo z alkoholom in drogami, samo na testiranje drog in delitev kondomov (Ramovš in Ramovš, 2007). Četrto načelo smo skušali čim bolj uporabiti tudi pri terapiji, npr. spolno zlorabljenim mladostnicam, nezaposlenim in z nedokončanim šolanjem, stanujočim pri očimih – alkoholikih, nismo želeli »zdravljenja« reducirati zgolj na pitje metadona ali drugih legaliziranih nadomestkov za droge (saj bi jih tako lahko le še okrepili v vlogi pasivnih spolnih žrtev), ampak smo za njih vzpostavljali tudi stanovanjske terapevtske in socialno-rehabilitacijske oblike pomoči.

Etika se je v tem procesu izkazala kot neločljivo povezana z znanjem. V devetdesetih letih smo se vsi vodje ključnih programov intenzivno izobraževali tudi v tujini, kar brez znatne nacionalne in tuje pomoči ne bi bilo mogoče. Izkazalo se je namreč, da smo imeli vsi ključni strokovnjaki – zdravniki, psihologi, socialni delavci ... – samo parcialno in zato nezadostno znanje. Čudili smo se neverjetnim podatkom, da prejmejo zdravniki v okviru štiriletne specializacije iz psihiatrije samo okoli 11 ur adiktoloških vsebin, pa še te ure so v veliki meri zapravljene za izobraževanje »o drogah« (Milčinski, 1986) – saj tudi alkoholiku ne bomo znali pomagati, čeprav morda vemo skoraj vse o pivu, vinu in o žganju ... Da bi nadomestili te strahotne vrzeli v znanju, smo se udeleževali mnogih izobraževanj, specializacij in treningov, zlasti v okviru EU in Sveta Evrope (Andersen, 1996). Žal pa moramo priznati, da nam še po 25 letih razvoja ni uspelo vzpostaviti kolikor toliko celostnega študija adiktologije na kateri izmed

slovenskih univerz ter s tem v polnosti realizirati (petega) načela: celostni študij adiktologije je ključni pogoj za uspešen spoprijem z zasvojenostmi.

Adiktološka izobrazba nudi odgovor na vprašanje, »kaj in kako naj delamo«, ne nudi pa odgovora na vprašanje, »s čim naj delamo«. Stroka in prostovoljci kljub znanju in pridnosti ne morejo uspeti, če jim manjkajo »orodja« za uspešno preventivo, terapijo, rehabilitacijo (...). Resorna ministrstva so si zato prizadevala za znatno večji proračunski delež v te namene, saj so morala poskrbeti za to, kar nikoli prej ni bilo v njihovi skrbi: sredstva za materialne in obratovalne stroške ter za investicije (objekti, prilagojena vozila ...) za potrebe civilne sfere. V prvih letih tovrstnega razvoja je večje breme prevzelo Ministrstvo za delo – Direktorat za socialno varstvo, ki še zdaj skrbi za sofinanciranje večine nevladnega sektorja na področju zasvojenosti in druge socialnovarstvene problematike. Pri pridobivanju resne finančne podpore resornih ministrstev pa seveda ni šlo zmeraj gladko. Zgolj strokovno utemeljevanje potreb po finančnih in materialnih sredstvih ne bi zadoščalo, če stroki ne bi pomagali tudi mediji. Eden izmed ministrov je korektno priznal, da se je o sofinanciranju nekega ključnega nevladnega programa pravzaprav odločilo na tiskovni konferenci: ker se je udeležilo nad 30 novinarjev iz vseh ključnih medijskih hiš, se ni bilo mogoče zoperstaviti pozitivnemu medijskemu pritisku. Ta izkušnja tvori (šesto) ključno spoznanje: podpora medijev je ključna za uspešno vzpostavljanje pomembnejših in obsežnejših inovativnih programov. Medije potrebujejo tudi ministrstva - ministrstvo, ki bi za neko javnosti premalo znano problematiko namenilo znatna sredstva, bi mediji lahko »zmleli« (...).

Pogoji za delo omogočajo implementacijo vizije določenega programa. Vizija je ključna, a pri tem vseeno nima smisla ponovno odkrivati tople vode. Dobri strokovnjaki bodo sledili (sedmemu) ključnemu načelu: zgleduj se po primerih dobrih (tujih) praks. Na področju visokopražnih (v abstinenco usmerjenih) programov smo se v Društvu »Projekt Človek« zgledovali po rimskem programu »Progetto Uomo« (Melle, 1993; Picchi, 1990, 1995), deloma pa tudi

po nizozemskih in belgijskih visokopražnih programih (Kooyman, 1993). Iz vseh teh zgledov je nastal deloma originalen slovenski program »Projekt Človek«, ki je v tistem obdobju predstavljal ključen inovativni socialnozdravstveni program za zasvojenice in njihove družine v slovenskem okolju (Polajner, 1998).

Pri prenosu dobrih tujih praks v domače okolje pa seveda ne gre za preprosto »fotokopiranje«. Slediti moramo (osmemu) načelu: dober tuj program je vedno potrebno inkulturirati in prilagoditi lokalnim razmeram, tako da tudi v novem okolju dosega (vsaj) iste dobre rezultate, kot jih dosega v svojem izvornem okolju. Včasih to zahteva znatne strukturne in strokovne spremembe. Pravzaprav skoraj vsi strokovni visokopražni programi v Evropi izhajajo iz ameriškega originala, imenovanega *Day Top*. Zadnjega se v petih desetletjih večkrat nadgrajevali in prilagajali. Npr. v času ekonomske blaginje je bilo v ZDA po uspešno končanem stanovanjskem programu »komune« zlahka pridobiti službo in si zagotoviti finančno varnost – v Evropi pa ni bilo tako, zato so programe terapevtskih skupnosti nadgradili s stanovanjskimi reintegracijskimi centri, kjer stabilnim abstinentom po končani terapiji pomagajo pri pridobivanju zaposlitve in ureditvi nastanitve v »zunanji« družbi.

Glede inkulturacije in prilagoditev visokopražnih evropskih programov je danes žal opaziti zastoj. Potem, ko so tovrstni programi mukoma več desetletij vzpostavljali svoje centre in imeli pri uporabnikih sprva celo čakalne vrste, danes zaradi premalo vključenih uporabnikov nekatere centre celo zapirajo, strokovnjake pa odpuščajo. Vzporedno temu pa se žal število zasvojenih oseb ne znižuje, le mladi zasvojenici tovrstnih programov ne prepoznavajo več kot ključnih naslovov, pri katerih bi iskali pomoč. Visokopražni programi so res znatno izgubili stik s časom in z družbenimi spremembami. Kaj pomagajo do potankosti izdelani programi in izkušeni strokovnjaki, če je center prazen? Pomemben preboj v ponovno vzpostavitev stika z zasvojenici, ki bi bili sposobni trajne abstinence, nudi razmeroma nov avstrijski program *Gruener Kreis* (Zeleni krog). Ta program znatno spreminja klasično strukturo visokopražnih programov, ki je

večinoma sestavljena iz treh faz:

1. vključevalne faze;
2. terapevtske skupnosti (od 1- do 3-letni stanovanjski center);
3. reintegracije (stanovanjska in pozneje ambulantna pomoč stabilnim abstinentom).

V nasprotju s klasičnimi programi *Gruener Kreis* uvaja pomembne inovacije in nudi nov koncept:

1. faza sprejema, vključno z detoksikacijo in zelo kratko terapevtsko skupnostjo (zgolj okoli tri mesece trajajoča faza);
2. faza izobraževanja, v kateri je uporabnik vključen v stanovanjski izobraževalni center (takrat se uporabnik javno priznava izobražuje za enega izmed 11 zelo različnih poklicev);
3. faza tranzicijske zaposlitve, v kateri uporabnik ni več »klient« ustanove *Gruener Kreis*, ampak s pomočjo državne subvencije postane začasni uslužbenec te ustanove, prejema plačo in hodi v službo, za katero se je pred tem izobrazil; obenem pa obvezno išče zaposlitev v »pravi zunanji« delovni organizaciji – program se uspešno konča, ko tranzicijsko zaposlen delavec *Gruener Kreisa* dobi službo drugje in se s tem dokončno poslovil od predhodnega »delodajalca«.

Program *Gruener Kreis* je v primerjavi s klasičnimi visokopraznimi programi uspešnejši najmanj pri šolanju in zaposlitveni reintegraciji uporabnikov: medtem ko pri klasičnih visokopraznih programih nekdanji zasvojenec potencialnemu delodajalcu mučno razlagajo, kaj so počeli prejšnja leta in ali so res ozdravljeni, uporabnik *Gruener Kreisa* pred potencialnim delodajalcem sploh ne nastopa kot »nekdanji zasvojenec«, ampak kot delavec, ki zgolj išče novega delodajalca.

Z navedbo uspešne socialne inovacije programa *Gruener Kreis* povzemamo še zadnje, (deveto) načelo: inovativen program bo dolgoročno »živ«, če bo zavezan stalnemu posodabljanju in nenehnemu prilagajanju. To načelo poudarja strokovni in upravni realizem, ki se

ga – kot je videti – v tem trenutku v Sloveniji še najbolj zaveda Ministrstvo za zdravje, oz. Direktorat za javno zdravje. To ministrstvo namreč pogumno stremi k realni finančni podpori izbranih dobrih programov (namesto pretirani razpršenosti sredstev na prešteviline in medsebojno neusklajene programe), izogiba se nesmiselnim birokratskim obremenitvam strokovnih delavcev (strokovnjak naj se predvsem ukvarja z uporabniki, ne pa z administracijo), zlasti pa se zaveda, da lahko v Sloveniji dobre kadre pridobimo in ohranimo le s korektnimi (in ne s »socialnimi«) plačami. Slednje še toliko bolj velja za področje zasvojenosti, ki je že samo po sebi nadpovprečno zahtevno in bi moralo biti temu ustrezno tudi nagrajevano.

Literatura

Andresen, A. S. (Ur.). (1996). Drug Demand Reduction Staff Training Course for Policy Planners and Practising Professionals from Central and Eastern Europe. Council of Europe.

Kooyman, M. (1993). *The Therapeutic Community for Addicts*. Amsterdam; Lisse; Berwyn (PA): Swets & Zeitlinger.

Melle, F. (1993). *Voglia di famiglia – dopo la droga il dialogo*. Soveria Mannelli.

Milčinski, L. (Ur.). (1986). *Psihijatrija*. Ljubljana: DZS.

Picchi, M. (1990). *Vincere la Droga*. Piemme.

Picchi, M. (1995). *Projekt Človek*. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka.

Polajner, B. (1998). *Vrednote zasvojenih z drogami v okviru psihološke obravnave »Projekt Človek«* - doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Ramovš, J. (1983). *Boj za življenje družine : zdravljenje alkoholizma in urejanje neskladne družine*. Celje: Mohorjeva družba.

Ramovš, J., Ramovš, K. (2007). *Pitje mladih*. Ljubljana: Inštitut A. Trstenjaka.

7

DRUGA VIOLINA

DR. VALERIJA BUŽAN – DIREKTORICA CUDV DRAGA

Že več let je pri nas zorela želja odpreti lokal s prav posebno ponudbo in z malce nevsakdanjimi zaposlenimi, zato smo se trudili pridobiti ali najeti prostore za izvajanje dejavnosti gostilne v središču Ljubljane, kar nam je poleti leta 2012 tudi uspelo.

Odprtje lokala omogoča zaposlenim osebam z motnjo v duševnem razvoju aktivno vključevanje v družbeno življenje in delovno okolje ter opravljanje koristnega, njihovim zmožnostim primernega dela, ohranitev pridobljenih in širitev novih znanj ter delovnih spretnosti, pridobivanje novih socialnih in delovnih navad, uresničevanje lastnih idej in ustvarjalnosti, občutek koristnosti in samopotrditve. Z izvedbo novega programa je uresničenih tudi veliko vidikov družbenih procesov in tokov, med njimi možnost socialnega vključevanja invalidov v lokalno skupnost, razširjene možnosti zaposlitve težje zaposljivih skupin, ki so se usposobile za opravljanje določenega dela, in ena izmed osnovnih nalog – ozaveščanje družbe o pomenu sprejemanja drugačnosti.

Osnova za razvoj nove dejavnosti, gostilne Druga violina, sledi v zadnjem času vse bolj uveljavljenemu imperativu, to je socialnemu vključevanju vseh in vsakogar v družbo, z upoštevanjem individualnosti vsakega posameznika. Temelji na Nacionalnem akcijskem načrtu o socialnem vključevanju in Nacionalnem programu socialnega varstva.

Slovenija si je z vstopom v EU zastavila številne smernice in dokumente, motivirane zlasti s skupnimi dokumenti EU, kako aktivno vključevati ljudi s posebnimi potrebami v družbo, vrh pa je dosegla z letom, posvečenim enakim možnostim za

vse. Center za usposabljanje, delo in varstvo Dolfke Boštjančič upošteva najnovejše dokumente in zastavljene smernice. Primerljive aktivnosti smo videli v tujini, predvsem v Angliji in na Irskem.

Že obstoječo dokumentacijo (seznam zaposlitvenih možnosti v Centru, pravilnik o nagrajevanju varovancev) smo dopolnili z dokumentacijo, ki upošteva vsa načela in je usklajena z veljavno zakonodajo (začetek izvajanja storitve, individualni razvoj, delovni pogoji, delovno vzdušje, delovni čas, samoodločanje in spremljanje).

Zaposlitev naših mladostnikov in odraslih oseb z motnjo v duševnem razvoju smo v gostilni skrbno načrtovali.

Pripravili smo:

- seznam zaposlitvenih možnosti v gostilni;
- prijetno delovno vzdušje, ki pripomore k večji motivaciji uporabnika za delo in zaposlitve, daje občutek sprejetosti in spodbuja ustvarjalnost, splošno dobro počutje ter pomaga pri ohranjanju psihofizičnega zdravja uporabnikov;
- delovni čas, ki je prilagojen uporabnikovim sposobnostim, njegovim potrebam in željam;
- nagrade in druge oblike stimulacije uporabnikov skladno z veljavnim pravilnikom o nagrajevanju uporabnikov, ki je pomemben pri grajenju njihove pozitivne samopodobe, občutka koristnosti in pomembnosti;
- ergonomijo delovnega prostora, ker zagotavlja uporabnikovo varnost in maksimalno koriščenje njegovih sposobnosti ter zmanjšuje občutek oviranosti.

Vse potencialne in zainteresirane mladostnike in odrasle osebe z motnjo v duševnem razvoju smo seznanili z delom v gostilni in možnostmi zaposlovanja. Organizirali smo ogled gostilne in izvedli pripravljalo prakso. Hkrati smo usposobili mentorje kot spremljevalce teh oseb pri zaposlovanju v gostilni.

Za projekt je bil pripravljen poslovni načrt z vizijo, s poslanstvom dejavnosti, z analizo SWOT in s programom, po katerem so v

starem mestnem jedru poleg osnovne gostinske dejavnosti na voljo tudi kakovostne dodatne dejavnosti: kulturno-umetniški dogodki, neformalno izobraževanje in prodaja umetnostnih izdelkov, izdelkov uporabne umetnosti in domače obrti lastne proizvodnje.

Opravljeni so bili v nadaljevanju predstavljeni koraki.

- **Analiza okolja**

- *Analiza družbene klime* – na osnovi izkušenj v okviru delovanja Centra v zadnjih petih letih smo ugotavljali, da se je družbena klima spremenila. Na splošno je družba bolj naklonjena ljudem v stiski in tistim, ki so potrebni različne pomoči. Tudi količina pozitivnih informacij narašča, s čimer se presegajo stereotipi in predsodki o ljudeh s posebnimi potrebami. Bolj so opaženi v javnosti, zapisani in javno objavljani pa so tudi dosežki in uspehi posameznikov s posebnimi potrebami.
- Dejavnější postajajo *združenja* staršev in druga civilna iniciativa. Vse številnejše in močnejše postaja prostovoljstvo. Enakovredno obravnavanje ljudi s posebnimi potrebami postaja vrednota vse večjega števila prebivalstva. Učinkovit je bil tudi vpliv vstopa Slovenije v Evropsko unijo, kjer so te vrednote imele veliko veljavo že nekaj let prej.

- **Analiza ciljnih gostov**

- Domači gostje (naključni sprehajalci, študentje, dijaki, upokojenci itn.).
- Domači gostje kot odziv na oglaševanje.
- Tujci.
- Osebe s posebnimi potrebami.
- Svojci oseb s posebnimi potrebami.

- **Promocija/Trženje**

- Priprava in izdelava promocijskega gradiva.
- Obvestila medijem.
- Organizacija in izvedba ekstravagantnega odprtja svečanosti.

- Organizacija in izvedba več promocijskih dogodkov v določenem časovnem zaporedju.
- Sprotno obveščanje javnosti o dogajanju in dodatni ponudbi kavarne.
- Dopolnitev domače spletne strani centra z informacijami o ponudbi in dogajanju v gostilni.
- Oblikovanje strani na Facebooku.
- **Menedžment, organizacija**
 - Določitev kadrovske sheme.
 - Imenovanje izvajalcev.
 - Informiranje/izobraževanje zaposlenih.
 - Potrditev vlog sodelujočih.
 - Začetek izvajanja dejavnosti.
- **Ekonomsko-finančni izračun**
 - Izdelava finančnega načrta dejavnosti.
 - Identifikacija potencialnih financerjev.
 - Promocija/razgovori s potencialnimi financerji.
 - Načrt ukrepanja v izrednih okoliščinah.
- **Pred izvajanjem dejavnosti je bilo treba pripraviti še naslednje**
 - Seznam zaposlitvenih možnosti v gostilni.
 - Uskladiti delovni čas, ki je prilagojen uporabnikovim sposobnostim, njegovim potrebam in željam.
 - Uskladiti nagrade in druge oblike stimulacije uporabnikov skladno z veljavnim pravilnikom o nagrajevanju uporabnikov, ki je pomemben pri grajenju njihove pozitivne samopodobe, občutka koristnosti in pomembnosti.
 - Urediti ergonomijo delovnega prostora, ki je pomembna zaradi zagotavljanja uporabnikove varnosti, maksimalnega koriščenja njegovih sposobnosti in zmanjšanja občutka oviranosti.
 - Vse potencialne in zainteresirane mladostnike in odrasle osebe z motnjo v duševnem razvoju seznaniti z delom v gostilni in o možnostih zaposlovanja, organizirati ogled

- gostilne in izvesti pripravljalo prakso, hkrati pa usposobiti mentorje kot spremljevalce oseb pri zaposlovanju v gostilni.
- Urediti prijetno delovno vzdušje, ki pripomore k večji motivaciji uporabnika za delo in zaposlitvi, daje občutek sprejetosti in spodbuja ustvarjalnost, splošno dobro počutje, ki pomaga pri ohranjanju psihofizičnega zdravja uporabnikov.

Ključni akterji pri zasnovi in izvedbi:

- strokovni sodelavci CIUDV Draga (ideja, priprava programa, izvedba);
- Mestna občina Ljubljana;
- Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti;
- Dobrodelno društvo Hiša sonca;
- Številne kulturne, gospodarske in športne ustanove, organizacije in društva, ki sodelujejo pri izvajanju programov in organizaciji dogodkov ali kot odjemalci storitev (npr. katering).

Že ob začetku delovanja je bila naša nova dejavnost izjemno dobro sprejeta. Pomembna je bila tudi pozitivna podpora medijev, ki je bila sicer nenačrtovana.

Zastavljene cilje dosegamo s kakovostjo storitev, z učinkovitim upravljanjem s kadri ter s finančnimi in z materialnimi viri, usmerjenostjo k uporabnikom, predvidevanjem in upoštevanjem potreb potencialnih gostov.

Glede na identificirane potrebe Mestne občine Ljubljana po pestri gostinski in kulturni ponudbi v starem mestnem jedru smo razvili kakovosten in pester dodatni program, ki zadovoljuje ravnno tovrstne potrebe, saj smo poleg gostinske dejavnosti ponudili tudi dodatne programe (kulturno-umetniški program, ponudbo neformalnega učenja z uporabo interneta in izdelke lastne proizvodnje, tj. predmete uporabne umetnosti in domače obrti, ki jih izdelujejo varovanci našega varstveno-delovnega centra, idr.). Z idejo želimo obogatiti tudi ponudbo

slovenske prestolnice, gostom omogočiti obisk mogoče nekoliko neobičajnega lokala in tujim obiskovalcem Ljubljane predstaviti evropsko mentaliteto s področja varstva najšibkejših članov družbe, po kateri se običajno meri humanost neke družbe.

- **Cilji, vezani na uporabnike znotraj Centra:**
 - večja izbira zaposlitev;
 - socialno vključevanje ljudi z motnjami v duševnem razvoju;
 - uveljavljanje pravice enakosti vseh državljanov ob dejavni udeležbi v družbi;
 - razvoj socialnih veščin in spretnosti;
 - večje zadovoljstvo varovancev varstveno-delovnega centra z lastnim delom;
 - omogočanje osebostnega razvoja vsakega posameznika;
 - usvajanje novih znanj, veščin in spretnosti;
 - usvajanje komunikacijskih veščin;
 - nova, prilagojena delovna mesta za zaposlene – delovne invalide z omejitvami.
- **Cilji, vezani na okolje:**
 - dopolnjevanje gostinske ponudbe v stari Ljubljani;
 - možnost preživljanja prostega časa za različne ciljne skupine;
 - dodatna ponudba za turiste;
 - možnost spoznavanja drugačnosti z neposredno izkušnjo;
 - kreiranje družbene kohezije.
- **Splošni cilji:**
 - zadovoljstvo uporabnikov storitev Centra;
 - zadovoljstvo gostov gostilne;
 - zadovoljstvo zaposlenih;
 - učinkovito delo;
 - širitev tradicije naroda ob ponudbi tradicionalne, ekološke in zdrave prehrane;
 - širitev tradicije naroda ob ponudbi izvirne slovenske glasbe, literature in drugih vej umetnosti;

- prispevanje k ohranjanju narave in naravnega okolja ob ponudbi ekoloških vsebin;
- nadaljevanje usmerjenosti v razvoj nove/inovativne ponudbe storitev.
- **Časovno opredeljeni in merljivi cilji:**
 - kakovost storitev na vseh ravneh;
 - učinkovito upravljanje s kadrovskimi viri;
 - učinkovito upravljanje s finančnimi viri;
 - usmerjenost k uporabnikom;
 - zadovoljstvo porabnikov.

Zlasti v viziji in poslanstvu ter programski usmeritvi je bil jasno opredeljen program dejavnosti, v katerem je poleg gostinske dejavnosti, ki bo del resursov uporabila iz že delujočega »zelenega programa« varstveno-delovnega centra, predvidena tudi dodatna ponudba: kulturno-umetniški dogodki, možnosti neformalnega izobraževanja (»cyber cafe«, čitalnica) ter prodaja umetnostnih izdelkov, izdelkov uporabne umetnosti in domače obrti lastne proizvodnje.

- **Gostinska dejavnost:**
 - ponudba jedi: biološko pridelana hrana, preproste jedi domače slovenske kuhinje (kranjska klobasa, žganci, kislja repa in zelje, žlikrofi, kmečki narezki, meso iz tünke itn.);
 - ponudba dietnih prigrizkov in peciva (brez sladkorja, brez glutena, z manj beljakovin itn.);
 - pekovsko pecivo, hladni prigrizki, slaščice, čokoladni pralineji, sadje itn.;
 - ponudba pijač: čaj, kava, čokolada, koktajli itn.;
 - predstavitev hrane in pijače slovenskih regij.
- **Kulturno-umetniška dejavnost:**
 - večeri s kulturno-umetniškim programom različnih izvajalcev;
 - delavnice za otroke;
 - stalne in časovno omejene razstave del oseb s posebnimi potrebami.

- **Izobraževalna dejavnost:**
 - uporaba interneta (»cyber cafe«);
 - študijski krožki kot neformalna oblika izobraževanja (vključujoč meščane, strokovnjake in ljudi s posebnimi potrebami);
 - čitalnica.
- **Ponudba izdelkov domače obrti in uporabne umetnosti lastne proizvodnje:**
 - izdelki domače obrti;
 - unikatni izdelki uporabne umetnosti;
 - drugi umetniški predmeti.

O uspehu inovacije poleg zares dobrega odziva gostov in najrazličnejših deležnikov govori tudi podatek, da je Mestna občina Ljubljana, ki je sprejela dejavnost gostilne kot obogatitev mesta, po izteku petletne najemne pogodbe iz leta 2012 podaljšala pogodbo za najem prostorov za nedoločen čas in nas tudi sicer vabi k različnim prireditvam. Poleg tega je gostilna deležna veliko pozornosti tudi na spletnih straneh (družbena omrežja, mediji ...).

Po več kot šestih letih delovanja se je še bolj utrdila osnovna ideja inovacije, tj. seznanjati družbo, da smo vsi sposobni enakih za-
poslitev, da pa nekateri pri delu potrebujejo podporo, te pa je sčasoma lahko vedno manj. Gostov lokala je vedno več in ne prihajajo k nam, ker izvajamo socialno storitev, ampak zaradi enake kakovosti, ki jo imajo tudi drugi vrhunski lokali.

Literatura

Zakon o socialnem varstvu /ZSV/ (2007). Uradni list RS, št. 3 (12.01.2007). Pridobljeno s <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/77822>

Resolucija o nacionalnem programu socialnega varstva za obdobje 2006–2010 (2006).

Uradni list RS, št. 39 (13.04.2006). Pridobljeno s <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2006-01-1683?sop=2006-01-1683>

ŠOLE KOT SREDIŠČA SKUPNOSTI

DR. ŽIVA KOS – VIŠJA SVETOVALKA NA ZRSŠ IN ASISTENTKA UL PEF,
DR. SLAVKO GABER IN DR. VERONIKA TAŠNER – UL PEF

Kljub različnim pričakovanjem in interesom (političnim, ekonomskim, socialnim) so šole predstavljale in predstavljajo prostor varnosti, gotovosti posameznic/posameznikov in skupnosti.

Dileme, izzivi in priložnosti, ki se pojavljajo v obdobju prehajanja med starimi in novimi racionalnostmi, pa danes ponovno kličejo po premisleku delovanja šole. Izobražene generacije, ki so v šolah danes, namreč verjetno ne bodo našle prostora za realizacijo potencialov v polju tradicionalno strukturiranega mezdnega dela (Gaber, Tašner, Marjanovič 2017). Zato kaže te generacije pripraviti na aktivno iskanje novih načinov sobivanja. Koncept šol kot središč skupnosti izhaja iz prepričanja, da so šole lahko pri tem že zdajšnjim, še bolj pa prihodnjim generacijam pri iskanju modusov smiselnega in človeka vrednega življenja v oporo. Opore, o katerih govorimo, bodo pomembne v času prehajanja in tudi v družbah že vzpostavljenih hibridnih ekonomij. V obdobju omenjenih prehajanj so posebej pomembni vzpostavljajoči se mehanizmi zmanjševanja socialne in ekonomske neenakosti v kombiniranih oblikah – kot UTD x 2: kot oblike univerzalnega temeljnega dohodka in univerzalnega temeljnega dostopa – dostopa do temeljnih dobrin, hrane, edukacije ... Ideja temeljnega dohodka že vključuje racionalnosti, ki sežejo onstran individualiziranih interesov, koristi in dobičkov: v smer izmenjav, opor in prerazporejanja dobrin in storitev od tistih, ki imajo (pre)več, k tistim, ki nimajo ali imajo (pre)malo (Van Parijs 2004). »Več« od temeljnega bo na tem ozadju verjetno ostalo vezano na »podjetništvo in druge oblike podjetnosti« (Gaber, Kos, Tašner 2016).

Takšen poskus zamikanja načinov sobivanja je v delu tudi projekt POGUM¹, ki konceptualizira, razvija in prakticira nove oblike podjetnosti na različnih področjih, kot so: področje samooskrbe, področje kulture in inkluzije, področje urejanja urbanega in naravnega okolja, področje poklicne orientacije in področje šol kot središč skupnosti. V njih se razvijajo vzporedne in medsebojno povezane prakse, ki delno ostajajo zapisane starim racionalnostim in podjetništvu, delno pa stremijo k širšemu razumevanju podjetnosti; kot takšne sodijo med socialne inovacije (prim. Taipale 2013). Posamezna področja izhajajo iz skupnih ciljev in načel². Ta so področno, vsebinsko specifično dopolnjena s smernicami.

Med skupnimi cilji najdemo: pripravlanje mladega človeka na samostojno in odgovorno vključevanje v družbo, udejanjanje ciljev in načel trajnostnega razvoja in krožnega gospodarstva, uresničevanje ciljev vseživljenjskega razvoja, skrb zase in za druge, krepitev šolske skupnosti in skupnosti šol z lokalno skupnostjo, usposabljanje učencev in učenk za samostojno in odgovorno ravnanje z okoljem, skrb za ohranitev vrst, ravnanjem z odpadki, krepitev različnih oblik sodelovanja/povezovanja, npr. medgeneracijsko, medkulturno ...

Skupna načela, ki tako kot cilji merijo onstran enodimenzionalnosti sveta, ki je zveden na produkcijo dobička za manj kot 0,01 odstotka prebogatih, pa so: spoštovanje različnosti in raznolikosti potreb, vključevanje šole v lokalno okolje, trajnostni razvoj in samooskrba, sodelovanje in timsko delo, enake možnosti, medgeneracijska pravičnosti in solidarnosti, globalna in lokalna odgovornost, povezovanje gospodarskih, družbenih, okoljskih in kulturnih ciljev, razvijanje digitalne pismenosti, osebna rast, empatija do (so)človeka in sobivanje z naravo; etično razmišljanje in delovanje,

1 Projekt Podjetnost kot gradnik upanja mladih (2017–2022) je financiran s sredstvi ESS in MIZŠ; vodi ga Zavod RS za šolstvo v sodelovanju s široko mrežo konzorcijskih partnerjev: 30 razvojnih osnovnih šol, Pedagoška fakulteta UL, Pedagoška fakulteta UP, Inštitut Jožef Stefan, Gospodarska zbornica Slovenije, Zveza kulturnih društev Slovenije, Center arhitekture Slovenije, Simbioza Genesis, CEED Slovenija in Šola za ravnateljce (več: Projekt Pogum).

2 Skupni cilji in načela so rezultat dogovora šol in konzorcijih partnerjev projekta.

medpredmetno povezovanje, odkrivanje in omogočanje priložnosti, skrb za lastno zdravje, gradnja dobrih medsebojnih odnosov, kritično mišljenje, razvijanje aktivnega državljanstva, ohranjanje in izboljševanje čistega naravnega okolja, javno koristno delovanje in vključevanje prostovoljnega dela³ ...

Temeljno poslanstvo šole, tudi s predstavljenimi konceptualizacijami podjetnosti, ostaja vzgoja in izobraževanje, torej oblikovanje kulturnega kapitala (Bourdieu 1986).

V nadaljevanju bomo predstavili eno področje – šole kot središča skupnosti⁴, v katero je vključenih šest osnovnih šol iz različnih regij. Šole so kot simbolni in fizični prostor (Bourdieu 2003) stičišče šolskih praks in lokalnega okolja; tako lahko prispevajo k blaženju različnih negotovosti (Beck 2001, 2009) in neenakosti, ki izhajajo iz neenakomerne porazdelitve in obsega kapitala (Bourdieu 1986). V ta namen smo na vseh področjih najprej zbrali in analizirali prakse podjetnosti, ki na osnovnih šolah že živijo – predvsem tiste onstran poglobljenja, ekonomskega dobička in individualne koristi, tiste, ki podpirajo sodelovanje, izmenjave in dostop. Ob tem smo tudi že začeli beležiti, evalvirati pogoje, v katerih šole lahko razvijajo podjetnost, vse tja do strukturnih, zakonodajnih omejitev na ravni sistema. Ob koncu projekta naj bi namreč nastal predlog sistemskih sprememb, ki bi omogočile slovenskim šolam razvijati podjetnost.

Šole so v okviru področja šole kot središča skupnosti opredelile 11 smernic⁵, s katerimi bodo v prvem letu poskušale na različne načine glede na potrebe in možnosti populacije in lokalne skupnosti razvijati in preverjati iniciativnost, vztrajnost, občutljivost za potrebe skupnosti in posameznikov/posameznic – skratka različnih oblik

3 Skupna načela in cilje bomo vmesno po potrebi dopolnjevali.

4 Mreža javnih osnovnih šol v Sloveniji to omogoča. Osnovne šole imajo med javnimi institucijami v državi najgostejšo nacionalno mrežo in imajo zato vpogled v stanje lokalnih skupnosti. To in visokoizobražen učiteljski kader omogočajo realizacijo ideje in vzpostavitve praks šol kot središč skupnosti. Kljub temu ne izključujemo, da bi lahko podobne ideje realizirale tudi druge (javne) institucije.

5 Za razvoj področja šole kot središča skupnosti skrbita Pedagoška fakulteta UL in Simbioza Genesis. **Podobne smernice so nastale tudi na drugih vsebinskih področjih**, za katere skrbijo predstavnice/predstavniki drugih konzorcijskih partnerjev.

podjetnosti na vsebinskem področju.

1. Šola z delovanjem izkazuje, da je nepogrešljiva institucija v lokalnem in širšem okolju.
2. Šola spodbuja medgeneracijsko sodelovanje in druge oblike sodelovanja v skupnosti in s skupnostjo (npr. z domom za upokojece, organizirano skupino mladih); spodbuja medkulturne dejavnosti.
3. Kot institucija šola sodeluje z lokalno skupnostjo pri čistilnih akcijah, nastopih za 8. marec, 1. november, novo leto ...
4. Šola vzpostavlja in krepi mehanizme vključevanja otok v prakse odločanja; (sodelovanje v različnih dejavnostih civilnodružbenih in ožje političnih organizacij, npr. občinskega parlamenta otrok; različnih društev in skupin ...
5. Razvijanje sposobnosti opaziti osebe v stiski in pripravljenosti pomagati (v družini, okolju in med vrstniki v šoli ter zunaj nje ...).
6. Omogočanje izmenjave znanj in dobrin v prostorih in na območju šole.
7. Vzpostaviti šolo kot prostor mogočih srečevanj mladih, starejših in med generacijami.
8. Šola se premišljeno vzpostavlja tudi kot prostor razvijanja elementov skrbi zase in za druge.
9. Ob pomoči šole se vzpostavlja in krepi prostovoljstvo učencev, ki ima za cilj razvoj lokalne skupnosti.
10. Razvoj povezovanja in sodelovanje različnih deležnikov lokalne skupnosti pri projektih (občina/društva/starši/otroci/učitelji/podjetja razvijajo skupnih pobud za dobrobit lokalne skupnosti).
11. Premišljeno spodbujanje zavedanja, da je tudi lokalna skupnost vpeta v multikulturno družbo. Ozaveščanje o spremembah, oblikovanje prostorov za oblikovanje in za izražanje lastnega mnenja, razvijanje sposobnosti avtonomne presoje in sprejemanja drugačnih mnenj.

Ideja in praksa šol in drugih središč skupnosti pa ni nova. V eni izmed oblik jo zasledimo na prelomu 19. v 20. stoletje v ZDA v skupini, v kateri sta sodelovala tudi Jane Adams in John Dewey. ZDA so se takrat ukvarjale z vprašanji integracije migrantov s podeželja v mesta in onih iz Evrope v ZDA. Tako je nastala *Hull House* v Chichagu, ki jo je vzpostavila in upravljala prav Jane Addams. Približno sto let pozneje, ko smo soočeni s podobnimi izzivi, se šole ponovno kažejo kot del odgovora na naraščajoča tveganja in neenakosti. Danes v svetu obstoji več različnih modelov/praks omenjene ideje: npr. *Full service schools* v Kanadi, *Community schools* v ZDA in VB, *breede school* na Nizozemskem. Srečanje s sodobnimi praksami v tujini (Islandija, Anglija, Katalonija, Finska), tudi tistimi zunaj šolskega prostora, še dodatno kaže na upravičenost in nujno pravočasnost vzpostavljanja vednosti in veščin, ki bodo podprle hibridne ekonomske prakse in s tem socialne inovacije.

Na opisanem ozadju je šest razvojnih šol opredelilo prvi nabor potreb populacije in lokalne skupnosti. Šole so popisale tudi prakse, s katerimi so do zdaj upravljali izzive šole v lokalnem okolju. Vsaka izmed šol je pripravila načrt razvoja in preizkušanja izbranega števila smernic in načel, ki jih bo pri tem upoštevala. Vsaka izmed šol bo pri tem skrbela za ohranitev temeljnega poslanstva šole: vzgoje in izobraževanja. Vpogled v načrte dela šol obeta spekter različnih praks, ki bodo po različnih poteh krepile šole kot središča skupnosti. V nadaljevanju bomo na kratko predstavili dele enega⁶ izmed omenjenih načrtov, in sicer dejavnosti aktivnega vključevanja priseljencev v skupnost in povečevanja strpnosti v smer zamikov skupnosti za multikulturno družbo.

Pripravljavke, pripravljavci načrta so aktivnosti umestili tri ravni dela šole: v *obvezni program*, *razširjeni program* in med *druge dejavnosti šole*. Na ravni konkretizacije aktivnosti, dejavnosti so

6 V nadaljevanju projekta bomo s pomočjo šol popisali več aktivnosti. Trenutna izbira je za namene tega besedila omejena samo na skico ene. Po premisleku smo se za izbrano odločili, ker je problematika aktualna tudi globalno in nagovarja iskanje smiselnih rešitev tudi onstran vprašanja projekta. Ta popis je povzet iz načrtov aktivnosti šole.

– izhajajoč iz učnih načrtov izbranih predmetov (zgodovina, geografija, državljanska kultura in etika ter slovenščina) – izpostavili predmetnospecifične cilje in jih oblikovali v skupne/medpredmetne cilje, s katerimi bodo učenci spoznavali izbrano tematiko in ob tem tudi že načrtovali npr. spoznavanje kulturno značilnih plesov, pesmi, iger, narodnih noš, jedi itn. Idejo multikulturalnosti dopolnjujejo tudi v razširjenem programu, s krožkom, v katerem načrtujejo dejavnosti, povezane z izzivi in s priložnostmi medkulturalnosti ter s prispevki na temo sodelujejo pri pripravi šolskega glasila. Na podobni ravni je na šoli že nastal večjezični koledar. V okviru drugih dejavnosti načrtujejo organizacijo medkulturnega sejma, na katerem bodo predstavili izdelke in aktivnosti, nastale v razširjenem programu in med poukom. V razširjenem programu in drugih dejavnostih šole načrtujejo tudi aktivnosti, ki bodo učencem/učenkam priseljencem/priseljenkam in njihovim družinam lajšale prehod v novo lokalno in šolsko okolje. Sem sodi priprava učenk/učencev za vlogo tutorjev, vzpostavitve informativne točke za priseljence/priseljenke, tečaj slovenščine, izdelava večjezične spletne strani, izvedba ankete o potrebah priseljenk/priseljencev, vključevanje problematike in glasu priseljenk/priseljencev v šolska in lokalna glasila. Šola bo za te dejavnosti omogočila uporabo šolskih prostorov. Dopolnjevanje aktivnosti v razširjenem programu načrtujejo tudi na ravni drugih dejavnosti šole. Tam bodo ideje vzajemne pomoči vodili v smer krepitve socialnega kapitala in spodbujali druženje učencev/učenk in njihovih družin tudi zunaj prostorov šole, na prireditvah, popoldanskih dejavnostih. Načrtujejo tudi spremstvo in pomoč učencem/učenkam in staršem (tistim, ki imajo še težave z jezikom) pri urejanju drugih potreb (npr. urejanju razmerij z lokalno upravo in drugimi podobnimi institucijami itn.).

Po končani fazi preizkušanja in spremljanja načrtovanih aktivnosti v prvem letu na razvojnih šolah se bodo razvite ideje in prakse implementirale, prilagodile in ponekod na novo razvile še na implementacijskih šolah⁷. Prvi odzivi razvojni šol so vzpodbudni. Med povratnimi informacijami, v času podpore pri pripravi in načrtovanju

7 Enako velja za preostala vsebinska področja.

aktivnosti, so šole med drugim, da je predvsem ohrabrujoče to, da so aktivnosti, ki so jih šole ponekod že prakticirale, tudi pripoznane kot pomembna dejavnost oziroma poslanstvo šole. Upajo tudi, da bo to pripomoglo k uspešnejšem naslavljanju in iskanju rešitev do že prepoznanih sistemskih in drugih ovir pa tudi tistih, ki se bodo mogoče v projektu še pokazale.

Verjamemo, da lahko s šolami kot središči skupnosti prispevamo h krepitvi in k povečevanju kulturnega in socialnega kapitala ter šole dodatno vpnemo v prostor, iz katerega prihajajo učenke in učenci ter njihove družine. Tudi na povečevanje medsebojnega zaupanja med učitelji/učiteljicami in starši, med prebivalkami/prebivalci lokalnih skupnosti in ne nazadnje med državljanke in državljani. V razmerju z negotovo prihodnostjo tako pridobivamo mehanizem blaženja pritiskov sodobnosti, družbenih, skupinskih in individualnih negotovosti, ki jih prinaša obdobje prehajanj med starim svetom kapitala in mezdne dela ter družbo hibridnih ekonomij.

Literatura

Addams, J. (2012) *Twenty years at Hull-House with Autobiographical Notes, by Jane Addams (1860-1935)*. New York: The MacMillan Company.

Beck, U. (2001) *Družba tveganja na poti v neko drugo moderno*. Ljubljana: Temeljna dela.

Beck, U. (2009) *Critical Theory of World Risk Society: A cosmopolitan Vision*. V: Constellations. Oxford: Blackwell Publishing. Let. 16, št. 1.

Bourdieu, P. (1986) *The forms of capital*. In J. Richardson (Ed.) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (New York, Greenwood).

Castells, M. idr. (2012) *Aftermath. The cultures of the economic crises*. Oxford: OUP.

Ford, M. (2009) *The Lights in the Tunnel*. USA: Acculant Publishing.

Ford, M. (2015) *Rise of Robots: Technology and the Threat of a Jobless Future*. New York: Basic Books.

Gaber, S., Kos, Ž., Tašner, V. (2016) *Premene v družbi, spremembe v šoli*. V: Štremfel, U. (ur.) (2016): *Šolsko polje. Pravičnost, neoliberalizem in izobraževanje*. Let. XXVII, št. 5-6.

Gaber S., Tašner V. (ur) (2017) *Prihodnost šole v družbah dela brez dela*. Ljubljana:

Pedagoška fakulteta.

Klein, N. (2015) *To vse spremeni – kapitalizem proti podnebjju*. Ljubljana: MK.

Oxfam report (2016) <https://www.oxfam.org/en/pressroom/pressreleases/2018-01-22/richest-1-percent-bagged-82-percent-wealth-created-last-year> (julij 2017)

Projekt Pogum: <https://www.zrss.si/objava/projekt-pogum> (julij 2017)

Rifkin, J. (2000) *The Age of access. The new culture of hyper capitalism where all of life a paid for experience*. New York: Tharcher/Putnam.

Rifkin, J. (2007) *Konec dela*. Ljubljana: Krt.

Stiglitz, J., E. (2012) *The price of inequality*. New York, London: W.W. Norton & Company.

Taipale, I. (2013) *100 Social Innovations from Finland*; SKS, Falun: Second Book – second revised edition.

Van Parijs, P. (2004) *Temeljni dohodek za vse*. V: Pribac, I. (ur.) Brezplačno kosilo za vse? Predlog univerzalnega temeljnega dohodka. Ljubljana: Krtina.

Wallerstein, I. (2013) *Ali ima kapitalizem prihodnost*. Ljubljana: Cf.

9

STANOVANJSKA ZADRUGA
ZADRUGATOR

MAŠA HAWLINA IN ROK RAMŠAK - ČLANA STANOVANJSKE ZADRUGE ZADRUGATOR

Slovenska stanovanjska politika je po tranziciji in obširni privatizaciji večinoma zamrla. Izjemo predstavlja zagotavljanje manjšega števila stanovanj ali stanovanjske pomoči za najbolj ogrožene dele prebivalstva. Ob obširni privatizaciji naj bi namreč postali vsi lastniki in po tej logiki aktivna stanovanjska politika ni bila več potrebna, vendar v zadnjih letih postaja vse očitnejše, da je omenjena predpostavka vse prej kot realistična. Res je, da živimo v družbi, v kateri je približno 90 % stanovanj lastniških, vendar to ne pomeni, da stanovanjskega problema ni. Stanovanja so v veliki meri postala neprimerna, ogromno se jih srečuje s težavami, kot so: vlaga, trhllost in energetska neučinkovitost, stanovanja so potresno in požarno nevarna, v Sloveniji pa zaznavamo tudi podpovprečno majhno površino stanovanja na prebivalca, kar pomeni, da so stanovanja prenaseljena. Starejši sami stanujejo v stanovanjih, ki jih ne morejo več vzdrževati, mladi pa se izjemno pozno odseljujejo od doma – staršev. Zадnje ni zato, ker bi mladi tako uživali v »hotelu mama«, kot se velikokrat omenja v medijih, ampak zato, ker so jim lastna stanovanja nedostopna. Cene stanovanj rastejo neproporcionalno s prihodki ter so podvržene špekulativnemu ravnanju, stanovanjski krediti so nedostopni in dragi, najemni trg pa je izjemno majhen, nestabilen in slabo uravnavan. Mladi, ki nimajo zaledja pri starših, tako le stežka pridejo do stanovanja.

Pripoznanje naštetih problemov je združilo samoiniciativno skupino študentk in študentov arhitekture, gradbeništva in sociologije. Jeseni leta 2014 smo začeli raziskovati raznolike oblike prebivanja, ki bi predstavljale alternativo tradicionalnim lastniško-najemniškim oblikam prebivanja. Kot kakovostno in

dostopno obliko stanovanjske preskrbe smo prepoznali stanovanjske zadruge smo največ navdihla črpali iz švicarskega kantona Zürich, v katerem je razvit odličen sistem javno-zasebnega partnerstva, ki stanovanjskim zadrugam ponuja finančno podporo in druge mehanizme, ki občutno olajšajo njihov zagon ter ohranjajo cene stanovanj širše dostopne. O učinkovitosti njihovega sistema in priljubljenosti zadružne stanovanjske preskrbe govori podatek, da v mestu Zürich več kot petino stanovanjskega fonda predstavljajo zadružna stanovanja. Pri tem velja omeniti, da so stanovanjske zadruge razširjene po večjem delu zahodne Evrope, nekaj jih je tudi v severni in južni Ameriki (posebej znani so primeri stanovanjskih zadrug iz Kanade in Urugvaja).

Stanovanjska zadruga *Zadrugetator* smo torej skupina študentov in mladih zaposlenih, ki si prizadeva za sistemsko ureditev stanovanjskega združništva in pilotni projekt zadruge v Ljubljani. Stanovanjske zadruge so seveda v času Jugoslavije obstajale tudi že v slovenskem prostoru, vendar je šlo predvsem za zadruge, ki so nastale z namenom pocenitve gradnje stanovanj/hiš, in ko se je proces gradnje končal, so se stanovanja privatizirala, zadruge pa razpadle. Model najemne stanovanjske zadruge z nedeljivim premoženjem, za katero se sami zavzemamo, je torej bistveno drugačen od zadrug, ki smo jih nekoč že poznali. Gre za obliko javno-zasebnega partnerstva, pri katerem zadruga po simbolični najemnini najema zemljišče od občine (ali katerega izmed stanovanjskih skladov), ki ji na zemljišču podeli stavbno pravico. Zadruga nato z združevanjem javnih in zasebnih sredstev na zemljišču zgradi stanovanjski objekt. Stanovanja v zadružni stanovanjski stavbi se oddajo v najem za nedoločen čas članom zadruge, ti pa za njih plačujejo stroškovno najemnino, ki zajema samo stroške gradnje in kredita in je zato cenovno zelo dostopna. Pred vselitvijo pa mora vsako gospodinjstvo vplačati samoudeležbo, ki znaša približno 10 % vrednosti stanovanjske enote, ki jo bodo naseljevali. Ta samoudeležba se ob izselitvi iz zadruge v celoti povrne. Vse zadruge delujejo po načelu en član – en glas in jih soupravljajo vsi njeni člani, ki so hkrati vsi lastniki zadruge. Gre torej za obliko

kolektivnega lastništva, pri čemer smo vsi skupaj lastniki stanovanjske zadruga kot celote, nihče pa ni lastnik individualne stanovanjske enote. To ima naslednje dobre učinke:

1. Stanovalec zadruga ima veliko večjo besedo pri oblikovanju in upravljanju njegovih bivalnih prostorov.
2. Dokler se stanovalec ne vede v nasprotju z zadružnimi pravili ali ravna v škodo zadružne skupnosti, ne bo izgubil stanovanja. Zadruga torej ponujajo mero varnosti, ki jo klasični najemniški status ne omogoča.
3. Stanovanja se ne privatizirajo in ostajajo v trajni lasti zadružne skupnosti, kar pomeni, da jih ohranjajo kot najemna stanovanja s stroškovno najemnino in so v veliki meri zaščiteni pred špekulativnim ravnanjem.

Jedrni model zadruga, za katerega se zavzamemo, je, kot smo že omenili, precej blizu modelu, ki je najrazvitejši v Zürichu, vendar so bile potrebne prilagoditve na lokalne razmere. Predvsem to pomeni večjo stopnjo podpore države, saj se, vsaj v začetnih fazah, ne moremo nadejati ponudbe ugodnih finančnih mehanizmov zasebnega finančnega sektorja pa tudi ne podpore preostalih zadrug, kot je to praksa v Švici, saj teh pri nas še ni.

Za razvoj stanovanjskega zadružništva v Sloveniji, ki bi ponujalo širše dostopna stanovanja, sta ključni institucionalna in politična podpora. Prejšnja vlada se je pred štirimi leti zavezala, da bo spodbujala zagon stanovanjskih zadrug z vzpostavitvijo davčnih ugodnosti pri pridobivanju kreditov za gradnjo, vendar razen nekaterih promocijskih dogodkov zadružništva ni bilo narejenega nič. Ključna podpornika za pilotni projekt sta ob pomanjkanju političnega angažmaja na vladni ravni postala Javni stanovanjski sklad Mestne občine Ljubljana (JSS MOL) in Stanovanjski sklad Republike Slovenije (SSRS). V sodelovanju s skladoma smo idejno oblikovali model stanovanjske zadruga, ki bi ga bilo smiselno implementirati v Sloveniji. Naše sodelovanje se je tako odražalo v juniju 2018 objavljenem javnem pozivu za izbor zadruga, ki bo imela priložnost graditi na zemljišču v lasti

JSS MOL na Rakovi Jelši. Da smo prišli do pogovorov s skladi, pa sta odločilno pomagala tudi sodelovanje s Fakulteto za arhitekturo (FA) in podpora prof. Anje Planišček, ki zadnjih nekaj let svoje seminarjev v veliki meri posveča prostorskemu razmisleku in oblikovanju stanovanjskih zadrug. S FA in prof. Planišček smo sodelovali tudi pri organiziranju mednarodne konference Stanovanjske zadruge – Priložnost za Slovenijo, ki je spodbudila izjemno velik interes javnosti ter bila deležna velike medijske pozornosti. Tudi sicer je treba poudariti, da mediji, tudi zahvaljujoč delovanju Zadrugatorja, vedno več prostora namenjajo stanovanjski tematiki in znotraj tega tudi zadrugam. Dobra medijska pokritost je gotovo pomembno prispevala k velikemu zanimanju interesentov za prebivanje v prvi stanovanjski zadrugi, spodbudila pa je tudi nastanek novih manjših iniciativ in hkrati izjemno pripomore k vzdrževanju pritiska na javne odločevalce.

Zadrugator danes aktivno deluje na več področjih, ki zajemajo raziskovanje stanovanjske problematike v Sloveniji in Ljubljani, zagovorništvo na področju stanovanjske problematike na nacionalni ravni, ozaveščanje javnosti o stanovanjski problematiki in združništva, bili pa smo tudi pobudniki ustanovitve mednarodne mreže Moba Housing, ki združuje stanovanjske iniciative iz srednje in vzhodne Evrope. Trenutno se najbolj posvečamo pripravi obsežne razpisne dokumentacije za sodelovanje na javnem pozivu JSS MOL in izvajanju participativnih delavnic z interesenti za prebivanje v zadrugi.

10

DRUŽBENOODGOVORNO GOSPODARJENJE KOT SOCIALNA INOVACIJA

Filozof Božidar Debenjak pravi, da je v slovenščini beseda odgovornost pravi omnibus. Mogoče to velja tudi za druge jezike. Večpomenskost te besede je dejstvo. Zato kaže parafrazirati filozofa Spinozo, rekoč, da je vsaka omejitev ali opredelitev tudi tega pojma sočasna njegova negacija. Da ne bo nesporazuma, bom zato poskušal pojme odgovornost, odgovorno gospodarjenje in družbenoodgovorno gospodarjenje opredeliti tako, da ne bo nobenega dvoma, kako jih razumem.

Odgovornost (in vest)

Filozof Jože Hlebsč pravi, »da gre človekovo bivanje vedno preko sebe in to velja še posebej za odgovornost, ki v svoji neposrednosti pomeni stisko osebe, saj nujno zadeva njeno eksistenco. In tu nastopi prapojav, ki ga imenujemo *vest*. Odgovornost in vest sta prapojava – neizvedljiva na kaj drugega – lastna človekovi naravi; sta kot glavna atributa, ki že izvirno pripadata njegovi eksistenci«.

Ostanimo pri odgovornosti, da ne zabredemo v širše moralno-etično morje. Odpovedati se odgovornosti pomeni odpovedati se svoji človeški naravi. Ker razumem ekonomijo kot družbeno vedo, ki bedi nad optimalno izrabo razpoložljivih proizvodnih tvorcev, mora biti ravnanje ljudi, ki proizvajamo za življenje potrebne dobrine, odgovorno. Toda kot bi rekli teologi, smo ljudje grešniki, zato pogosto ravnamo tudi neodgovorno; zaradi tega mora biti odgovornost/odgovorno ravnanje del zavestne družbene naravnosti. Torej: v temelju odgovornost ni inovacija, tudi ni socialna inovacija, so pa lahko oblike udejanjenja odgovornosti inovativne.

Odgovorno gospodarjenje

V tem primeru odgovornost ožim na ekonomijo/gospodarstvo. Izostanka odgovornosti na tem področju ni mogoče utemeljevati s svetovnonazorskimi ali političnimi argumenti. Vsak gospodarski subjekt mora v svoje dobro ravnati odgovorno. Biti mora maksimalno podjetniško inovativen, socialno inovativen pa le toliko, da ni ogrožen profitni motiv, dobiček lastnikov kapitala. Gospodarji sveta/organiziran kapital so prepričani, da zasebno lastništvo proizvodnih sredstev edino omogoča odgovorno gospodarjenje, t. i. svobodni trg pa je edini način povezovanja gospodarskih subjektov. V tem primeru mora biti država šibka/vitka in imeti mora le minimalno socialno vlogo, mora pa optimalno služiti interesom kapitala.

Tako (ozko) razumljena odgovornost gospodarjenja je povsem skladna z ekonomskimi pa tudi moralno-etičnimi normami zdajšnjega prevladujočega globalnega neoliberalizma.

Družbenoodgovorno gospodarjenje

Človek kot individuum, kot enkratno in neponovljivo bitje se rodi v družbi; v njej se poklicno izobrazi ter se moralno-etično, s tem pa tudi kulturno, politično itn. formira. Že Aristotel je rekel, da zunaj družbe lahko živita samo bog ali žival. Človek našega časa pa ravna, kot da je posameznik počelo vsega, družba, katere del vsekakor je, pa nič. Razlog, da je to tako, je dejstvo, da na tem počelu zasnovana družba omogoča in legalizira socialno diferenciacijo, drugače povedano, izkoriščanje človeka po človeku. Skladno s tem se je družba vsaj od sužnjelastniških časov naprej vidno delila na vladajoče in tiste, ki se jim je vladalo. Socialne inovacije, ki so to omogočale, so bile čislane, tiste, ki so blažile socialno diferenciacijo in s tem izkoriščanje, pa so negirali in so bile celo na indeksu prepovedanega. Čeprav je Zemlja končna količina, so se njeni viri brezglavo izkoriščali, zgodovina človeštva pa je prežeta s krvjo.

Družbenoekonomska formacije, ki so si sledile, so izkoriščevalska razmerja sicer blažile, meščanske in zlasti poznejše proletarske

revolucije so odpravo tega razmerja celo napovedovale, a izkoriščevalski bič je ostal, le roke, ki so ga vihtele, so bile druge.

Vstopamo v četrto tehnično-tehnološko revolucijo; gre za totalno informatizacijo in robotizacijo produkcije (posledično tudi družbe); priče smo poplavi tehnično-tehnološkim inovacijam, a naravnost usodno je, da tudi teoretiki te nove dobe prepotrebni socialni inovacij niti ne omenjajo (npr. Klaus Schwab), čeprav so neizbežne. Potrjuje se znano, da naravoslovje in tehnika prehitevata družboslovje.

Po mojem prepričanju je totalna implementacija družbenoodgovornega gospodarjenja tista prepotrebna socialna inovacija, ki bo zvezno, brez nasilja, v sorazmerno kratkem času preoblikovala ekonomska in družbena razmerja. Še ena izmed iluzij? Upam, da ne.

Zakaj ne?

1. Naravni viri naglo usihajo. Prav kmalu nekaterih ključnih ne bo več na voljo.
2. Degradacija okolja se nadaljuje.
3. Onesnaženost okolja je iz dneva v dan večja.
4. Število prebivalstva na Zemlji raste za cca 80 milijonov letno.
5. Vse več je pred kratkim t. i. nerazvitih držav (sem sodi tudi Kitajska), ki ponavljajo model kapitalističnega razvoja, za kar pa ni več materialnih virov.
6. T. i. lokalne vojne, ki jih sprožajo razvite države, da bi ohranile materialne privilegije in politične vplive, sprožajo eksoduse prebivalstva, ki jih novejša zgodovina ne pozna. Bežečih pa razviti svet ne sprejema.
7. Čeprav je lakota v porastu, v svetu ne prevladuje proizvodnja za zadovoljevanje eksistenčnih potreb človeštva, ampak proizvodnja, ki prinaša največje dobičke lastnikom kapitala.
8. Že več kot milijarda prebivalcev Zemlje nima dostopa do pitne vode; pomanjkanje pitne vode je v porastu.
9. Obdelovalne površine se še naprej degradirajo – tudi z uporabo za zdravje nevarnih kemikalij.
10. Genetski inženiring v veliko primerih postaja največja grožnja človeštvu.

Tovrstnih podatkov, ki kažejo, da naša civilizacija ruši temelje svojega prebivanja na planetu Zemlja, je iz dneva v dan več. Že nekaj let živi človeštvo v geološki dobi antropocen. To obdobje naj bi se začelo v petdesetih letih prejšnjega stoletja; je dejstvo, ki pa še ni uradno priznано. Človeštvo torej ne vpliva le na pogoje svojega prebivanja, ampak vse bolj tudi na samo podobo Zemlje. Če bi Zemlja znala govoriti, bi kričala človeku: Reši me! Če rešiš mene, rešiš sebe.

S to mislijo sem hotel le povedati, da je čas prelomen, da gre za biti ali ne biti, da so tehniško-tehnološke inovacije potrebne, ekstenzično nujne pa so socialne inovacije. Potrebna je nova družbenoekonomska paradigma, ki v celoti gradi na naravnih danostih, v ospredje pa postavlja človeka in njegove realne potrebe in osvobodnega vsake pogoltnosti. Prihaja čas, ko bomo morali predvsem »biti«, ne pa »imeti«, in ko bo »imeti manj« pogosto pomenilo »imeti več«.

Po mojem spoznanju je *conditio sine qua non* na poti v to novo družbenoekonomsko paradigmo dosledno udejanjenje družbeno-odgovornega gospodarjenja. To bo okvirno uravnavan konkurenčni model, ki mu bosta intenzivnost, globino in smer preobražanja določala tudi zgodovina in tradicija. Tržne povezave bodo še naprej prevladovale, bodo pa uravnavane – liberalnost bo torej nadzorovana. Izostanek države na področju ekonomije je nedopusten, bi rekel ekonomist Viljem Merhar.

Danes človeštvo porablja, kot bi imelo na voljo planet in pol, zato je nujno vse oblike porabe uokviriti v razpoložljive naravne danosti in realen dohodek. To pa brez socialnih inovacij ni dosegljivo. To »decision-makers« v prestolnicah svetovnega kapitala ne sprejemajo; zaradi tega je prihodnost človeštva (in življenja sploh) ogrožena. In zna se zgoditi, da bo namesto obrata sledil propad, bi rekel filozof Andrej Kirn.

In kaj pomeni biti družbeno odgovoren? Ekonomist Matjaž Mulej bi rekel, da to pomeni biti pošten do sodelavcev, partnerjev, širše družbe, pomeni imeti spoštljiv odnos do naravnih danosti. Ta formulacija ne sodi na besedno smetišče, je kristalizirana resnica in kot taka bi morala biti razumljena vsem. Očitno ni. Usodna zmeta.

Mogoče pa bo v zdajšnjem spolitiziranem svetu kdo le prebral misel sociologa Rudija Rizmana, ki je zapisal: »Človeštvo bo moralo, če bo hotelo preživeti, v svojo agendo prihodnosti integrirati rdečo, modro in zeleno barvo.«

Udejanjenje povedanega bi bila največja (socialna) inovacija človeštva.

Literatura

Hlebš, J. (2017). *Darwin evolucija in/ali stvarjenje*. Celovec: Mohorjeva družba.

Mulej, M., Merhar, V., Žakelj, V. (Ur.). (2018). *Politična ekonomija družbenoodgovorne družbe*. V tisku.

Žakelj, V. (2018). *Družbenoodgovorno gospodarjenje*. Ljubljana: VBG, d. o. o.

11

PRAVIČNA TRGOVINA V SLOVENIJI

ŽIVA LOPATIČ – VODJA TRGOVINE ŽMUJE

Po definiciji Svetovne pravičnotrговinske organizacije (WFTO) je pravična trgovina trgovinsko partnerstvo, ki temelji na dialogu, transparentnosti in na spoštovanju ter si prizadeva za večjo enakopravnost v mednarodni trgovini. Prispeva k trajnostnemu razvoju, in sicer tako, da ponuja boljše pogoje prodaje ter zagotavlja pravice marginaliziranih proizvajalcev in delavcev, predvsem iz ekonomsko manj razvitih dežel. Organizacije, ki se ukvarjajo s pravično trgovino in ki jih podpirajo potrošniki, se aktivno vključujejo v podpiranje proizvajalcev, ozaveščanje in vodenje kampanj za spremembe v pravilih in praksi konvencionalne mednarodne trgovine. Pravična trgovina pa je tudi več kot samo trgovina. S svojim delovanjem dokazuje, da je večja pravičnost v svetu mogoča, osvetljuje potrebo po spremembi pravil in delovanja konvencionalne trgovine ter kaže, kako lahko uspešno poslovanje ljudi postavlja na prvo mesto ter tako zmanjšuje revščino, se bori proti podnebnim spremembam in gospodarskim krizam.

Delovanje pravične trgovine v svetu in Sloveniji ni omejeno samo na izmenjavo dobrin; to je le posledica delovanja gibanja, ki se s svojimi aktivnostmi trudi osvetliti nepravilnosti in nepravilne prakse, ki so del našega vsakdana, ter ponuditi drugačno možnost udejstvovanja posameznika v mednarodni trgovini. Gibanje za pravično trgovino je svoje delovanje začelo kmalu po drugi svetovni vojni v Združenih državah Amerike, kjer so začeli kupovati ročna dela iz Puerto Rica in sodelovati z revnejšimi skupnostmi z juga. Prva pravična trgovina (Fair Trade Shop) se je odprla leta 1958 in je prodajala prav te izdelke. V Evropi je tovrstno delovanje začela organizacija Oxfam okoli

leta 1950 in leta 1964 ustanovila prvo pravično trgovinsko organizacijo (Fair Trade Organisation). Leta 1969 se je odprla pravična trgovina na Nizozemskem (Third World Shop). Prav te trgovinice, ki so ponujale izdelke proizvajalcev iz revnejših predelov sveta, so igrale ključno vlogo v razvoju gibanja za pravično trgovino. Že takrat niso bile samo trgovine, ampak tudi kanali ozaveščanja in aktivnega delovanja. Med letoma 1960 in 1970 so se začeli povezovati tudi proizvajalci iz Azije, Afrike in iz Latinske Amerike ter se povezali s pravičnimi trgovinami na svetovnem Severu. Cilj ustanavljanja teh organizacij in povezovanja je bil doseči večjo enakost v mednarodni trgovini.

Od druge svetovne vojne do danes smo lahko opazovali velik razmah transnacionalnih korporacij, katerih osnovni cilj je ustvarjanje dobička in s tem oplajanje vložnega kapitala, pogosto z izkoriščanjem naravnih virov v državah svetovnega Juga, zniževanjem odkupnih cen surovin, s pritiskom na nadomestila za zaposlene ter z uničevanjem okolja, v katerem se surovine nahajajo ali pridelujejo. Kot odgovor na to se je začelo gibanje za pravično trgovino in razvoj sistema pravične trgovine, ki na prvo mesto postavlja dobrobit človeka in narave. Skladno s tem so se razvila tudi načela, po katerih deluje pravična trgovina. Ta so tudi v ozadju certifikatov FAIRTRADE®, ki ga od leta 1997 podeljuje FLO (Fairtrade International) za izdelke, in FTO, ki ga od leta 2004 organizacijam podeljuje IFAT (International Federation for Alternative Trade). Tema certifikatoma so se v zadnjih letih pridružili še drugi, ki so še zahtevnejši do proizvajalcev (Fair+, Equo e solidale) ali manj zahtevni do njih (Rainforest Alliance, UTZ) itn.

V Sloveniji smo se gibanju za pravično trgovino pridružili po letu 2000, najprej z ozaveščanjem in s sodelovanjem s proizvajalci iz držav Afrike, leta 2004 pa smo v Ljubljani odprli prvo trgovino, ki je prodajala izključno izdelke iz sistema pravične trgovine. Prve korake ozaveščanja o načinu delovanja in pomembnosti pravične trgovine so v Sloveniji naredili v organizacijah Umanotera in Društvo Humanitas, pozneje je bila ustanovljena zadruga, ki je skrbela za delovanje najprej ene, še pozneje pa dveh pravičnih trgovin v Sloveniji. V letu 2017 je ozaveščanje o gibanju in sistemu ter delovanje danes

edine Pravične trgovine 3MUHE prevzel Zavod za pravično trgovino 3MUHE, ki ga je za ta namen ustanovilo Društvo Humanitas.

Osnovni namen delovanja Zavoda 3MUHE je širitev gibanja za pravično trgovino in ozaveščanje o tem, kako lahko deluje mednarodna trgovina na drugačen način – na način, ki ne vključuje niti izkoriščanja ljudi niti okolja, ampak uspe zagotoviti dostopnost ekso-tičnih dobrin, kot so: kava, kakav, sladkor, bombaž, banane idr. Temu v zadnjem času zaradi sprememb, ki se dogajajo v Sloveniji, dodajamo tudi širjenje obzorij o izkoriščanju delavcev (prekarne zaposlitve, vedno nižja vrednost dela, daljši delovniki, slabši delovni pogoji ...) in okolja (prekomerno izkoriščanje naravnih virov, nepotrebno onesnaževanje ...) na naših tleh ter poskušamo prek primerov izkoriščanja, ki se dogajajo v od nas oddaljenih krajih, pokazati, da se vedno več podobnih primerov dogaja tudi pri nas. Zato smo začeli aktivneje podpirati tudi lokalne proizvajalce, ki delujejo na način, ki ga zagovarja gibanje za pravično trgovino. Da bi s svojim delovanjem dosegli čim več Sloenk in Slovencev, uporabljamo več različnih kanalov komuniciranja – naš najpomembnejši kanal je gotovo Pravična trgovina 3MUHE v starem delu Ljubljane pa tudi spletna stran, družabna omrežja in e-novice, veliko pa predavamo tudi po šolah in organiziranim skupinam, hkrati pa pripravljamo tudi več večjih dogodkov, ki so odprti za javnost in na katerih predstavljamo delovanje gibanja za pravično trgovino, izdelke, narejene v sistemu, včasih pa tudi proizvajalce. V veliko pomoč pri širjenju informacij so nam tudi mediji, ki nemalokrat objavijo kak prispevek o različnih izdelkih, proizvajalcih, naših dogodkih ali o pravični trgovini na splošno.

Razmere v svetu in Sloveniji se hitro spreminjajo in tudi mi jim skušamo slediti, zato se v zadnjem času veliko ukvarjamo tudi z migrantskimi vprašanji, s prekomerno potrošnjo in z razvojem etičnega podjetništva v Sloveniji. Vedno pogosteje sodelujemo tudi v mednarodnih projektih ozaveščanja, se vključujemo v mednarodne organizacije, ki delujejo na podoben način kot mi, ter se povezujemo in sodelujemo s slovenskimi nevladnimi organizacijami in podjetji. V prihodnosti pa si, čeprav je pravična trgovina (Fair Trade)

izključno civilna iniciativa, ki je nastala in deluje samo s podporo posameznikov, podjetij in nevladnih organizacij, želimo, da bi naše delovanje začeli še bolj podpirati tudi lokalna in nacionalna oblast, ki bi lahko več pravičnotrgovinskih izdelkov vključili v svoje vsakdanje aktivnosti ter tudi tako izkazali podporo neizkoriščanju ljudi in okolja. Vsi namreč skoraj vsak dan uživamo kavo, čaj, sladkor ...

Delovanje pravične trgovine v Sloveniji in po svetu temelji na dveh preprostih načelih – neizkoriščanje in transparentnost. A ker je v osrčje svojega delovanja postavila zaščito proizvajalcev iz revnejših delov sveta, ki so najbolj izkoriščani, doživlja precej zavračanja bogatejšega dela sveta, ki se svojemu udobju in privilegijem preprosto ni pripravljen odpovedati. Kljub temu pa ji podpora ves čas narašča, izdelki iz sistema so vedno dostopnejši in vedno več je tistih, ki želijo od pravične trgovine profitirati. Če želimo to preprečiti, pa moramo poznati njeno delovanje in podpirati tiste, ki delujejo na način, kot je bila pravična trgovina prvotno zamišljena – transparentno.

Literatura

World Fair Trade Organisation. Pridobljeno s <https://wfto.com/fair-trade/definition-fair-trade>.

.....

12 ZADRUGA STARA ROBA, NOVA RABA

Začetki

Posredovalnica rabljenih predmetov se je sprva razvijala kot zaposlovalni projekt društva za pomoč in samopomoč brezdomcev Kralji ulice. Iniciativa se je razvijala postopoma; nastajala in oblikovala se je na podlagi splošne usmerjenosti društva k prepoznavanju in sprotneemu odzivanju na potrebe, pobude ljudi, ki neposredno doživljajo revščino in brezdomstvo. Ideja posredovalnice se je v praksi oblikovala kot odziv na pričakovana javnosti oz. podpornikov in podpornic, ki so nam v društvo poleg oblačil samoiniciativno prinašali tudi različne druge odvečne stvari, na primer: stare računalnike, tiskalnike, televizorje, knjige ... Na drugi strani pa sta se vse bolj kazali potreba in želja po dodatnem vključevanju brezdomnih ljudi v polje dela na druge načine, kot jim to omogočajo državne zaposlovalne institucije in trg dela. Zaznali smo, da okoliščine, ki so med drugim posledica dolgotrajne socialne izključenosti in vsakdanjega načina življenja brezdomnih ljudi (posameznikov status, težave pri prejemanju uradne pošte, slaba samopodoba, ki med drugim ovira komunikacijo na uradih, nezaupanje v institucije ...), in zapleteni birokratski postopki (izpolnjevanje obrazcev, zapleti pri prijavljanju stalnega prebivališča, preobremenjenost uradnikov, premalo časa za individualno obravnavo, prelaganje odgovornosti med institucijami ...) v veliki meri otežujejo možnosti posameznika, posameznice, da bi se izvil/izvila iz kroga uličnega življenja.

Dve leti, natančneje od leta 2008 do leta 2010, smo projekt razvijali na prostovoljni osnovi v okviru danih časovnih

možnosti. Pri dejavnostih smo sodelovale strokovne delavke društva, brezdomni člani in članice ter prostovoljci, prostovoljke. Precej redno smo enkrat mesečno postavljali stojnico rabljenih predmetov v središču mesta in se tako povezovali z javnostjo, ki je kupovala in prinašala rabljene stvari. Občasno smo se predstavljali tudi v medijih. Vmes smo sestankovali in se pogovarjali o nadaljnjem razvoju ter na podlagi literature, internetnih virov in študijskih ogledov začeli spoznavati podobne projekte v tujini. Postopen razvoj nam je omogočil, da so se v okviru dejavnosti zbrali ljudje, ki so jim bile aktivnosti (prodaja, delo z rabljenimi predmeti, starinarstvo, skladiščenje, komunikacija z obiskovalci, s kupci ...), potrebne za delovanje, blizu.

Brezdomni člani in članice društva so bili že od začetka vključeni v vzpostavljanje projekta kot njegovi glavni soustvarjalci, soustvarjalke. Skupaj smo se dogovarjali glede pomembnih odločitev, vzpostavljali stike s podporniki projekta (na primer z antikvariatom in drugimi podjetji), zbirali stvari, predstavljali projekt javnosti, določali medsebojna pravila delovanja in organizacije. Počasi se je izoblikoval osnovni koncept posredovalnice. V letu 2009 smo se v okviru društva Kralji ulice prijaviли na razpis Evropskega socialnega sklada in pridobili dveletno finančno podporo za dejansko vzpostavitev posredovalnice. Prostor posredovalnice smo tako javno odprli 13. aprila 2010 in od takrat vsakodnevno obratuje.

Osnovna usmeritev

Osnovna ideja posredovalnice je sprejemanje in prodajanje odvečnih, rabljenih stvari, ki nam jih podarijo podporniki in podpornice. Prodajajo se po nizkih cenah, zaslužek pa je namenjen vključevanju in zaposlovanju brezdomnih ter ljudi iz sorodnih ciljnih skupin, obratovanju in nadaljnjemu razvoju dejavnosti. Smo tudi ekološko naravnani, saj stvari, ki bi bile drugače zavržene, vračamo v ponovno uporabo. Posredovalnica ima še širši vidik socialnega vključevanja, saj zaradi dostopnih cen pri nas nakupujejo tisti z majhnimi finančnimi viri (študentje, upokojenci, brezdomni ...) in se ob

netipičnem kupovanju tudi družijo. Tako v praksi preizkušamo načine prevrednotenja potrošniškega vedenja, ki se skozi nakup v posredovalnici spremeni v družabnost in solidarnostno ravnanje. Poleg vsakodnevnega delovanja posredovalnice se vključujemo še v raznovrstne druge dejavnosti. Nadaljujemo s stojnicami v središču mesta in na mestni tržnici, sodelujemo na nedeljskem boljšem trgu, se udeležujemo različnih sejmov, namenjenih zbirateljstvu in starinarstvu. Enkrat letno, v oktobru, organiziramo tradicionalno dražbo starin Obračun opoldne; tako se vključeni spoznavamo tudi s področjem starinarstva, prepoznavanjem in z vrednotenjem stvari z dodano vrednostjo zaradi starosti in umetniške ali obrtne kakovosti.

Posredovalnica je tako primer dobre prakse, s katero dokazujemo, kako lahko odrinjene skupine ljudi (brezdomni ljudje) z uporabo spregledanih virov (rabljenih stvari) naredijo nekaj zase in širše okolje.

Projekt že v osnovi temelji na zamisli, da se bo širša javnost prepoznala kot pomemben del obstoja posredovalnice in da se bodo ljudje vključili kot darovalci in darovalke stvari, ki jih ne potrebujejo več. Tako smo že v izhodišču delovali v smeri čim večjega povezovanja socialno izključenih kot ustvarjalcev projekta s širšo javnostjo – na lokalni in širši ravni.

Delovanje posredovalnice je deloma usmerjeno v oblikovanje formalnega zaposlitvenega področja, usposabljanje za delo na drugih področjih, razvijanje veščin, znanj in zanimanj, ki lahko pripomorejo tudi k lažjemu poznejšemu prehodu v zaposlitev na trgu dela. Druga raven delovanja posredovalnice pa je odpiranje prostora za druženje, skupno dejavnost, povezovanje ljudi iz različnih družbenih skupin in z različnimi socialnimi ozadji. Brezdomnim in tudi »udomljenim«¹ ljudem se s sodelovanjem pri projektu odpirajo možnosti za spoznavanje novih dejavnosti, načinov razmišljanja, doživljanja sveta in vsakdanjega življenja, kar je tudi podlaga za raziskovanje, redefiniranje ali za razvijanje identitet posameznikov in posameznic. Z vidika brezdomnih ljudi je pomembno, da si tako pridobijo simbolni prostor, v katerem si lahko gradijo drugačno podobo, kot je podoba oziroma vloga, ki jim jo »dodeljuje«² prevladujoča kultura.

Zadružništvo

Po končani podpori socialnega sklada EU je posredovalnica delovala samo s finančno in strokovno podporo društva Kralji ulice. Delovali smo v smeri čim večje finančne avtonomije, kar pa je glede na to, da je projekt namenjen zaposlovanju najbolj ranljive skupine prebivalstva ter da se pri delu še vedno spoprijemamo z veliko predsodki javnosti, precej visok cilj. Kljub temu smo se odločili, da se tudi formalno pravno osamosvojimo; konec leta 2016 smo posredovalnico registrirali kot zadrugo in socialno podjetje. Med ustanovitelji smo društvo Kralji ulice in tudi nekaj posameznikov, posameznic, ki smo dolgoročno sodelovali pri vzpostavljanju projekta, med katerimi so tudi ljudje z izkušnjo brezdomstva. Oblika zadruge se nam je za našo dejavnost zdela še najprimernejša, saj se tudi z vidika upravljanja prilega našemu načinu delovanja. Zadružništvo omogoča intenzivno vključevanje vseh sodelujočih. Njegovo bistvo je, da so zaposleni obenem tudi lastniki, upravljavci podjetja in vključeni v vse pomembne odločitve. Ravno tako so zaposleni (med katerimi v našem primeru prevladujejo ljudje z izkušnjo brezdomstva) tudi formalni soustanovitelji zadruge z vsemi pravicami in obveznostmi, ki jih to prinaša. Model se je izkazal za učinkovitega zaradi močnejšega občutka pripadnosti skupni ideji ter zaradi večje stopnje odgovornosti in posledično prispevka vseh sodelujočih. Vzporedno s formalno osamosvojitvijo smo dejavnost tudi razširili in začeli izvajati nove aktivnosti. Nasproti nam je prišel Javni stanovanjski sklad Mestne občine Ljubljana in nam za 1 EUR mesečno predal v uporabo prostore v Studencu 41. Tam smo odprli skladišče, v katerem imamo vsakodnevne skladiščne razprodaje, zraven pa je še butik, prav tako namenjen prodaji rabljenih stvari in tudi druženju okoliškega prebivalstva. Poleg tega smo začeli razvijati še nove dejavnosti na podlagi znanj in interesov vključenih ljudi. Nove storitve, ki jih ponujamo, so selitve in čiščenje, kar se odlično sklada z našo osnovno dejavnostjo. Pri selitvah se ljudje običajno znebijo veliko stvari, ki jih ne potrebujejo več. S postopnim razvojem tako krepimo avtonomijo zadruge ter tudi njenih članov in članic.

13

DELO S STORILCI NASILJA

GREGOR MEŠIČ – DRUŠTVO ZA NENASILNO KOMUNIKACIJO

Društvo za nenasilno komunikacijo je nevladna organizacija, katere namen je celostno reševanje problematike nasilja. Temeljni cilj naših programov je povečanje varnosti žrtev nasilja in zmanjševanje posledic nasilja. Od ustanovitve leta 1996 naprej na društvu izvajamo programe za povzročitelje nasilja. V začetku se je v naš program vključevalo le nekaj povzročiteljev nasilja letno. Pri delu s povzročitelji smo opazili predvsem nemotiviranost povzročiteljev za dolgotrajno aktivno sodelovanje v individualnem procesu in smo zato leta 2004 začeli izvajati program Training socialnih veščin za moške, ki povzročajo nasilje nad ženskami, ki v pretežni meri zajema delo v skupini. Najprej smo program izvajali samo v Ljubljani, leta 2011 smo ga razširili v sedem krajev v Sloveniji (Ljubljana, Murska Sobota, Novo mesto, Slovenj Gradec, Nova Gorica, Koper, Celje), leta 2015 pa še dodatno v Maribor in Radovljico.

S programom smo se lotili celostnega reševanja problematike nasilja v družini. Samo pomoč žrtvam nasilja se je izkazala kot nezadosten ukrep za reševanje tega problema. Čeprav je žrtev dobila ustrezno pomoč in je zapustila nasilen odnos, se je lahko povzročitelj odločil za naslednji intimnopartnerski odnos, v katerem je ponovno povzročal nasilje. Tako s programi za delo s povzročitelji nasilja odgovornost za nasilje prelagamo na tistega, ki nasilje povzroča. V praksi se je prav tako pokazalo, da sistem kazenskih sankcij ne zadostuje, saj povzročitelji nasilja potrebujejo tudi informacije in znanja o nenasilnih načinih odzivanja.

Pri oblikovanju programa smo se zgledovali po podobnih programih iz tujine. Prvi program za delo s povzročitelji nasilja so začeli izvajati leta 1980 v ameriški zvezni državi Minnesota.

V Evropi se je prvi program začel izvajati leta 1984 v Angliji. V Sloveniji smo ga začeli izvajati leta 1996 in ga oblikovali po smernicah in izkušnjah programov iz tujine (Woman Therapy Center London, Domestic Abuse Intervention Project – The Duluth model).

Pri vsebinskem načrtovanju programa smo med drugimi dokumenti upoštevali smernice Combating Violence Against Women: Minimum Standards for Support Services (Council of Europe) in »Smernice za razvoj standardov vzgojnih programov za moške storilce nasilnih dejanj v družini«.

Ves čas se srečujemo z organizacijskim izzivom, kako pridobiti uporabnike. Naše izkušnje namreč kažejo, da je malo uporabnikov, ki bi se v program vključili brez zunanje prisile oziroma zaradi lastnega uvida, da imajo težave s povzročanjem nasilja. Povzročitelji v veliki meri prelagajo odgovornost za nasilje na žrtev, svojega vedenja pa ne problematizirajo. Tudi veliko žrtev nasilja odgovornost za nasilje pripisuje sebi in tako v odnosih naredijo vse, da ugodijo povzročitelju, da bi s tem ustavile nasilje. Povzročitelji nasilja imajo še zmeraj podporo v družbi, ki razloge za nasilje išče pri žrtvah. Še zmeraj se dogaja, da ljudje za nasilje krivijo žrtev, ki »ne bi smela izzivati«. Pričakuje se, da žrtev sama poskrbi za svojo varnost in se umakne iz nasilnega odnosa. Tudi zato je motiviranost povzročiteljev za vključitev v programe večinoma zunanja. Ocenjujemo, da se v program TSV vključi 95 % uporabnikov neprostoVOLjno. Uporabnike napotijo različne državne institucije. V zadnjih letih je največji delež vključenih uporabnikov napotenih s strani okrožnih državnih tožilstev (odložen pregon z navodilom, da opravi TSV). Prav tako je veliko uporabnikov napotenih v program s strani centrov za socialno delo (CSD največkrat uporabnike napoti ob izvajanju storitve prve socialne pomoči, ki jo opravi s povzročiteljem po tem, ko mu policija izreče ukrep prepovedi približevanja) in sodišč (sodišče izreče pogojno obsodbo z varstvenim nadzorstvom in navodilom). Prav tako se v program vključujejo tudi osebe, ki so na prestajanju zaporne kazni.

Ključni akterji, ki so sodelovali pri oblikovanju programa, so zaposleni na Društvu za nenasilno komunikacijo: Katja Zabukovec Kerin, Klavdija Aničić in Robert Miklavčič.

Odziv strokovne javnosti ocenjujemo pozitivno, saj program javnim institucijam omogoča dodatno možnost za celostno obravnavo problema nasilja v družini. Nasilje moških nad ženskami je nasilje družbene skupine z več moči nad družbeno skupino z manj moči. Je kršitev človekovih pravic in oblika diskriminacije žensk. Doživljanje nasilja ženske potiska v tradicionalno podrejeno vlogo in jim preprečuje polno družbeno udejstvovanje. Ko zmanjšujemo pojavnost nasilja nad ženskami, povečujemo moč družbene skupine žensk. Zato je delo na področju ustavljanja in zmanjševanja nasilja moških nad ženskami pomemben prispevek k izboljšanju kakovosti življenja v lokalni skupnosti. Gre za pomemben prispevek obravnave nasilja v okviru služb, ki delujejo v lokalnih skupnostih.

Programi za delo s povzročitelji nasilja morajo biti del širšega procesa kulturnih in političnih sprememb, katerih cilj je odprava družbenih hierarhij na podlagi spola.

Program TSV je v zadnjih letih postal pomemben del sistema preprečevanja nasilja v družini. Vsako leto se vanj vključuje več uporabnikov. Leta 2017 je bilo vključenih 700 uporabnikov, kar ocenjujemo kot zelo veliko številko. Uporabnike napotujejo iz večine okrožnih državnih tožilstev, centrov za socialno delo, sodišč in zavodov za prestopanje kazni zapora. Program je verificiran s strani Socialne zbornice Slovenije. Zagotovljeno ima sedemletno sofinanciranje s strani Ministrstva za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti. Prav tako je finančno podprt s strani nekaterih občin v Sloveniji. Vsebinsko smo program razširili in poglobili. Tako sedaj vključitev traja eno leto, znotraj tega pa zahteva sodelovanje posameznika na 24 tematsko različnih srečanjih skupin in več individualnih svetovalnih razgovorih.

Postali smo tudi del evropske mreže European Network for the Work with Perpetrators of Domestic Violence (WWP EN), ki združuje 54 organizacij, ki izvajajo programe za delo s povzročitelji nasilja.

14

ORGANIZACIJA PODPORE
MATERI Z MOTNJO V DUŠEVNEM
RAZVOJU ZA SAMOSTOJNO
ŽIVLJENJE Z OTROKOM V
SKUPNOSTI

Ljudje z motnjo v duševnem razvoju so ena najbolj ranljivih skupin prebivalstva. Stigmatizirani so že od rojstva in stigma jih spremlja vse življenje. Zgodovina kaže, da je bilo vključevanje v družbo odločilno povezano z ideologijo in družbeno ureditvijo zgodovinskega obdobja. Drugačnost kot družbeni problem in nesprejemanje drugačnih ljudi kot enakopravnih članov družbe sta razlog njihovega izključevanja. Njihove potrebe in želje, kako in kje bi živeli, kaj bi delali, so bile prezrte in neuresničene, saj pri načrtovanju sistema pomoči niso bili enakopravni partnerji.

V CUDV Draga smo, z idejo preseči omenjeno stanje, podpirali življenje matere in sina, ki ima zmerno motnjo v duševnem razvoju. Mati rada posluša glasbo in hodi na sprehode. Glasbo posluša tudi na računalniku. Preko omrežja Facebook komunicira s prijatelji in prvorojeno hčerko, ki je v rejniški družini. V varstveno delovnem centru zelo dobro veze prtičke. Za to delo je prejela več nagrad. Spremljali smo njeno življenjsko pot in njena prizadevanja, da bi skupaj s sinom zaživela čim bolj običajno in polno življenje v skupnosti. Vseskozi ugotavljamo, da je vloga matere z motnjo v duševnem razvoju v družbi še danes nesprejeta in necenjena. V družbi je še vedno razširjeno prepričanje, da te ženske niso sposobne skrbeti niti zase, kaj šele za otroka.

Dejansko pa imajo, prav tako kot ženske, ki so v vsakdanjem življenju sprejete kot ,normalne', tudi ženske z motnjo željo, potrebo in pravico do spolnosti in materinstva. Kulturni in ideološki stereotipi so glavni razlog, da je njihov družbeni položaj že vnaprej določen – »ženske z motnjo v duševnem razvoju ne smejo imeti otrok in zaradi svojega ,primanjkljaja' niso sposobne skrbeti za otroka«.

V našem Centru nasprotno od zapisanega menimo, da imajo tudi te matere pravico do samostojnega odločanja o rojstvu in vzgoji svojega otroka. Naloga podpornih institucij in v njih zaposlenih pa je, da jim pri tem pomembnem in zahtevnem poslanstvu pomagajo na način, da bodo za vzgojo svojega otroka dobile dovolj moči in zadostno podporo v skupnosti.

Materinstvo je zahtevna naloga in vsi vemo, da je podpora v tem času pomembna in dobrodošla vsem. Običajno nam jo zagotovijo partner, starši, stari starši, prijatelji, sosedje. Lahko jo zagotovijo tudi različne službe in strokovnjaki, predvsem v začetnem obdobju materinstva. Podpora nam veliko pomeni in se nam zdi nekaj vsakdanjega in samoumevnega. Bolj kot to, kdo nam podporo zagotavlja, nam je pomembno, da jo imamo takrat, ko jo potrebujemo, in da zadosti trenutnim potrebam. Za matere z motnjo v duševnem razvoju je organiziranost in dostopnost podpore eden ključnih dejavnikov za uspešno starševstvo.

Že v času njenega bivanja v bivalni enoti z otrokom smo se strokovni delavci Centra spoprijeli z vprašanjem, kje in kako bo mati z otrokom živela v prihodnje. Naša naloga in odgovornost sta bili, da ji pomagamo na poti k samostojnemu življenju v skupnosti. V tujini, predvsem na Nizozemskem, že uspešno podpirajo starševstvo oseb z motnjo v duševnem razvoju.

Organizacijo podpore smo izvedli kot del prizadevanj za prehod iz institucionalnega varstva v skupnostno oskrbo. Kot socialna delavka in hkrati vodja bivalne enote, kjer je mati z otrokom živela, sem bila nenehno vpeta v njun življenjski svet. Spremljala sem otrokovo odraščanje, pomoč zaposlenih pri njegovi vzgoji ter materino ohranjanje in navezovanje stikov s hčerjo, ki živi v rejniški družini. Pri vzgoji otroka so se pokazale mnoge ovire, ki smo jih s skupnimi močmi uspešno reševali. Materi smo pomagali v kritičnih trenutkih, jo usmerjali in vodili, da bi bila bolj uspešna pri opravljanju svoje vloge. Z otrokovim odraščanjem so se spreminjale tudi njune potrebe.

Pri delu smo uporabili *inovativno metodo socialnega dela*. Izhajali smo iz potreb posameznika in upoštevali materin cilj, to je

samostojno življenje v skupnosti. Pri organizaciji podpore smo si zastavili naslednja vprašanja:

- Kako matere z motnjo v duševnem razvoju doživljajo svojo stigmatizacijo in družbeno reakcijo na njihovo materinstvo?
- Kako se njihova socialna izključenost odraža v vsakdanjem življenju?
- Kakšne potrebe imajo te matere?
- Kakšno podporo potrebujejo?
- Kako naj organiziramo podporo, ki jo potrebujejo za samostojno življenje v skupnosti?

Organizacija podpore in pomoči materi z motnjo v duševnem razvoju za življenje v skupnosti je eden prvih primerov dobre prakse zagotavljanja tovrstne podpore materam, pa tudi splošnejšega procesa dezinstucionalizacije v Sloveniji. Je tudi »kritični« primer, saj se v njem kažejo številne težave pri organiziranju samostojnega življenja, tako zaradi stereotipov in predsodkov okolja kot zaradi (ne)sodelovanja raznih služb.

Organizacija podpore in pomoči, je tako kot v številnih primerih uvajanja sprememb v sistemu, je zahtevala veliko osebne angažiranosti, povezovanja in usklajevanja različnih služb, tako znotraj kot zunaj ustanove. Spopadali smo se s številnimi družbenimi, sistemskimi in zakonodajnimi ovirami. Na lokalni ravni ni bilo stanovanjske politike, ki bi materi omogočila živeti v stanovanju. Na trgu ni bilo sistemsko in zakonsko urejene storitve, ki bi lahko odgovorila na potrebe matere.

Zato je bilo treba organizacijske ukrepe večkrat spremeniti. Organizacijski ukrepi so bili ključnega pomena. So operacionalizacija strategij in moment, ki vzpostavi načrt, shemo in delovanje sistema (gl. Flaker *et al.* 2008: 442).

Zame kot koordinatorke je bil to velik osebni izziv. Koordinacijo podpore in pomoči lahko opredelimo kot razdrobljeno storitev svetovanja, podpore in pomoči s ciljem povezati razdrobljene storitve v celoto za zagotovitev učinkovitejše blaginje posameznika

(Flaker 2015: 74). Uporabniki socialno varstvenih storitev že dolgo opozarjajo, da z upravičenostjo do določenih storitev izgubljajo velik del vpliva nad odločitvami v svojem življenju. Storitve so oblikovane po načelu »od zgoraj navzdol« in niso po meri človeka.

Nastanejo enovrstni paketi storitev, ki so načrtovani za »povprečne potrebe neobstojećih povprečnih skupin uporabnikov« (Flaker *et al.* 2008: 15).

Tako npr. storitev, ki jo je zagotavljala delavka preko javnih del, ni bila fleksibilna in ni zadoščala na vse materine potrebe. Problem smo reševali tako, da smo ji organizirali pomoč in podporo »od spodaj navzgor« glede na razpoložljive možnosti. Zaposleni v Centru smo bili soizvajalci storitve. Sama sem ji velikokrat pomagala prostovoljno, v prostem času. To je bilo mogoče predvsem zato, ker živim v istem kraju. Opravljala sem torej neplačano strokovno prostovoljno delo oz. socialno delo, za katerega Mešl (2008: 130) pravi, da gre pri njem, za pomoč ljudem pri reševanju kompleksnih socialnih problemov, tega pa se lahko lotimo le z ljudmi. Temelj vsega je projekt sodelovanja, ki se vzpostavi skozi sporazumevanje, dogovarjanje, skupno iskanje rešitev z namenom, da bi udeleženi v problemu postali udeleženi v rešitvi.

Na našem primeru se je pokazalo, da je morala javna mreža storitev poleg storitev, ki jih že izvaja po zakonu, skrbeti tudi za to, da je celotna mreža dovolj nosilna. Hrbtenica nastanitvenih storitev mora ostati javna in prav tako podporne storitve, ki zadevajo zagotavljanje neposrednih storitev uporabnikom. V njih pa morajo kot soizvajalci posameznih nalog sodelovati tudi delavci drugih sektorjev (prim. Flaker 2015: 112).

Za nas pa je ključno, da je bila mati z motnjo v duševnem razvoju, kljub številnim sistemskim pomanjkljivostim, uspešna pri opravljanju materinske vloge in da je to zmogla ob ustrezno organizirani podpori in pomoči za samostojno življenje v skupnosti.

Ključni akterji naše socialne inovacije so bili strokovni delavci v CUDV Draga. Pri tem je imela pomembno in ključno vlogo socialna delavka bivalne enote. Na pobudo strokovnih služb v CUDV

Draga je k sodelovanju pristopil tudi krajevno pristojni Center za socialno delo.

Premik v miselnosti, osebna angažiranost zaposlenih v ustanovi in izhajanje iz potreb ljudi pri načrtovanju oskrbe v skupnosti so bili ključni za uresničitev ciljev. Enako pomembna pa je bila materina vizija prihodnosti v obliki samostojnega življenja v skupnosti. Nauk, ki iz inovacije izhaja za delo strokovnih služb CUDV pa je poveden: delo bo tudi v prihodnje moralo temeljiti na kontinuiranem in interdisciplinarnem zagotavljanju podpore in pomoči za samostojno življenje v skupnosti.

Naučili pa smo se še nečesa: družbo in pristojne institucije bi bilo treba bolj odločno in vztrajno opominjati, da si nekateri ljudje z motnjo v duševnem razvoju želijo samostojno živeti v skupnosti in da to z ustrežno podporo tudi zmorejo. Skrajni čas je, da se to področje sistemsko uredi. Zagotavljanje take podpore bi lahko v luči predlagane zakonodaje zagotavljala storitev koordinirane obravnave v skupnosti.

Naj sklenem: mati z otrokom živi čedalje bolj samostojno. Otrok uspešno obiskuje osnovno šolo, mati pa je vključena v varstveno-delovni center. Njena želja je, da bi se lahko zaposlila v običajnem delovnem okolju. Uspešno ohranja tudi stike s prvorojeno hčerko, ki je še vedno v rejništvu.

Ob tem ni enotnega recepta, ki bi zagotovil uspešno vključevanje ljudi z motnjo v duševnem razvoju za samostojno življenje v skupnosti. Temu je tako, ker so potrebe ljudi enkratne in so tako edinstvene in posebne tudi storitve, ki jih potrebujejo. Da bomo pri zagotavljanju le teh uspešni pa je treba prioritarno in sistemsko zagotoviti nabor storitev, ki bodo ustrezale potrebam ranljivih skupin ljudi in jim omogočale dostojno življenje v skupnosti.

Literatura

Flaker, V. (2015). *Izhodišča deinstitutionalizacije v Republiki Sloveniji – ločeni operativni povzetek*. Ljubljana: Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti. Pridobljeno s http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti_pdf/sociala/izhodišca_deinstitutionalizacije_maj_slo_povzetek_03.pdf (8. 9. 2016).

Flaker, V., Mali, J., Kodele, T., Grebenc, V., Škerjanc, J., Urek, M. (2008). *Dolgotrajna oskrba: Očrt potreb in odgovor nanje*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

Kljun, M. (2016). *Organizacija podpore materi s stigmo motnje v duševnem razvoju za samostojno življenje v skupnosti*. Magistrsko delo. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

Mešl, N. (2008). *Razvijanje in uporaba znanja v socialnem delu z družino*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

15

SIMBIOZA MED GENERACIJAMI
ZA E-PISMENO SLOVENIJO

TJAŠA SOBOČAN – VODJA PROJEKTOV V SIMBIOZI GENESIS

Eden izmed najbolj perečih izzivov sodobne družbe je vsekakor hitro staranje prebivalstva, v katerem je vse več starih, ter s tem povezani izzivi (neaktivnost, osamljenost, večji zdravstveni izdatki, nesamostojnost, breme družbi) ter vse manj aktivne delovne sile in mladih. Slovenija je pri tem še posebej ranljiva, saj smo po podatkih Združenih narodov (ZN) v samem vrhu hitro starajočih se družb, kar predstavlja velik izziv za socialne in zdravstvene strukture v Sloveniji. Obenem je eden glavnih ciljev sodobne družbe informacijska vključenost, ki ob hitrem napredku in spremembah povzroča večji digitalni razkorak v družbi. Pri tem Simbioza ponuja reševanje družbenih izzivov hitrega staranja in mladinske neaktivnosti prek digitalnega opismenjevanja ter s tem neposredno promovira socialno vključenost skozi medgeneracijsko sodelovanje.

Simbioza se je začela v letu 2011 na podlagi vprašanja »*Kaj je www*«, ki ga je zastavila starejša gospa ob prebiranju časopisa, v katerem je na vsaki strani oglasov pisalo »*Več na www ...*«, misleč, da gre za veliko trgovino, v kateri dobiš vse na enem mestu. To je bil jasen indikator, da obstajajo izpuščene generacije starejših, ki nikoli niso imele priložnosti interakcije s tehnologijo in tovrstno terminologijo ter z digitalnimi veščinami. Leta 2010 je Statistični urad RS (SURS) objavil podatke o digitalni pismenosti in uporabi računalnika v RS. Po podatkih raziskave o uporabi IKT-tehnologije pri posameznikih je bilo v letu 2010 med rednimi uporabniki računalnika le 2,4 odstotka oseb starih od 65 do 74 let. V istem letu je le 2,1 odstotka starostnikov redno uporabljalo internet (SURS 2011). Ob tem so pri Zavodu Ypsilon prepoznali priložnost medgeneracijskega povezovanja

za inovativni nagovor družbenega izziva hitrega staranja prebivalstva, izpuščenost generacij v sodobni informacijski družbi ter potencial njihove socialne izključenosti in po drugi strani pasivnost mladih pri prostovoljskem udejstvovanju. Na prostovoljsko pobudo mladih se je razvil projekt pod imenom Simbioz@ e-pismena Slovenija kot vseslovenska akcija e-opismenjevanja starostnikov s pomočjo mladih prostovoljcev (Simbioza 2011), ki je potekal v letih 2011, 2012 in 2013. Po svoji obliki in izvedbi je bil prepoznan, razglašen in nagrajen kot socialna inovacija. Projekt nagovarja konkretni družbeni izziv na podlagi uradne nacionalne statistike, vključuje ranljive družbene skupine, enako obravnava vse sodelujoče, mobilizira širšo javnost in deluje v javnem interesu države (Sobočan, 2015).

Simbioza je v svoji osnovi edinstvena, saj že od samih začetkov projektnih aktivnosti pa tudi nadaljevanja skozi trajnostno zgodbo ni imela ne slovenske ne mednarodne neposredne konkurence. Kot poudarjajo v letnem poročilu (Simbioza 2011), ne gre za lastno in izvorno novost storitve, saj so bile tovrstne računalniške delavnice prisotne v Sloveniji, vendar na majhni lokalni ravni (v okviru posamezne občine, knjižnice itn.) in nikoli eksplicitno za skupino starostnikov nad 65 let. Simbioza predstavlja inovacijo zaradi izboljšane in nadgrajene različice obstoječih programov in promovira enakost vseh družbenih skupin, socialno vključenost ter pravico do izobraževanja in e-pismenosti (Sobočan, 2015). Reševanje izzivov staranja z učenjem digitalnih veščin prek medgeneracijskega sodelovanja je Sloveniji prineslo svež pogled na več družbenih izzivov, ki jih lahko rešujemo z eno vseslovensko pobudo, kar so prepoznali deležniki iz gospodarstva, javnega sektorja in iz civilne družbe, ki so pobudo množično podprli od samih začetkov.

Ob raziskavi trga je bilo ugotovljeno, da imajo starejši dva večja izziva ob obstoječi ponudbi računalniških izobraževanj: niso razumeli terminologije (internet, zaslon, miška, splet itn.), ker niso imeli priložnosti prepoznati analogije s poznanim besediščem, prav tako pa niso mogli slediti hitrosti predavanj in izobraževanj, zato se za obstoječe (po večini tudi plačljive) računalniške tečaje niso odločali.

Prav tako je bila obstoječa ponudba razdrobljena na lokalna okolja, kot so manjše delavnice v mestnih središčih, ali na samoiniciativno posameznih knjižnic ali izobraževalnih institucij. Ideja Simbioze temelji na predpostavki, da ima vsak človek pravico do dostopa do informacij brezplačno, zato se je že v osnovi oblikovala nacionalna akcija z mentaliteto »Simbioza v vsako vas«, ki je bila brezplačna za vse sodelujoče. Simbioza temelji na prostovoljskem sodelovanju vseh sodelujočih, saj se s tem vzgaja nove generacije proaktivnih in ozaveščenih mladih, ki vidijo v starostnikih priložnost za vzajemno učenje prek mentorske izmenjave – povezovanje energije mlajših z izkušnjami starejših.

Poučevanje starejših računalniških veščin je potekalo na lokacijah z obstoječo infrastrukturo (računalniki), kot so osnovne in srednje šole, fakultete, knjižnice, domovi za starejše občane, občine itn. Ob tem je potekala množična kampanja za prijave prostovoljcev in udeležencev (radio, TV, splet, tiskani mediji, plakati po Sloveniji), odzvali so se tudi partnerji – v vsaki akciji jih je bilo čez 200 (mladinske organizacije, podjetja, mreže, ministrstva itn.). Akcija je trajala pet dni v dopoldanskih in popoldanskih terminih. Projekt obsega interno razvite vsebine (moduli, gradiva, dostopnost), ki so sodelujočim na voljo brezplačno, pa tudi »videotutoriali« za izvajanje in delo s starejšimi.

Simbioza se uvršča med socialne inovacije zaradi otipljivih (statistika, družbeni izziv, nagrade) in neotipljivih lastnosti (vrednote, namen, dodana vrednost projekta), kot je razvidno iz preglednice 1.

Preglednica 1: Primerjava lastnosti socialne inovacije v teoriji in v primeru projekta Simbioza (Sobočan, 2015)

Elementi socialne inovacije	Simbioza med generacijami
Reševanje perečih družbenih izzivov	Naraščajoče staranje prebivalstva, socialna vključenost starostnikov, mladinska participacija
Vključevanje družbenih skupin, posebej ranljivih	Starejši od 55 let in starostniki nad 65 let (upokojenci)
Krepitev moči ranljivih skupin	E-opismenjevanje za večjo samostojnost in neodvisno življenje starostnikov, pravica do dostopa do informacij
Aktivacija in participacija državljanov	Vključitev približno 40 tisoč posameznikov med letoma 2011 in 2014 v projekt
Večja vloga družbe	Aktivna participacija različnih družbenih skupin, razvoj nadaljnjih vsebin na podlagi odzivov udeležencev
Neekonomski motiviranost	Projekt temelji na prostovoljstvu
Socialna interakcija	Medgeneracijsko sodelovanje in povezovanje ljudi vseh starosti
Sledenje družbenim vrednotam	Medgeneracijsko sodelovanje, vseživljenjsko učenje, prostovoljstvo, socialna vključenost, pravica do dostopa informacij, medgeneracijski dialog
Razvoj novih praks	Računalniško e-opismenjevanje starostnikov kot nov model za kakovostno staranje in vseživljenjsko učenje
Trajnostna rešitev družbenih problemov	Izboljšana uradna nacionalna statistika v letu 2013 (v primerjavi z letom 2009)

Dodana vrednost projekta so povezane ciljne skupine: starostniki, ki težje sledijo naprednim tehnologijam, in mladi od 10. do 30. leta, ki jim v digitalni transformaciji primanjkuje ozaveščenosti o empatiji in solidarnostni družbi. K temu spadata še nacionalna aktivacija mladega prebivalstva za prostovoljstvo v Sloveniji in prenos znanja v obratnih vlogah (mlajši poučujejo, starejši sodelujejo), kar pa predstavlja inovacijo v procesu neformalnega izobraževanja (Simbioza 2011; Simbioza 2012; Simbioza 2013 v Sobočan, 2015).

Kot omenjeno, je bila Simbioza večkrat priznana in nagrajena kot socialna inovacija. Nekaj najpomembnejših nagrad, priznanj in inovacij, ki jih je projekt prejel za svoje delovanje in inovacijo od domačih in tujih deležnikov (Simbioza 2015, Simbioza, 2017):

- nagrada državljan Evrope 2012 (podelil Evropski parlament za

- projekt Simbioza v letu 2011);
- prostovoljec leta 2012 pod okriljem Mladinskega sveta Slovenije (s častnim pokroviteljstvom nekdanjega predsednika RS dr. Danila Türka);
- srebrna nagrada za inovacije Slovenske gospodarske zbornice za leto 2011;
- nagrada mladinskega sektorja za leto 2013;
- evropska nagrada za družbeno odgovorne podjetniške prakse za partnerstvo, inovacije in spremembe, ki jo je podelil CSR Evropa in BITC (*Business in the Community*) za leto 2012;
- nagrada za socialno vključenost Fundacije Erste za leto 2013;
- nominacija za United Nations Population Award 2014, na predlog MZZ RS;
- priznanje Republike Slovenije za prostovoljstvo za leto 2014, podeljeno od predsednika RS Boruta Pahorja.

Glede na razsežnosti in obseg projekta Simbioza je bilo za uspešno izpeljavo in izvedbo projekta nujno sodelovanje različnih partnerjev. Simbioza je od samih začetkov zastavljena kot zgodba sodelovanja in prav to je njen recept za uspeh. V celoti vključuje vse deležnike, ki delujejo na področju interesa širše javnosti: množično so se pridružila in projekt tudi finančno podprla podjetja (korporacije, MSP-ji, zavarovalnice itn.), podporo so z udeležbo in s častnim pokroviteljstvom podprli tudi vsi najvišji predstavniki države in vlade pa tudi ministri in tuji predstavniki držav, ki so se delavnic udeležili. Projekt so z aktivno udeležbo in promocijo podprli tudi mladinski sektor in druge nevladne organizacije s prav vseh področij delovanja. Vloga partnerjev v projektu je bila predvsem v pomoči na naslednjih področjih:

- javna podpora projekta;
- informiranje svojih članov, partnerjev in širše javnosti;
- aktivna udeležba: koordiniranje na lokacijah, zagotavljanje potrebne infrastrukture za infotočke, vpisna mesta in Simbioza učilnice;

- informiranje mladih in starejših o projektu ter njihovo spodbujanje k udeležbi na projektu (Simbioza, 2013).

Projekt Simbioza je v prvih treh vseslovenskih akcijah dosegel odlične rezultate na vseh področjih. Obenem je akcija ustvarila družbene učinke, najoprijemljivejše skozi kvantitativno merilo, ki je izraženo v uradni nacionalni statistiki ter v neodvisni raziskavi o motivaciji prostovoljcev in udeležencev za sodelovanje v projektu Simbioza, ki jo je opravila Ekonomska fakulteta Univerze v Ljubljani (EF) v letu 2012.

Že v prvem letu je projekt privabil več kot 5.700 starostnikov in več kot 2.400 mladih prostovoljcev na 230. lokacijah po Sloveniji. V vseh treh letih se je povečevalo število sodelujočih in lokacij pa tudi medijskih objav – projekt je vsako leto pridobil brezplačni medijski prostor v vrednosti približno milijon evrov. Samo v letu 2013 je bilo skoraj 600 medijskih objav in poročanj o akciji Simbioza. Skupaj se je v prvih treh letih vseslovenske akcije Simbioza vključilo več kot 15 tisoč starostnikov in skoraj 10 tisoč mladih. Povprečno zadovoljstvo sodelujočih v projektu za vsa tri leta skupaj znaša 95 %, kar je pokazatelj, da je ciljno občinstvo odlično sprejelo pobudo. Zanimiv podatek je tudi, da je bil projekt zamišljen kot enkratna pobuda v letu 2011, a se je na podlagi povpraševanja ciljne javnosti in podpore partnerjev ekipa odločila ponoviti akcijo v letih 2012 in 2013, nato pa je projekt preoblikovala v samostojno socialno podjetje s trajnostnim delovanjem. EF je v raziskavi v letu 2012 prišla do ugotovitve, da so mladi, ki so sodelovali v Simbiozi, v primerjavi z njihovimi vrstniki imeli bolj izražene socialne oz. altruistične delovne vrednote, prav tako so jim bili pomembnejši tudi moralne vrednote in prispevek za dobro družbe. Po drugi strani so pri starejših zaznali povečanje samozavesti za delo z računalnikom pa tudi večjo zunanjo in notranjo motivacijo (EF 2013).

Največji indikatorji napredka družbe in izboljšanja stanja na področju digitalne pismenosti starejših, starejših od 65 let, so uradna statistika in izboljšani rezultati. SURS je za leto 2013 objavil podatke,

da je delež dnevnik uporabnikov računalnika med starejšimi trikrat, interneta pa sedemkrat večji kot pred petimi leti za obdobje 2009–2013 (SURS 2013a). Glede na to, da je projekt Simbioza vključil in e-opismenjeval več kot 15 tisoč starostnikov v obdobju treh let, tj. 2011–2013, je vsekakor pripomogel k izboljšanju nacionalne statistike (Sobočan, 2015).

Po prvih treh vseslovenskih akcijah med letoma 2011 in 2013 so se pojavile težnje širše javnosti po celoletnem in dolgoročnem sodelovanju. Ob podpori strateških poslovnih partnerjev je Simbioza odprla prvi medgeneracijski center v Ljubljani v letu 2013. To je bil uvod v trajnostni vidik projekta, ki je v nekaj mesecih prerastel okvire projekta in se preoblikoval v samostojno pravno enoto Zavoda za medgeneracijsko sodelovanje Simbioza Genesis, socialno podjetje, ki je prevzelo vse dotakratne aktivnosti projekta Simbioza. Ob profesionalizaciji kadra se je vzpostavila tudi nacionalna mreža Simbioza Šol, ki povezuje proaktivne osnovne in srednje šole po Sloveniji, predane medgeneracijskemu sodelovanju in povezovanju z lokalno skupnostjo. Simbioza Šole so tiste, ki izvajajo Simbioza delavnice med šolskim letom po vsej Sloveniji. Oblikovala sta se tudi projekt e-Simbioza in Digitalna Akademija, ki sta v štirih letih izobrazila več kot tri tisoč mladih in/ali aktivno zaposlenih. Da bi testirali delovanje modela medgeneracijskega sodelovanja, je Simbioza dodala še področje medgeneracijskega gibanja (Simbioza Giba), kjer mladi in starejši skupaj telovadijo za zdrav življenjski slog ter aktivno življenje skozi vsa starostna obdobja. V letu 2017 je Simbioza odprla novo inovativno stičišče tehnologij za starejše Simbioza BTC City Lab, prav tako pa se večajo aktivnosti v tujini, kjer se predstavlja kot primer dobre prakse. Simbioza kot socialna inovacija in zgodba sodelovanja, ki vključuje domače znanje, intelektualno lastnino in ustvarja velik družbeni kapital, je tako postala pionirska zgodba sodelovanja generacij, ki verjame, da je medgeneracijsko sodelovanje najbogatejši dialog prihodnosti.

Literatura

EF. 2013. *Sporočilo za javnost*. Dostopno prek: <https://www.facebook.com/notes/ntvis/sporo%C4%8Dilo-za-javnost-o-raziskovanju-motivacije-za-medgeneracijski-prenos-znanja-/528876147197188> (5. december 2018).

Simbioza. 2011. *Zaključno poročilo projekta Simbioz@ e-pismena Slovenija za leto 2011*. Dostopno prek: <http://cdn.simbioza.eu/uploads/files/simbioz@2011zakljucno.pdf> (5. december 2018).

--- 2012. *Zaključno poročilo projekta Simbioz@ e-pismena Slovenija za leto 2012*. Dostopno prek: http://cdn.simbioza.eu/uploads/files/zakljucno_porocilosimbioz@2012.pdf (5. december 2018).

--- 2013. *Zaključno poročilo projekta Simbioza med generacijami za leto 2013*. Dostopno prek: http://cdn.simbioza.eu/uploads/files/_zakljucnoporocilo_simbioza2013.pdf (5. december 2018).

-- 2017. *Zaključno poročilo projekta Simbioza med generacijami za leto 2017*. Interno gradivo, dostopno na sedežu organizacije (10. december 2018).

Sobočan, Tjaša. 2015. *Potencial socialnih inovacij za promocijo Slovenije prek javne diplomacije: primer projekta Simbioza*. Magistrsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

SURS. 2011. *Mednarodni dan starejših*. Dostopno prek: <http://www.stat.si/StatWeb/glavnanavigacija/podatki/prikazistaronovico?IdNovice=4221> (4. december 2018).

--- 2013a. *Uporaba računalnikov in interneta pri starejših, podrobni podatki, Slovenija, 2013 – končni podatki*. Dostopno prek: <http://www.stat.si/StatWeb/glavnanavigacija/podatki/prikazistaronovico?IdNovice=5923> (5. december 2018).

16

KRALJI ULICE, INOVATIVNO
REŠEVANJE BREZDOMSTVA

DR. ŠPELA RAZPOTNIK – SOUSTANOVITELJICA DRUŠTVA KRALJI ULICE

Brezdomstvo je za slovenske razmere novejši pojav, s katerim smo se kot družba začeli spoprijemati od 90. let preteklega stoletja naprej (torej v tranzicijskih časih), v večjem obsegu pa na prehodu v novo tisočletje. Porast obsega brezdomstva je povezan s postopnim razkrajanjem varovalnih mrež (dostopnih stanovanj, dostopne trajne in varne zaposlitve, zdravstvene oskrbe in varovalnih socialnih mrež). Ta opis predstavlja uvajanje oblik dela, ki v našem prostoru na tak način do takrat niso obstajale in pomenijo svež pristop k reševanju problematike brezdomstva. Opisan je razvoj programov od ustanovitve pa do danes s poudarkom na inovativnem vidiku tega razvoja.

Leta 2004 sem avtorica tega prispevka na ljubljanski Pedagoški fakulteti, oddelku za socialno pedagogiko prvič razpisala in izvajala izbirni predmet, katerega fokus je bil raziskovanje problematike brezdomstva in iskanje inovativnih rešitev za ta naraščajoč in vse bolj viden pojav. Skupina študentk in študentov je preštudirala obstoječe tuje raziskave s tega področja in spoznavala organizacije, ki so takrat posredno ali neposredno že delovale na polju brezdomstva v Sloveniji. Predmet je vključeval precej terenskega dela; skupino študentk in študentov je povezal z ljudmi, ki so brezdomstvo izkušali ali pa strokovno delovali na tem področju. Eden izmed zaključkov tega predmeta je bil izdaja cestnega časopisa, ki ga takrat v Sloveniji še nismo poznali. Junija 2005 je izšla prva, poskusna številka, ki so jo ulični prodajalci, torej ljudje z izkušnjo brezdomstva, ki so tudi sami sodelovali pri nastajanju časopisa, še isti dan razprodali na dogodku v središču mesta. Tako sta sledila še dva ponatisa poskusne številke in oblikovanje zamečka društva, ki je bilo »mešana skupina«,

sestavljena iz ljudi, ki so brezdомstvo izkušali, raziskovalke, raziskovalcev, študentk ter nekaterih strokovnjakinj in strokovnjakov, ki so takrat na področju brezdомstva delovali v okviru nekaterih nevladnih ter vladnih organizacij (npr. Stigma, Zavetišče za brezdомne).

Proti koncu leta se je ta mešana skupina odpravila na ekskurzijo v bližnja mesta v tujini, v katerih so bili ulični časopisi že ustaljena praksa. Odpravili smo se v Gradec, Bratislavo in v Prago ter se v vsakem izmed teh mest srečali s prodajalci uličnega časopisa ter širšo ekipo ustvarjalcev in strokovnih delavcev.

Proti koncu koledarskega leta 2005 smo ustanovili društvo z istim, a razširjenim imenom, kot ga je nosil časopis (ime časopisa so izbrali prodajalci), torej *Društvo za pomoč in samopomoč brezdомcev Kralji ulice*, izšla pa je tudi naslednja številka cestnega časopisa, nabor prodajalcev se je širil, časopis pa je od leta 2006 naprej izhajal redno mesečno in vse do danes (2018) dosegel že naklado med 15.000 in 20.000 izvodov mesečno, se razširil tudi po drugih slovenskih mestih, vseeno pa ohranil nekatere značilnosti, s katerimi je vstopil v takrat podobnih izdelkov nevajeno medijsko oz. družbeno krajino: cena je vseskozi ostala nespremenjena (1 EUR, od česar polovico dobi prodajalec, iz druge polovice pa se krije stroške tiska in priprave časopisa); uredništvo in vsebina temeljita na prispevkih ljudi z izkušnjo brezdомstva, ki so po večini ustvarjalci časopisa, ob njih pa tudi drugi angažirani člani javnosti; časopis je ostal črno-bel in se je vse do danes uspešno obranil morebitnemu vdoru oglaševanja vanj ter tako ohranil sicer redko avtonomijo.

Glede na prakse iz tujine smo v našem primeru v izrazitejši meri izhajali iz sodelovanja ljudi z izkušnjo z drugimi zainteresiranimi, s strokovnjaki ali prostovoljci. Vsebina časopisa je bila v startu in je vse do danes ostala namenjena dajanju glasu družbeni skupini, ki v drugih medijih nima prostora za reprezentiranje. Časopis se tako ni ne profesionaliziral ne komercializiral, ampak je prek rednih mesečnih uredniških sestankov ohranil svoj »uporabniški« koncept.

Društvo Kralji ulice je od ustanovitve naprej sprva nekaj časa delovalo brez lastnega prostora. Še v letu 2006 pa je dobilo svoje prve

prostore, ki so delovali obenem kot uredništvo, pisarna pa tudi kot dnevni center za ljudi, ki so izkušali brezdomstvo. Dnevnega centra namreč do takrat ni bilo, kazala pa se je potreba po njem. Dnevni center in tudi vsi prihodnji koraki društva so bili odziv na zaznane potrebe s terena. V tem sta posebnost in inovativnost omenjenega društva, vsak korak, ki ga je razvilo, pa pomeni odgovor na zaznano in pred tem nenaslovljeno problematiko. Sledi kratek opis ponudb društva, kot so se razvijale vse do leta 2018, torej časa pisanja.

Ob odprtju dnevnega centra je prostor odprl možnosti spoznavanja širše mreže ljudi in s tem je bila odprta pot za razvoj prihodnjih odzivov na zaznane nepokrite potrebe ljudi z izkušnjo brezdomstva. Kot nadgradnja ustvarjanja časopisa se je razvila iniciativa, imenovana »Univerza pod zvezdami«, ki je združevala različne izobraževalne in kreativne ponudbe (kreativno pisanje, likovno ustvarjanje in pozneje gledališče). Vsaka izmed teh izraznih oblik je predstavljala tudi svojevrsten medij, s pomočjo katerega so ljudje z izkušnjo brezdomstva lahko širši javnosti posredovali svoje izkušnje, sporočila in druge vsebine. Močno in kontinuirano je postalo gledališko izražanje, oblikovala se je skupina, ki je med svojim delovanjem zamenjala več imen, sprva *Pluribus unum*, pozneje pa *OdPisani*, in je po Sloveniji in širše odigrala veliko večinoma interaktivnih, družbenokritičnih gledaliških predstav. Podobno je vse do danes aktivna tudi likovna skupina, ki je nekaj let pod mentorstvom profesionalne ustvarjalke predstavljala dodatno ponudbo v prostorih dnevnega centra. Nekaj časa je delovala tudi glasbena skupina, ki je pod vodstvom različnih mentorjev izdala tudi nekaj glasbenih zgoščenk. Pozneje se je na področju izražanja in povezovanja vzpostavila močna športna ekipa Kraljev ulice, ki se je proslavila predvsem v nogometu (nastopila med drugim na brezdomski olimpijadi in drugih podobnih igrah po vsem svetu), danes pa članom ponuja tudi druge športe, redno brezplačno rekreacijo in vsakoletni smučarski izlet.

Naslednji pomembni projekt se je odzval na ključno vprašanje znotraj problematike brezdomstva, in sicer problematiko dostopnih stanovanj oz. nastanitvene podpore. Norveški finančni mehanizem

oz. zgledovanje po norveških nastanitvenih programih na področju brezdomstva je od leta 2008 naprej predstavljalo prvi zagon pri oblikovanju podprtih stanovanj za brezdomne, ki so pomenila prvo tovrstno obliko reševanja brezdomstva pri nas, saj se je do takrat brezdomstvo reševalo izključno z zavetišči, kar pa že dolgo ni bilo več skladno s strokovnimi smernicami in z dobro prakso. Od začetnih nekaj stanovanj, ki so prvim vseljenim nudila varno in podprto, a le začasno nastanitev, so se do danes oblike nastanitvene podpore močno razvejale, poleg začasnih so se v sodelovanju z Javnim stanovanjskim skladom Mestne občine Ljubljana razvile tudi dolgotrajnejše oblike nastanitvene podpore in sploh se razvija ideja nastanitvene podpore po meri posameznika, družine, para. V zadnjih letih se širi nastanitvena podpora stanovanjsko ogroženim družinam, ki brez te možnosti ne bi imele priložnosti za skupno življenje. Ob nastanitveni podpori se je pokazala potreba tudi po delu v skupnosti, v soseskah, v katerih je več bivalnih enot za stanovanjsko ogrožene ali pa posamično, kar se je razvilo v dejavnost preprečevanja prisilnih izselitev (kar je prav tako prvi primer tovrstnega delovanja v Sloveniji).

Od leta 2008 se znotraj društva Kralji ulice razvija tudi socialna oz. menjalna ekonomija, ki je leta 2010 zaživela v prvi tovrstni posredovalnici rabljenih predmetov pri nas, poimenovani *Stara roba, nova raba*, ki se je vselila v prostore na Poljanski cesti, ko je dnevni center v potrebi po večjem prostoru svoje delovanje preselil na Pražakovo ulico. Poleg prodaje podarjenih predmetov po nizkih cenah, ki ljudem z izkušnjo brezdomstva predstavljajo smiselno zaposlitev, se je dejavnost razširila še na nekatera druga področja, na primer: selitve, prevoze, montažo in podobno. Poleg prostora na Poljanski je bil letos v okviru posredovalnice odprt tudi večji skupnostni prostor v Polju.

Poleg omenjenih projektov društvo Kralji ulice razvija tudi nekatere druge ključne dejavnosti, na primer terensko delo, sodelovanje in mreženje na nacionalni in mednarodni ravni, podajanje strokovnih predlogov ter stalno zagovorništvo posameznikov in skupin, ki v določenih obdobjih življenja sami nimajo varnega izhodišča za samozagovorništvo. Eden izmed inovativnih projektov, ki so se iz

študentske pobude razvili v zadnjih letih, so tudi brezdomske turistične ture, imenovane *Nevid(e)na Lublana*, v katerih ljudje z lastno izkušnjo vodijo zainteresirane po mestu, kot ga izkušajo sami, ob tem pa delijo tudi svojo zgodbo.

Od začetkov pa do danes je delovanje društva povezano tudi z raziskovanjem in s stalno evalvacijo, pri čemer raziskave, predvsem akcijskega tipa, narekujejo nadaljnji razvoj. Javnost (strokovna in laična) je vse omenjene inovacije vsa ta leta sprejemala z navdušenjem. Na prvem mestu je treba omeniti, da je bila osnovna ciljna skupina inovacij skupina ljudi, ki se prvoosebno srečuje z brezdomstvom, tako da je bilo največ energije vložene v sodelovanje, razvoj zaupanja in kontinuiranih odnosov s to skupino ljudi. Na drugem mestu je ključna mreža organizacij, ki so na polju brezdomstva ali sorodnih področjih že delovala, povezovanje z njimi in razvoj sinergije v skupnih prizadevanjih. Pomembna ciljna skupina so bili tudi novinarji, ki so o inovacijah vseskozi poročali. Del razvoja programov je bilo tudi intenzivno sodelovanje njimi, v smeri razvoja senzibilnosti pri poročanju o tematikah, občutljivih za poenostavljanje in krepitev stereotipnih predstav. Pomemben vidik javnosti so tudi javni uslužbenci na pristojnih ministrstvih in občinah, s katerimi je treba graditi kontinuirane strokovne odnose, ter ne nazadnje strokovna javnost, vključno s prihodnjimi strokovnjaki, študentkami in študenti fakultet, ki se bodo s problematiko brezdomstva pri svojem delu tako ali drugače srečevali – z njimi društvo kontinuirano sodeluje prek prostovoljstva, nastajajo raziskave in vrsta diplomskih ali magistrskih del, ki med drugim (nekatero izmed njih) prinašajo inovacije na to polje. V času svojega delovanja je društvo za svoje delo prejelo tudi nekaj mednarodnih nagrad, npr. v letu 2007 je bilo prepoznano kot eno izmed desetih najboljših in najbolj inovativnih projektov v državah srednje in jugovzhodne Evrope na področju programov, ki krepijo stabilne, varne in pravične družbe ter vključujejo prikrajšane, ranljive skupine in ljudi s posebnimi potrebami.

Danes je društvo Kralji ulice eno izmed vidnejših in pomembnejših društev na področju brezdomstva v Sloveniji in širše; povezano

je namreč mednarodno, in sicer v evropsko zvezo FEANTSO pa tudi z državami zunaj EU, v katerih npr. v prostoru nekdanje skupne države predstavlja vir navdiha razvijajočim se odgovorom na porajajoče in razširjajoče se probleme brezdomstva, socialne izključenosti ter revščine.

V zadnjih letih društvo Kralji ulice zaposluje okoli 20 oseb, od tega približno polovico nekdanjih uporabnikov, torej ljudi z izkušnjo brezdomstva, kar je pri vsej zgodbi posebej ključno in zgovorno. Kot je razvidno iz opisov, je vsak korak društva svojevrstna inovacija, ki črpa iz sodelovanja ljudi z izkušnjo ter strokovnjakov, ki se zavedajo izvedenosti/strokovnosti ljudi z izkušnjo za področje njihovih vsakodnevnih življenj in tako pri ustvarjanju novih pobud vedno gradijo na dialogu. Ker je odsotnost podpornih socialnih mrež pogosto ključni ogrožajoči dejavnik v situacijah brezdomstva, društvo v veliki meri deluje kot gradnik nadomestnih podpornih mrež, ki delujejo skrbno, zavzeto, solidarno in tovariško, prav tako kot naj bi delovale prijateljske ali družinske mreže v svoji idealni obliki.

17

ABORTUS NA ZAHTEVO ŽENSKE

DR. SARA ROŽMAN - VODJA ODDELKA ZA IZOBRAŽEVANJE IN RAZVOJ EUSA,
DR. METKA MENCIN ČEPLAK - FdV UL IN DR. MILICA ANTIČ GABER - FF UL

Ko govorimo o razvoju reproduktivnih pravic v Sloveniji, moramo pogledati v našo polpreteklo zgodovino. Vsa najpomembnejša zakonodaja, ki se nanaša na področje reproduktivnih pravic in reproduktivnega zdravja žensk v Sloveniji, je bila namreč sprejeta kmalu po letu 1945 v Jugoslaviji, katere del je bila takrat tudi Slovenija. Čeprav ne razpolagamo z uradnimi statističnimi podatki, naj bi bilo število nezakonitih abortusov (h kateremu so se ženske takrat zatekale predvsem zaradi slabih socialnih razmer) v Jugoslaviji med obema vojnama visoko (Tomšič, 1980b, 138). Po vojni se je število nezakonitih abortusov, opravljenih zunaj zdravstvenih ustanov, še povečevalo, sorazmerno visoka je bila zaradi tega tudi umrljivost žensk, saj so bili ti posegi pogosto opravljeni nestrokovno in v neprimernih higienskih razmerah (Tomšič v Geč-Korošec, 1981, 10). To so bili tudi razlogi, da se je začelo razmišljati, kako odpraviti omenjene negativne posledice.

Čeprav je bil v družbi abortus obravnavan kot zdravstveno in socialno nezaželen ukrep za uravnavanje rojstev, torej le kot izhod v sili, pa je prevladalo spoznanje, da ga je treba narediti dostopnega vsem ženskam ne glede na zakonski stan in gmotno stanje v vseh tistih primerih, ko bi bilo rojstvo otroka zaradi različnih razlogov, tudi nemedicinskih, nezaželeno. Ob tem pa je treba poudariti, da v Jugoslaviji pravica do svobodnega odločanja o rojstvu otrok ni bila nikoli reducirana na pravico do abortusa.

Zgodovinsko takšno urejanje pravice do abortusa korenini v Sovjetski zvezi, ki je leta 1920 postala prva država na svetu, ki je uzakonila abortus na zahtevo ženske v prvih treh mesecih nosečnosti. Pozneje (l. 1936) je sicer abortus kriminalizirala, a

je bil ponovno dovoljen leta 1955. Trend liberalizacije zakonodaje na področju umetne prekinitve nosečnosti se je začel v petdesetih letih dvajsetega stoletja, ko je večina socialističnih držav sledila sovjetskemu zgledu takoj (Bolgarija, Češkoslovaška, Romunija, Poljska in Madžarska) ali sčasoma (Jugoslavija in Nemška demokratična republika). Spremembe, ki so zajele te države, so za več kot desetletje prehitvevale dogodke v zahodni Evropi (z izjemo skandinavskih držav) in Severni Ameriki, vendar pa so spodleteli poskusi, da bi zagotovili ustrezen dostop do moderne kontracepcije in neustrezno izobraževanje na to temo v omenjenih državah pripeljalo do tega, da so ženske sprejele abortus skoraj kot edino metodo uravnavanja rodnosti.

Nekoliko drugače se je vse skupaj odvijalo v Jugoslaviji in Sloveniji. Za obravnavano tematiko lahko kot prelomno štejeemo 5. državno konferenco Komunistične partije Jugoslavije leta 1940 in govor Vide Tomšič o ženskem vprašanju, ki je v ospredje postavil materinstvo. Ena izmed zahtev se je nanašala tudi na abortus, ki naj bi bil dovoljen »/.../vse dotlej, dokler ni pogojev, da bi mati rodila otroka brez kakršnih koli skrbi in strahu« (Tomšič, 1978, 28). Jugoslovansko partijsko vodstvo sicer takrat res ni hitelo z urejanjem vprašanja umetne prekinitve nosečnosti, ampak je bilo usmerjeno v zavezitev opravljanja nezakonitih abortusov, prakse, ki je bila takrat zelo razširjena. Pomembno vlogo pri tem je imel poslanec dr. Pavel Lunaček, na čigar predlog je leta 1951 prišlo do pomembnega preobrata glede kaznovanja nezakonito opravljenega abortusa. Novosprejeti Kazenski zakonik FLRJ¹ je namreč v 140. členu določal, da se kaznuje le izvršilec/ka dejanja in ne več ženska, ki so ji nezakoniti abortus opravili.

S sprejetjem Uredbe² 1952 se z uvajanjem širših socialnih indikacij za abortus začne proces liberalizacije zakonodaje na področju abortusa, leta 1960 pa se z novimi predpisi³ socialne indikacije tudi natančneje opredelili. Istega leta je bil v Sloveniji zakonsko dovoljen

1 Uradni list FLRJ, št. 13, 1951.

2 Uredba o postopku za dovoljeno odpravo plodu. Ur. l. FLRJ, št. 4/1952, (19.1.1952).

3 Uredba o pogojih in postopku za dovolitev splava. Ur. l. FLRJ, št. 9/1960; Navodilo za izvrševanje Uredbe o pogojih in postopku za dovolitev splava. Ur. l. FLRJ, št. 52/1960

abortus na podlagi socialnih indikacij. O odobritvi abortusa so po tej uredbi odločale komisije prve in druge stopnje, ki so prosilkam ugodile v 98 odstotkih (Tekáč, 2007, 41). Zaradi vsega tega se je zmanjšalo število nezakonito opravljenih abortusov in posledično smrtnost žensk pri teh posegih (leta 1961 deset smrtnih primerov, leta 1965 šest, leta 1970 in 1979 pa štirje oziroma en smrtni primer zaradi abortusa (Krajnc-Simoneti, 1981, 41).

Postopna liberalizacija zakonodaje na področju abortusa od sredine petdesetih let prejšnjega stoletja naprej predstavlja pomemben napredek na področju reproduktivnih pravic žensk. Vse to je pripomoglo k temu, da je bila kot človekova pravica v novo zvezno ustavo leta 1974 zapisana tudi pravica o svobodnem odločanju o rojstvu otrok. V Republiki Sloveniji sprejeti zakon iz leta 1977 pravzaprav uvaja kombinirano rešitev. Zakon do desetega tedna nosečnosti odločitev za umetno prekinitev nosečnosti prepušča izključno ženski, kar pomeni, da se v tem časovnem okviru nosečnost prekine na njeno zahtevo. Umetna prekinitev nosečnosti je priznana kot individualna pravica posameznice in ne pravica para ali zakoncev. Te pravice ženski z nobenim zakonitim sredstvom ni mogoče preprečiti ali odvzeti niti v primeru, ko obstajajo zdravstveni razlogi proti takšni odločitvi. Po desetem tednu nosečnosti pa si država jemlje pravico, da na podlagi ustreznih predloženih dokazov zavrne ali odobri prošnjo nosečnice za prekinitev nosečnosti. Takšna zakonska ureditev predvideva naslednje zdravstvene ukrepe za uravnavanje rojstev otrok: preprečevanje zanositve, umetna prekinitev nosečnosti ter ugotavljanje in zdravljenje zmanjšane plodnosti.

Treba je povedati tudi, da oblast v tem obdobju ni bila nikoli naklonjena obravnavanju abortusa kot oblike kontracepcije, kar lahko zasledimo v nekaterih evropskih socialističnih državah tistega časa. Takratna oblast se je odločila za kombinacijo postopne liberalizacije zakonodaje, ki naj bi preprečila nestrokovno opravljene nezakonite abortuse, ter za povečano uporabo in popularizacijo kontracepcije, zato je začela premišljen sočasni razvoj kontracepcijske službe in politiko načrtovanja družine. Širjenje vednosti o kontracepciji je

postalo sestavni del zdravstvene službe in integralni del posvetovalnic za matere in otroka. Dr. Franc Novak se je med letoma 1953 in 1954 zavzemal za domačo proizvodnjo kontracepcijskih sredstev in uvedbo programa razvoja kontracepcijske službe v Sloveniji. Bil je prvi, ki je v javnosti širil vednost o kontracepciji, ko je leta 1954 v reviji Naša žena objavil besedilo v treh delih z naslovom Spočetje po naši volji ali o kontracepciji, po tem pa sta izšli še dve njegovi brošuri (Spočetje po naši volji, 1955, in Materinstvo naj bo zavestno, 1964). Leta 1955 je na njegovo pobudo tovarna Sava iz Kranja izdelala prvo diafragmo, tovarna Lek pa prvo kontracepcijsko pasto. To lahko upravičeno štejemo kot začetek organizirane kontracepcijske službe v Sloveniji (Tekač, 2007, 39), saj smo bili takrat ena redkih držav z lastno produkcijo kontracepcijskih sredstev.

Ustavna pravica do abortusa in liberalna zakonodaja, ki omogoča dostopnost varne prekinitve nosečnosti, se do sredine osemdesetih let dvajsetega stoletja v Sloveniji ni javno problematizirala, od takrat pa je v povezanih ideoloških kontekstih nacionalizma, patriarhalnosti, heteronormativnosti, biologizma in spolnega binarizma, antisocializma pogosto tarča nasprotovanja. Sprva so se predlogi za omejevanje dostopnosti abortusa pojavljali v razpravah o rodnosti, podprti z ideologijo nacionalne ogroženosti. Med temi predlogi velja posebej omeniti dokument o strokovnih podlagah prebivalstvene politike, ki ga je delovna skupina Izvršnega sveta Socialistične republike Slovenije pripravila leta 1989, torej v obdobju, ko so nacionalistična gibanja s projektom nacionalne emancipacije preglasila alternativno kritično javnost, ki je izhajala iz spoštovanja človekovih pravic ter načel vključevanja in enakosti. Prebivalstvena politika naj bi spodbujala rodnost Slovenk (in destimulirala priseljevanje), ena izmed različic pa je vsebovala tudi predlog omejitev pravice do abortusa. Ta predlog je bil na zahtevo ene izmed članic skupine sicer zavrjen, vendar je dokument služil kot vir argumentov v javnih razpravah o domnevnem »izumiranju slovenskega naroda« (ČKZ 1936–1937). V teh razpravah so bili vse pogostejši tudi napadi na pravico do abortusa, vendar pa so vedno sprožili ostro javno nasprotovanje, ki je naletelo tudi na sorazmerno široko medijsko podporo.

Razprave o pravici do abortusa so se najbolj zgostile v procesu oblikovanja ustave RS leta 1990, v središču pa je bila na eni strani zahteva, da se ohrani določba o svobodi odločanja o rojstvu otrok (55. člen) iz socialistične ustave in na drugi nasprotovanje tej določbi, ki sta jo spremljala tudi predloga po zapisu svetosti življenja in pravice do ugovora vesti v ustavo. Prav pravica do abortusa je bila najteže rešljiva ustavna dilema (razmerje sil med nasprotniki/cami in zagovorniki/cami v skupščini je bilo vse do končanega glasovanja negotovo). Hkrati pa je bila to točka široke mobilizacije ženskih skupin zunaj in znotraj političnih strank ter drugih kolektivnih in individualnih akterk/jev za ohranitev dostopnosti zakonitega in varnega abortusa. Z raznovrstnimi aktivnostmi zunaj in znotraj skupščine, znotraj političnih strank, v lokalnih skupnostih se je stopnjeval pritisk za sprejetje tega člena, sproti se je odgovarjalo na argumente nasprotnic/kov (javne razprave, medijski nastopi in odzivi, izid zbornika za svobodo izbire *Abortus – pravica do izbire!*), skupno nastopalo in tesno povezovalo, vztrajno spremljalo razprave v ustavni komisiji in se v skupščinskih vrstah odzivalo na vse sklepe in predloge, ki bi lahko kakor koli ogrozili dostopnost varnega abortusa. To povezovanje, za katero je imela precejšnje zasluge Komisija Skupščine Republike Slovenije za žensko politiko, ustanovljena po večstrankarskih volitvah 1990, je doseglo vrh v množičnih demonstracijah v podporo 55. členu ustave, ki je bil dan pozneje dejansko tudi sprejet, vključno z uradno obrazložitvijo, da pravica do svobodnega odločanja o rojstvu otrok vključuje tudi pravico do abortusa in hkrati dolžnost države, da omogoča uresničevanje te pravice.

Po sprejetju ustave so razprave o pravici do abortusa bolj ali manj potihnile, so pa nasprotniki po letu 2000 dostopnost abortusa dvakrat poskušali omejiti, in sicer s predlogom, da se abortus črta s seznama pravic iz obveznega zdravstvenega zavarovanja. Zaradi pravočasnih javnih odzivov akterk »pro-choice« in liberalnih medijev je bil predlog zavržen, vendar pa prav omejevanje finančne dostopnosti, ki je skladno tudi z neoliberalnimi politikami, ostaja ena izmed strategij skupin »anti-choice«.

Ob tem je treba poudariti, da je imela pravica do abortusa ves čas precej visoko podporo v javnem mnenju, ki so ga merile ankete slovenskega javnega mnenja. Čeprav je podpora v kakšnem obdobju, ko so politični prostor v večji meri obvladovale konservativne politične stranke, zanihala, pa je bila ta ves čas dovolj visoka med populacijo med ženskami in med moškimi. Zdi se, da je bila pri večini prebivalstva Slovenije sprejeta kot pomemben civilizacijski dosežek, ki se mu predvsem ženske ne bi hotele odreči. Čeprav se je večkrat zdelo, da je ta ogrožena, pa je ob tem treba poudariti predvsem to, da jo pred konservativnimi posegi štiti prav vpis v ustavo, za katere spreminjanje je potrebna podpora v državnem zboru, kar pa ni tako lahko dosegljivo.

Po letu 2010 javne polemike o pravici do abortusa sprožajo predvsem prokatoliške skupine, organizacije in politične stranke ter prokatoliški mediji (molitve »za življenje« pred porodnišnico, javne izjave in polemike, sovražni in hujskaški govor zoper zagovornice/ke pravice do izbire), ki oblikujejo *mrežo zavezništev »anti-choice«, ki temeljijo na skupnih ideoloških izhodiščih in uspehu v referendumskih kampanjah proti izenačitvi statusa istospolnih partnerstev z raznospolnimi*. Njihove strategije bi v grobem lahko razvrstili v dve skupini: prva je odkrito napadalna in sovražna v svojih zagovorih teze (abortus je uboj, zločin zoper otroka, naravo, narod, tudi zoper ženske); druga, na prvi pogled manj napadalna, pa se poslužuje pokroviteljskega govora, s katerim nagovarja ranljivost žensk in javnost prepričuje, da ženskam nudi, kar si želijo, pa tega mogoče niti ne vedo (podporo za odločitev, da nosečnosti ne prekinejo).

Dejstvo, da ima liberalna zakonodaja oz. dostopnost varnega abortusa v Sloveniji dolgo zgodovino in sorazmerno močno javno podporo (vključno z nekaterimi ključnimi mediji), ter pripravljenost in sposobnost hitre mobilizacije večjega števila njenih zagovornic/kov ob vsakem poskusu omejevanja te pravice v političnem prostoru vzdržuje razmerje, ki je v prid ženskam in njihovim možnostim, da odločajo o sebi tudi ob nosečnosti.

Literatura

- Dolar Bahovec, E. (Ur.). (1991). *Abortus pravica do izbire?!*: pravni, medicinski, sociološki, moralni in politični vidiki. Ljubljana: Skupina »Ženske za politiko«.
- Krajnc-Simoneti, S. (1981). *Zdravstveno varstvo žena v SR Sloveniji v letih 1969 – 1979*. Ljubljana: Zavod SR Slovenije za zdravstveno varstvo.
- Takač, I. (2007). Pol stoletja načrtovanja družine v Mariboru. V Takač, I. (Ur.), *50 let načrtovanja družine v Mariboru: mednarodni znanstveni simpozij* (str. 31-178). Univerzitetni klinični center Maribor, 15. 06. 2007.
- Tomšič, V. (1980). *Ženska v razvoju socialistične samoupravne Jugoslavije*. Ljubljana: Delavska enotnost: Naša žena.
- Tomšič, V. (1981). Preobrazba družine. V Geč-Korošec, M., *Družinsko pravo SFRJ, 1. del* (str. 5-14). Ljubljana: Univerzum.
- Tomšič, V. (1978). *Komunistična partija Jugoslavije v boju za emancipacijo žensk*. Ljubljana: Komunist.
- Klemenc, A. in Renner, T. (Ur.) (1990). *Ženske – politika – družina*. Ljubljana: Časopis za kritiko znanosti.

18

MIROVNI INŠTITUT - INŠTITUT
ZA SODOBNE DRUŽBENE IN
POLITIČNE ŠTUDIJE

DR. VLASTA JALUŠIČ - SOUSTANOVITELJICA IN NEKDANJA DIREKTORICA MIROVNEGA INŠTITUTA

Vzrok za ustanovitev Mirovnega inštituta (MI) je bilo slovensko mirovno gibanje s konca 80. let prejšnjega stoletja, v času, ko je postajalo jasno, da se bo Jugoslavija kot federalna država le s težavo ohranila. Prvotni namen inštituta je bil s specifičnim znanjem podpreti mirovne pobude v Jugoslaviji in Evropi ter opravljanje raziskav na področju mirovnih študij, ki bi podprle poznejšo demilitarizacijo. Ustanoviteljice in ustanovitelji so vzpostavili tesno sodelovanje z avstrijskim Študijskim centrom za mir in razreševanje sporov ter bili seznanjeni z delovanjem drugih priznanih mirovnih inštitutov.

Kljub uspehu v letu 1991, ko je bilo v slovensko ustavo zapisano, da slovenska država »pri zagotavljanju varnosti izhaja (...) predvsem iz mirovne politike ter kulture miru in nenasilja«, je bil prvotni namen mirovnega gibanja ustanovitev inštituta, ki bo deloval v javnem interesu in državo podpiral pri njeni zgoraj omenjeni usmeritvi. Kljub temu pa je ob razpadu Jugoslavije politična volja, potrebna za spoštovanje mirovne usmeritve države, umanjala. Mirovni inštitut je kot nevladno, neprofitno, družboslovno znanstvenoraziskovalno organizacijo ustanovilo 13 posameznic in posameznikov. Takšna organizacijska ureditev je omogočala, da sta se znotraj inštituta lahko prepletli teoretična refleksija ter empirično in terensko raziskovanje pa tudi zagovorništvo in aktivizem veliko mladih raziskovalk in raziskovalcev ter aktivistk in aktivistov ter s tem postopoma razvoj pomembnega elementa kritične strokovne javnosti v Sloveniji širše.

Za tisti čas niso bile inovativne samo organizacijska struktura inštituta, uporaba naprednih tehnologij in demokratično vodenje organizacije, ampak tudi izbrane teme in osebna

angažiranost kolegic in kolegov. Že v zgodnjih 90. letih se je MI z uporabo novih metod, kot so na primer akcijsko raziskovanje, monitoring politik in procesov, ter hitre analize situacij lahko neposredno odzival na porajajoče se probleme. Tovrstna fleksibilnost, ki je bila po eni strani sicer omejujoča zaradi projektnega financiranja – inštitut ni prejemal nobene oblike rednega državnega financiranja –, je hkrati pomenila, da je organizacija lahko delovala v nastajajočem neoliberalnem prostoru. Med letoma 2001 in 2014 je delovanje MI podprla Open Society Foundation, kar je pomembno prispevalo k finančni stabilnosti in neodvisnosti organizacije ter podprlo njen obstoj do danes.

Najpomembnejši dosežki MI so se porodili iz raziskav, ki so kritično naslavljanje specifične vsebine in skozi sistematične poskuse vplivanja na družbene in politične procese. Posebej pomembno je bilo delovanje na področjih človekovih pravic, zagovorništva in drugih sorodnih področij oblikovanja politik s poudarkom na demokratičnih standardih.

V začetku 90. let je MI, medtem ko je poskušal prispevati h koncu vojne v Jugoslaviji, v sodelovanju z drugimi mirovnimi iniciativami oblikoval in vzdrževal mrežo institucij, ki je temeljila na elektronski komunikaciji. Začetni projekti so naslavljali področja vojne in nasilja, obravnavale so se relevantne teme: (ne)enakost in diskriminacija, rasizem, nacionalizem, izključenost določenih družbenih skupin in množična mobilizacija za nasilje. Po koncu vojne v Jugoslaviji je inštitut raziskoval dinamiko elementov kolektivnega nasilja in množičnih zločinov ter njihove posledice na povojno življenje v nekdanji Jugoslaviji in Ruandi, kar je pozneje vodilo v raznolika podjetna podvzvetja, ki segajo prek študij o miru in konfliktih na raziskovanje področij spolov, interseksionalnih neenakosti in etike skrbi. Tako je MI na primer izvedel prvo raziskavo o feminističnem gibanju v Sloveniji in politični enakopravnosti žensk, ki ji je sledila kritična javna razprava o etiki skrbi in demokratičnem deficitu. Analizirali smo položaj žensk v medijih, migracijske procese in specifične industrije, povezane s prostitucijo in trgovanjem z ljudmi. Izvedena je bila tudi študija, objavljena prva doktorska disertacija o (intimnem)

državljanstvu in pravicah LGBT-populacije v Sloveniji – inštitut konsistentno deluje tudi kot podpornik in zagovornik LGBT-skupnosti.

Posebno pozornost je MI namenil tudi analizi političnih ekstremizmov (od 1995 naprej), leta 2001 so začela izhajati poročila Skupine za spremljanje nestrpnosti, ki empirično analizirajo povezave med rasizmom in nestrpnostjo do 'drugih in drugačnih'. Na inštitutu je bila in ostaja do danes tudi Nacionalna fokusna točka Agencije Evropske unije za temeljne pravice (nekdanji Evropski center za spremljanje rasizma in ksenofobije). Leta 2015 sta se oblikovala neodvisen Svet za odziv na sovražni govor in Koalicija proti sovražnemu govoru, ki sta okreplila razprave o nekaznovanosti sovražnega govora v Sloveniji. Od leta 2000 MI v kontekstu vedno večje neenakopravnosti prosilcev za azil in migrantov naslavlja tudi vprašanja azilne politike, kontroverznost integracijskih procesov, multikulturalizem in 'sekuritizacije' migracij. Med 'begunsko krizo' je inštitut izvajal monitoring dogodkov in varovanja mej ter izvedel obširno analizo migracijskih politik in kriminalizacije migracij.

Eden izmed pomembnejših dosežkov MI na področju zagovorništva in boja za človekove pravice je vrnitev statusa (in pravic) izbrisanim, ki so s pomočjo raziskav in argumentov inštituta zmagali v procesu Evropskega sodišča za človekove pravice in s tem pridobili pravico do odškodnin. Prva raziskava o izbrisu je bila izvedena leta 2001, sledili pa so ji številne knjige in članki, ki so razkrivali in prikazovali dejstva in resnost odtegnitve pravic izbrisanim. V koaliciji z drugimi organizacijami je MI nudil pravno pomoč osebam v upravnih in kazenskih postopkih ter pomoč pri vložitvi primera na Evropsko sodišče za človekove pravice. MI je za svoje delo na področju izbrisanih, ki je pritegnilo tudi mednarodno pozornost, prejel dve mednarodni nagradi, kar je jasen dokaz, da je s kombinacijo raziskovalnega dela, pritiska javnosti in zagovorništva mogoče dosegati pomembne rezultate tudi v situacijah, ki se na prvi pogled mogoče zdijo brezupne.

Vse od 90. let je delovanje inštituta obsegalo tudi delo na področju kulturnih in medijskih raziskav in politik: med letoma 2000 in 2010 je izdajal strokovno revija Media Watch, ki je izšla tudi v obliki knjige,

podpiral je globalne in regionalne izmenjave novinark in novinarjev ter omogočal delovanje manjšinskih medijev in programskih vsebin.

Poseben element dela MI je bila Delavsko-pankerska univerza, ki je med letoma 1998 in 2013 predstavljala odprt prostor za kritično refleksijo številnih mladih, pozneje raziskovalcev, aktivistov ali politikov, ki so bili začetniki številnih institucij, med drugim tudi politične stranke (Levica, ki ima trenutno 10 % sedežev v parlamentu).

Inštitut se je zavedal pasti akademske 'objektivnosti' v družboslovnih znanostih, zato je pri svojem delu uporabljal inovativne raziskovalne metode, ki so opolnomočile marginalizirane družbene skupine skozi njihovo vključenostjo v nepristranske raziskave, pogosto pa tudi skozi organizacije konkretnih oblik pomoči in podpore. V Ruandi je MI med raziskovanjem kolektivnega nasilja in njegove zakoreninjenosti v interseksionalni diskriminaciji v letu 2007 ustanovil žensko organizacijo za samopomoč (Ženski center Kigali Nyamirambo), ki je postala ena izmed vidnejših ženskih organizacij in zadrug v Ruandi (zaposluje približno 50 oseb).

Med ključne razloge za uspešnost in trajnost delovanja MI lahko štejemo povezavo med raziskovanjem in etosom delovanja, zagovarjanje človekovih pravic in opolnomočenje izključenih ter inovativne metode in sodelovanje z družbeno in s politično angažiranimi mladimi, ki so želeli delati v manj okornem okolju. Delovanje inštituta je vzbudilo zanimanje in navdušenje pa tudi številne polemike in populistične, desničarske poskuse delegitimizacije.

V svojih 27 letih obstoja je MI pridobil več kot 40 mladih raziskovalcev in doktorskih študentov ter več sto drugih sodelavcev. Lahko bi torej rekli, da deluje kot posebno socialno podjetje, čeprav ne v polnem pomenu besede. V več kot 300 nacionalnih in mednarodnih projektih je MI sodeloval s številnimi inštituti in z univerzami po svetu. 106 izdanih knjig (prosto dostopnih in večjezičnih) omogoča široko dostopnost rezultatov znanstveni in širši javnosti. Dandanes je inštitut razmeroma stabilna raziskovalna in zagovorniška organizacija, ki uteleša kritični pogled na dogajanje v Sloveniji, Evropi in širše.

19

ZGODOVINSKA VLOGA ZSMS

ANDREJ VERLIČ – NEKDANJI SEKRE TAR ZSMS

Pred skoraj tridesetimi leti, maja 1989, se svet na prvi pogled ni bistveno razlikoval od današnjega. Na ravni vsakdanjega življenja so ljudje prenašali podobne tegobe, se spoprijemali s podobnimi težavami, se veselili uspehov, celo veliko predlaganih rešitev je bilo podobnih kot danes. Takratna jugoslovanska vlada je pripravljala ukrepe nove ekonomske politike s posebnim poudarkom na izvozu; Slovenija je bila pred novim tehnološkim podvigom in postavljala je prvo mobilno telefonsko omrežje, velike razlike v plačah so jezile ljudi; medtem ko je bila takratna povprečna mesečna plača okoli milijona dinarjev, povprečna pokojnina pa pol milijona, so imeli v nekaterih panogah tudi po dva milijona plače, v Sloveniji celo tri milijone.

Vodilni jugoslovanski ekonomisti so na letnem srečanju svetovali vladi čimprejšnje reforme ob upoštevanju načel pravne države, sociologi so ugotavljali, da enako število zaposlenih naredi vedno manj, Slovenija in Hrvaška sta se »preklali«, kam z jedrskimi odpadki iz Krškega, domača podjetja so iskala vezi s partnerji iz tujine, Iskra in Siemens sta na primer pravkar ustanovila mešano podjetje, mariborski Tam in italijanski Iveco sta podpisala pogodbo o dolgoročnem sodelovanju, tri nemška podjetja so vložila 15 milijonov mark v turistični kompleks Mokrice, na katerem bodo za začetek uredili igrišča za golf, Kompas je vsak ponedeljek z letali z Brnika vozil turiste na Ibizo ... Dražila sta se mleko in kruh (liter navadnega mleka je stal 5.500 dinarjev, kilogram osnovnega kruha 4.500 dinarjev, izvod dnevnega časopisa pa 2.700 dinarjev), za prvi maj je bila več kot 10-kilometrski kolona avtomobilov od Ankarana do Strunjana, v kontejnerskem pristanišču Mestre pri Benetkah so odkrili 10

ton hašiša, menda namenjenega v Rotterdam (nekaj so ga izkrkali tudi iz Jugolinijene ladje), Rain Man z Dustinom Hoffmanom in s Tomom Cruisom je bil uspešnica v kinih (20 tisoč gledalcev v Mariboru, 40 tisoč v Ljubljani), pravkar je umrl Sergio Leone, Viki Groselj je splezal že na svoj šesti osemtisočak (8516 metrov visoki Lotse), politični analitiki pa so ocenjevali prvih sto dni 41. predsednika ZDA Georgea Busha.

Nekaj pa je bilo takrat vendarle močno različno od današnjega časa. Jasno je bilo, da se je dotakratni jugoslovanski politični model organiziranja družbe, ki se je do včeraj reklamiral kot najboljši, najpravičnejši in najnaprednejši sistem med vsemi, izrabil, da se bo zdaj zdaj zlomil in da ga bo nadomestil neki drug sistem. Stari red se je hitro sesedal. V zgodovini se je to zgodilo že velikokrat in v prihodnosti se bo tudi še zgodilo. A takrat je bilo jasno, da se bo to zgodilo zdaj.

Vprašanje, ki je bilo takrat odprto, je bilo pravzaprav spet samo eno: kako se bo to zgodilo? Na eni strani je bila realna nevarnost, da se bo to zgodilo z nasiljem in s človeškimi žrtvami, na drugi realna možnost, da proces zamenjave sistema izpeljemo tako, da za to, rečeno v prisposobi, ne bo treba nikogar pribiti na križ.

Sam nikoli niti za sekundo nisem bil v dilemi, na kateri strani sem. Bil sem politično aktiven v ZSMS, takratni Zvezi socialistične mladine Slovenije, poročen in oče sina Jureta. Moja profesionalna in osebna odgovornost mi niti nista dopustili možnosti izbire. Z vsemi močmi smo se angažirali, da – z veliko somišljeniki – izpeljemo in realiziramo to, za kar smo bili prepričani, da delamo prav, tj. v prvi vrsti širimo prostor svobode in uveljavljamo človekove pravice.

»Moja« ZSMS je takrat že ščitila in »pokrivala« ter branila pred kriminaliziranjem številne dele civilne družbe – od mirovnikov, zelenih in homoseksualcev do pankerjev, umetnikov in novinarjev. Z aretacijo Janeza Janše in začetkom procesa JBTZ 31. maja 1988 pa so naša prizadevanja in vsakodnevne politične bitke s partijo, z vojaškim vrhom in jugoslovanskimi oblastmi dobili silovit pospešek. Že par dni za tem, 3. junija 1988, je vodstvo ZSMS, tj. predsedstvo Republiške konference ZSMS na čelu s predsednikom Tonetom Anderličem,

kolektivno vstopilo tudi v ustanovitev Odbora za varstvo človekovih pravic oziroma v t. i. Bavčarjev odbor.

ZSMS je bila takrat pred volitvami novega vodstva. Približno mesec dni pred aretacijo je Janša z »ministrsko« ekipo in s programom nastopil kot eden izmed kandidatov za predsednika ZSMS. Drugi »mandatar« je bil Jožef Školč, ki je bil takrat na služanju vojaškega roka na Vrhniki. To so bile prve volitve v Jugoslaviji, na katerih sta se na volitvah pomerili dve listi. Sam sem kandidiral na listi Janeza Janše. Naša prizadevanja za demokracijo so s tem dobila nov element, medtem ko sta se politična kriza v Jugoslaviji in vzdušje v Sloveniji bližala vrelišču. Sredi julija 1988 je ZSMS izvedla volitve novega vodstva. Za predsednika je bil izvoljen Jožef Školč, člani predsedstva so postali Mojmir Ocvirk, Zoran Thaler, Janez Kopač, Roman Lavtar, Stanko Šalomon, Jože Artnak, Andrej Rus in Janez Sodržnik (nekoliko pozneje sta se jim pridružila Dejan Verčič in Gregor Golobič), sam pa sem bil izvoljen za sekretarja RK ZSMS. Kandidiral sem na listi Janeza Janše (s te liste sta bila takrat izvoljena še Janez Sodržnik za člana predsedstva za SLO in DS ter Andrej Fištravec za neprofesionalnega člana predsedstva). Menim, da sem bil izvoljen predvsem zaradi zaslug pri organizaciji in izvedbi Festivala dela mladih Jugoslavije, ki smo ga organizirali v Mariboru. Po zaslugi Toneta Anderliča je bil za svečanost ob odprtju izbran scenarij Tomaža Pandurja, ki je bil izveden v polni mariborski dvorani Tabor. Udeleženci so bili očarani, jugoslovanska javnost in politika pa ogorčeni zaradi sporočil, ki so jih na prireditvi hoteli videti.

Takrat je ZSMS že nudila okrilje in zaščito veliko civilnodružbenim gibanjem in iniciativam, vsakodnevno pa so se v njej kresala mnenja, preverjala stališča in iskale rešitve ob sodelovanju veliko intelektualcev in mislecev tistega časa (veliko jih je bilo zbranih v Debatnem klubu 89, ki je bilo svojevrstno intelektualno jedro ZSMS). Danes lahko brez zadrege trdim, da je prav ZSMS, zahvaljujoč zavezanosti načelu vključevanja, neprestane dialoščnosti, spoštovanja pravne države in usmerjenosti k tistemu, kar je prav, prinašala najboljše rešitve v skrajno zaostrenih razmerah. Tako smo v obdobju

velike splošne negotovosti prišli do številnih socialnih inovacij. Na eno izmed njih se mi zdi še posebej vredno opozoriti.

V četrtek, 4. maja 1989 (takrat ob 15.05 so po vsej Jugoslaviji še zatulile sirene v spomin na predsednika Josipa Broza - Tita), je osrednji dnevni časopis Delo na 12. strani v rubriki Šport, šah, kronika objavil kratko vest o tem, da bo v ponedeljek, 8. maja 1989, ob 18. uri na Trgu osvoboditve (današnji Kongresni trg) protestno zborovanje z naslovom Svoboda četverice – naša svoboda ter z gesli Proti nelegalni in nelegitimni sodbi in Proti militarizaciji – za človekove pravice. Med organizatorji protestnega zborovanja so bili poleg Odbora podpisani še Društvo slovenskih pisateljev, MK ZSMS Ljubljana, RK ZSMS, Slovenska demokratična zveza, Slovenska kmečka zveza, Socialdemokratska zveza Slovenije, Slovensko krščansko socialno gibanje, UK ZSMS Ljubljana in Zveza slovenske kmečke mladine. Na zborovanju naj bi govoril tudi politični zapornik Janša.

Istega dne je Delo objavilo poročilo o tem, da je na tisoče študentov s stotih kitajskih univerz šlo skozi Peking do trga Tiananmen, policija ni poskušala ustaviti demonstrantov, generalni sekretar kitajske partije pa je dejal, da so študentske zahteve po demokraciji in reformah natanko to, kar želi tudi kitajska partija.

V Sloveniji pa je oblast, natančneje ljubljanska notranja uprava, prepovedala protestno zborovanje na Kongresnem trgu, Janšo pa so dan po objavi napovedi zborovanja odpeljali v zapor. Prepoved shoda in aretacija Janše sta bila za ZSMS izziv. Zato je predsedstvo RK ZSMS za 8. maja 1989 na moj predlog sklicalo javno sejo na Kongresnem trgu. Sklic javne seje sem predlagal na osnovi izkušenj iz Maribora, kjer smo podoben manever na pobudo UK ZSMS Maribor izvedli ob prepovedi zborovanja na Trgu svobode. Seveda je bila ta mariborska izkušnja manj medijsko odmevna in vsebinsko nepriemerljiva s sejo 8. maja 1989. Če so lahko prepovedali protestni shod, pa ni bilo pravne podlage za prepoved javne seje družbenopolitične organizacije, kar je bila ZSMS.

Na »javno sejo« 8. maja 1989 na Kongresnem trgu je prišlo več kot 10 tisoč ljudi. Poleg predstavnikov odbora za človekove pravice,

civilne družbe in nastajajočih političnih strank, ki so nastopili kot govorniki, je bil zame najpomembnejši nastop Toneta Pavčka, ki je prebral Majniško deklaracijo. V njej je bil tudi stavek, da je slovenska država lahko utemeljena le na demokraciji, ki vključuje politični pluralizem.

Pol leta pozneje, v začetku novembra 1989, je na kongresu ZSMS v Portorožu in na podlagi dokumenta Za demokracijo iz januarja 1989 predsednik Školč lahko odkrito napovedal boj za oblast na naslednjih večstrankarskih volitvah v Sloveniji. Po tem, ko je zakonodaja dovolila ustanavljanje političnih strank (27. decembra 1989), se je ZSMS 12. januarja 1990 na sekretariatu za občo upravo občine Ljubljana Center vpisala v register političnih organizacij pod zaporedno številko ena in uradno postala politična stranka, nekoliko pozneje poimenovana Liberalnodemokratska stranka – LDS.

Proces prehoda iz enopartijskega sistema v sistem parlamentarne demokracije v Sloveniji, ki ga je v prvi vrsti vodila in usmerjala ZSMS, je bil končan. To nalogo je ZSMS opravila zgledno in uspešno. Kar je nemara najpomembnejše, je to, da zanj ni bilo potrebne niti ene človeške žrtve. Odločitve nikakor niso bile preproste. Ni bilo vprašanje, ali si upamo in ali smo pripravljeni tvegati. Vedeli smo, kaj hočemo, ob tem pa smo iskali rešitve, s katerimi se nismo po nepotrebem izpostavljali represiji in trpljenju ljudi, ki so nam zaupali. S sklicem javne seje predsedstva RK ZSMS 8. maja 1989 smo dosegli veliko več kot pa samo izvedbo zborovanja v podporo četverici. Takratni oblasti smo odvzeli možnost, da bi proti organizatorjem in udeležencem uporabila represijo in druge sankcije.

Prehod iz enega v drug sistem je bil izvršen, sicer z velikanskimi napori in s silovitim socialnim angažmajem, vendar brez nasilja. To je bila izjemna zgodovinska vloga ZSMS in ena njenih največjih zaslug za spremembe sistema po mirni poti brez žrtev.

20

SLOVENSKI PLEBISCIT 1990
KOT SOCIALNA INOVACIJA

MAG. VIKTOR ŽAKELJ – EKONOMIST, PUBLICIST IN NEKDANJI SLOVENSKI POLITIK

Plebiscit razumem kot »odločitev ljudstva«, kot splošno ljudsko glasovanje, v našem primeru za samostojnost in neodvisnost takratne SR Slovenije, da bi lahko Slovenci skupaj z drugimi takratnimi prebivalci SRS postali nacija, v državo organiziran narod. Pojem plebiscit je že dolgo pravno kodificiran, v pravnopolitični praksi velikokrat tudi uporabljen (a tudi zlorabljen). Plebiscit sam po sebi torej ni svetovna inovacija, ampak inovacija po uradni mednarodni definiciji, da je inovacija tista novost, ki uporabnikom prinese, ne le ponudi, novo korist v praksi (katere koli vsebine). Inovativnega ga torej naredijo priložnosti, kompleksnost razmer, v katerih se pravno korektno z določenim namenom uporabi, da bi družba (v našem primeru slovenski narod) dosegla nov, želeni politično pravni položaj. Slovenski plebiscit 1990 je torej imel vse elemente socialne inovacije. Zakaj?

V drugi polovici osemdesetih let so se začeli majati temelji povojne politične geografije Evrope. Meje držav, ki so vsa povojna leta veljale za nespremenljive, so najprej postale diskutabilne in kmalu so se pojavile zahteve po njihovem spreminjanju. Po mojem mnenju je bila to posledica slabljenja sovjetskega imperija, ekonomske in vse bolj tudi politične moči Nemčije, ki je terjala združitev in ekonomski, posebej pa še politični interes ZDA. To je globalni okvir, znotraj katerega so prepoznali realno možnost postati nacija Čehi in Slovaki pa tudi balkanski narodi, združeni v povojni SFRJ. Po mojem mnenju je treba poudariti, da sta bili Karađorđeva in Titova Jugoslavija, upošteva je priložnosti in čas, v katerem sta nastali, zgledna inovativna projekta. Pri prvi Jugoslaviji je šlo za poskus udejanjenja »pionirstva«, za poskus zlitja Srbov, Hrvatov in Slovencev v nov

»jugoslovanski« narod. Iluzija! Slovence kot samostojno jezikovno skupnost so definirali že protestantje v šestnajstem stoletju in tej ideji tudi znatno poznejši ilirizem ni mogel do živega; Hrvate in Srbe pa so trajno razdelili pravoslavje in katolicizem ter več stoletij trajajoča pripadnost različnim državam. Tito, če personificiram, je skušal novo Jugoslavijo ustanoviti na razredni podlagi, ki naj bi nadomestila nacionalno. Oba projekta sta bila omejenega roka trajanja.

Takratne mednarodne razmere in rastoča notranja nasprotja ter idealizacija liberalnega (takrat že neoliberalnega) kapitalizma, tj. globalno monopolnega, so majali takratno Jugoslavijo in treba je bilo počakati le še na smrt zgodovinskih voditeljev političnega, ekonomskega in občega socialnega sistema države, da se je začel njen razpad, žal, v krvi.

Za veliko ljudi in tudi zame je bila nova balkanska morija pričakovana. Ključni mednarodni in domači akterji so ravnali po načelu, da »cilj posvečuje sredstva«; večnacionalna, nazorsko pluralna Jugoslavija je bila razglašena za »naglavni greh«, ubiti človeka druge narodnosti ali vere pa dopustno ravnanje. Socialna diferenciacija, verska nasprotja, prežvečena konservativna politika, hlapčevanje novim starim gospodarjem ... so postali (ukazane) nove vrednote. Tako je dihala tudi Slovenija devetinosemdesetega in devetdesetega leta prejšnjega stoletja. Kako povedati nemirni Evropi, da Slovenija ni Balkan, kjer se vedno, ko ugasnejo luči, zasvetijo noži; da smo že dolgo del kultivirane Srednje Evrope, ki zmore reševati nasprotja na miroljuben in pravno uravnavan način?

O tem smo razmišljali v takratni marginalni opozicijski *Socijalistični stranki Slovenije*, ki je bila trn v peti Demosu, ki je bil kadrovsko šibek (z nekaj častnimi izjemami) in programsko prazen (kako doseči pravno-politično samostojnost, se ni razmišljalo), njegova nazorska in politična pestrost pa mu nista obetali dolgega veka (kar se je kmalu potrdilo). Socialisti smo bili trn v peti tudi takratni neenotni opoziciji – prenoviteljem in »mladincem«. Prenoviteljem je v glavnem šlo za to, kako bi v kapitalizmu, ki se je napovedoval, ohranili čim več družbenopolitičnega vpliva, »mladinci« pa so hoteli čim prej postati prava politična stranka takrat modne liberalne doktrine. Stikov z njimi socialisti nismo imeli, celo iskali jih nismo.

Mednarodne razmere so bile konfuzne. Vodilne države so vedele, da prihaja čas sprememb politične geografije Evrope. Padeč berlinskega zidu je postal dejstvo, združena Nemčija logična posledica tega. Nova Nemčija pa je imela še druge ambicije. Hotela je povečati svoj vpliv v Evropi, posebej v Sloveniji in na Hrvaškem, kar ji zaradi naklonjenosti njenih novih političnih sil ni bilo težko; njena večna želja priti do »toplega morja« je postala dosegljiva.

Vatikan je težil utrditi meje katolicizma proti pravoslavju in muslimanstvu. Zato sta osvobajajoči se Slovenija in Hrvaška uživali njegovo naklonjenost. Neoliberalne h globalizaciji težeče ZDA so hotele ohraniti Jugoslavijo. Razlog je bil en sam: med Severnim in Jadranskim morjem so želele čim manj meja. Toda v tem primeru so morale popustiti Nemčiji in Vatikanu. Možnosti za formiranje majhnih balkanskih držav so bile s tem podane. Uspela jim je tudi skrita težnja onemogočiti neuvrčenost kot precej močen globalni tretji pol.

Sovjetska zveza in kmalu njena naslednica Rusija je bila šibka. Morala se je zadovoljiti le z vplivom v Srbiji, a ji dejansko tudi ni mogla kaj prida pomagati.

Pogoji za razpad Jugoslavije in oblikovanje novih nacionalnih držav so bili tako izpolnjeni. Delitev bi se lahko začela. Toda »etično čisti«, grobo rečeno, sta bila le Slovenija in Kosovo. Hrvaška že ne, BiH pa je bila domovina treh narodov. Nova balkanska vojna je bila tako neizbežna. V teh okoljih potrebne politično-socialne inovacije ni bilo in je mogoče tudi ni moglo biti.

V Socialistični stranki Slovenije smo takrat intenzivno razmišljali, kateri pravno-politični instrument bi omogočil miren izhod iz balkanskega kotla. Zavedali smo se, da mora biti uporabljeni pravno-politični instrument del svetovne pravne in politične doktrine. Našli smo ga v plebiscitu, ki tudi Slovenkam in Slovencem zaradi izgubljenega koroškega plebiscita ni bil tuj.

Naša pravno-politična inovacijska zamisel, v stranki smo upali, da tudi socialna, je bila prava bomba. Odzivi iz vseh taborov so bili burni, nihče pa ni oponiral plebiscitu kot ustreznemu pravemu instrumentu za ugotavljanje razporeditve prebivalcev SR Slovenije. Po

približno treh tednih je vladajoči Demos idejo sprejel in začele so se priprave na plebiscit.

Tej pravno-politični in socialni inovaciji se je nasprotovalo z argumenti, kot so:

- Razmere za razhod še niso dozorele. S plebiscitom izzivamo druge jugoslovanske narode in narodnosti, predvsem pa JLA, ki se je imela za varuha Jugoslavije. (To je bil ključni argument tudi nekaterih sicer spoštovanih predstavnikov nastajajoče države Slovenije. Ta argument ni bil brez soli, a v Socialistični stranki Slovenije smo presodili, da se procesi razpadanja skupne države iz dneva v dan krepijo. Menili smo, da če hočemo kot narod preživeti, se moramo pravno, politično in obrambno pravočasno in ustrezno odzivati. In smo se.)
- Nekateri so naši stranki očitali, da smo neodgovorni marginalci, da soliramo, da nismo usklajeni ne z domačimi, še manj pa tujimi »strici«. (Zlasti strici iz tujine so imeli že takrat pomembno vlogo.)
- Nekateri pozneje samooklicani Demosovi »razumniki« so še leta po tem razlagali, da so oni in ne Socialistična stranka Slovenije predlagatelji plebiscita, a posneta in publicirana dejstva so neizprosna – *facti bruti*. Razumljivo: plebiscit je ključno dejanje slovenske politične emancipacije. Zato je njihovo ravnanje, naknadno divje lastninjenje ideje, le manifestacija tipične narcisoidnosti malih ljudi.

Zaradi zapsanega je slovenski plebiscit iz leta 1990 prava socialna inovacija, ki ji novi gospodarji po letu 1990 niso omogočili, da bi se v njej sociala v ožjem pomenu besede povsem razživela. Upam, da zanj ne bo potreben nov plebiscit ali – ne daj – še kaj hujšega.

Literatura

21

PREPREČEN MITING V LJUBLJANI
1. 12. 1989 IN OCENA DELOVANJA
MILICE

PAVEL ČELIK – UPOKOJENI POVELJNIK UNIFORMIRANE POLICIJE

Leta 1989 so se razmere v Jugoslaviji zaostrovale. Najbolj moteča republika je postajala Slovenija, ki je vztrajala pri ustavni ureditvi države iz leta 1974. Tako je Združenje za vrnitev Srbov in Črnogorcev na Kosovo prvi miting v Ljubljani napovedalo za 25. marec 1989, do česar pa ni prišlo. Isto združenje je 9. novembra 1989 na Mestnem sekretariatu za notranje zadeve v Ljubljani priglasilo miting. Tam je 20. novembra 1989 padla drugačna odločitev: vlogo so zavrnili. To je pomenilo, da mitinga ni dovoljeno izvesti, saj je bilo zanj potrebno dovoljenje pristojnega organa. Toda organizatorji so kljub temu nadaljevali priprave na »miting resnice«, kot so ga tudi poimenovali.

Vodstvo slovenske milice je 22. marca 1989 izdelalo prvi načrt ukrepov, 25. novembra pa nov, drugi okvirni načrt ukrepov za zavarovanje javne varnosti, saj samo preprečitev shoda s silo (še) ni bila predvidena. Po sklepih Predsedstva SRS 27. novembra 1989 je Izvršni svet Skupščine SRS takoj naložil izvedbo ukrepov za preprečitev mitinga. 28. novembra 1989 je bil izdelan tretji republiški načrt s podnačrti ukrepov za preprečitev shoda. Računati je bilo namreč mogoče, da bo do mitinga prišlo kljub prepovedi.

Republiški načrti so bili okvir za izdelavo ustreznih načrtov na posameznih upravah za notranje zadeve. Upravičeno smemo govoriti o varnostnih inovacijah, saj se s tako nalogo do takrat še nismo srečali. Naši varnostni načrti, ki so jih določali notranji akti RSNZ SRS, so bili namreč do takrat usmerjeni na štiri vrste mogočih razmer:

- a) na mirne zborovalce, ki z javnim protestom izrazijo svoje interese ali nestrinjanje z oblastnimi odločitvami;

- b) na množico, ki je nastopala nasilno do premoženja ali drugih oseb ter ji je bilo treba to s silo preprečiti;
- c) na oborožene posameznike ali skupine, ki bi začeli teroristično delovanje zoper obstoječo družbeno ureditev pri nas;
- č) na vojne razmere, ko bi bilo treba zagotavljati delovanje naše oblasti, zagotavljanje varnosti prebivalstva in premoženja ter ustrezno delovanje zoper sovražnika.

V prvih dveh primerih načrtov smo govorili o naših nasprotnikih, saj smo se nasproti zbrani možici postavili miličniki, da smo zagotavljali red in varnost. V tretjem in četrtem primeru pa smo govorili o naših sovražnikih.

Zdaj pa so z napovedanim in pozneje s prepovedanim mitingom nastopile pri načrtovanju ukrepov za nas nove razmere. Te so zahtevale nove, pete vrste načrtov za naše delovanje. Te razmere so namreč vsebovale nekaj novosti, ki jih niso zajemale zgoraj opisane štiri vrste varnostnih načrtov. Naštel bom petero takih posebnosti.

- K nam naj bi pripotovali državljani naše države z območij drugih pokrajin in republik, torej Jugoslovani. V državi je bila uradna politika bratstva in enotnosti narodov ter narodnosti, gibanje po državi pa prosto.
- Izrazili naj bi nestrinjanje s slovenskim vodstvom glede urejanja razmer v državi, zlasti glede položaja Srbov v obeh pokrajinah, zato naj bi zrušili staro vodstvo, novo slovensko vodstvo pa bi podprlo prizadevanja za spremembo Jugoslavije.
- Neznano je bilo, koliko časa bo trajal miting, kar je odpiralo tudi vprašanja logistike, kakšne zahteve do slovenske oblasti bodo postavili in kdaj se bodo vrnili domov.
- Kako se bo do mitingarjev obnašalo prebivalstvo Slovenije, ki je bilo srbskega ali črnogorskega izvora, a je prebivalo v naši republici, zlasti v Ljubljani?
- Ali je bilo mogoče pričakovati, da bi se slovensko prebivalstvo samoorganiziralo in nastopilo zoper mitingarje? Zaradi zadnjih dveh posebnosti sta bila potrebna neprekinjeno

spremljanje dogajanja med prebivalstvom in sprotno obveščanje o vseh tovrstnih zaznavah.

Tujih izkušenj te vrste ni bilo.

Pri načrtovanju varnostnih ukrepov se nismo mogli naslanjati na podobne izkušnje v tujini, ker jih ni bilo. Do teženj po osamosvojitvi od ZSSR je zlasti v treh baltskih republikah prihajalo postopoma in razrešitev je prišla skoraj dve leti za opisanimi dogodki pri nas.

1) Vsebinske novosti naših načrtov

Novo razmere smo morali upoštevati pri načrtovanju ukrepov za preprečitev napovedanega in prepovedanega mitinga v Ljubljani. To je veljalo za republiško načrtovanje in načrtovanje na ravni UNZ. Mogoče je bila temeljna posebnost našega načrtovanja v tem, da smo morali upoštevati odločitev slovenskega vodstva glede dovolitve oziroma prepovedi mitinga. Poleg tega je bilo treba naše načrte izdelati na načelih prava in upoštevanja načela legitimnosti. Novosti je bilo več in navesti velja zlasti naslednje:

- a) republiški sekretar je izdal tri odredbe, ki so omejile gibanja mitingarjev po Sloveniji, prepovedale promet vseh motornih vozil z mitingarji po Sloveniji ter zbiranje več kot 30 oseb na javnih shodih in prireditvah, če dovoljenja ni izdal pristojni občinski upravni organ za notranje zadeve;
- b) okrepljeno nadzorovanje prehajanja prek slovenske meje s Hrvaško, kar je bilo prvič v naši sodobnosti, saj je bilo prej (poleti 1972) izvedeno le delno nadzorovanje jugovzhodnega dela te republiške meje ob obračunu s teroristično skupino hrvaške skrajne politične emigracije s skrivnim imenom Feniks in domnevo o njenem umiku iz osrednje Bosne na Zahod;
- c) usmeritev ustrezne pozornosti na prehajanje čez državno mejo Slovenije z Avstrijo in Italijo, saj bi se mitingarji utegnili odločiti za takšno pot v Ljubljano – ali bi k nam prišli po opravljenih resničnih ali navideznih nakupih v teh dveh državah ali

bi k nam prišli iz držav zahodne Evrope, v katerih so bili na začasnem delu, in pri tem ukrepu smo sodelovali s sosednjima policijama;

- č) nadzorovanje cest in železnic iz Hrvaške pa tudi iz Avstrije in Italije;
- d) ustrezno nadzorovanje letališke dejavnosti na Brniku oziroma potnikov v letalih;
- e) nadzorovanje dostopov na širše območje Ljubljane, na katerem so bile vzpostavljene močne nadzorne točke pod motelom Medno (iz Avstrije), na Brezovici (iz Italije) in Škofljici (iz Hrvaške), da bi zaustavile prihod mitingarjev v našo prestolnico;
- f) okrepljen nazor cestnega prometa na južni ljubljanski obvoznici, na kateri bi bilo prepovedano določenim potnikom iz tujine ali drugih krajev Jugoslavije zaviti v Ljubljano na miting; če bi želeli v Ljubljano, bi morali potovati naprej proti Zagrebu oziroma Italiji;
- g) ožje in širše območje predvidenega mitinga na takratnem Trgu revolucije je bilo stalno nadzorovano z enoto milice, ki je zborovalce, ki so dejansko prišli na kraj prepovedanega mitinga, opozorila na razid, in če tega niso upoštevali, so bili privedeni v selekcijski center, kar se je zgodilo za 13 oseb; te je sodnik za prekrške tudi kaznoval;
- h) ker je bilo delavcev lastnega moštva v Ljubljani premalo, je prišlo v pomoč moštvo iz drugih UNZ; njihova nastanitev je bila predvidena v delu takratne Kadetske šole za miličnike v Tacnu, prehrano v treh obrokih sta zagotavljali kuhinji na Kotnikovi ulici 8 ter v Tacnu; moštvu na delovnih mestih in v pripravljenosti so hrano razvozili;
- i) za kršilce predpisov je bil predviden selekcijski center v prostorih zaporov na Povšetovi ulici 5 v Ljubljani, kjer je bila predvidena ekipa kriminalistov, izpraševalcev in sodnikov za prekrške;
- j) okrepljena sta bila varovanje šestih poslopij z varovanimi osebami in opazovalna služba v okolici štirih objektov javnega

- pomena, in sicer stavbe PTT na Cigaletovi ulici, UKC na Zaloški cesti, Radio in TV Ljubljana;
- k) v UKC v Ljubljani so bile predvidene zdravniške ekipe za hitro nudenje prve pomoči ranjenim mitingarjem in posebni prostori za sprejem takih oseb, ločeno od ranjenih delavcev ONZ;
 - l) predvidena je bila zdravstvena oskrba ranjenih ali poškodovanih miličnikov v neposredni bližini Trga revolucije, kar bi opravila zdravstvena služba RSNZ SRS sama;
 - m) Na RSNZ SRS so izdelali povzetke pravnih podlag za preprečitev izvedbe mitinga, opomnike za izvedbo posameznih ukrepov iz akcije »Sever«, ki so jih namenili moštvu na terenu in v vodstvu, opomnik za pozivanje množici k razidu, na voljo pa je bil pogajalec z mitingarji itn.;
 - n) treba je bilo izdelati povsem nove postopke miličnikov, na primer na zapornih točkah na cestah, še posebej pri ustavitvi in pregledu vlaka ob zavrnitvi potovanja v Slovenijo (enota za blokado vlaka, enota za pregled vlaka, enota za »sprovajanje« prijetih oseb na določeno mesto, enota za dokumentacijo, rezerva), ter za to izdelati skice;
 - o) vodenje enot je obsegalo dve ravni, in sicer operativni štab na RSNZ SRS ter operativne skupine na vseh UNZ; nekako vmes sta bili poveljstvi Posebne enote milice ter Zaščitne enote milice, vezani na obe opisani ravni;
 - p) predviden je bil povsem avtonomen sistem zvez med operativnim štabom, poveljstvom PEM, operativnimi skupinami na UNZ, ki je bil postavljen neodvisno od obstoječega sistema zvez;
 - r) ker so bili na območju UNZ Krško predvideni miličniki iz treh PEM (Krško, Murska Sobota in Maribor), so oblikovali operativni štab za njihovo usklajeno delovanje, ki je bil vezan na poveljstvo PEM v Tacnu in operativno skupino na UNZ Krško;
 - s) po Sloveniji je bil prepovedan prevoz eksploziva, kar se je navadno izvajalo le ob pomembnih zavarovanjih tujih ali domačih osebnosti;

- š) bilo je vpoklicanih 30 odstotkov rezervnih miličnikov, razporejenih v vojne enote milice, da so pomagali poklicnim kolegom na postajah in oddelkih milice pri rednem delu;
- t) miličniki, ki so bili v pripravljenosti v enotah ali zunaj njih, so ta čas uporabili za usposabljanje posebnih postopkov, ki so bili novost.

Načrt nadzorovanja republiške meje med Slovenijo in Hrvaško je bil pozneje temelj za jeseni leta 1990 izdelan prvi načrt varovanja državne meje med republikama.

2) Ključni dejavniki naših načrtov

Pri delovanju za preprečitev mitinga so bila izhodišča stališča našega političnega in državnega vodstva. Za njihovo izvršitev so bili poklicani najprej organi za notranje zadeve, pri čemer so miličniki pomenili najmočnejšo silo. Posebna enota milice je dobila najbolj kočljive naloge; sestavljena je bila iz aktivnega in rezervnega moštva. Vključen je bil tudi del rezervnega sestava vojnih enot milice, da so pomagali pri rednem delu v enotah milice. Teritorialna obramba ni bila neposredno vključena v te ukrepe. Republiški sekretariat za ljudsko obrambo je odredil aktiviranje centrov za obveščanje in dežurstvo vodilnih oseb. Samodejno se je vključilo sindikalno organizirano vlakospremno osebje Železniškega gospodarstva Ljubljana, ki je napovedalo in se pripravljalo, da mitingarjev ne bo prevažalo v Ljubljano. Vključeni so bili torej posamezni deli sistema splošne ljudske obrambe in družbene samozaščite.

- 3) Stališča slovenskega političnega vodstva do beograjskih teženj so dobivala vse več podpore med prebivalstvom naše republike. Ob naši oblasti se je zgradila močna ljudska podpora.

4) Ocena akcije »Sever« danes

Preprečitev mitinga v Ljubljani je dobila ustrezno mesto v opisovanju celotnih procesov osamosvajanja naše republike. Jaz sem to dogajanje na kratko opisal leta 1994 v svoji knjigi *Policija, demonstracije, oblast*. Omeniti je treba, da je leta 1996 izšla publikacija MNZ RS z naslovom *Smer: Sever–Koper*, ki deloma govori o preprečitvi mitinga resnice v Ljubljani kot pomembnem delu našega osamosvajanja. Leta 1999 je izšla posebna številka resorne revije *Varnost*, posvečena deseti obletnici preprečitve mitinga. Leta 2002 je Anton Bukovnik izdal samostojno knjigo o tej akciji z imenom »Sever«, ki je najboljši in obsežnejši oris te akcije. Leta 2010 je izšel zbornik s posveta v Državnem svetu RS, ki je bil 24. novembra 2009; namenjen je bil za znanovanju dvajsete obletnice prepovedanega mitinga; naslov ima »Akcija 'Sever' – 20 let kasneje«.

22

PROGRAM
MLADIH RAZISKOVALCEV

CIRIL BAŠKOVIČ, DR. BORIS FRILEC, ERIK VRENKO – SNOVALCI IN NOSILCI RAZVOJA PROGRAMA MLADIH RAZISKOVALCEV

Program Mladih raziskovalcev se je formalno začel s sklepom takratne Raziskovalne skupnosti Slovenije 9. julija 1985 in s prilagoditvami brez prekinitve traja še danes, torej že krepko čez trideset let. Po podatkih Javne agencije za raziskovalno dejavnost RS (vključno z oceno za leto 2018, zaokroženi podatki) je bilo v program vključenih 7.670 oseb, uspešno ga je dovršilo 6.750 oseb. Od tega jih je 5.350 v okviru programa ali pa naknadno zunaj njega doseglo doktorat znanosti, prek 1.100 nekdanji znanstveni magisterij, okoli 20 specializacijo, okoli 920 pa jih programa (še) ni uspešno končalo. Posredni učinki njihovega dela v raziskovalni in univerzitetni sferi, gospodarstvu, drugih dejavnostih in celo v državni upravi pa so bolj domena navadno pozitivnih ocen in navajanja uspešnih primerov na področjih njihovega poznejšega dela oziroma zaposlitev. Res kompletna in zahtevna analiza posrednih družbeno razvojnih učinkov žal še ni bila narejena.

Tvorci in podporniki projekta, sredi osemdesetih let preteklega stoletja je bil v javnosti prisoten z motivacijskim imenom 2000 novih raziskovalcev do leta 2000, kasneje pa trajno označen kot program, se niso neposredno zgedovali po tujih vzorcih. Poznali so seveda različne prakse podpiranja raziskovalnega usposabljanja (novih) raziskovalcev po svetu, predvsem v zahodnem razvitem, naslonili so se lahko tudi na takrat že prisotno prakso raziskovalnega usposabljanja raziskovalcev stažistov. Nasprotno – v projektu so razvili določene značilnosti, ki so mu dodatno dajale pridih »družbene inovacije«.

Program je v prvem obdobju do nastanka nove države leta 1990 potekal v okrilju Raziskovalne skupnosti Slovenije

(paradržavna samoupravna institucija), nato pod okriljem ministrstev, ki so bila pristojna za znanost in tehnologijo, od leta 2001 deloma tudi pod okriljem ministrstva, pristojnega za gospodarstvo, od leta 2004 pa glavnina programa teče pod takrat ustanovljeno Javno agencijo za raziskovalno dejavnost RS.

Dejansko usposabljanje mladih raziskovalcev je potekalo in poteka kot kombinacija neposredne vključenosti v raziskovalno delo v okviru raziskovalnih skupin na univerzah in samostojnih raziskovalnih inštitutih ter opravljanja podiplomskega, z raziskavami povezanega študija do doktorata, v prvem obdobju v precejšnjem deležu tudi do znanstvenega magisterija in specializacije. Med usposabljanjem so mladi raziskovalci delovno pravno zaposleni. Na začetku se je spodbujalo njihovo zaposlitev za nedoločen čas, realnost pa je nato narekovala, da so se v organizaciji usposabljanja zaposlili za določen čas, torej za čas predvidenega trajanja usposabljanja. Čas je zlasti v prvih letih variiral od nekaj mesecev do šest let, nato pa se je normaliziral na tri ali štiri leta z možnostjo izjemnega podaljšanja. Prvotna metodologija je mlade raziskovalce razvrščala v tri kategorije: za obnovo raziskovalnih in dejansko tudi pedagoških kadrovskega zmogljivosti na univerzah in inštitutih, s formalnim doseganjem akademskih stopenj; za pretok v razvojne oddelke oziroma projekte gospodarskih družb s formalnim usposabljanjem do akademskih stopenj in tudi z neformalnim krajšim usposabljanjem v okviru v gospodarstvu potekajočih razvojnih projektov. V nadaljevanju programa sta se ohranili predvsem prvi kategoriji. Načini rekrutacije kandidatov za mlade raziskovalce so se v toku projekta nekoliko spreminjali, a jedro je enako: najti se morajo usposobljeni vodje raziskovalnih skupin in perspektivni in ambiciozni mladi kandidati, s predlogi za vključitev v program pa nato pri zgoraj navedenih institucijah kandidirajo raziskovalne organizacije. V prvem obdobju je bilo veliko kandidatov iz vrst v gospodarskih družbah že zaposlenih mlajših strokovnjakov, pozneje pa skoraj popolnoma prevlada rekrutacija uspešnih diplomiranih študentov. Pogodbe so podpisane večstransko, tudi na strani mladega raziskovalca. Organizacije prejmejo denar v različnih

višinah, odvisno od stroškovne zahtevnosti znanstvenega področja, in z njimi pokrivajo bruto plačo mladega raziskovalca, njegove neposredne raziskovalne in učne stroške, manjši del prejmejo še za opravljanje drugih potrebnih dejavnosti, da lahko usposabljanje poteka. Bruto plača mladega raziskovalca, giblje se do 70 % plače »rednega« raziskovalca, se od začetne v letih usposabljanja nekoliko dvigne. V današnjih plačnih razmerjih v Sloveniji je blizu povprečni bruto plači in vsekakor bistveno ugodnejša, kot bi bile štipendije, tudi zaradi nanjo vezanega zdravstvenega in pokojninskega zavarovanja. Merila za mentorje so zahtevna: morajo biti ugledni raziskovalci in vodje raziskovalnih skupin z mednarodnimi objavami in drugimi dosežki ter uspešno izvajati svoje obveznosti v programu. Število mladih raziskovalcev na mentorja in raziskovalno skupino je omejeno. Razume se, da organizacije mladim raziskovalcem omogočijo pridobivanje mednarodnih in pedagoških izkušenj.

Rekrutacija kandidatov v program mladih raziskovalcev po letih precej niha – največ se jih je vključilo dve, tri leta po začetku, vendar veliko za krajše oblike dousposabljanja. Skupno povprečje znaša nekaj čez 200 letno na novo vključenih kandidatov; do večje zožitve je prišlo v začetku devetdesetih let, nato leta 2000, z nadomestnim večjim skokom v letu 2003, podoptimalno vključevanje pa zaznavamo tudi od leta 2011. Letno jih končuje blizu 200, v časovnem preseku je v usposabljanju okoli 1.500 oseb. Velika večina konča z doktorati, neuspešnih je desetina zajetih. Grob povzetek razporeditve mladih raziskovalcev po vedah kaže naslednjo sliko: največ tehnika, sledi naravoslovje, nato v približno enakih deležih še biotehnika, družboslovje, medicina in humanistika. O njihovi zaposlitvi po prenehanju statusa mladega raziskovalca naslednji okvirni podatki: prek 50 % jih ostane na univerzah in inštitutih, pod 20 % jih gre v gospodarstvo, okoli 15 % v druge dejavnosti, nekaj v državno upravo in neposredno v tujino, za dobro desetino podatkov o njihovih karierah pa ni.

Po podatkih Javne agencije za raziskovalno dejavnost RS je republiški, po osamosvojitvi Slovenije pa državni proračun za program mladih raziskovalcev do zdaj namenil okoli 750 mio. evrov; po letu

2008 program črpa določena sredstva tudi iz fondov Evropske unije. Uspešni mladi raziskovalec stane povprečno okoli 100.000 evrov, letno blizu trideset tisoč, toda to variira med vedami in del teh sredstev, neupoštevaje prispevek mladega raziskovalca skupini in organizaciji s svojim delom, porabi organizacija neposredno.

Na ravni procesov in neposrednih rezultatov se program srečuje z nekaj izvedbenimi težavami (zgodi se slaba izbira kandidata, slab mentor, preobremenjenost mladega raziskovalca s sekundarnim delom), večja pa sta odmik od načrtovanega deleža za pretok v gospodarstvo in – zlasti v obdobju, ko je Slovenija zaradi krize zmanjšala proračunsko (so)financiranje znanosti – otežitev zaposlovanja v raziskovalnih organizacijah. Pojavlja se pritisk v smeri odhajanja v tujino in v podjetništvo, oboje ima dobre in slabe strani. Program ves čas obstoja pomeni jedro sorazmerno kakovostne podiplomske raziskovalne vzgoje mladega kadra v Sloveniji. Ob njem obstajajo še drugi načini podiplomskega študija, pri čemer stroške plačujejo kandidati sami ali pa njihovi delodajalci, vendar z manjšim številom kandidatov in njihovo sorazmerno večjo usmerjenostjo v družboslovne študije.

Pri tako dolgoročnem, obsežnem in za slovenske razmere dragem programu se upravičeno postavi vprašanje, kako se je lahko sploh porodil, kako je vzdržal čas, v katerem se je na primer zrušila ena država in nastala druga na prehodu iz socializma v kapitalizem, in kaj bo z njim v prihodnje. Drugače rečeno – kaj je potrebno za tako družbeno inovacijo?

Okoliščine poroda so bile zahtevne. Jugoslavija se je od sredine sedemdesetih nenehno nahajala v kriznem stanju. Akumulacija domačega in s krediti uvoženega tujega kapitala ni pokrivala stroškov lastne ekonomske uporabe, kar je veljalo celo za uvoz visoke tehnologije. Nesorazmerno veliko so porabili vojska, ekonomsko nasedle naložbe in z lastnim delovnim prispevkom nepokriti osebni izdatki prebivalstva – vse to v kontekstu politiziranih konfliktov med težnjami po centralnem reguliranju razvoja in družbe v heterogeni Jugoslaviji in težnjami bolj razvitih, izrazito tudi Slovenije, po večji avtonomiji in podjetništvu. Javnost je to takrat dojemala kot naraščajoči konflikt med Beogradom in Ljubljano.

Zvezne oblasti so lansirale reformne programe; zaradi blokad znotraj zelo raznorodne države in zbirokratizirane družbe z velikimi razlikami v razvitosti niso dajali oprijemljivih rezultatov. Končni rezultat je znan – razpad sistema in države na prelomu v devetdeseta leta.

V Sloveniji je pri iskanju razvojnega preboja v prihodnost v prvi polovici osemdesetih let vzniknil koncept »inovacijske družbe«, ki je zapopadel ključne faktorje: znanje, ki ga je bilo premalo, in systemske možnosti za njegovo zlasti razvojno in regulacijsko uporabo v družbeni reprodukciji. Mednje sodijo podjetniško naravnani državljani, družbena infrastruktura, ki povečuje verjetnost inovacijskega reševanja gospodarskih, socialnih, varnostnih, političnih problemov, ki jih sam trg ne rešuje zadovoljivo. Družbene formacije, ki so učinkovanje trga dopolnile s strateško sinhronizacijo na državnih ravneh, so se boljše razvojno odzvale na energetske in surovinske probleme tistega časa in nato nenehno povečevale svojo konkurenčnost. S tem so dejansko stavile na inovacijski podsistem ali boljše kompleks, na sposobnost ne le prilagajanja vsakovrstnih produkcij okoliščinam, ampak tudi produciranja produkcij v gospodarstvu in na drugih področjih.

Koncept je z določenimi elementi prodril v republiške planske dokumente, npr. v srednjeročni načrt za obdobje 1985–1990 in v dolgoročni načrt do leta 2000. Sredi osemdesetih let je bila s tem dana podlaga za premik v delitvi proračunskih sredstev v prid bistvenega povečanja izdatkov za ključne faktorje reprodukcijske preнове, med drugimi za znanost, znotraj nje predvsem za vlaganja v opremo in kadre. Program mladih raziskovalcev je bil torej le ena dolgoročno ključna prvina koncepta. V razpravah o razvojnih zagatah tistega časa je veliko glasov izrecno opozarjalo na potrebo po usklajenosti tistih faktorjev, ki bi omogočili znanju in kompetencam podjetniško in družbeno infrastrukturno ravnanje v prid inoviranju procesov, v prid razvoju produkcij ter s tem v prid ekonomskemu in socialno-kulturnemu položaju prebivalstva. S tega vidika je bil, zlasti v prvih letih, deloma razumljiv dvom glede projekta mladih raziskovalcev, češ, kje so zagotovila za njihov uspešni razvojni angažma in izkoristek. V odgovornih krogih je prevladalo stališče: krepitev kadrovskega potenciala terja čas,

uvedimo in uresničujemo projekt, da bo potencial na voljo ob vzpostavljanju drugih potrebnih ugodnih okoliščin za družbeno produktivno rabo znanja. Koliko so odgovorni zares vzpostavljali tovrstne okoliščine za podjetno produkcijo in ustrezno infrastrukturo družbe takrat in nato v samostojni državi, je tema za posebno razpravo.

Inovacija je podprta in izvedena invencija. Zasnutek programa mladih raziskovalcev je nastal v zelo ozkem krogu takratnega predsednika Republiškega komiteja za raziskovalno dejavnost (danes bi rekli minister, bil je uspešen inovator in razvojniki v korporaciji Iskra), podpredsednika Izvršnega sveta (danes bi rekli vlade, pred tem je bil direktor osrednjega znanstvenega inštituta Jožef Stefan) in nekaj ključnih ljudi znanstvene srenje (npr. mednarodno ugledni osrednji človek slovenske trde znanosti, nadalje najvidnejši slovenski ekonomist, oba člana SAZU) na osebni ravni. Ne po naključju, kajti vsi so izvirali iz znanosti in/ali imeli neposredne razvojno-inovacijske izkušnje. V vladi je takrat sedelo nekaj intelektualno močnih in razgledanih ministrov. Idejo sta podprla predsednik vlade in finančni minister, veliko je pomenila aktivna naklonjenost SAZU. Izjemno odmeven je bil nastop predsednika republike v Skupščini SRS (pred tem je bil dolga leta vodja ekonomske komisije OZN v Ženevi), s katerim je podprl sprejemanje razvojno naravnanih družbenih načrtov tistega časa. Nato se je krog pobornikov širil in postopoma zajel velik del univerze, raziskovalnih inštitutov, predstavnikov gospodarstva in politike. Ključno sporočilo se glasi: inovacijo delajo ljudje v zatečenih okoliščinah, ko iščejo jedro rešitve, ne pa neka institucionalizirana ustanova državne birokracije, torej osebe z dometom, znanjem, s prepričljivostjo, potem sledijo odločitve odgovornih institucij, npr. Skupščine Raziskovalne skupnosti Slovenije leta 1985.

Sociostratumsko so projekt v svojem interesu zaradi kadrovske obnove in okrepitve podprli univerza in največji inštituti zaradi priliva razvojno usposobljenih kadrov razvitejše podjetništvo, politika je v konceptu inovacijske družbe in njenih elementih, vključno s programom mladih raziskovalcev, videla razvojni izhod iz zagatne situacije. Ambicioznejši in sposobnejši del študentske generacije je

v programu videl možnosti socioprofesionalnega napredovanja. Pri-
znajmo, celo razvijajoči se interes javnosti za bolj razvito in avtonom-
no Slovenijo je naklonjeno gledal na tovrstne akcije, čeprav mogoče
ni vsakdo razumel dometa. Sovpad interesov je učinkovito podprl
izvorno pobudo ozke skupine tvorcev koncepta.

Program je preživel tudi družbeni prevrat ob osamosvojitvi Slo-
venije. Preživel je v času prve vladne koalicije, ki je načelno zavračala
institucije in institute prejšnje države formalnega socializma. Trdoži-
vost gre pripisati trem dejavnikom: v projekt je že bilo vključenih vsaj
1.500 oseb, užival je večinsko podporo intelektualnega kroga univerze
in naprednega podjetništva, mladi raziskovalci so bili raznovrstnih na-
zorskih in političnih usmeritev ali pa apolitični. Sama oblast je bila pre-
okupirana s tekočimi zahtevnimi posli, njeni daljnovidnejši predstavi-
niki so program podprli, npr. prvi minister za znanost in tehnologijo,
tudi sam široko razgledan raziskovalec z Inštituta Jožef Stefan.

Glede prihodnosti bi pričakovali, da je prehod v nov družbe-
ni sistem načelno napovedal boljše okoliščine za vlogo raziskovalno
usposobljenih kadrov v družbeni reprodukciji. Deloma se to potrju-
je, kajti nekateri so vstopili v tehnološko zahtevnejše podjetništvo.
Mogoče še v večji meri pa se glede naravnosti in učinkov javnih
politik v času zmanjševanja sredstev za raziskave in neučinkovitega
razvijanja/urejanja pomembnih infrastruktur vzpostavlja dvom. A v
nasprotju z osemdesetimi leti ima Slovenija zdaj na voljo precej moč-
nejši kadrovski potencial, ki potrebuje sprostitev, podporo in pri-
znanje družbene odgovornosti.

Literatura

Več kot trideset let programa Mladi raziskovalci. (2016). Ljubljana: ARRS.

Znanstvena in tehnološka politika za 90. leta (knjiga I in II). (1986). Ljubljana: RSS.

Uspešnost izvajanja programa Mladi raziskovalci. (2013). Ljubljana: Revizija računskega
sodišča RS.

Razprave v krogu Erik Vrenko, dr. Boris Frlec in Ciril Baškovič.

23

UVEDBA MEDNARODNE
MATURE (*INTERNATIONAL
BACCALAUREATE*) V SLOVENIJI

Začetek osemdesetih let prejšnjega stoletja je področje slovenskega srednješolskega izobraževanja zaznamovala uvedba usmerjenega izobraževanja, ki je predstavljalo veliko spremembo in odmik od ustaljenega modela srednješolskega izobraževanja. Največjo spremembo je doživelo področje splošnega srednješolskega izobraževanja, v Sloveniji poimenovano gimnazijsko izobraževanje. To je bilo vse do uvedbe usmerjenega izobraževanja namenjeno pripravi za študij na univerzi in se je končalo z zaključnim izpitom, znanim kot matura. Zaključni izpit je bil v pristojnosti posameznih šol in je bil od šole do šole različen po težavnosti.

Usmerjeno izobraževanje je ukinilo gimnazijski program in zaključni izpit. Še najbližje gimnazijskemu programu je bil program naravoslovno-matematične dejavnosti, ki pa se je od gimnazijskega razlikoval po bistveno manjšem obsegu družboslovnih vsebin. Ukinitev zaključnega izpita je pomenila izgubo kompleksnejšega preverjanja znanja ob koncu srednje šole in prelom z dolgoletno uveljavljeno tradicijo.

Politični diktat takratne enopartijske politične oblasti je nasprotoval in onemogočal možnost sprememb in kritik obstoječega sistema. Ustanovitev United World Collegea v Devinu čez slovensko mejo v Italiji leta 1982, ki je s štipendijami omogočal vpis slovenskih dijakov v to ugledno ustanovo, je prinesel slovenskim šolam stik s programom mednarodne mature. Program mednarodne mature je s svojo zasnovo in z eksternim izpitom odprl pogled v svet drugačnega splošnega srednješolskega izobraževanja, ki temelji na visoki zahtevnosti ter avtonomiji šole in učitelja. Prvi obiski United World Collegea dveh slovenskih srednjih šol,

Gimnazije Bežigrad in II. Gimnazije Maribor, v sredini osemdesetih let so prinesli vpogled v izvajanje programa in načine dela. Seznanili sta se, da je način vzgojno-izobraževalnega dela v veliki meri odvisen od izvajalca programa, vsebinsko in kakovostno pa je moral biti podrejen zahtevam International Baccalaureate Office. Zaradi priprav in ovrednotenja končnega načina preverjanja znanja dijakov posameznih šol, ki ju opravlja urad mednarodne mature, ima delo šol kljub vsem individualnim specifičnostim pečat univerzalnosti.

Odločitev obeh šol leta 1988, da uvedeta program mednarodne mature, je pomenila uvedbo sodobnega srednješolskega programa in možnost neposredne primerjave s slovenskimi rešitvami usmerjene ga izobraževanja. Uvedba programa mednarodne mature na obeh šolah predstavlja najbolj tipičen primer pobude »od spodaj«. Obe šoli sta namreč priprave na uvedbo prvo leto izvajali brez vsake podpore in soglasja šolske oblasti. V drugem letu priprav je prišlo do sistemske podpore uvajanja in poznejšega izvajanja programa, veliko po zaslugi takratnega direktorja Zavoda RS za šolstvo dr. Sreča Zakrajška.

Ob začetku priprav in izvajanja programa mednarodne mature so se pojavile tudi prve pobude za ponovno uvedbo ukinjenega gimnazijskega programa in zaključnega izpita, to pot eksterne. Pri tem je pomembno, da je mednarodna matura služila kot model za slovenski eksterni izpit ob koncu srednje šole, imenovana matura. Veliko je k temu pripomoglo izvajanje programa mednarodne mature v obeh šolah, ki sta mednarodno maturo začeli brez večjih namerov sistemske spremembe, ampak le z željo po vrhunskem programu za najsposobnejše dijake in možnostjo primerjav ter zgledovanja naših rešitev po uveljavljenih tujih.

Snovalci slovenske mature so iz mednarodne mature privzeli oziroma prilagodili naslednje rešitve:

- pet predmetov namesto šest predmetov v mednarodni maturi;
- možnost dveh ravni zahtevnosti pri matematiki in tujem jeziku (vsi predmeti na višji ravni pri mednarodni maturi);
- obvezni interni del pri vseh predmetih (enako kot pri mednarodni maturi);

- številne organizacijske in izvedbene rešitve iz mednarodne mature.

Uvedba mednarodne mature na obeh šolah je pri uvajanju naletela na večinoma pozitiven odnos šolske politike pri financiranju in umestitvi mednarodne mature kot enakovrednega programa in priznanega šolskega programa v slovenskem šolskem sistemu. Še največ problemov je bilo v slovenistični stroki, ki jo je motilo izvajanje programa v angleškem jeziku. Slovenščina kot obvezni predmet za vse dijake na višji ravni in zagotovilo, da bodo dijaki deležni tudi slovenske terminologije pri drugih predmetih, je prepričalo tudi to stroko o smiselnosti uvedbe programa.

Pri uvajanju mednarodne mature je bila odločilna podpora United World Collegea iz Devina v Italiji in njihovega ravnatelja Davida Sutcliffa ter predstavnice mednarodne mature Monice Flodman. United World College je omogočil izobraževanje slovenskih učiteljev v Devinu, seznanjanje ravnateljev z vodenjem zahtevnega programa in s finančno podporo pri izobraževanju učiteljev in ravnateljev. Predstavnica mednarodne mature Monica Flodman je s številnimi nasveti, z obiski in s spodbudami omogočila verifikacijo programa na obeh šolah, ki sta tako postali prvi šoli s programom mednarodne mature v vzhodni Evropi.

Na slovenski strani sta odločilno vlogo odigrala takratni direktor Zavoda RS za šolstvo dr. Srečo Zakrajšek in predsednik Strokovnega sveta RS za splošno izobraževanje dr. Franc Lazarini z umestitvijo programa v slovenski šolski sistem. Pri tem ne gre pozabiti tudi ministra dr. Ludvika Horvata, ki je pomagal pri zagotovitvi financiranja programa, kar v takratnih težkih in kritičnih gospodarskih časih ni bilo lahko.

Poleg navedenih akterjev največjo zaslugo nosijo učitelji obeh šol, ki so se upali spustiti v uvedbo tako zahtevnega programa, še posebej zaradi izvajanja programa v angleščini. Za večino učiteljev je bila ta zahteva največji izziv, saj je bilo njihovo znanje angleščine na srednješolski ravni in delno pozabljeno. Načrtno učenje angleščine je odpravilo tudi to težavo. Poleg znanja angleščine so se učitelji morali

spoprijeti tudi s številnimi novimi didaktičnimi in strokovnimi rešitvami ter sistemom ocenjevanja. Treba je poudariti, da sta bili obe šoli zaradi poučevanja izključno domačih učiteljev pravi unikum v družini šol s programom mednarodne mature, saj je bila večina učiteljev v drugih šolah iz angleško govorečih držav.

Uvajanje mednarodne mature je naletelo na dober odziv javnosti, kar je po svoje razumljivo. Uvajanje mednarodne mature je namreč potekalo med osamosvajanjem Slovenije in spremembo političnega sistema. V takratnem času so bile sprejete in podprte številne pobude, ki so prinašale drugačnost in so bile potencialni nosilec sprememb in razvoja, kar velja tudi za področje vzgoje in izobraževanja. Uvedba programa mednarodne mature v slovenski šolski prostor je bila dobrodošel izziv, saj je predstavljala vsebinsko prevetritev, ki jo je potreboval naš srednješolski vzgojno-izobraževalni sistem.

Po dveh letih intenzivnih priprav sta se v šolskem letu 1990/91 na obeh šolah vpisali prvi generaciji dijakov. Učitelji in dijaki so v dveh letih opravili pionirsko delo, pri čemer je bil v veliko pomoč in podporo United World College iz Devina. Za učitelje je bilo izvajanje programa velik pritisk in odgovornost, saj so bili v program vpisani najboljši dijaki na obeh šolah in vsak neuspeh bi pomenil velik poraz. Prva matura maja 1992 je potekala brez težav in v velikem pričakovanju rezultatov. Odlični rezultati v začetku julija 1992 so bili najlepša nagrada za dijake in učitelje. Maturo so namreč opravili vsi dijaki z zelo visokim povprečjem.

Mednarodna matura v Sloveniji je od prvih korakov naredila velik korak naprej. Obema prvima šolama se je pridružila še tretja šola, tj. Gimnazija Kranj. Rezultati vseh treh šol so med najboljšimi na svetu, število ponujenih predmetov pa je bistveno večje kot pri prvi generaciji. Rešitve v programu mednarodne mature tudi danes služijo kot referenca za slovensko eksterno maturo ter omogočajo primerjavo in prenos dobrih rešitev v slovenski gimnazijski program. Danes je program mednarodne mature v Sloveniji primer odličnega srednješolskega programa, ki dopolnjuje slovenski gimnazijski program.

24

**OBLIKOVANJE SISTEMA
VARSTVA PRED NARAVNIMI IN
DRUGIMI NESREČAMI V LETIH PO
OSAMOSVOJITVI KOT POMEMBEN
STEBER NACIONALNE VARNOSTI,
KATEREGA POMEMBEN DEL
JE ODZIV, IMENOVAN ZAŠČITA
IN REŠEVANJE POD TAKTIRKO
CIVILNE ZAŠČITE**

SREČKO ŠESTAN – POVELJNIK CIVILNE ZAŠČITE REPUBLIKE SLOVENIJE

Izkušnje in raziskovanja kažejo, da so na območju Slovenije mogoče vse vrste nesreč, ki so značilne za širše zemljepisne enote, razen vulkanskih erupcij in tropskih ciklonov. Čezmerno izkoriščanje naravnih virov, nesmotrni posegi v okolje in onesnaževanje okolja pa porajajo še nove nevarnosti, ki ne ogrožajo le posameznih lokalnih skupnosti, ampak tudi delovanje širših ekoloških sistemov naše družbe.

Škoda, ki jo naravne in druge nesreče vsako leto prizadenejo družbeni skupnosti, je zelo velika; sodeč po številu dodelitev sredstev medobčinske solidarnosti, je v sedemdesetih in osemdeseti letih prejšnjega stoletja neposredna škoda, ki so jo povzročile naravne nesreče v posameznih občinah, v več kot 90 primerih presežala 3 odstotke družbenega proizvoda prizadete občine.

Da bi preprečili ali vsaj bistveno zmanjšali posledice nesreč, so zbori Skupščine SR Slovenije leta 1979 ob analizi stanja zahtevali gradnjo učinkovitejšega sistema varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami. Skladno z njihovimi zahtevami in usmeritvami se je v naslednjih letih dejansko razvila široka aktivnost pri izpopolnjevanju normativne ureditve varstva. Steklo pa je tudi praktično organiziranje in usposabljanje za preprečevanje nesreč, za zaščito in reševanje ljudi in imetja ob nesrečah ter za odpravljanje njihovih posledic.

Civilna zaščita, kot jo je do takrat razvijala Jugoslavi-ja oziroma v njenem imenu poseben, zelo maloštevilen sektor

Zveznega sekretariata za ljudsko obrambo, je bila pastorek v lastni hiši. Prav vsi zaposleni so bili aktivne vojaške osebe, med njimi ali ob njih pa ni bilo nikogar iz civilnih struktur, s civilno izobrazbo in predvsem civilnimi izkušnjami v načrtovanju, organiziranju, opremljanju ter v vodenju struktur zaščite in reševanja. Celoten sistem je bil logična zrcalna podoba vojaške obrambne organizacije, ki je bila prilagojena in podrejena uporabi v morebitni vojni. Federacija je dolgo vrsto let težila k centraliziranemu načinu vodenja, čeprav se je naša republika tem težnjam še posebej vneto upirala z argumenti, ki v racionalnem dialogu gotovo vzdržijo še tako kritično preverjanje. Strukture zaščite in reševanja morajo temeljiti na potrebah in možnostih okolja, v katerem bodo uporabljene. Njihov ustroj, razvoj, kadrovska zasedba, oprema, usposabljanje in vodenje morajo biti usklajeni z okoljem predvidene uporabe, predvsem pa morajo biti strukture zaščite in reševanja sposobne, da se vsak dan uspešno potrjujejo v preprečevanju naravnih in drugih nesreč, še posebej pa morajo učinkovito zmanjševati in odpravljati njihove posledice. Za tovrstno potrjevanje je bil dotedanji ustroj civilne zaščite izrazito manj primeren.

Predvsem ga je obremenjevalo nekaj dejstev:

1. Sistem je bil namenjen predvsem uporabi v morebitni vojni, v najbolj nemogočih in neugodnih razmerah, ko je preživetje odvisno predvsem od sposobnosti samozadostnega reševanja problemov v najožji lokalni skupnosti. Tak pristop zahteva izjemno množično strukturo. Civilna zaščita mora biti organizirana, kadrovsko popolnjena, opremljena in usposobljena v vsaki krajevni skupnosti. Tak ogromen sistem je težko obvladljiv, predvsem pa prepočasen za vsakodnevno učinkovito uporabo.
2. Množičnost je zahtevala veliko kadrov, ki niso bili na voljo, hkrati pa tudi ogromno materialnih in finančnih sredstev, ki jih država v gospodarski in vsesplošni krizi, v kakršni je bila, nikakor ni mogla zagotoviti. Podrejenost potrebam vojne je onemogočalo razporejanje najsposobnejših (fizično in strokovno) kadrov v strukture zaščite in reševanja, saj so imele oborožene sile izrazito prednost.

3. Razporejanje v civilno zaščito je temeljilo na obveznosti določenega (razpoložljivega) državljana, da se usposablja ter ob potrebi štiti in varuje ljudi ter materialna sredstva. Izvajanje nalog pod prisilo se še nikoli ni pokazalo kot najboljša oblika kadrovanja. Predvsem so se vedno znova kazale težave z vodenjem ekip, katerih člani se pogosto med seboj niti poznali niso.
4. Prevladovala je enoobraznost, v kateri je veliko pomenila ustrezna enotna uniformiranost, manj pozornosti pa je veljalo dejanski usposobljenosti, primernosti in učinkovitosti ob potencialni uporabi sredstev in opreme, vključno z osebno zaščitno opremo.
5. Vse premalo je bilo medsebojnega sodelovanja na nižjih ravneh.
6. Kot drugi ekstrem se je kazala vedno znova pogrevana in vsiljevana zahteva po ustanovitvi vsejugoslovanskega zveznega štaba civilne zaščite, ki je želel prevzeti ne samo koordiniranje pomoči, zaščite in reševanja med jugoslovanskimi republikami.

Naša Civilna zaščita je že v letu 1990 presekala popkovino, ki jo je povezovala z zveznim sistemom splošne ljudske obrambe in družbene samozaščite, ker je že prevzela naloge, ki izhajajo iz segmentov civilne obrambe ter zaščite in reševanja v zasnovi nacionalne varnosti države Slovenije.

Vlada Republike Slovenije je januarja 1992 sprejela Smernice za organiziranje in izvajanje zaščite in reševanja ob naravnih in drugih nesrečah ter v vojni, s katerimi je na novo opredelila osnovne cilje in politiko varstva na tem področju. Pri tem je izhajala iz nove ustavne ureditve, nove zasnove nacionalne varnosti in ogroženosti Republike Slovenije. Po novem nacionalni varnostni ustroj Republike Slovenije oblikujejo trije sorazmerno samostojni sistemi: varnostni sistem (v ožjem pomenu), obrambni sistem ter sistem zaščite in reševanja.

Takrat so zapisali, da bo sistem zaščite in reševanja po teh Smernicah urejal poseben zakon o varstvu pred naravnimi in drugimi

nesrečami, ki naj bi ga pripravili po tem, ko bo sprejeta nova sistem-ska zakonodaja, zlasti še v povezavi z lokalnimi skupnostmi.

Preventivni ukrepi za posamezne nesreče bodo urejeni z zakoni in drugimi predpisi, ki urejajo posamezna področja dejavnosti oziroma varstva, na primer z zakoni o vodah, gozdovih, graditvi objektov, urejanju naselij, varstvu okolja, varstvu naravne in kulturne dediščine idr.

Ker bo občina tudi v prihodnje, ne glede na velikost in organiziranost, samostojno urejala in opravljala vse lokalne zadeve javnega pomena in druge javne zadeve, ki se nanašajo na življenje in delo prebivalcev na njenem območju, razen tistih, ki so po določbah zakona v pristojnosti države, bo seveda urejala in opravljala tudi vse lokalne javne zadeve v povezavi z zaščito in reševanjem prebivalcev in premoženja ob naravnih in drugih nesrečah ter v vojni.

Po teh Smernicah se v okviru sistema zaščite in reševanja na državni ravni ne ukvarjajo z vsemi nesrečami, ki se lahko zgodijo na območju naše države, ampak le s tistimi naravnimi in drugimi nesrečami, ki zaradi izjemnega obsega ali izjemne intenzivnosti lahko ogrozijo zdravje in življenje večjega števila ljudi ali varnost premoženja in drugih dobrin v večjem obsegu.

Republika Slovenija in lokalne skupnosti z načrtovanjem, s sprejemanjem predpisov, z izvajanjem ukrepov, s politiko financiranja, z izvajanjem nadzora in drugimi ukrepi zagotavljajo celovit sistem varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami.

V Smernicah je bilo takrat posebej poudarjeno, da mora biti težišče organiziranih prizadevanj na zmanjševanju števila nesreč in njihovih posledic. Prednost morajo imeti preventivni ukrepi, še zlasti pred tistimi nesrečami, ki so najpogostejše in ki predstavljajo največjo grožnjo zdravju in življenju ljudi ali povzročajo največjo gmotno škodo.

Javnost mora biti obveščena o vseh pomembnejših nevarnostih naravnih in drugih nesreč pa tudi o rezultatih raziskav na tem področju in sprejetih varnostnih ukrepih. V vseh ogroženih naseljih in delovnih okoljih pa je treba organizirati tudi poseben sistem za opozarjanje oziroma alarmiranje o pretečih nevarnostih.

Zaščita in reševanje temeljita na interesu, pripravljenosti in na sodelovanju prebivalcev, družbenih in gospodarskih subjektov pri njihovem izvajanju, na sodelovanju humanitarnih organizacij in društev, ki se ukvarjajo z zaščito in reševanjem, na raznih oblikah samoorganiziranja državljanov ter na posebni vlogi in odgovornosti državnih organov pri zagotavljanju varnosti.

V Smernicah so omenjene naravne in druge nesreče, ki ogrožajo življenjski prostor Republike Slovenije in za katere je treba izvajati ustrezne priprave za varstvo pred njimi. To so predvsem: potres, poplava, zemeljski plaz, snežni plaz, močen veter, toča, žled, pozeba, suša, požar, rudniška nesreča, poplava zaradi porušitve pregrade na vodni akumulaciji, radiološko, kemično in biološko onesnaženje tal, vode in zraka, velika prometna nesreča, jedrska nesreča in vojna. Da bi zagotovili večjo varnost pred temi nesrečami, ki je končni cilj prizadevanj na tem področju, je treba poznati njihove značilnosti, predvsem vzroke nastanka, potek (scenarij), mogoče učinke ter kratkoročne in dolgoročne posledice. Pri tem ima sistematično spremljanje teh nevarnosti še poseben pomen. Zato je treba nadaljevati temeljno raziskovanje naravnih in drugih danosti za vse pojave in procese, ki lahko povzročijo nesrečo, izdelati pa je treba tudi konkretne multidisciplinarne študije ogroženosti posameznih zemljepisnih struktur, naselij, tehnoloških sistemov, objektov; to je bilo zapisano v smernicah kot pomembno področje.

Z reorganizacijo dotedanjega sistema opazovanja in obveščanja naj bi zagotovili tudi racionalnejšo organiziranost in delovanje raznih dežurnih služb. Dežurne službe gasilcev in drugih splošnih reševalnih služb naj bi bile po novem organizirane na enem mestu za vse potrebe, dosegljive na enotni številki za klic v sili.

V Smernicah je bilo predvideno, da bo za izvajanje preventivnih ukrepov, ki so skupnega pomena za več občin, neposredno skrbela država. S tem namenom bo oblikovala nacionalne programe varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami ter zagotavljala sredstva za njihovo uresničevanje.

V izhodiščih za oblikovanje sistema je bilo že omenjeno, da so subjekti varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami Republika Slovenija

in vse lokalne skupnosti, izvajalci javnih del, ki so pomembna za zaščito in reševanje, društva in njihove zveze ter vse pravne in fizične osebe.

Občine za zaščito in reševanje na svojem območju organizirajo sile, ki jih sestavljajo:

- podjetja, zavodi in druge organizacije, ki opravljajo dejavnost, pomembno za zaščito in reševanje;
- splošne reševalne službe in druge specializirane enote, ki jih oblikujejo v podjetjih, zavodih, društvih in drugih organizacijah, ki imajo zmogljivosti za ta namen;
- splošne in specializirane enote civilne zaščite.

V regijah so za zaščito in reševanje namenjene predvsem poklicne gasilske enote, v okviru katerih se oblikujejo tudi ustrezno usposobljene in opremljene skupine za zaščito in reševanje ob nesrečah z nevarnimi snovmi, za odkrivanje in uničevanje neeksplozivnih ubojnih sredstev ter za reševanje iz vode. Za nujne posege pri zaščiti in reševanju na območju Republike Slovenije pa se organizirajo republiške enote za zaščito in reševanje. Oblikujejo se v okviru znanstvenoraziskovalnih in drugih organizacij ter v okviru društev oziroma njihovih zvez. Gre torej za vrhunske enote, ki se glede na opremljenost lahko uporabljajo tudi za pomoč pri zaščiti in reševanju ob nesrečah v tujih državah. V povezavi z organiziranjem sil za zaščito in reševanje velja posebej omeniti, da je bila končno sprejeta odločitev, da se na dolžnosti v sistemu zaščite in reševanja lahko razporeja mlajše moške, če imajo znanja in sposobnosti, ki so pomembne za zaščito in reševanje. V preteklosti so moške po odsluženju vojaškega roka lahko razporejali le na vojaške dolžnosti.

V Smernicah so bile opredeljene le temeljne programske, organizacijske in tehnološke rešitve izobraževanja in usposabljanja za zaščito in reševanje. Vse te opredelitve izhajajo iz potreb po izobraževanju poklicnih strokovnih kadrov ter potreb po usposabljanju prebivalcev, pripadnikov civilne zaščite in drugih operativnih sestavov za opravljanje konkretnih nalog zaščite in reševanja. Te potrebe naj bi zadovoljevali:

- z načrtnim pridobivanjem ter s poglobljanjem splošne in strokovne izobrazbe za poklicno delo na področju zaščite in reševanja,
- z načrtnim pridobivanjem in razvijanjem praktičnih znanj v okviru raznih oblik dopolnilnega usposabljanja;
- s povezovanjem raziskovalnega dela;
- z razvijanjem aktivnega odnosa državljanov do varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami.

Programi izobraževanja poklicnih kadrov naj bi tudi v prihodnje izvajali v okviru obstoječih šol v izobraževalnem sistemu Republike Slovenije; za ta namen ne bi odpirali novih izobraževalnih enot. Vpeljati pa bo treba nekatere nove programe podiplomskega izobraževanja in izpopolnjevanja, zlasti s področja varstva pred požarom. Za profile, ki jih ni mogoče pridobiti na domačih šolah, bo treba urediti izobraževanje v tujini. Programe usposabljanja za opravljanje nalog v sistemu zaščite in reševanja določa ministrstvo, pristojno za zaščito in reševanje, izvajajo pa jih lahko različne izobraževalne in druge organizacije na republiški, regijski ali na lokalni ravni. Kot osrednjo ustanovo za organiziranje in izvajanje tega usposabljanja naj bi osnovali republiški center za usposabljanje za zaščito in reševanje. Njegove zmogljivosti naj bi bile namenjene tudi izvajanju verificiranih programov usposabljanja društev in njihovih zvez ter drugih nosilcev zaščite in reševanja.

V Smernicah so bile zajete tudi nekatere usmeritve za razvijanje in uresničevanje mednarodnega sodelovanja na področju zaščite in reševanja ob naravnih in drugih nesrečah. Iz Smernic izhaja, da Republika Slovenija želi razvijati sodelovanje s sosednjimi in z drugimi državami, zlasti na področju napovedovanja in preprečevanja naravnih in drugih nesreč ter priprav za premagovanje njihovih učinkov, pravočasno medsebojno obveščanje o nevarnostih ekoloških nesreč ter za sodelovanje pri zaščiti in reševanju ob takih nesrečah. Zato izraža pripravljenost za sklenitev ustreznih meddržavnih sporazumov o medsebojnem sodelovanju. Republika Slovenija bo s

tem namenom spodbujala in pospeševala tudi neposredno povezo-
vanje in sodelovanje slovenskih občin ter drugih lokalnih skupnosti
na obmejnih območjih z lokalnimi skupnostmi v zamejstvu pa tudi
medsebojno sodelovanje humanitarnih in drugih organizacij.

Republika Slovenija bo po teh Smernicah zagotavljala finanč-
na sredstva predvsem za:

- opravljanje upravnih, strokovnih, nadzornih in drugih nalog
iz pristojnosti državnih organov;
- vzpostavitev in delovanje informacijskih sistemov o naravnih
in drugih nesrečah, ki so državnega pomena;
- znanstvenoraziskovalno delo na področju varstva pred narav-
nimi in drugimi nesrečami;
- razvoj in delovanje državnih specializiranih enot za zaščito in
reševanje;
- izvajanje posebnih programov izobraževanja in usposabljanja
za zaščito in reševanje;
- sofinanciranje osnovnih priprav za zaščito in reševanje v go-
spodarsko slabše razvitih občinah ter posebnih dejavnosti za-
ščite in reševanja, kadar jih v javnem interesu izvaja Republika
Slovenija;
- izvajanje nacionalnih preventivnih programov varstva pred
naravnimi in drugimi nesrečami.

Na podlagi teh usmeritev je bila v devetdesetih letih prejšnjega
stoletja v celoti pripravljena zakonodaja, vključno s podzakonskimi
akti, ki urejajo to področje.

Uprava Republike Slovenije za zaščito in reševanje je doku-
ment *Cilji in usmeritve za razvoj in izvajanje varstva pred naravnimi
in drugimi nesrečami do leta 2000* pripravila na podlagi nove zako-
nodaje in skladno s potrebami, ki izhajajo iz ogroženosti Slovenije
zaradi naravnih in drugih nesreč. Temeljni namen dokumenta je bil
zagotoviti usklajen razvoj vseh sestavin sistema varstva pred narav-
nimi in drugimi nesrečami. Dokument je bil namenjen državnim
organom, lokalnim skupnostim ter tistim gospodarskim družbam,

zavodom in drugim organizacijam, katerih dejavnost je pomembna za varstvo pred naravnimi in drugimi nesrečami. Za organizacijske enote ministrstva za obrambo, ki se ukvarjajo s tem varstvom, je bil dokument obvezujoč. Delo, povezano z uresničevanjem dokumenta, je skladno s svojimi pristojnostmi usmerjala in usklajevala Uprava Republike Slovenije za zaščito in reševanje. V dokumentu so določeni temeljni cilji varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami ter posebni cilji z načeli in usmeritvami.

Dokument je predhodnica Nacionalnega programa na tem področju, ki je bil prvič narejen prav v letu 2000. Trenutno je aktualen nacionalni program, ki usmerja delo na področju VNDN vse do leta 2022.

Oblikovani sistem, ki izhaja iz normativne ureditve, temelji na prostovoljstvu z zglednim sodelovanjem s sorazmerno majhnim poklicnim delom, vse skupaj dopolnjeno z dolžnostnimi sestavi, ki skrbijo predvsem za vodenje in izvajanje posebnih nalog in aktivnosti, ki jih s prostovoljnimi ali poklicnimi strukturami ne moremo zagotavljati.

Tak sistem, ki je učinkovit tudi ob najzahtevnejših ali obsežnih dogodkih, nam zavida marsikatera evropska država, saj imamo glede na velikost države vanj vključeno veliko reševalnih struktur, ki so zgledno organizirane, opremljene in usposobljene, ki šteje več kot 65.000 pripadnikov (reševalcev), med njimi kar 45.000 operativnih gasilcev, ki so po sprejetju zakonodaje v devetdesetih letih postali največja splošna reševalna služba.

Najpomembnejša oblikovalca tega sistema sta bila prav gotovo, žal že pokojna prvi direktor Uprave Republike Slovenije za zaščito in reševanje, gospod Bojan Ušeničnik in dolgoletni poveljnik Civilne zaščite gospod Miran Bogataj ob pomoči več eminentnih akademikov in drugih strokovnjakov, na čelu z Ivanom Gamsom in Emilom Orožnom Adamičem.

Sistem se je pokazal kot učinkovit in zanesljiv v mnogih nesrečah večjega obsega v samostojni državi, še posebej pa v največji naravni nesreči v njegovi zgodovini, žledu v letu 2014 in v tako imenovani migrantski krizi v letih 2015 in 2016.

Po moji oceni se je smernicam, ki sem jim posvetil veliko prostora v prispevku, sledilo na vseh področjih, z izjemo izobraževanja s tega področja v osnovnih in srednjih šolah ter na fakultetah. Naj v podporo tej trditvi navedem dejstvo, da smo za uvedbo izbirnega predmeta »varstvo pred naravnimi in drugimi nesrečami« v zadnji triadi osnovne šole potrebovali več kot 5 let. Na tem področju bo v prihodnje nedvomno treba marsikaj spremeniti, če bomo hoteli obdržati oziroma nadgraditi obstoječi sistem. Sam namreč menim, da je še tako dober in učinkovit sistem še zmeraj mogoče izboljšati.

25

MODEL STIČIŠČ DEMOKRACIJE
V SLOVENIJI

MAG. NATAŠA MOJŠKERC – SVETOVALKA V VARNI HIŠI TAMPERE IN DR. SLAVKO GABER – PEF UL

V Sloveniji in drugod po svetu se zastavljajo vprašanja o prihodnosti demokracije. Za Slovenijo je pri tem še posebej zanimivo iskanje rešitve v smeri neposredne demokracije, ki je bila zavržena kot neprimerna ob razpadu socialistične Jugoslavije. Čeprav ne zanikamo potenciala neposredne demokracije za morebitno ustrezen model vladanja, pa se ob kratki zgodovini reprezentativne demokracije v Sloveniji in nekaterih še vedno aktualnih primerih tiranije večine za začetek nagibamo k manj radikalnim podvzetjem – k poskusu nadgraditve modela predstavniške demokracije. Zastavljamo si torej vprašanje, na kak način bi bilo mogoče predstavniško demokracijo v Sloveniji nadgraditi tako, da bi bili prebivalci in prebivalke v večji meri in bolj neposredno vključeni v proces demokratičnega sprejemanja odločitev (prim. Gaber in Mojškerc, 2014).

Ideja o potrebnosti ponovnega premisleka obstoječih demokratičnih institucij v Sloveniji se je pojavila leta 2013, po več mesecih protestov, ki se jih je udeležilo približno 200.000 ljudi. Protestniki in protestnice, ki so se poimenovali »Vstajniki«, so protestirali proti vodjem lokalnih skupnosti in tudi proti takratni slovenski vladi ter predvsem njenemu predsedniku Janezu Janši. Protesti so se iz Maribora, kjer je na tisoče ljudi vpilo »Gotovi ste!« ter zaradi nesposobnosti in skorumpiranosti politične elite zahtevalo odstop župana in mestnega sveta, razširili tudi v druga mesta po državi. V Ljubljani so protesti, zatrti s policijsko intervencijo proti nasilnim protestnikom in protestnicam, dobili protivladno dimenzijo. Ljudje pa so vpili: »Vsi ste isti in gotovi ste!«

Sočasno s protesti na ulicah mest so se pojavile številne pobude za ponovni premislek stanja Slovenije po dveh desetletjih

neodvisnosti. Ena teh iniciativ je bila Svobodna univerza, v kateri so se najprej zbrali univerzitetni učitelji in učiteljice ter študenti in študentke z namenom protesta proti varčevalnim ukrepom v visokem šolstvu, s katerimi je minister, »odgovoren« za visoko šolstvo, zmanjševal sredstva za javno visoko šolstvo ob hkratnem investiranju v zasebne visokošolske institucije. Kmalu se je v kontekstu raznovrstnih javnih predavanj Svobodne univerze začel tudi razmislek o prihodnosti demokracije in možnostih njene nadgradnje v dobi informacijske tehnologije. Na enem izmed tovrstnih dogodkov je bila podana pobuda za poskus konceptualizacije in strukturiranja predloga modela, ki bi poskušal razširiti obseg demokratične participacije v Sloveniji in omogočil dograditev mehanizmov reprezentativne demokracije. Pri oblikovanju takšnega modela naj bi se zgledovali po sorazmerno razvitih primerih podobne prakse v tujini.

Izhajajoč iz omenjenih intenzivnih razprav v okviru Svobodne univerze, je bil oblikovan predlog modela stičišč demokracije, ki ga predstavljamo tu, avtorja predstavitve pa sva njegovo obširnejšo kontekstualizacijo in konceptualno utemeljitev leta 2014 predstavila v znanstveni reviji Teorija in praksa. Namen takratne predstavitve je bil strokovni javnosti ponuditi v diskusijo in konceptualni preizkus model dograditve reprezentativne demokracije v Sloveniji. Pri razvoju modela in konceptualizaciji njegove predstavitve sva se zgledovala po finskih modelih dobrih praks e-demokracije na lokalni in državni ravni. Finska je na tem področju lahko spodbuden zgled tudi danes. Na ravni države so vzpostavili internetne storitve, kot sta civilna e-iniciativa in e-debatni forum, na lokalni pa omogočajo rezidenčno e-iniciativo v občinah ter npr. e-forum za sodelovanje v političnem odločanju (Gaber in Mojškerc, 2014). Razvoj številnih e-participativnih sredstev lahko pripišemo finskemu entuziazmu za socialne inovacije in razvoj (Taipale, 2013), ki pomembno prispeva k blaginji finske družbe.

Za razpravo o logiki nastajanja socialnih inovacij se zdi povedno, da smo se pri razvijanju modela stičišč demokracije v Sloveniji lotili vprašanja, kakšna naj bi bila bolj vključevalna ureditev

političnega odločanja, ki se ne bi spremenila v tiranijo večine. Pri iskanju odgovora na to vprašanje smo kot produktivno sprejeli tematizacijo demokratične avtonomije, ki poudarja, da je politično dobro oblikovano od ljudi samih ter da je treba oblikovati sistem kolektivnega in reflektivnega odločanja, pri čemer državljani in politiki med seboj sodelujejo (prim. Held, 2008: 260, 271). Held načela demokratične avtonomije strne v nekaj točk: ljudje naj bi uživali enako avtonomijo pri izvajanju svojih individualnih in kolektivnih projektov; delovanje ljudi naj bi bilo varno pred arbitrarnim ali nepravičnim vmešavanjem v legitimni sferi delovanja in ljudje naj bi svobodno sodelovali v procesu razprave o stvareh javnega interesa; načelo avtonomije pa ne pomeni le, da so posamezniki svobodni in enaki, ampak tudi, da večina svojih sklepov ne sme vsiljevati drugim. Pri tem je treba zagotoviti tudi institucionalne opore za zaščito položaja posameznic/posameznikov ali manjšin. Za inkluzivno demokracijo pa je nadalje ključno, da se prav v primeru skupin žensk, manjšin, domorodcev, homoseksualno usmerjenih in raznih etničnih skupin, katerih glasovi so običajno utišani, naravo njihovih zahtev sliši, preizpraša in njihova generalizacija preizkusi (prim. Held, 2008: 259–289).

Finski primeri e-participacije pri političnem premisleku in odločanju so pokazali, da je z ustrezno regulacijo mogoče zagotoviti večjo mero neposredne participacije prebivalcev in prebivalk v procesu sprejemanja političnih odločitev, ne da bi pri tem tvegali tiranijo večine ali ogrozili načela demokratične avtonomije. Regulacijo zagotavlja finsko ministrstvo za pravosodje, ki zagotavlja storitev e-participacije in je odgovorno za presojo npr. legalnosti in legitimnosti državljskih in rezidenčnih e-iniciativ ter debatnih forumov (Gaber in Mojškerc, 2014).

Slovenija se tako kot druge države po svetu danes spoprijema z vse bolj kompleksnimi ekonomskimi in okoljskimi izzivi. Ne samo da bi se morala politika teh izzivov zavedati, ampak bi se lahko pri procesu kompetentnega političnega premisleka obračali na svoje vse bolj izobražene prebivalce in prebivalke. Prav tako bi lahko civilna družba ponovno premislila odnos do javne sfere in lastne odgovornosti za

socialno dobrobit prebivalcev in prebivalk onstran pripadajočih interesnih ali generacijskih skupin. Kot so to že naredili na Finskem, bi tudi v Sloveniji lahko dvignili raven politične participacije s pomočjo informacijske tehnologije. Postavlja se vprašanje, kako strukturirati areno političnega sodelovanja profesionalne politike in civilne družbe na način, da bi bila zagotovljena primerna kombinacija ekspertize in interesov.

Ideja modela stičišč demokracije v Sloveniji predstavlja mogočo nadgradnjo demokratične participacije v Sloveniji na lokalni in državni ravni. Strnjeno predstavljeno, gre pri njej za predlog, po katerem bi pri odločanju skombinirali potenciale izobraženega prebivalstva, organiziranega kot civilna družba, s potenciali akademske skupnosti in javne administracije ter profesionalne politike – vse našteto z namenom prispevati k procesu političnega razmisleka in odločanja v prid kratkoročne in dolgoročne javne koristi ljudi. Areno javnega razmisleka in sprejemanja političnih odločitev naj bi sestavljala t. i. koordinativna stičišča in stičišča polj.

Koordinativna stičišča naj bi bila združbe učiteljev in učiteljic ter študentov in študentk, svetovalcev in svetovalk v državnem zboru ter v lokalnih svetih (ki so odgovorni za postopke in pripravo materialov) pa tudi zainteresiranih predstavnikov in predstavnic iniciativ civilne družbe, kot so: Metina lista, skupina Direktna demokracija zdaj, iniciative lokalnih skupnosti iz Maribora in lokalne iniciative za e-demokracijo v Radovljici itn. Naloga koordinativnih stičišč bi bila najprej koherentna konceptualizacija, potem pa implementacija modela nadgradnje reprezentativne demokracije (tudi s sredstvi informacijske tehnologije).

Stičišča polj javnega prostora bi naslavljala različne javne problematike, ki bi jih izpostavile skupine civilne družbe; strokovne službe odborov ali komisij v parlamentu in svetih lokalnih skupnosti, univerzitetni učitelji in drugi akterji v poljih strok, med njimi poučarjeno tudi študentke in študenti konkretnih študijskih programov.

S pomočjo struktur koordinativnih stičišč in stičišč polj bi tako na presečišču stroke, politike in civilne družbe:

- oblikovali pobude za politično agendo na različnih področjih delovanja;
- sprejemali iniciative in podpirali različne akterje pri strukturiranju njihovih iniciativ;
- oblikovali odzive na predloge (iskali in oblikovali dodatne argumente v prid ali proti predlogom);
- artikulirali mogoče kompromise ali pa alternative v obliki dopnil v procesu sprejemanja zakonodaje; lahko pa bi to strukturo uporabili celo kot točko predlaganja radikalno drugačne konceptualizacije rešitve problematik, ki so se strukturirale kot politične;
- zavračali predlagane politične rešitve na podlagi argumentov, ki jih je oblikovala akademska skupnost in/ali civilna družba;
- formulirali alternative za neposredno ali pa predstavniško glasovanje.

Stičišča polj bi v tem procesu prispevala k demokratičnemu premisleku z zagotavljanjem dodatnih argumentov prebivalc in prebivalcev ter stroke vzporedno.

Vsebina demokratičnega političnega razmisleka koordinativnih stičišč in stičišč polj bi morala biti dostopna občinskim svetom in državnim administraciji. Ne le predlogi in argumentacije z največ podpore, ampak vse vrste argumentacij naj bi bile na voljo profesionalni politiki, saj prakse iz drugih držav kažejo na pomen tega, da je več argumentov pomemben trenutek mogočih izogibov napačnim odločitvam. V svetih lokalnih skupnosti in državnem zboru naj bi razpravljali o temah, ki vzniknejo v civilni družbi ter jih artikulirajo koordinativna stičišča in stičišča polj. O predlogih, ki so deležni dovolj velikega zanimanja in glasov, bi bila uradno postavljena telesa predstavniške demokracije dolžna glasovati, rezultati glasovanja pa bi morali biti – skupaj s posnetki diskusij predhodnih razprav – javni in objavljeni na straneh svetov lokalnih skupnosti ali državnega zbora. Oboje bi prispevalo k transparentnosti in odgovornosti administracije ter profesionalnih politikov in političark ter povečalo legitimnost procesa odločanja.

Verjamemo, da bi tak mehanizem lahko prispeval k zavedanju pomena javnega razmisleka o stvareh, ki so prebivalcem in prebivalkam še posebej pomembni, profesionalna politika bi se zavedala raznolikosti pričakovanj ljudi in imela na voljo spekter strokovno preverjenih alternativ za politične rešitve, izboljšala bi se raven argumentacije v javnih, strokovnih in političnih premislekih o vprašanjih, kaj je skupno dobro in mogoče celo, kaj je obče dobro. Strokovnjaki in strokovnjakinje s področij bi sodelovali v razpravah o njihovem polju ekspertize; prihodnje generacije strokovnjakov in strokovnjakinj pa bi v konkretnih situacijah usposobili za informirano in odgovorno javno rabo strokovnega znanja.

Verjamemo, da bi bilo tako mogoče ustvariti areno za javni razmislek in sodelovanje za prihodnost, ki bi bila manj obremenjena s tveganji kot danes, ko se spoprijemamo z nerazumnimi neenakostmi in s slepimi ulicami enodimenzionalne ekonomije sedanjosti, ki proizvaja nepregledne množice brezposelnih in ogroža planet.

Najverjetneje bo pri implementaciji predloga modela stičišč demokracije ta naletel na pomembne ovire in odpore v smislu pripravljenosti na nujne kompromise civilne družbe ter fleksibilnosti na strani javne administracije in profesionalne politike. Začetno testiranje ideje modela z izbranimi političnimi partnerji vendarle daje upanje, da bi bilo mogoče doseči premik v trenutni praksi administracije in politične sfere pa tudi v pristopu civilne družbe k politični agendi v smer bolj inkluzivne, sodelovalne, na skupno usmerjene politike.

Literatura

Gaber, S., Mojškerc, N. (2014). E-participation as a Possible Upgrading of Representative Democracy. *Teorija in praksa*, 51 (6): 1242–1262.

Taipale, I. (ur.) (2013). *100 Social Innovation from Finland*. Falun: Finnish Literature Society.

Held, D. (2008). *Models of Democracy*. Cambridge: Polity Press.

26

UVAJANJE HUMANEGA
SKUPINSKEGA DELA V ZAPORE
V SLOVENIJI

PROF. DR. DRAGAN PETROVEC - PRAVNA FAKULTETA UNIVERZE V LJUBLJANI

Čas po drugi svetovni vojni je bil v evropskem, delno tudi v ameriškem prostoru (tam vsaj na akademski ravni) čas tretmanske ideologije in njenega prenosa v prakso. Strahote druge svetovne vojne so utrdile zavest o nujnem preprečevanju uničevalnih procesov. V družboslovju je veliko opore tej ideji dajala humanistična psihologija, ki je vračala vero v človeka in v njegove zdrave potenciale osebnostnega razvoja. Med te psihologe spadata predvsem Abraham Maslow in Carl Rogers, med one, ki so ta načela prenašali naravnost v zaporsko okolje, pa kaže izpostaviti Normana Fentona.

Če je treba človeku omogočiti izražanje občutkov in čustev, da ga bolje ali sploh spoznamo, brez tega ni uspešnega dela zlasti v zaporskem sistemu. Prevzgoja mora temeljiti na spoznavanju, ki ga je treba omogočiti. Klasični represivni sistem tega ni dovoljeval. Novi pristop temelji na intenzivnih pogovorih in enakopravni komunikaciji ter na spoštovanju človekove osebnosti, kar ne sme biti le črka na papirju.

1. V tistem času ni bilo intenzivnih stikov z zaporskimi ustanovami po svetu, vendar domnevamo, da bi poznali take pristope iz literature, ki pa je bila dostopna, če bi obstajali. Ena izmed spodbud za naš pristop je bilo poskusno uvajanje specifičnega izobraževanja za vodilno osebje, ki se ukvarja z ljudmi (različne ustanove – **od fakultet, socialnih ustanov do zaporov ipd.**). Šlo je za tako imenovane »*sensitivity*« *treninge*, ki krepijo občutljivost udeležencev skupine za druge člane oziroma njihovo počutje in sposobnost prepoznavanja vedenjskih vzorcev in njihove

opredelitve, na drugi strani pa sposobnost sprejemanja lastne »ocene« od drugih udeležencev. Treninge občutljivosti je v Slovenijo prinesel avstrijski strokovnjak, psiholog Otto Wilfert. Kasneje so se za vodenje teh treningov usposobili tudi domači psihologi, za zapore je bil še posebej pomemben Franc Mlinarič, ki je bil po funkciji svetovalec vlade za obravnavo obsojenih oseb in se je več kot trideset let ukvarjal z zapori.

2. Bistveni element te inovacije je bilo uvajanje skupinskega dela v zapore. To je pomenilo oblikovanje najprej tim. malih (terapevtskih) skupin do 15 obsojenih z moderatorjem (za vodenje usposobljen strokovni delavec zapora, večinoma so bili to psihologi, pedagogi in socialni delavci). Te skupine so se srečevale tedensko in obravnavale različne probleme prestajanja kazni. Pogovori so trajali približno uro ali dve. Dan po malih skupinah je sledila »zavodska skupnost« – sestanek vseh obsojenih in vseh zaposlenih, kjer smo obravnavali podobna vprašanja, ki so zadevala vse prisotne. Vse pomembne odločitve, zlasti tiste, ki so se nanašale na ugodnosti, so se sprejemale tam, v pričo vseh in z vsemi, kar je preprečevalo klasične manipulacije avtokratskih zaprtih modelov. Formalna moč je, skladno z zakonom ostajala na vodji (upravniku zapora), dejansko pa jo je prenesel na skupino prek nekakšne oblike samoupravljanja.
3. Na obeh straneh (obsojeni in osebje) je bila inovacija sprejeta sprva s precej nezaupanja, zlasti pri obsojenih, ki si niso mogli predstavljati, da bi nenadoma lahko povedali svoje občutke in mnenje o čemerkoli, ne da bi za to grozila kakšna sankcija. Zaupanje je raslo, ko so dobili dobre izkušnje, ki so se brez izjeme potrjevale. Osebje je bilo razdvojeno – del njih se ni mogel sprijazniti z izgubo tradicionalne moči in možnosti manipulacij z obsojenimi, tako da so nekateri pustili službo in odšli drugam. Drug del osebja je doživljal močno sprostitvev, kar se je na daljši rok kazalo v tem, da je bilo v tem prvem

zaporu izredno malo odsotnosti zaradi bolniških dopustov in tudi malo nezaželenih, a pogostih pojavov v takih institucijah, npr. alkoholizma in samomorilnosti.

4. Danes je stanje v zaporih v Sloveniji na žalost veliko slabše kot v času najbolj intenzivnega humanega dela z obsojenimi. Prevladuje kaznovalna miselnost, k čemur je pripomogel še najbolj čas po letu 1991, ko se je razmahnil tim. kaznovalni populizem (*penal populism*), pojav, ko zlasti politiki, državljanom in državljanom obljublajo boljše življenje z višjimi kaznimi za delinkvente. Od nekdanj vzorčnega zavoda za ves svet (ne gre za samoljubno pretiravanje, ampak za oceno vseh tujih strokovnjakov, ki so videli zlasti ta slovenski zapor), je v luči humanističnih načel ostala le še razvalina. Del dokaza so fotografije brez razloga vklenjenih obsojenk, ki jih vodijo na sodišče na glavne obravnave. Gre zgolj za demonstracijo (pre)moči nad človekom in za uživanje ob tem.

27

KONTEKST ŠOLSKIH
REFORM NA SLOVENSLEM V
ZAČETKU SEDEMDESETIH LET
PREJŠNJEGA STOLETJA

DR. ZDENKO MEDVEŠ – ZASLUŽNI PROFESOR UNIVERZE V LJUBLJANI

**Kontekst šolskih reform na Slovenskem v
začetku sedemdesetih let prejšnjega stoletja**

Resolucija 10. kongresa ZKJ maja 1974 (Resolucija 74) v delu, ki se nanaša na šolstvo, znana kot resolucija o usmerjenem izobraževanju, je z zahtevo po odpravi šolskega dualizma pomenila najgloblji rez v zgodovini slovenskega šolstva. Za odpravo šolskega dualizma je resolucija predvidela dva ukrepa:

- »v prvi dve leti srednjega izobraževanja naj se uvede enoten izobraževalni program (skupna vzgojno-izobrazbena osnova – SVIO) kot prvo fazo usmerjenega izobraževanja« (Resolucija 74, str. 151–152);
- »vse oblike izobraževanja po osnovni šoli morajo pripravljati za vključitev v delovni proces, nobena šola ne oblika izobraževanja ne more pripravljati mladih izključno za študij« (prav tam).

Če oba ukrepa povežemo, logično sledi, da bo šolski dualizem odpravljen z ukinitvijo gimnazije. Tak načrt je bil konterverzen glede na klimo, ki je bila leta 1974 značilna za šolsko-reformne poglede v Sloveniji. V letih 1972–1974 je Slovenija sama pripravljala šolsko reformo, ki je, obratno, predpostavljala povečanje vpisa v gimnazijo. Po sprejetju Resolucije 74 je Slovenija ustavila pripravo Resolucije 1972 in se s tem odrekla lastni viziji šolske reforme; klima v javnosti za ohranitev gimnazije pa ni izpuhtela in se bo izrazila v močnem gibanju proti reformi.

Ohranitev gimnazije v usmerjenem izobraževanju v treh dejanjih in glavni igralci

Pot do »razrešitve« položaja gimnazije v usmerjenem izobraževanju se je odvijala v treh neodvisnih in tudi nepovezanih dejanjih:

- Uveljavitev »slovenske« variante, da program SVIO, lahko traja manj kot dve leti, vendar ne manj kot leto in pol; v sistemu pa SVIO ne pomeni nujno posebne faze izobraževanja (Medveš 2015, str. 24).
- Zahtevo Resolucije 74, da mora vsak izobraževalni program v srednjem izobraževanju pripravljati za vključitev v delo in nobena šola ne *oblika izobraževanja* ne more pripravljati mladih izključno za študij, je 52. člen Zakona o usmerjenem izobraževanju (ZUI) v Sloveniji izpeljal z načelom, da mora vsak program izobraževati za več poklicev, poklicnih sklopov ali strok.
- Na tem načelu je v ZUI opredeljena vsebinska zgradba programov, ki ni definirana z vrsto dela, s poklicem ali poklicnimi cilji, ampak z vsebinskimi sklopi. Tako ZUI v 49. členu, ki ga zaradi pomena navajamo v celoti, našteva obvezne sklope znanja v izobraževalnem programu: »SVIO in druge vsebine splošne izobrazbe, vsebine temeljnega in posebnega strokovno-teoretičnega znanja oziroma praktičnih znanj v posamezni dejavnosti oziroma stroki, lahko pa tudi v *okviru skupine strok*, tako da se *vsebine temeljnih strokovno-teoretičnih znanj oblikujejo s poudarkom na družbeno-jezikovnem ali naravoslovno-matematičnem področju*« (poudaril Z. M.). Formulacija jasno izpostavi sklope znanja, ki so historično splošno znani v bifurkaciji gimnazijskega izobraževanja. Po zgledu družbeno-jezikovnega in naravoslovno-matematičnega sta nastala izobraževalna programa še na področju dveh strokovnih sklopov: pedagoškem in splošno-kulturnem. Vse štiri programe je javnost prepoznavala kot »gimnazijske usmeritve«, »usmerjene gimnazije«, »gimnazijske smeri«.

Glavni cilj inovacije je bil *liberalizacija zahteve Resolucije 74 po nadaljevanju izobraževanja iz srednjega na študij znotraj strokovnih vertikal*; »gimnazijske usmeritve« so omogočale širšo dostopnost v izbiri visokošolskega študija.

Strokovne rešitve so nastajale v delovni skupini Republiškega komiteja za vzgojo in izobraževanje ter telesno kulturo (avtorji Komentarja k ZUI: Milan Marušič, Zdenko Medveš, Jože Miklavc, Majda Poljanšek, Marjana Šmuc, Vili Veršaj) in skupini Zavoda Republike Slovenije za šolstvo za pripravo Smernic (avtorji Smernic: Drago Glogovšek, Rudolf Kodela, Zdenko Medveš).

Pot, ki je pripeljala do takšne rešitve, je bila izvirno slovenska, nikjer ni bilo v šolsko razvitem svetu v tistem času ni bilo šolsko politične zahteve, ki bi terjala ukinitve gimnazije.

Odzivi v javnosti

V javnosti je prevladoval vtis, da je gimnazija z usmerjenim izobraževanjem izgubljena. Iz številnih pisem in polemik državljanov, kulturnikov in znanstvenikov na temo šolske reforme, iz informacij o zasedanju različnih organov, v javnih razpravah na ravni civilne družbe, okroglih mizah, intervjujih v dnevnem časopisju ter iz informativnih oddaj na radiu in TV, je razbrati, da je javnost sprejemala šolsko reformo kot projekt politike, naravnane proti intelektualnim elitam. Odzivi javnosti so se zgostili spomladi 1982, ko je bil javno znan načrt o razmestitvi izobraževalnih programov v prvem letu uvažanja reforme (1982/83). Javnost se sicer ves čas razprav zavzema za splošno gimnazijo, a hkrati izraža podporo »gimnazijskim usmeritvam«. Program naravoslovno-matematične tehnologije je v javnih in strokovnih razpravah postal nekak preizkusni kamen celotne reforme. Politika je, vsaj javno, zelo pozno zaznala problem »gimnazijskih usmeritev« in posebej izpostavljenost programa naravoslovno-matematične tehnologije. Šele v maju 1982 je predsednik takratne vlade, Dušan Šinigoj, označil naravoslovno-matematično tehnologijo kot »kompromis, ki ruši celoten sistem usmerjenega izobraževanja«.

Zahteval je, da se ti programi odpravijo kot samostojni programi »in se integrirajo kot smeri v druge strokovno usmerjene programe« (Milharčič - Hladnik, Šušteršič 1986, str. 124–125). Razprave v političnih organizacijah (SZDL, sindikat, Marksistični center) so ponujale, da se v programu zdravstvene nege ustvari smer, ki bi bila po izobrazbenem standardu enakovredna naravoslovno-matematični tehnologiji, »za tiste, ki bi nadaljevali študij za zdravnika« (prav tam, str. 82). Strokovni svet Izobraževalne skupnosti je zato na seji 28. 5. 1982 pooblastil predsednika dr. Franca Lazarinija, da z javnim pismom zavrne načrtovane poskuse politike. Poudari, da je naravoslovno in matematično znanje pomembno v številnih študijih hkrati pa navaja presenetljivo velik odziv podjetij, da sprejmejo dijake naravoslovno-matematičnega programa na prakso (Zapisnik 1982), kar je veljalo za instrumentalni kazalnik potreb po kadrih in vztraja pri sklepu, da je »program [pripravljen] dosledno v skladu z ZUI (njegov 49. člen eksplicitno omogoča obstoj take usmeritve) [in] je v skladu s smernicami Strokovnega sveta SRS za vzgojo in izobraževanje (starimi in novimi) in sousklajen s sorodnimi programi« (prav tam). Visoko šolstvo je izražalo mnenja, da so njegovi absolventi zaželeni tudi v študiju družboslovja in humanistike (Milharčič - Hladnik, Šušteršič 1986, str. 81).

Kaj je danes ostalo od inovacije?

Razpis za vpis v visoko šolstvo za študijsko leto 1986/87, namenjen prvim absolventom srednjega usmerjenega izobraževanja, pokaže, da je nastala v sistemu nova hierarhija, ne hierarhija znanja, ampak hierarhija strok. Nerazumno se je namreč okrepila privilegiranost enega samega srednješolskega programa – naravoslovno-matematične tehnologije –, ki so se mu prilagajali študijski programi, tudi nenaravoslovni. Le za ta program so univerze uveljavile »horizontalno prehodnost«, za katero so se prej zavemale kot za splošno načelo proti zapiranju izobraževalnih poti v strokovne vertikale. Negativna energija spopada za in proti izobraževalnim strokovnim vertikalam

je izmaličila položaj dobrih programov v sistemu. Programski favorit usmerjenega izobraževanja je objektivno postal sporni člen sistema. V njegovi senci so ostali kakovostni programi družbenega, jezikovnega in umetnostnega ter tehničnega izobraževanja. Inovacija se ni mogla ohraniti kot trajna rešitev, kot vedno se je tudi tokrat pokazalo, da pri reformiranju šolstva niso pomembne le ideje, ampak tudi agenda njihove izvedbe.

Še preden je v celoti prenehal veljati ZUI, se je leta 1990 obnovila splošna gimnazija. Ohranila se je le »splošno-kulturna« usmeritev v obliki umetniške gimnazije. Po izkušnjah »usmerjenih« gimnazij pa so nastale strokovne gimnazije: tehniške in ekonomska.

Literatura

- Komentar (1981). V: Usmerjeno izobraževanje. Zakon s komentarjem in izvršilnimi predpisi ter smernicami za oblikovanje vzgojno izobraževalnih programov. Ljubljana: Časopisni zavod Uradni list RS Slovenije.
- Milharčič - Hladnik, M., Šušteršič J. (1986). Šolska reforma je papirnati tiger. Ljubljana: Krt.
- Medveš, Z. (2015). Socialistična pedagogika, ujeta v mit o pravičnosti enotne šole in kulturno hegemonijo. *Sodobna pedagogika*, letnik 35, št. 2, str. 14–31.
- Resolucija 1974. Naloga Zveze komunistov Jugoslavije v socialistični samoupravni preobrazbi vzgoje in izobraževanja. *Sodobna pedagogika*, 1974, št. 5–6, str. 147–159.
- Resolucija (1972) o razvoju vzgoje in izobraževanja v RS Sloveniji (objavljeno v nedatirani prilogi dnevnih časopisov marca 1974). Arhivsko gradivo: AS SI 1115, f 1357, 61–50, III. mapa.
- Smernice (1983) za oblikovanje vzgojno-izobraževalnih programov v usmerjenem izobraževanju s komentarjem. Ljubljana: Časopisni zavod Uradni list Slovenije.
- Zapisnik (1982) Strokovnega sveta za naravoslovno-matematično usmeritev, 28. 5. 1982. Arhivsko gradivo: fond AS SI šk. 251.

SOCIALNE INOVACIJE IZ FINSKE

1

ENODOMNI PARLAMENT

Sprva sem bila presenečena, kako je enodomni parlament sploh lahko družbena inovacija, tako kot sta to na primer lakrica ali pa tobačna zakonodaja. Potem sem dojela: to je v bistvu mater vseh inovacij v tej knjigi. Tako je vsaj moje mnenje, mnenje nekoga, ki je kot prva ženska, predsednica parlamenta, predsedovala nič manj kot devetim parlamentom in ki visoko ceni naš parlamentarni sistem.

Leta 1906 je Skupščina sprejela *Zakon o volitvah in Zakon o parlamentu za Finsko*. Ta je tako prešla iz najprimitivnejšega predstavnškega sistema v Evropi, utemeljenega na štirih stanovih, v po mnenju veliko ljudi najmodernejšega, tj. v enodomni parlament. Novi Zakon o parlamentu je prišel v veljavo 1. oktobra 1906 in je vzpostavil splošno in enako(pravno) volilno pravico. Pomenljivo je bilo to, da je bila ženskam podeljena volilna pravica hkrati kot moškim; vsak finski državljan, starejši od 24 let, je lahko volil in število volilnih upravičencev ter tistih, ki so lahko na volitvah kandidirali, se je čez noč podeseterilo – na 1,2 milijona ljudi.

Pogosto se trdi, da finske ženske v tem pogledu niso bile prve, saj so njihove kolegice na Isle of Man, v Novi Zelandiji, v Avstraliji in nekaterih ameriških državah volilno pravico že uživale in so v nekaterih primerih na volitvah lahko celo kandidirale. Toda niti ena ženska ni bila izvoljena. Tako so leta 1907 prve ženske na svetu zasedle poslanska mesta v finskem parlamentu. Dejstvo, da so moški in ženske te pravice dosegli hkrati, je bilo hkrati moč in posebnost Finske.

Vse to se je zgodilo v Velikem finskem vojvodstvu, ko se je v času carističnega zatiranja odprlo okno priložnosti: pod vplivom za Rusijo neugodnega poteka vojne z Japonsko, vključno

z morsko bitko v prelivu Tsushima, ter drugih problemov, kot je bila splošna stavka, ki je prizadela vse družbene razrede, tudi na Finskem, je car odobril Zakon o parlamentu.

Prevladujoče okoliščine so na potek dogodkov nedvomno imele pomemben vpliv. Treba pa je poudariti, da so Finci sami že opravili temeljito pripravljajno parlamentarno delo, ne glede na to, da je bil politični strankarski sistem še nerazvit ter da so bili preudarni nasveti še kako potrebni. Državništvo Lea Mechelina je bilo od boga poslano; moški in ženske so trdo delali. Problemov je bilo več kot dovolj: razprave so se razplamtevale o enodomnem parlamentu, finskem in švedskem jeziku, nezakonitih vpoklicih in pozneje tudi o možnosti finske monarhije. Na koncu je prišlo do odločitve, da se ustanovi enodomni parlament in Veliki zbor je prevzel vlogo nekakšnega zgornjega doma. Veliki zbor se je pozneje zgledno začel ukvarjati z zadevami Evropske unije.

Finsko žensko združenje je merilo na splošno volilno pravico, čeprav so glede tega obstajale nejasnosti celo med njegovimi člani(cami). Enaka situacija je prevladovala v Feminističnem združenju, čeprav je njegova prva predsednica Lucina Hagman že leta 1889 napisala pamflet o ženski volilni pravici. Na drugi strani pa je Zveza delavskih žensk splošno volilno pravico izrecneje podpirala. Ženska združenja in Zveza delavskih žensk so imeli različne poudarke. Boj za splošno volilno pravico in vprašanje abstinence sta bila tesno prepletena in zahtevo po zakonu o prohibiciji alkohola ter demokracijo se je obravnavalo kot dve različni strani iste teme. Ideja o splošni in enaki volilni pravici je tako med ljudmi med abstinence gibanjem (1898–1899) pridobila na veljavi.

Kakor koli že, splošna in enaka, pasivna in aktivna volilna pravica je bila dosežena, kar je presenetilo celo najbolj mednarodno naravnano finsko političarko Aleksandro Gripenberg, ki je novice o dogodku prejela v Angliji. Od takrat naprej ni nikoli izpustila priložnosti, da bi svoje poslušalstvo spomnila, da so oči sveta uprte v finske ženske, ki so si na edinstven način pripravile priložnosti za delovanje. Izobraževanje je bilo nujno potrebno, saj so se ženske morale

nasloviti na državo zahteve za spolno utemeljene izjeme, da bi lahko zavzele vodilne politične položaje oziroma da bi lahko pridobile visokošolsko izobrazbo. Na dnevnem redu so bile tudi prostitucija in druge, teme s področja morale: vsa ženska združenja so bila do vratu v delu. Delo so opravljale skupaj z moškimi, zaradi njihovega videza, samskosti, korpulentnosti pa so jih tudi zasmehovali na zelo podoben način, kot se to še vedno počne tudi danes.

Leta 2007 imamo več kot dovolj razlogov za proslavljanje, čeprav je treba priznati tudi, da je treba opraviti še veliko dela. O zadevah, ki se tičejo družinske zakonodaje, ženskih plač in reprodukcije, se v medijih še vedno razpravlja. Na drugi strani so finske ženske v finski politiki dosegle vodilne položaje: prva ženska predsednica republike je bila izvoljena leta 2000, prva ženska predsednica parlamenta leta 1994 in prva predsednica vlade leta 2003. V gospodarstvu in politiki je veliko briljantnih žensk, tako da je do prebojev prišlo na številnih področjih. Kljub temu pa je tegob več kot dovolj. Včasih človek ne ve, ali bi se ob trenutnih parlamentarnih razpravah smejal ali zjokal. Že novembra 1907 je časopis *Koti ja Yhteiskunta* poročal, kako se je parlament na podlagi združenega napora žensk odločil prepovedati prostitucijo, danes pa vidimo, kako se v našem parlamentu razpravlja o kupovanju in prodaji spolnih storitev. Med prvimi volitvami so nekatere ženske verjele, da bi lahko njihov glas iz Finske za vedno izbrisal alkoholizem, a se v 21. stoletju še vedno razgreto razpravlja o alkoholu.

Če strnem: modrim državnikom in državnicam z začetka 20. stoletja moramo čestitati. Enodomni parlament je bil za Finsko ustrezna rešitev. Naj zdaj deluje sebi v veselje in čast deželi naših očetov.

Uživali smo v uspehih, ki so jih dosegli finski člani parlamenta, pa naj bodo to moški ali ženske. Leta 1907 so se člani ruske dume prek telegramov združili v pohvalah finskim ženskam, med katerimi je bilo tudi naslednje sporočilo kozakov in Dona: »Mi, predstavniki kozakov in Dona, imamo srečo, da lahko pozdravimo nacijo, ki je ženskam dodelila visok položaj, ki si ga zaslužijo v naši veliki, a še

vedno overiženi domovini. Naj živi finska ženska, ki uživa polne pravice, kot državljanka njene rodne dežele!«

2

ODBOR ZA PRIHODNOST

Parlamentarno moč lahko delimo na zakonodajno in proračunsko, pri čemer je posebnost finskega parlamenta še obstoj t. i. vizionarske moči; za to je bil pred dvajsetimi leti ustanovljen poseben odbor za prihodnost. Ta je še vedno edini parlamentarni odbor na svetu, ki se ukvarja s prihodnostjo. Ocenjevanje družbenega vpliva tehnologije je samo ena izmed njegovih nalog. Drugod po svetu to nalogo opravljajo določeni odbori; običajno je to odbor za znanost in tehnologijo.

Položaj odbora za prihodnost se je po spremembah ustave leta 2000 ustalil in utrdil; danes je enakovreden drugim parlamentarnim odborom. Lahko bi rekli, da je bila za razvoj te institucije odločilna močna volja poslancev in poslank. Odbor za prihodnost imamo namreč lahko za eno redkih socialnih inovacij parlamenta samega.

Pobuda za organiziranje parlamentarnega dela za prihodnost in ustanovitev foruma za politike prihodnosti je prišla prek parlamenta. Kljub nasprotovanjem je poslanska večina po več letih zavzemanja za njegovo ustanovitev uspešno podprla pobudo. Že leta 1986 je 133 poslancev podpisalo pobudo za ustanovitev raziskovalne enote za prihodnost, ki naj bi bila del zakonodajnega telesa. Pobudo v obliki pisnega vprašanja so sicer obravnavali, toda do sprememb ni prišlo. Razprava se je nadaljevala in leta 1992 je 166 poslancev podalo predlog zakona, ki pa je bil zavržen. Takrat so ta projekt zavzeto podpirali poslanec Eero Paloheimo in Martti Tiuri, ki sta pozneje postala prvi vodje odbora. Čeprav predlog zakona ni bil sprejet, je ustavni odbor v izjavi potrdil, da je jasno, da na Finskem potrebujemo politiko prihodnosti ter dialog med vlado in parlamentom o dolgotrajnih problemih in rešitvah.

Leta 1992 je odbor menil, da bi morala vlada predložiti parlamentu poročilo o prihodnosti, in sicer z metodami raziskovanja prihodnosti narejeno študijo o bistvenih razvojnih potezah družbe in njenih razvojnih možnosti v prihodnosti. Hkrati naj bi vlada predlagala cilje, ki bodo družbo peljali v začrtano smer. Parlament je dal to nalogo vladi. Hkrati so ustanovili odbor, ki naj bi poročilo vlade obravnaval, in ga poimenovali Odbor za prihodnost.

Skladno s trenutnimi predpisi obravnava odbor za prihodnost različne parlamentarne dokumente in daje na zahtevo drugih parlamentarnih odborov mnenja o prihodnosti na njihovem delovnem področju. Odbor obravnava tisto, kar je povezano z dejavniki in modeli razvoja prihodnosti; obravnava raziskovanje prihodnosti in metodološka vprašanja tega raziskovanja in je tudi parlamentarno telo, ki ocenjuje družbeni vpliv tehnologij in tehnološkega razvoja; ima določen letni proračun, iz katerega pokrije naročene raziskave.

Glavna naloga odbora za prihodnost je pripraviti odgovor parlamenta na poročilo vlade o prihodnosti; zadnje poročilo je obravnavalo trajnostno rast in dobrobit. Kot druga naloga pa je še vedno ocenjevanje razvoja tehnologije. Avtonomija odbora se je v letih njegovega delovanja okrepila. Na začetku vsakega parlamentarnega obdobja odbor določi nekaj večjih vprašanj prihodnosti družbe, o katerih v sodelovanju z drugimi dejavniki pripravi poročilo. Nekatera od teh poročil pripravi parlament. Parlament je na primer obravnaval poročilo filozofa Pekka Himanena »Razvoj informacijske družbe« in poročilo »Prihodnost zdravja«, ki ga je pripravila raziskovalna skupina Univerze v Kuopiu pod vodstvom raziskovalca prihodnosti Osmo Kuusija. Odbor je raziskoval tudi regionalni razvoj inovacij in socialnega kapitala. Poročila so bila deležna veliko pozornosti v medijih in živahna razprava o njih se še nadaljuje.

V zadnjih dvajsetih letih je odbor v vsakem parlamentarnem obdobju obravnaval v družbi močno prisotne teme, kot so: globalizacija, nove tehnologije, humano upravljanje z ljudmi in stvarmi ter inovacije. Poleti leta 2006 – kot del stote obletnice Finskega parlamenta – je bil objavljen zbornik člankov o demokraciji

leta 2100, za katerega so besedila prispevali mednarodni raziskovalci prihodnosti.

Leta 2017 je odbor dobil novo nalogo: priprava poročila Agenda 2030, s pomočjo katerega bodo nadzirali delo vlade za izpolnitev ciljev programa trajnostnega razvoja Združenih narodov.

Odbor za prihodnost je utrdil svoj položaj. Deležen je veliko pozornosti, na različne načine pa je že formiral tudi naslednike lastnega dela.

3

KOALICIJSKE VLADE

HARRI HOLKERI – PREDSEDNİK VLADE 1987–1991

Na začetku 20. stoletja je Veliko finsko vojvodstvo prešlo iz predstavnškega sistema štirih stanov v parlamentarno demokracijo, hkrati pa je vpeljalo tudi ukrepe za splošne in enako-pravne parlamentarne volitve. Drži, da je – kar se tiče ženske volilne pravice – Finska šla dlje kot katera koli druga država, a je treba priznati, da so bili splošni modeli in elementi volilne zakonodaje prevzeti iz tujine.

Zanimivo bi bilo preučiti, kako pomembno je bilo dejstvo, da so vodilne osebnosti na področju javnega prava in strokovnjaki za ustavno pravo, kot na primer K. J. Ståhlberg in Robert Hermansson, svoje poglede večinoma oblikovali v St. Peterburgu. V evropskem kontekstu so se obrnili bolj h kontinentalnemu, nemško-francoskemu načinu razmišljanja kot k anglosaškemu političnemu sistemu. Legenda pravi, da je bila njihova usmerjenost v veliki meri odvisna od jezikovnih spretnosti, ki so jih razvili med svojim izobraževanjem.

Najpomembnejši dejavnik je bila odločitev za sorazmerno predstavnštvo, model volitev, ki je obstal in utrdil naš večstrankarski sistem. Britanski sistem z volilnimi okraji, v katerih vsaka stranka ponudi samo enega kandidata in je »zmagovalec dobil vse«, bi pripeljal do povsem drugačne kombinacije političnih strank.

Politične stranke so se v zadnjih stoletjih seveda spremenile skladno s časi, toda njihova volilna baza ostaja stabilna, tako da imajo še vedno močen vpliv. Odkar je Finska postala neodvisna država, še nobena stranka v parlamentu ni osvojila absolutne večine. Po drugi strani pa je parlamentarno načelo vpisano v ustavo, tako da mora vlada uživati podporo parlamentarne večine.

Stranke na oblasti so tako morale vedno sodelovati z drugimi strankami in občasne manjšinske vlade so v kritičnih situacijah potrebovale zaveznike. Določila o predpisani večini so bila prav tako izjemno pomembna.

Na začetku so se vlade pogosto menjale. V 70. letih prejšnjega stoletja so izračunali, da je bila povprečna življenjska doba vlade v neodvisni Finski okoli dvanajst mesecev, v zadnjih 25 letih pa smo se navadili, da se večinske vlade navadno obdržijo celoten mandat. Vseeno pa je treba priznati, da je bilo veliko teh koalicij po ideološki plati precej nejasnih.

Odgovornost za vladanje sta na trenutke družno prevzeli dve na videz nasprotujoči si politični gibanji, pri čemer se populističnim strankam niso izogibali, kot je to veljalo v drugih evropskih državah. Lahko bi dejali, da je imela zadostna mera odgovornosti presenetljivo pomirjajoč učinek, saj se v zadnjih desetletjih na Finskem ni razvilo nobeno dobro organizirano in široko razširjeno ekstremistično gibanje.

Spomladi leta 1987 je finski predsednik Mauno Koivisto mandat podelil vladni koaliciji, ki je temeljila na sodelovanju Stranke socialnih demokratov in Nacionalne koalicijske stranke. V tem kontekstu ne bom podajal ocen o njenih napakah in dosežkih, toda glede na finska politična pravila je ta vlada odprla pot k bolj demokratičnim in parlamentarno transparentnejšim vladnim politikam. Njeno poslanstvo je bilo pokazati, da je strankarskopolitično sodelovanje lahko utemeljeno na vizijah o prihodnosti in ne na preteklih izkušnjah.

Od finske državljanske vojne je minilo že skoraj stoletje, a njena grozodejstva so v kolektivnem spominu našega naroda še vedno prisotna. Vseeno pa je želja po skrbi za naše skupne zadeve prevladala nad ideološkimi delitvami in zagotovila stabilen razvoj naše države. Koalicijske vlade tako predstavljajo osrednji sestavni del finske politične tradicije in bistvo družbenega delovanja.

4

VOLILNA PRAVICA ŽENSK IN
40 ODSOTNE KVOTE

TUULA HAATAINEN – VODJA KOMISIJE ZA ENAKOPRAVNOST SPOLOV 1995-2003

Pomembno je, da dimenzijo spola upoštevamo na vseh ravneh in stopnjah odločanja. Pekinška deklaracija je leta 1995 pravice žensk razglasila za človekove pravice. Če ženske nimajo možnosti sodelovati pri odločanju, teh pravic ne morejo uresničevati.

Na Finskem se delež žensk, ki sodelujejo pri političnem odločanju, povečuje. Politično polje je bilo dolgo razdeljeno na moška in ženska področja. Čeprav so socialna, zdravstvena in izobraževalna politika dolgo veljale za žensko področje, so ženske uspešno delovale tudi na tistih področjih politike, ki so jih dolgo jemali za moška. Ženske so bile predsednice vlad ter obrambne in finančne ministrice; v so se praksi izkazale – tako kot moški – kot strokovnjakinje in sposobne odločanja. V prihodnje tako želimo povečati delež žensk pri odločanju v gospodarstvu.

Žensko gibanje na Finskem se je na prelomu 20. stoletja borilo za aktivno in pasivno volilno pravico. Na prvih parlamentarnih volitvah je bilo izvoljenih 19 žensk, kar predstavlja skoraj desetino poslanskih mest. Devet je bilo poslank socialnih demokratov, deset poslank pa je predstavljajo bolj buržoazne stranke.

Ženske so volilno pravico zavzeto uresničevale in so bile od leta 1991 pri glasovanju aktivnejše od moških. Državna moč se je skoncentrirala v rokah finskih žensk; prva predsednica Finske je leta 2000 postala Tarja Halonen, ki je bila ponovno izvoljena tudi leta 2006. Riitta Uosukainen je bila prva predsednica finskega parlamenta v letih 1994–2003, Anneli Jäätteenmäki pa je postala prva predsednica vlade leta 2003.

Prva finska ministrica je bila Minna Sillanpää, ki je leta 1926 postala ministrica za socialo in zdravstvo. V devetdesetih se je delež ministric povečal na več kot 40 odstotkov, v vladi

leta 2003 pa je bil delež moških in žensk prvič enak. Med poslanci in poslankami na ravni države je delež žensk dolgo ostajal nizek. Leta 1962 je predstavljal 13,5 odstotka, medtem ko je bil leta 2015 skoraj 40-odstoten. Delež žensk na volitvah je porasel brez kvot in tudi na občinskih volitvah je delež izvoljenih žensk počasi naraščal.

Na Finskem od leta 1995 naprej pri imenovanju v organe odločanja uporabljamo kvote za spol. Splošno pravilo je, da enakopravnost pomeni vsaj 40-odstotno vključenost vsakega spola.¹ Kvote za spol pomenijo, da mora biti v vsakem začasno izvoljenem organu najmanj 40 odstotkov drugega spola; tako mora biti v organih, ki se na primer ukvarjajo s področjem nege in srbi, vsaj 40 odstotkov moških in v organih odločanja s področja tehnike vsaj 40 odstotkov žensk. Tudi v administrativnih in direktorskih odborih ter drugih vodstvenih in administrativnih organih podjetij v državni ali občinski lasti je obvezna enakopravna vključenost spolov.

Zdajšnja vlada je povečala delež žensk v odborih direktorjev podjetij v državni lasti. Kljub temu so ženske v gospodarstvu pri odločanju še vedno v manjšini. Več pozornosti vključevanju žensk bi bilo treba nameniti tudi v zasebnih podjetjih. To bi bilo za gospodarstvo nedvomno tudi koristno.

1 Pri tem se predpostavlja obstoj le dveh spolov, moškega in ženskega (op. prev.).

5

PREPREČEVANJE KORUPCIJE

Finska je že dolgo v vrhu na lestvici držav z najmanj korupcije na svetu; leta 2007 je bila prva, potem pa je ostala med prvih šest. Transparency International države razvršča predvsem na podlagi raziskave, ki preučuje konkretne izkušnje pri trgovanju v različnih državah, hkrati pa analizira tudi zakonodajo, izvrševanje zakonov in stanje sodstva.

Čeprav metoda raziskave mogoče ne osvetljuje vseh pojavnih oblik korupcije, pa vendarle razkriva najbolj bistveno, in sicer vsakodnevno podkupovanje. Uvrstitve na lestvici precej dobro odražajo sodobno zakonodajo, njeno izvrševanje, delovanje administracije in ustreznost družbenih norm v različnih državah.

Glede najvišjih uvrstitev Finske in drugih nordijskih držav ni bilo polemik. Šest najmanj korumpiranih držav skladno z raziskavo iz leta 2016 je: Danska, Nova Zelandija, Finska, Švedska, Švica in Norveška.

V čem je torej naša skrivnost, zakaj je bila ravno Finska tako uspešna pri preprečevanju korupcije? To vprašanje mi na mednarodnih srečanjih največkrat postavljajo predstavniki bolj oddaljenih kultur, medtem ko v Evropi visoko uvrščenost Finske jemljejo skoraj samoumevno.

Poenostavljeno bi lahko uspešnost Finske pri preprečevanju korupcije razložili z naslednjimi dejavniki: transparentnost administracije in zelo močno načelo javnega delovanja, razširjena občinska samouprava, jasna struktura policije in sodstva ter mediji, ki budno spremljajo uporabo moči, torej delujoča svoboda govora.

Transparentnost javnega odločanja je pravzaprav temeljni kamen boja proti korupciji, saj omogoča evalvacijo odločitev

in razlogov zanje. Tako dejstvo, da del finančnih tokov Evropske unije teče po nejavnih poteh, nenehno vzbuja sum.

Drug pomemben element je demokratičnost lokalnega upravljanja. V občinah so na oblasti izvoljeni predstavniki in predstavnice; odločanje in vsi zapisniki so javni. Tako se preprečuje korupcija na primer pri načrtovanju mesta ali sklepanju gradbenih pogodb.

K nadzoru moči prispeva tudi to, da Finci in Finke radi berejo in se naročajo še posebej na lokalne časopise. Izobraževanje finskega naroda in vzorno urejene knjižnice tako prispevajo k nadzoru administracije.

Pomembno je tudi preprečevanje finančnega kriminala z zakonodajo, ki gre v korak s časom in da je dovolj virov za nadzor nad davki. Pomembna sta še strokovno preiskovanje kaznivih dejanj in učinkovito delovanje sodišč.

Na Finskem je delo za preprečevanje korupcije prioriteta pri izobraževanju in delovanju policije, tožilstva in neodvisnega sodstva.

Parlamentarni ombudsman ali ombudsmanka ter državni tožilec ali tožilka se kot posebna nadzornika vladavine prava ostro odzoveta na ovadbe o sumu korupcije.

Zakone o financiranju političnih strank in volilnih kampanj smo v državi močno zaostrili po – za finske razmere obsežnem – prikrivanju financiranja političnih strank in volilnih kampanj na parlamentarnih volitvah leta 2007. Politične stranke in kandidati morajo danes objaviti proračun in vire financiranja volilne kampanje ter poročilo o uporabi denarja.

Zgodovinski razlog za visoko spoštovanje zakonov na Finskem pa izvira iz obdobja avtonomije v letih 1809–1917, ko smo švedsko-finski zakonodajni sistem branili pred ruskim vmešavanjem in zatiranjem. Pri tem boju za vladavino prava so bili nujni neodstavljaljivost sodnikov ter integriteta in trdna morala uradnikov. Strogo načelo vladavine prava je veljalo pri oblikovanju administracije samostojne Finske in pri uresničevanju nadzora nad pravno državo.

6

LJUDSTVO SAMI

PEKKA AIKIO - PREDSEDNIK PARLAMENTA SAMI 1996-2008

Ljudstvo Sami, ki ga drugi narodi imenujejo Laponci oziroma Laplanderji, na območju zdajšnje Finske prebiva že od davnih časov. Etnična skupina Sami temelji predvsem na jeziku in kulturi; biti Sami pomeni biti član kulturne skupnosti. Tako kot druge skupine tudi ljudstva Sami ne moremo opredeliti na podlagi rase; gre za avtohtono ljudstvo, ne samo za jezik ali etnično manjšino.

Kot avtohtono ljudstvo imajo Samiji ustavno pravico do kulturnega samoupravljanja. To pravico trenutno izvaja *Sami parlament*, ustanovljen leta 1996, pred tem pa je to počel njegov predhodnik, ustanovljen leta 1973. 21 njegovih članov/članic je izvoljenih vsaka štiri leta, na volitvah, izpeljanih v občinah, ki se nahajajo znotraj območja stalnih prebivališč Samijev (*Sami Domicile Area*). *Sami parlament* je odgovoren za branjenje pravic ljudstva Sami in nadzorovanje zadev, ki se tičejo njihovega položaja. Oblikuje predloge in pobude ter izdaja izjave o zadevah znotraj njegove pristojnosti, prav tako pa odloča o razporeditvi sredstev, dodeljenih ljudstvu Sami. Opredelitev avtohtonega ljudstva temelji na mednarodnem pravu: tako ljudstvo vzdržuje trdno, življenjsko in zgodovinsko neprekinjeno vez z določenim območjem ter je obdržalo značilne kulturne in družbene institucije, kot so na primer vaška srečanja *Skolt Sami*. Pravice avtohtonih ljudstev so skupinske pravice in se nanašajo na celotno skupnost, medtem ko se manjšinske pravice navadno nanašajo samo na posameznike. Ena izmed temeljnih pravic avtohtonih ljudstev je njihova pravica do samoodločanja. Čeprav finska ustava to priznava, pa se zdi, da Finci niso prav zares dojeli, da gre pri Samijih za avtohtono ljudstvo.

Na območjih štirih držav živi skoraj 100.000 Samijev. Več kot polovica jih živi na Norveškem, preostali pa na Švedskem, Finskem in v Rusiji. Vsaka izmed teh držav ljudstvo Sami opredeljuje na drugačen način, tako da nam demografske statistike ne podajajo jasne slike o natančnih številkah. Polovica ljudstva Sami na Finskem živi znotraj območja stalnih prebivališč Samijev v severnih občinah Inari, Enontekiö, Utsjoki in Sodankylä.

Samiji govorijo približno deset jezikov, od katerih so trije, severni, skolt in inari sami, prisotni na Finskem. Inari, najpomembnejša občina Samijev, je v bistvu štirijezična. Okoli 70 % finskih Samijev govori severni sami, ki ga uporabljajo tudi na Švedskem in Norveškem. Med jeziki Samijev obstajajo pomembne razlike. Govorci različnih maternih jezikov se tako le s težavo sporazumevajo med seboj. Ker so do pred kratkim vsi Samiji osnovno šolanje opravljali v prevladujočem finskem jeziku, velika večina Samijev v njihovem lastnem jeziku ne zna ne brati ne pisati, čeprav se je standardni jezik sami oblikoval pred približno štirimi stoletji, le nekaj desetletij za finskim standardnim jezikom.

V teoriji je status jezika sami na Finskem zagotovljen z *Zakonom o jezikih*, v katerem je zapisano, da imajo Samiji na območju stalnih prebivališč Samijev pravico, da svoj jezik uporabljajo v uradnih situacijah. V praksi pa se od uradnikov navadno ne zahteva, da govorijo sami, kar pomeni, da se je treba zateči k prevajalski pomoči.

Reja jelenov, lov in ribolov Samijem predstavljajo tradicionalne vire življenja. To ljudstvo je od nekdaj nasprotovalo pretiranemu izkoriščanju naravnih virov. Kultura Sami temelji na tem, kar ponuja okolje, ne na intenzivnem izkoriščanju, gradnji ali na posekih. Jeleni kot arktični prežvekovalci lišajev so dober primer za ljudi koristnih živali. Glede na to, da potrebujejo zelo malo vode, so dobro prilagojeni z ledom in s snegom pokritim severnim območjem, ki se nahajajo blizu drevesne meje. Intenzivno gozdarstvo, poseki in spremembe površinskega okolja uničujejo lišajske pašnike in tako povzročajo potrebo po tem, da se jelene dodatno hrani, kar lahko pripelje do tega, da tak način življenja postane preprosto predrag.

Kultura Sami je v tem trenutku razdrobljena in priča smo intenzivnemu procesu asimilacije. Finski filozof Olli Lagerspetz je dejal, da so zadovoljni domorodci znak tega, da je prevladujoča kultura s kolonizacijo uspela, medtem ko nezadovoljni domorodci govorijo o tem, da kolonizacija in asimilacija še nista končani ter da ju je treba nadaljevati. V finskem kontekstu predstavljajo samijski rejci jelenov edini glas, ki se je povzdignil proti uničevanju gozdnih pašnikov, vendar jim je uspelo obraniti tudi osnovne kulturne vrednote.

Zdi se, da finska država Samije še vedno namerava asimilirati v prevladujoče prebivalstvo – vsaj kar se tiče njihovega statusa avtohtonega ljudstva in pravic, ki so z njim povezane. Da bi se temu procesu asimilacije in emigracije zoperstavili, parlament Sami načrtuje ustanovitev kulturnega centra, ki bi promoviral integracijo modernega načina življenja in tradicionalne kulture na tak način, ki bi omogočil ohranitev močnih temeljnih vrednot. Severne univerze so se k temu že zavezale z raziskavami in s predavanji. Finska vlada je, kot kaže, ugotovila, kako pomembna je vloga kulturnega centra pri zaustavljanju asimilacijskega procesa, in se ji zaradi tega razloga najbrž ne mudi prav dosti, da bi finančno podprla njegovo gradnjo.

Kakor koli že, ljudstvo Sami si želi samo to, da bi civilno družbo lahko oblikovalo na podlagi svoje lastne kulturne zapuščine.

7

PREPREČEVANJE SLUMOV

PEKKA KORPINEN – PODŽUPAN MESTA HELSINKI 1991-2007

Mesto Helsinki je bilo ustanovljeno leta 1550, po več požarih pa je dejansko zaživelo šele po letu 1809. Z izjemo starih dvornih posesti niso bili nobeni deli Helsinkov namenjeni izključno bogatim. Tudi v območju Kruununhaaka in Ullanlinna so bila poleg stanovanj za bogatejše v istih stavbah vedno tudi manjša najemniška stanovanja, res pa je, da so pogosto gledala na dvorišče.

Obiskovalci iz tujine pogosto sprašujejo, kje so v Helsinkih t. i. slumi, in so nejeverni ob odgovoru, da jih ni nikjer.

Razlogi za to, da v mestu ni slumov, so povezani z razvojem splošnega gospodarstva, in sicer z majhnimi razlikami v dohodkih, z visoko razvito nordijsko državo blaginje in s sorazmerno majhnim številom tujcev. Hkrati pa je k urejenim razmeram svoje prispevala tudi stanovanjska politika v Helsinkih.

Finska mesta imajo večjo pristojnost samoupravljanja in pobiranja davkov kot kjer koli drugje v Evropi. Zaradi zgodovinskih razlogov in preišljene politike je mesto Helsinki suveren lastnik zemlje in ima v lasti približno 70 odstotkov svojega ozemlja. Tudi načrtovanje mesta je na Finskem popolnoma v rokah občin. Tako ima mesto Helsinki močno stanovanjsko politiko.

V zadnjih 50 letih je bila stanovanjska politika v Helsinkih izjemno socialna, in to celo do te mere, da so sosednje občine, še posebej v zadnjem času, močno v prednosti zaradi porasta davčnih prihodkov.

Izhodišče načrtovanja novih naselij v Helsinkih je bilo skoraj brez izjeme načelo, da morajo biti stanovanja primerna za ljudi iz vseh socialnih skupin. Bogati in revni so sosedje; gradnja socialnih stanovanj se po kakovosti in videzu ne razlikuje od gradnje dražjih stanovanj.

Usmeritve in financiranje države so seveda vplivali na stanovanjsko politiko v Helsinkih. Mesto je bilo precej bogato in deležno precejšnje državne podpore pri gradnji stanovanj vse do leta 1990, ko se je začel vpliv države postopoma zmanjševati. Hkrati je država mestu močno znižala davčne prihodke od podjetništva in tako so občine med seboj prisiljene tekmovati za t. i. dobre davkoplačevalce.

Videli bomo, ali bo model stanovanjske politike v Helsinkih zmogel prestati vse napade od zunaj.

Načelo socialnega mešanja imamo lahko za pomembno socialno inovacijo. Razlike med prebivalci glede na kraj ali okoliščine prebivanja zlahka prispevajo k reprodukciji izključenosti in zapostavljenosti. Prav to smo, vsaj do zdaj, v Helsinkih precej uspešno preprečevali.

8

ŠTUDENSKA STANOVANJA

Leta 2015 smo imeli na Finskem 30.000 študentskih stanovanj. V njih je prebivalo 65.000 študentk in študentov. Raziskave in trenutno povpraševanje kažejo, da Finska razpolaga z zadostnim številom študentskih namestitev, še posebej v manjših mestih, medtem ko v večjih pomanjkanje še vedno obstaja. To pomeni, da smo odpravili veliko oviro za družbeno mobilnost – od zdaj se lahko za študij odločijo vsi, vedoč, da bodo v bližini šole ali univerze lahko našli cenovno ugodno študentsko namestitev.

Organizacije za študentsko nastanitev so bile večinoma ustanovljene v poznih 60. letih prejšnjega stoletja in na začetku 70., potem ko je država leta 1966 začela odobravati posojila za gradnjo študentskih domov. Študentske organizacije in mestne občine so ustanovile fundacije ali občinske organizacije, v njihovih odborih pa vedno sedijo tudi predstavniki študentov in študentk, najemnikov in občine.

Način, na katerega smo se lotili vprašanja študentskih nastanitev, je tipičen primer tega, kako se Finci lotevamo problemov: kljub pomanjkanju sredstev so bili v več mestih prvi domovi zgrajeni že pred tridesetimi leti, s pomočjo državnih posojil pa so od takrat drug za drugim novi domovi rastle na zemljiščih, ki so jih občine določile za ta namen. Trideset let pozneje je gradnja končana, posojila so odplačana, starejši domovi obnovljeni in problem študentskih nastanitev je rešen.

Na začetku so se predstavniki novonastalih organizacij za študentsko nastanitev sešli s predstavniki študentskih združenj in se dogovorili o temeljnih načelih. Večina teh še vedno velja, v primerjavi z drugimi evropskimi državami pa vsebujejo tudi nekaj zelo zanimivih razlik.

Vsako mesto ima samo eno organizacijo za študentske namestitve, ki skrbi za vsa študentska stanovanja na tem področju. Študentska namestitve tako nima nič skupnega z univerzami ali visokimi šolami.

Organizacije za študentsko namestitve niso odvisne od šol. To pomeni, da so študentski domovi na voljo vsem, ne glede na to, za kakšen študij se kdo odloči po srednji šoli, v nasprotju z veliko evropskimi državami, v katerih je študentska nastanitev rezervirana samo za univerzitetne študente. Na Finskem je pogosto tudi to, da v študentskih stanovanjih prebivajo študentske družine.

Študentske namestitve se navadno (z nekaj slavnimi izjemami) nahajajo zunaj kampusov, domovi pa niso sestavljeni iz skupnih spalnic, ampak so v njih povsem navadna stanovanja. Najpogostejša študentska namestitve je dve- ali trisobno stanovanje, v katerem imajo študenti/študentke lastno sobo, delijo pa si kopalnico in kuhinjo. Tovrstno stanovanje je izjemno lahko spremeniti v družinsko prebivališče. Novejše študentske namestitve so sestavljene iz majhnih studiev za posamezne študente in majhnih družinskih stanovanj.

Cilj cenovno razumne in varne nastanitve v bližini šole za vsako študentko, ki bi to potrebovala, je v veliki meri dosežen. Organizacije za študentsko namestitve so prav tako prispevale k strategijam internacionalizacije, ki so jih postavile lokalne šole in univerze. Leta 2016 so tuji študentje zasedali 17 % študentskih nastanitev in mednarodnost je tu del vsakdanjega življenja.

9

ZAPOSLITVENA POKOJNINSKA SHEMA

Nujnost zaposlitvene pokojninske sheme ni finski izum: v vseh razvitih ekonomijah je preživetje večine ljudi odvisno od plačanega dela, in ko se to konča zaradi starosti ali izgube delovne sposobnosti, ga nadomesti zaposlitvena pokojnina. Tako na zaslužke vezana pokojnina deluje kot neke vrste zavarovanje ob koncu zaslužkov.

Tudi temeljne rešitve, uporabljene v pokojninskih sistemih (vnaprej določena pokojninska izplačila ali vnaprej določeni pokojninski prispevki), ali različne vrste skladov (sistem financiranja iz tekočih prispevkov ali kapitalsko financiran sistem) in celo ideja, da obstajajo koristne vmesne oblike teh alternativ, niso finski izumi.

Finska tudi ni bila prva, ki bi si izmislila zapleten vzorec interakcije med zaposlitvenimi pokojninami in trgom dela. Veliko drugih držav je sprejelo enake odločitve kot Finska, začenši s tem, da so ugotovile, da je zgodnje upokojevanje lahko zelo koristno, saj tako starejši ljudje namreč prenehajo predstavljati oviro z vidika zaposlitvenih priložnosti mlajših ljudi. Dojeli so tudi, da taki mehanizmi posledično pripeljejo do kompleksnih modelov obnašanja in stališč.

To, kar lahko razumemo kot finski izum, pa je način, na katerega so številne odločitve v povezavi z zaposlitveno pokojninsko shemo pripeljale do enotne in dobro delujoče celote. Naslednja finska iznajdba je proces odločanja, s katerim se lahko ta entiteta prilagodi družbeni situaciji določenega trenutka, tako da hkrati ohranja temeljne koncepte tega sistema in zagotavlja, da spremembe na vse skupine vplivajo v enaki meri.

Na dohodek vezane pokojnine so namenjene temu, da nadomestijo dohodke. To vodi do sistema vnaprej določenih pokojninskih izplačil in ciljne ravni, ki se nahaja na približno šestdesetih odstotkih plače. Enako pokritje mora biti zagotovljeno vsem državljanom, tako da je sistem zakonsko uravnan in vseobsegajoč. Ker je pokojninski sistem zakonsko utemeljen, lahko pokojnine zagotovimo tudi v primerih, ko ti menjavajo zaposlitve. Tako pokojninski sistem podpira svoboden pretok delavne sile, tj. eno izmed štirih svobod Evropske unije.

Če zaposlitvene sheme niso vezane na indeks, ki je vsaj enak potrošniškim cenam, ob inflaciji svoje naloge ne morejo izpolniti. Zaradi tega gre pri zagotovitvi indeksa, ki je enak ali višji od inflacije, za nujen ukrep. Inflacija ni tveganje, ki bi ga bilo mogoče zavarovati, zato je strošek take vezave pokrit s sistemom financiranja iz tekočih prispevkov, kar omogoča dejansko zagotovitev indeksiranja pokojnin.

Delno, a še vedno obsežno kapitalsko financiranje omogoča, da se razlike v premijah med generacijami izravnavajo. Tako se je na Finskem oblikoval sklad, katerega obseg predstavlja velik del državne ekonomije (180 milijard evrov oz. okoli 65 % BDP). Zaradi kapitalskega financiranja se premije odstotkovno dvigujejo veliko počasneje kot stopnja pokojninskih izdatkov.

Upravljanje pokojninskega sistema je razdeljeno med pokojninske zavarovalnice, pokojninske sklade in pokojninske sklade. Ker so izplačila enaka ne glede na pokojninsko podjetje, potrebujemo postopek, s katerim se tista izplačila, ki niso vnaprej določena, in premije, ki jih zanje zberemo, porazdeli med vse pokojninske ustanove. Omenjeno zbiranje je bilo od vsega začetka uravnavano z dobro delujočim klirinškim postopkom in postopkom razporejanja stroškov.

Decentralizirana organizacija prav tako dovoljuje določeno stopnjo konkurence. Pri zakonsko zagotovljenih in pravno urejenih pokojninah seveda ne more obstajati enaka stopnja konkurence kot pri običajnih poslih, vseeno pa decentralizirana implementacija dovoljuje več konkurence pri investicijskih dejavnostih, kakovosti storitev in pri učinkovitosti, kot jo po navadi dovoljuje zakonsko

zagotovljen pokojninski sistem. Decentralizirani sistem prav tako pomeni, da ta izjemno velik del državne ekonomije ni izpostavljen nevarno velikim tveganjem.

Za lastnika pokojninske police decentralizacija ne predstavlja večje zapletenosti: temu smo se izognili z »načelom zadnje instance«, kar pomeni, da se mora lastnik sporazumevati samo z eno pokojninsko institucijo.

Naša zaposlitvena pokojninska shema predstavlja to, kar je pri finskih socialnih inovacijah najboljše: gre za uravnotežen sistem, sestavljen iz raznolikih elementov in razvit s skupnimi močmi, da bi v vsakem trenutku lahko odgovorili na trenutne družbene potrebe.

10

BREZPLAČNI ŠOLSKI OBROKI

KIRSI LINDROOS - GENERALNA DIREKTORICA FINSKEGA ZAVODA ZA ŠOLSTVO 2003-2007

Učenci na Finskem, ki se izobražujejo v osnovnih šolah, srednjih šolah in v poklicnih ustanovah, vsak šolski dan prejmejo brezplačen obrok. Šolska prehrana ima dolgo zgodovino; uradno je namreč urejena že skoraj sto let, v 21. stoletju pa še vedno igra temeljno vlogo pri vzpostavljanju dobrobiti učencev.

Pomembnost šolskih obrokov za izboljšanje učnih sposobnosti smo na Finskem razumeli že zelo zgodaj, v 17 stoletju, ko so šolarji v pomoč pri njihovih potovanjih po državi prejeli hrano in druge potrebščine. V tistih časih so menili, da je šolska kuhinja nujno potrebna za spodbujanje učenja latinskega jezika. O šolskih obrokih v obvezni šoli se je prvič razpravljalo v Konvenciji o osnovnih šolah iz leta 1896, država pa jih je začela subvencionirati leta 1913.

Priprave na novo zakonodajo so se začele v 30. letih, ko je *Nacionalni odbor za splošno izobraževanje* objavil knjigo o prehranjevanju osnovnošolskih otrok, v kateri je bil šolski obrok predstavljen kot očitna nujnost.

Leta 1943 je Finska postala prva država na svetu, ki je uzakonila brezplačen šolski obrok za vse učence, ti pa so v zameno morali opraviti zmerno količino dela v obliki gojenja in nabiranja hrane za šolsko kuhinjo. Cilj, da se v petih letih vsakemu šoloobveznemu otroku zagotovi brezplačen obrok na vsak šolski dan, se je uresničil leta 1948 in tak sistem se je obdržal vse do danes.

Predpisi, ki se tičejo izobraževanja, so se od takrat prenovili in postali bolj določni. To je pripeljalo do podrobnejših praktičnih ureditev šolskega prehranjevanja. Trenutno je brezplačen šolski obrok dnevno na voljo približno 900.000 otrokom in mladostnikom.

Sistem šolske prehrane šolarjem vsak šolski dan zagotavlja brezplačen in uravnotežen obrok, hkrati pa ima pozitivne učinke tudi na njihovo zdravje ter na dobro vzdušje v celotni šolski skupnosti. Šolska prehrana in nadzorovanje zdravja učencev s posebnimi prehrabnimi potrebami sta povsem običajni del šolskega socialnega dela.

Finski šolski obrok je raznolik in uravnotežen, prehrana pa je zasnovana na tak način, da promovira zdravje, rast in razvoj učencev skladno z njihovim stanjem in s starostjo. Šolski obrok pokrije del dnevnih prehranskih zahtev učencev in mladostnikov, hkrati pa dopolnjuje preostale obroke, ki jih tisti dan zaužijejo. Posebna pozornost je namenjena temu, da je obrok zdrav, raznolik in privlačen ter da se za določene sestavine učenci lahko odločijo sami. Poleg zagotavljanja prijetnega obroka smo pozorni tudi na čistost in prijetnost okolja, v katerem se obrok zaužije, ter da se to postori na miren in umirjen način. Učenci lahko v prehrabnem sistemu sodelujejo, na primer tako, da pomagajo in vodijo mlajše učence, ali pa tako, da svojo delovno prakso opravijo v šolski kuhinji. Sodelovanje učencev pri praktičnih nalogah prispeva k temu, da ti obrok bolj cenijo, hkrati pa je na splošno koristno za promocijo skupne odgovornosti.

Šolska prehrana predstavlja temeljni del finske prehrabne kulture. Šolski obroki so po navadi sestavljeni iz klasične finske hrane; dober obrok vključuje toplo jed, solato, gratinirano zelenjavo ali kos svežega sadja ali zelenjave, kruh, margarino in pijačo. Pri sestavljanju menija upoštevamo nacionalne, lokalne in sezonske variante, pri njegovem oblikovanju pa sodelujejo učenci in tudi šolski delavci ter starši. Da bi razbili rutino, organiziramo tematske dneve, ob ustreznih priložnostih postrežemo tradicionalno finsko hrano, prav tako pa v okviru prehranjevanja raziskujemo tudi mednarodne jedi in običaje.

Namen šolskega obroka je dopolnitev ritma šolskega dneva. V trenutnih razpravah se tako ljudje nagibajo k temu, da bi učencem ponudili hranljiv in uravnotežen prigrizek v prijetnem okolju skladno z njihovim urnikom. Med možnostmi najdemo brezplačen ali plačljiv

prigrizek ali prigrizek, pripravljen doma. Učencem, ki sodelujejo pri jutranjih ali popoldanskih aktivnostih, je prigrizek vedno zagotovljen.

Šolski obroki predstavljajo sestavni del izobraževanja in vzgoje učencev, kar je skupna naloga šol in družin. Pri tem procesu igrajo ključno vlogo, saj lahko učinke prehrabnih navad, ki se jih priučimo v mladosti, zaznamo skozi celotno življenje. V 21. stoletju se je pojavila naraščajoča skrb glede naraščajoče prekomerne telesne teže šolskih otrok, šolsko izobraževanje pa naj bi bilo eno izmed ključnih orožij pri zaustavljanju tega trenda. Dnevni ritem, hrana in telovadba naj bi bili uravnoteženi tako, da bi pozitivno prispevali k učenju in dobremu počutju v šoli pa tudi k oblikovanju otrokovih delavnih dni. Brezplačen topel šolski obrok je tako ena izmed naših skrivnosti uspešnosti pri učnih dosežkih, na področju pridobivanja spretnosti in dobrega počutja.

11

ALKOHOLNA POLITIKA

JUSSI SIMPURA - ZASLUŽNI PROFESOR RAZISKOVALEC, NACIONALNI INŠTITUT ZA ZDRAVJE IN DOBROBIT

Na Finskem smo leta 1919 na referendumu zavrnilo Zakon o prepovedi alkohola. Državni monopol nad alkoholom je bil uveden leta 1932. Podobni monopoli so v veljavi tudi v drugih nordijskih državah (razen na Danskem), nekaterih zveznih državah ZDA in v provincah Kanade.

Državni monopol nad alkoholom temelji na predpostavki, da omejevanje prodaje alkohola učinkovito omejuje njegovo porabo in z alkoholom povezane težave na področju javnega zdravja, medosebnih odnosov ter splošnega reda in miru. Na to kažejo obsežne raziskave, čeprav se stalno pojavljajo tudi nestrižnja z njihovimi ugotovitvami. Poleg omejevanja prodaje alkohola je drugo pomembno sredstvo za nadzor njegove porabe uravnavanje cen s pomočjo obdavčenja. Omejevanje prodaje in obdavčenje cene alkohola je mogoče doseči tudi na druge načine, toda državni monopol je v praksi učinkovit. Nekaj desetletij nazaj so državni monopol nad alkoholom utemeljevali tudi s tem, da omejuje zasebni profit na račun morebitno škodljivega proizvoda.

Zakon o prepovedi alkohola je sprejel prvi finski parlament leta 1907, toda v veljavo je stopil šele leta 1919. Izkušnje z zakonom so si bile nasprotujoče; ob tem, ko sta porastla prekupevanje in organiziran kriminal, se je izboljšalo splošno zdravje ljudi. Kljub vsemu pa so bili učinki na zdravje precej majhni, najbrž zato, ker je bila poraba alkohola na Finskem zelo nizka že pred zakonom o njegovi prepovedi.

Po uvedbi državnega monopola je bil dostop do alkohola še vedno precej omejen, saj na podeželju ni bilo trgovin z alkoholom. Med drugo svetovno vojno so začeli spremljati porabo

alkohola posamezne stranke, za kar so razvili sistem nadziranja kupcev. V petdesetih so s tem prenehali, saj so raziskave pokazale, da ni bilo vpliva na porabo alkohola in njegove škodljive posledice.

Naslednja velika zakonska sprememba je bila leta 1969; prodajo srednje močnega piva so sprostili in t. i. trgovine Alko so odprli tudi na podeželju. To je povzročilo močen porast porabe alkohola in z njim povezanih težav, kar je presenetilo načrtovalce reforme. Ti so namreč verjeli, da bo lažja dostopnost manj močnih alkoholnih pijač prispevala k temu, da bodo porabniki in porabnice pili manj žganih pijač in da se bodo manj napijali. Iz te zgodbe smo se naučili, da spremembe v dostopnosti alkoholnih pijač zares vplivajo na porabo alkohola in na načine pitja, toda pot nazaj v restriktivnejši sistem politično ni bila več mogoča.

Na Finskem imamo še vedno državni monopol nad alkoholom, čeprav je bil stalno na preizkušnji zaradi vstopa v EU leta 1995, močnih gospodarskih interesov trgovine z alkoholom in sprememb v javnem mnenju. EU je monopol sprejela zaradi stremljenja k zaščiti javnega zdravja. Na Finskem se nenehno pojavljajo različni predlogi za omejitev monopola, na primer tako, da bi v trgovinah s hrano dovolili prodajo vin.

Leta 2017 je v parlamentarni obravnavi predlog vlade o spremembah zakona o alkoholu. Če bo predlog sprejet, bo nekoliko manj alkoholnih pijač pod njegovim vplivom; močnejše vrste piva bi se tako lahko prodajale zunaj monopola. Prenova bi lahko povečala porabo alkohola in z njim povezanih težav, toda vlada meri na koristi trga, zaposlovanja in prihodkov od davkov, ki jih pričakujejo, zato ker naj bi finski turisti prinašali manj piva s seboj iz tujine. Če bo sprememba zakona v parlamentu sprejeta, bodo v domeni monopola ostala najmočnejše vrste piva, vina in žganih pijač – skupaj približno četrtnina celotne porabe alkohola na Finskem.

O vplivu cene alkohola na porabo alkoholnih pijač in njegovo škodljivost imamo na Finskem trdne dokaze iz leta 2004, ko smo znižali obdavčenje alkoholnih pijač zaradi vstopa sosednje Estonije v EU. V Estoniji je namreč alkohol precej cenejši, hkrati pa EU zahteva

svobodnejši uvoz alkohola za posameznike. Posledica znižanja davkov je bila skrb vzbujajoč porast porabe alkohola in njegovih škodljivih učinkov. V praksi smo znižanje davka popravili z več zaporednimi zvišanji davka.

Da so vprašanja v povezavi z monopolom nad alkoholom in uravnavo njegove porabe v finski politiki pomembna, veliko pove dejstvo, da smo na Finskem v prvih stotih letih samostojnosti organizirali le dva referendum: leta 1931 referendum o Zakonu o prepovedi alkohola in leta 1994 referendum o članstvu v EU.

12

MEDIACIJA KAZNIVIH DEJANJ

LAUNE FLINCK – DOKTORICA ZDRAVSTVENIH VED, DOCENTKA, VODJA RAZVOJA,
FINSKI INŠTITUT ZA ZDRAVJE IN DOBROBIT

Mediacija ima svoje začetke v plemenskih družbah, na primer med Maori, Inuiti in Ameriškimi Indijanci. Začetke najdemo tudi v krščanski etiki, v jedru katere so mir, odpuščanje in sprava med bližnjimi. K razvoju mediacije sta prispevala nezadovoljstvo s pravnim sistemom in težnja po bolj humanem pravosodju. Sposobnost ljudi in dana možnost za reševanje medsebojnih konfliktov ter vplivanje na obravnavo lastnega primera so – tako kot del širšega kulturnega ozadja – socialni kapital.

Na Finskem se je ideja o mediaciji razširila s pomočjo dela s kaznjenci. Mediacijo so začeli v mestu Vantaa in je bila del raziskovalnega projekta finske Akademije leta 1983. Iz mesta Vantaa se je mediacija kaznivih dejanj in sporov hitro razširila v druga finska mesta. Pozneje so se metode restorativnega prava začele uporabljati tudi pri reševanju sporov med učenci in učenkami, sosedi, družinskimi člani, med sodelavci v službah ter pri okoljskih konfliktih. Metode restorativnega prava danes uporabljajo tudi v sodstvu, na primer pri sporih glede skrbništva nad otroki.

Mediacija kaznivih dejanj in sporov je na Finskem zakonsko določena, nadzirana in temelji na načelu prostovoljnosti. Je klasificiran postopek, ki temelji na človekovih pravicah in temeljnih svoboščinah ter vrednotah in načelih restorativnega oziroma korektivnega prava. Zakon o mediaciji kaznivih dejanj je stopil v veljavo leta 2006. Omogočil je dostopnost storitev brezplačne mediacije povsod po Finskem. Storitve lahko zagotavljajo občine, organizacije ali združenja. Država povrne stroške mediacije organizatorju storitve. Od sprejetja zakona naprej je država organizatorjem mediacije povrnila 6,3 milijona evrov letno.

Mediacijo na področju celotne države usmerja, vodi in nadzira ministrstvo za socialo in zdravstvo. Vlada imenuje svetovalni odbor za mediacijo kaznivih dejanj; ta vodi, spremlja in usmerja razvoj mediacije. Odgovornost za organizacijo, koordinacijo, razvoj in za zbiranje statističnih podatkov je z zakonom naložena Finskemu inštitutu za zdravje in dobrobit (THL). THL je odgovoren za organizacijo dodatnega izobraževanja posameznikov, ki sodelujejo pri organizaciji mediacije, vodi ponudnike mediacije, razdeljuje sredstva za organizacijo mediacije in nadzoruje njihovo porabo. THL je oblikoval razvojni program storitev mediacije 2016–2020, s pomočjo katerega stremi k razvoju poenotениh, visokokakovostnih in učinkovitih storitev mediacije.

Zakon o mediaciji določa uporabo mediacije pri kaznivih dejanjih, za katere ocenjujejo, da se je mogoče dogovoriti, upoštevajoč naravo in način kaznivega dejanja, medsebojni odnos med osumljenim in žrtvijo ter glede na celoto s kaznivim dejanjem povezanih okoliščin. Skladno z Direktivo 2012/29/EU Evropskega parlamenta in Evropskega sveta o določitvi minimalnih standardov na področju pravic, podpore in zaščite žrtev kaznivih dejanj mediacija kaznivih dejanj predpostavlja, da storilec ali storilka prizna temeljna dejstva o poteku dejanja in da se v procesu mediacije upošteva korist žrtve. Spor gre v mediacijo, če se zdi njegovo obravnavanje v obliki mediacije primerno in je vsaj eden izmed vpletenih določljiva fizična oseba. Predpogoj mediacije je, da vse strani vanjo vstopajo prostovoljno – brez pritiska. Obe stranki v mediaciji imata pravico prekiniti postopek. Mediacija ni sodni postopek in je od sodnega procesa ločena metoda, ki poteka vzporedno s kazenskim procesom ali pa ga dopolnjuje. Ne samo da se pri mediaciji ne opredeljujemo glede tega, kdo je ali ni kriv, ampak tudi glede tega ne, kakšna naj bo ali ne bo kazen. To so zadeve kazenskega postopka, za katerega je pristojna policija ali tožilstvo.

Ko prejmejo predlog za mediacijo, strokovnjaki v mediacijskih pisarnah ocenijo ustreznost kaznivega dejanja ali spora za mediacijo. Kot mediatorji delujejo za nalogo usposobljeni prostovoljci

in prostovoljke, ki pomagajo strankam pri pogajanju. Zavezuje jih zaveza o molčečnosti. Na Finskem je več kot 1.100 prostovoljnih mediatorjev ali mediatork.

Po sprejetju zakona o mediaciji je bilo 3.500–4.000 kaznivih dejanj in sporov usmerjenih v mediacijo. Priljubljenost mediacije pa je tako narastla, da se zadnja leta v zakonsko uravnavano mediacijo usmerja približno 12.500–13.000 kazenskih zadev ali sporov. Večino predlogov za mediacijo, približno 80 odstotkov, poda policija. Prek tožilstva je v mediacijo usmerjenih približno 16 odstotkov vseh v mediacijo predlaganih kaznivih dejanj. V 70 odstotkih vseh v mediacijo predlaganih kaznivih dejanj in sporov se postopek mediacije sproži. Izmed vseh v mediacijo usmerjenih kaznivih dejanj in sporov je velika večina kaznivih dejanj nasilja. Večji del predlaganih mediacij pri sporih pride od posameznikov ali pravnih oseb. Najobičajnejši so spori med sosedi ali dediči, spori glede domačih živali in spori med otroki in mladostniki ter nasilje med njimi. S pomočjo mediacije je v približno 80 odstotkih sproženih mediacijskih procesov dosežen dogovor. Skupna denarna vrednost sredstev in nadomestil za delo pri mediaciji je približno 1,7 milijona evrov.

36 odstotkov v mediacijo usmerjenih osumljencev ali osumljenk kaznivih dejanj je mlajših od 21 let. Delež osumljenih, mlajših od 15 let, je približno deset odstotkov. V prihodnje je cilj še posebej povečati število mladih storilcev kaznivih dejanj, ki se jih usmeri v mediacijo. Tudi v državnem programu za zatiranje kaznivih dejanj je pozornost osredinjena na usmerjanje mladih storilcev in storilk kaznivih dejanj v mediacijo. Pri mladih je pomen mediacije pri prevenciji ponovnih kaznivih dejanj izjemno pomemben, zato je usmerjanje mladih k mediaciji dejanje, ki prispeva k prihodnosti mladega. Storilce ali storilke kaznivih dejanj, ki so mlajši od 15 let, za dejanje niso kazenskoopravno odgovorni, vseeno pa so odgovorni za popravilo škode. Mediacija lahko mlademu ponudi priložnost prevzeti gmotno in moralno odgovornost za povzročeno škodo.

Leta 2015 je bil povprečen strošek ene obravnave kaznivega dejanja ali spora s pomočjo mediacije 522 evrov. Ko primerjamo stroške

mediacije s stroški nadzornega sistema kriminalitete, lahko rečemo, da je usmerjanje v mediacijo v zgodnji fazi kazenskega procesa ekonomično. Na primer: preiskava enega resnega kaznivega dejanja nasilja stane v povprečju 3.000 evrov, obravnava enega kazenskega primera na sodišču ali drugostopenjskem sodišču pa stane davkoplačevalce in davkoplačevalke približno 5.000 evrov.

Rezultat mediacije lahko vpliva na pravni položaj stranke v kazenskem procesu. Dosežena sprava ali dogovor v primeru je lahko temelj za omejitev preiskave, odstop od tožbe, odstop od kazni. Vpliva pa lahko tudi na izbiro načina kaznovanja ali zmanjšanje kazni. Policija in uradni tožilci ter sodišča presojujejo celoto posameznega primera in se samostojno odločajo, kakšen pomen bodo dali mediaciji v kazenskem postopku.

13

PREPOLOVITEV ŠTEVILA PROMETNIH NESREČ S SMRTNIM IZIDOM

PEKKA TARJANNE – MINISTER ZA PROMET 1972–1975

Prometna varnost, še posebej varnost cestnega prometa, na Finskem že dolgo časa predstavlja velik problem, čeprav se medijem zdijo letalske nesreče in velike prometne nesreče veliko zanimivejše. Čeprav so določene raziskave že obstajale, pa je vse do 60. let na področjih zakonodaje, informacijskih kampanj in javnih razprav vladalo zatišje.

Šele ko so ob koncu 60. let statistike pokazale, da se situacija slabša in da Finska celo postaja črna pika na evropskem prometnem zemljevidu, so se politiki zbudili in lotili problema. Spomladi 1972 je vlada imenovala *Parlamentarni prometni odbor*, ki je ustanovil poseben *Oddelek za prometno varnost*. V tem času se je na Finskem pripetilo okoli 1.200 prometnih nesreč s smrtnim izidom.

In tako se je začelo – ne zaradi neke konkretne prometne nesreče, ne zaradi posebej zagretega državnega uradnika ali karierno naravnane politika, celo zaradi novoletnega govora predsednika Kekonnena ne. Prispevali so vsi, najboljša pa sta bilo pozitivno vzdušje in duh sodelovanja znotraj *Oddelka za prometno varnost*. Ponosen sem, da sem lahko sodeloval v tem procesu, ki je rešil na tisoče življenj ter prihranil veliko skrbi, žalosti, bolečin in izdatkov.

Naš prvi dosežek predstavlja splošna omejitev hitrosti za vsako vrsto cest posebej. Še vedno se spomnim, kako je predsednik *Osrednje unije kmetovalcev in lastnikov gozdov* privihral v mojo pisarno, kričeč, kako bodo Helsinki ostali brez svežega mleka, če bo moj predlog sprejet. Po vsem Finskem se za zajtrk še vedno pije sveže mleko, a prehitri vozniki so svojo nepazljivost morali ubrzdati.

Splošna omejitev hitrosti je bila sprejeta deloma zaradi prve naftne krize, a naš predlog o obveznem varnostnem pasu je povzročil še večje razburjenje. Kljub izjemno prepričljivim mednarodnim podatkom je pri vseh strankah v parlamentu naletel na ostro nasprotovanje. Nekateri posamezniki so dejansko želeli, da se me zaradi mojih »proti-liberalnih« nagnjenj postavi pred *Visoko sodišče za razrešitve*. Nazadnje sem nasprotnike povabil v bolnišnico, da bi si skupaj ogledali številne hude poškodbe pacientov, ki si varnostnega pasu niso pripeli. Obisk je bil uspešen in zakon je bil v parlamentu sprejet z jasno večino.

Število žrtev prometnih nesreč je hitro padlo – v veliki meri zaradi naslednjih sedmih ukrepov:

1. Vpeljava splošnih omejitev hitrosti (to je bil najpomembnejši ukrep).
2. Obvezna uporaba varnostnega pasu, sprva na sprednjih sedežih vozil.
3. Obvezna uporaba varnostne čelade za motoriste (da se je ta ukrep uveljavil tudi za mopediste je trajalo naslednjih 10 let).
4. Obnovitev prehodov za pešce.
5. Ureditev okoli 600 km kolesarskih stez v urbanih središčih in umestitev različnih oblik prometa v ločene pasove.
6. Ureditev prometnega okolja v mestih. Vedeli smo, da je možnost nesreč v slabo načrtovanih mestnih središčih desetkrat večja kot v dobro načrtovanem okolju.
7. Pospešitev obnove železniških prehodov.

Razmišljanje se je spremenilo. Če se je prej razloge za prometne nesreče v prvi vrsti iskalo pri ljudeh in njihovih značajih ter poleg tega tudi v stanju vozil, je zdaj prevladalo mnenje, da je poglavitni razlog zanje samo prometno okolje. Veliko pozornosti smo tako namenili prenovitvi prometnega okolja, hkrati pa smo za nesreče prenehali kriviti posamezne voznike, kolesarje ali pešce.

Razprava je bila obširna in je naslavljala vlogo šol, splošne informacijske kampanje, stanje vozil, slabšanje stanja cestnega omrežja, utrujene in pijane voznike.

Javna razprava je bila zavzeta, vpeljani ukrepi pa so začeli kazati dosežke, kar je samo še povečalo zagon. Presenetljivo hitro – v obdobju približno petih let – se je število prometnih nesreč s smrtnim izidom zmanjšalo s 1.200 na 600, toda zanimanje za prometno varnost je upadalo in številke so kmalu začele ponovno rasti. Potrebovali smo več let, preden se je projekt zaokrožil in preden so politiki, mediji in državljani doumeli, da je nekaj treba storiti.

Prvotni ukrepi so se ponovili: spet smo ustanovili *Parlamentarni prometni odbor*, podrobneje razpravljali o več različnih varnostnih ukrepih, vpeljali pa smo nove in stare ideje. Prav nič ni bilo presenetljivo, da stare resnice še vedno veljajo, in število smrtnih žrtev se je v naslednjih letih ponovno začelo zmanjševati. Stanje se je od takrat stabiliziralo, čeprav se je v istem času obseg prometa povečal za trikrat. Leta 2016 je v prometnih nesrečah umrlo 240 ljudi.

14

PREPREČEVANJE SAMOMOROV

KRISTIAN WAHLBECK – VODJA RAZVOJA, FINSKO ZDRUŽENJE ZA DUŠEVNO ZDRAVJE

Samomor je globalni problem. Na svetu vsako leto približno 800.000 ljudi naredi samomor, poskusov samomora pa je še desetkrat več. Samomor in poskus samomora ima na človeka samega, njegovo družino, prijatelje in na skupnost uničujoče in dolgotrajne učinke.

Na začetku sedemdesetih let se je na Finskem pozornost usmerila na visoko število samomorov pri moških. Na 100.000 prebivalcev je več kot 60 finskih moških, starejših od 14 let, storilo samomor. Leta 1974 je bil zato ustanovljen poseben odbor in oblikovali so nacionalni program prevenzije samomorov, ki je bil takrat prvi tovrsten na svetu. Za namene tega projekta so pod vodstvom profesorja Jouka Lönnqvista temeljito raziskali samomore iz leta 1987. Raziskovalci so zbirali podatke o umrlih na podlagi podatkovnih baz zdravstvenih, socialnih storitev in policije ter intervjuvali bližnje umrlih in tudi strokovnjake, ki so sodelovali pri njihovem zdravljenju.

Po obsežnih obravnavah in pripravljalnem delu, v katerega je bilo vključenih veliko ljudi, je bila leta 1992 objavljena nacionalna strategija prevenzije samomorov; program se je v obdobju 1992–2002 izvajal v obsežnem sodelovanju med vsemi sektorji administracije, tudi v sodelovanju z obrambnim sektorjem, s šolsko administracijo in z mediji. V programu so poudarjali psihološke in družbene dejavnike v ozadju samomorov, ukrepe na ravni prebivalstva po vsej državi in dejavnike zaščite pred samomorom. Ukrepi so bili usmerjeni k različnim storitvam, vsakdanjemu življenju in h kulturnim razsežnostim samomorov.

Še posebej so poudarili pomen zdravljenja depresije, pomoči tistim, ki so poskusili samomor in podporo bližnjim po samomoru.

Regionalne kontaktne osebe so skrbele za implementacijo programa, ki je potekal lokalno v medsebojnem sodelovanju več poklicnih skupin in s preseganjem sektorskih meja. Pri uresničevanju programa so sodelovali z obstoječimi službami in krepili že obstoječe dejavnike. Financiranje programa je sicer omogočilo zaposlitev manjšega nacionalnega koordinacijskega tima, toda program so uresničevali lokalno, znotraj že obstoječih storitev. Celotni stroški programa so tako ostali nizki, skupaj približno 1,6 milijona evrov.

Med programom se je preventivno delo različnih nevladnih organizacij razširilo in po vsej Finski so razvili mrežo kriznih centrov. Danes je na Finskem 22 nizkopražnih kriznih centrov, v katerih je na voljo brezplačna pomoč s pogovorom v različnih kriznih situacijah v življenju. Centri delujejo onstran medicinske paradigme in prevencija samomorov je eden izmed njihovih ciljev.

Učinkovitost in ocena stroškov tega programa sta bili odlični. Med projektom je število samomorov padlo za 15 odstotkov in se po tem pri moških še naprej zmanjševalo. Do leta 2015 se je število samomorov v primerjavi z letom 1990, ki je bilo leto z najvišjim številom samomorov na Finskem, prepolovilo. Danes je število samomorov na Finskem najnižje v zgodovini. V evropski primerjavi Finska po številu samomorov ni več v vrhu, ampak nekje na sredini.

Samomor ni povezan le s težavami v duševnem zdravju, ampak tudi s socialnimi težavami. Na Finskem so samomori pogostejši v skupinah z nižjim socioekonomskim statusom. Vsaj 10 odstotkov razlike v pričakovani življenjski dobi v skupinah z nižjim socioekonomskim statusom lahko razložimo s samomori. Po projektu prevencije samomorov se je v skupinah z nižjim socioekonomskim statusom po letu 2014 število moških, ki so storili samomor ali umrli zaradi nesreč ali nasilja, zmanjšalo hitreje kot v skupinah z višjim socioekonomskim statusom, kar je nekoliko zmanjšalo razlike pri umrljivosti med temi skupinami. Hkrati pa se je tudi poraba alkohola v skupinah z nižjim socioekonomskim statusom zmanjšala.

Socialno izključeni so posebna podskupina znotraj skupin z nižjim socioekonomskim statusom. Socialna izključenost je namreč

močno povezana s samomori. Pri mlajših odraslih, ki niso niti zaposleni niti se ne izobražujejo, je umrljivost zaradi samomora skoraj 20-krat višja kot pri drugih mlajših odraslih, zato preprečevanje socialne izključenosti prispeva tudi k preprečevanju samomorov.

Hkrati z zmanjšanjem števila samomorov se je povečala uporaba zdravil proti depresiji. Regionalne analize pa vendarle ne kažejo povezave med prodajo antidepresivov in umrljivostjo zaradi samomorov.

Prevenција samomorov je na Finskem še vedno aktualna tema; delo se nadaljuje z omejevanjem dostopa do alkohola in sredstev za samomor, razvijanjem znanja in spretnosti prebivalstva in strokovnjakov ter z odgovornim poročanjem medijev.

Na Finskem je omejevanje dostopa do alkohola še vedno eden izmed osrednjih socialnopolitičnih ukrepov pri preprečevanju samomorov. Omejitev dostopa do strelnega orožja doma bi še posebej zmanjšala impulzivne samomore mladih moških. Tudi prevenција socialne izključenosti in povečevanja socialnih razlik med mladimi prispevajo k zmanjševanju števila samomorov.

Vojna in oboroženi spopadi uničujejo duševno zdravje in nova ciljna skupina za prevenčijo samomorov so travmatizirani azilanti in azilantke ter begunci in begunke. Poleg socialne politike je tudi migracijska politika sredstvo prevenčije samomorov. Če bi v zakonodajo ponovno uvedli možnost pridobitve začasnega dovoljenja za prebivanje na Finskem, bi s tem veliko ljudem, ki so prejeli negativen odgovor na prošnjo za azil, rešili življenje.

15

FINSKE KNJIŽNICE

KAARINA DROMBERG - MINISTRICA ZA KULTURO 2002-2003, POSLANKA 1983-2007

Finci imajo v uporabi knjižnic svetovni rekord: Fince ali Finka gre v povprečju enajstkrat letno v knjižnico in si sposodi približno sedemnajst knjig, posnetkov ali drugega gradiva. Na Finskem je izdanih več kot tri milijone knjižničnih izkaznic. Zakaj so Finci in Finke tako zavzeti uporabniki knjižnic?

Knjižnice so del finskega načina življenja. Znanje se ceni. Finci in Finke so narod bralcev in bralk, kar se odraža tudi pri prodaji knjig, številu bralcev in bralk časopisov ter pri ogromni priljubljenosti knjižnih sejmov. Še posebej dobro gredo v prodajo knjige za otroke in mladino.

Knjižnice na različne načine odgovarjajo na intelektualne potrebe ljudi. Ponudba v knjižnicah se je povečala; ob knjigah sta na voljo tudi glasba in video. E-knjige so potrebovale deset let, da so postale del knjižnične ponudbe. V visokošolskih knjižnicah je dostop do znanstvenih e-virov postal nenadomestljiv.

Zadnje čase se je veliko govorilo o pomenu dostopa do zanesljivih informacij. Internetni iskalniki s svojo učinkovitostjo niso odpravili potrebe po evalvaciji informacij. Visokoizobraženi informacijski strokovnjaki v finskih knjižnicah imajo pomembno vlogo preverjanja kakovosti informacij. Del knjižničnih izobraževalnih in svetovalnih storitev je tudi medijsko in informacijsko opismenjevanje. Zapletenejše kot je vprašanje, verjetneje je, da od informacijskega strokovnjaka ali strokovnjakinje v knjižnici dobiš boljše odgovore kot pa z iskalnikom Google.

V knjižnicah je prisotna delitvena ekonomija v širšem smislu; knjižnice vse bolj ponujajo v skupno rabo naprave, ki si jih vsi ne morejo privoščiti, na primer računalniki in 3D-tiskalniki. Tudi na druge vsakdanje potrebe niso pozabili; v knjižnici

si lahko izmerite pritisk, sposodite palice za nordijsko hojo ali uporabljate šivalni stroj.

Knjižnice imajo tudi pomembno skupnostno nalogo. Ponujajo brezplačno mesto za srečevanja in tega ne gre podcenjevati. V njih organizirajo prireditve za različne starostne skupine – od pravljičnih uric do pomoči pri domačih nalogah in svetovanja starejšim o uporabi interneta. Priseljenci in priseljenke so za knjižnice postali pomembna skupina. Zanje so razvili novo storitev, t. i. jezikovno kavarno. Knjižnica podpira tudi naraščajoče podjetništvo in delo na daljavo ter ponuja prostor, v katerem lahko delate in se povezujete. Knjižnične storitve so pomembne tudi za privlačnost občin, kar se odraža v cenah stanovanj in tem, da se ljudje vanje želijo priseliti.

V vsaki občini na Finskem je javna knjižnica; po vsej Finski je skupaj približno 800 knjižnic. Te so ustaljen del osnovnih storitev občin. Knjižnične storitve so tudi brezplačne. Državljanom zagotavljajo enakovreden dostop do informacij in participiranje v družbi.

Močne točke finskih javnih knjižnic so sestavljene iz več dejavnikov. Pomembna je bila močna podpora države vse do leta 1990. Finske javne knjižnice so veliko bolj neodvisne od občinskih proračunov kot knjižnice v veliko drugih državah po svetu. Finske knjižnice zasedajo pomembno mesto v vladnem programu za informacijsko družbo. Knjižničarke in knjižničarji so postali visokoizobraženi informacijski strokovnjaki.

Finske knjižnice so med seboj močno povezane. Sodelovanje se odraža z dobro delujočimi področnimi storitvami; izposojeno lahko na območju glavnega mesta vrnete v katero koli knjižnico. Sodelovanje prinaša sinergijo tudi pri ponudbi storitev. Forumi za sodelovanje, kot so Kirjastot.fi, in internetne storitve nacionalne knjižnice omogočajo koordinirano organizacijo storitev, skupno ponudbo specializiranih storitev in varčevanje z resursi.

Osnovna linija strategije knjižnic na Finskem je smiselna delitev dela na lokalni, področni in na državni ravni, da bi se na vsaki izmed ravni lahko osredinili na bistvene naloge. Lokalna knjižnica se tako lahko osredini na ponudbo storitev za lokalno skupnost,

medtem ko lahko na ravni države razvijamo skupne storitve, kot je uporabniška povezava za iskanje informacij FINNA, ki je skupna knjižnicam, arhivom in muzejem.

Od leta 2000 naprej so nove knjižnične zgradbe pozele veliko pozornosti. Univerzitetna knjižnica Kaisa v Helsinkih je zaradi arhitekture ena izmed priljubljenih turističnih točk. Helsinška knjižnica, ki se odpre leta 2018, je bila že med načrtovanjem deležna veliko medijske pozornosti, deloma zaradi njenega vključujočega načrtovanja.

Finske knjižnice so del dobro organizirane mreže, ki omogoča pridobivanje informacij in participacijo ter ponuja raznolike skupnostne in kulturne storitve. Brez zapletov so uspele pri prehodu v internetno dobo in so okrepile svoj pomen z raznovrstnimi in za stranke spoštuječimi storitvami; ankete o zadovoljstvu uporabnikov in uporabnic kažejo, da so knjižnice med različnimi organizacijami prav v vrhu priljubljenosti.

Knjižnica je med sodobnimi Finci in Finkami kulturna storitev, ki jo najbolj uporabljajo. Je tudi med cenovno najugodnejšimi informacijskimi in kulturnimi storitvami; iz občinskega proračuna gre za knjižnice povprečno manj kot en odstotek. Ta naložba pa je velikokrat povrnjena v obliki trajnostnega razvoja, ki se odraža v znanju, dobrobiti in v ekonomski koristi. Če ne bi bilo knjižnic, bi jih bilo treba izumiti.

16 OSNOVNA ŠOLA

ERKKI AHO - PROFESOR, GENERALNI DIREKTOR FINSKEGA ZAVODA ZA ŠOLSTVO 1973-1991

Leta 1968 je finski parlament sprejel zakon, ki zagotavlja visokokakovostno devetletno osnovno šolo za vse otroke in mladino, ne glede na njihov kraj prebivanja ali premoženje njihovih staršev. Ker je izobraževanje osrednja človekova pravica, sta hkrati z reformo tudi izobraževanje in vzgoja otrok s posebnimi potrebami postala del izobraževalnega sistema. Osnovna šola je dejansko postala skupna šola celotne starostne skupine.

V letu, ko Finska praznuje 100. obletnico obstoja, finska skupna osnovna šola zaznamuje pol stoletja svojega delovanja. Pot do skupne osnovne šole ni bila lahka. Nasprotniki reforme so menili, da bo njena posledica padec ravni izobraženosti in zanemarjanje talentov, toda preteklega pol stoletja dokazuje, da smo se odločili prav. Učenci in učenke naše osnovne šole so se na mednarodni raziskavi Pisa odlično izkazali in za našo šolo je po svetu veliko zanimanja.

V čem je skrivnost našega uspeha? Temelj vsega sta enotna sestava osnovne šole ter raznovrstnost njenih storitev za zdravje in dobro počutje. Osnovna šola je pravzaprav kot finska družba blaginje v malem. Učenci in učenke iz različnih socialnih ozadij ter z različnimi talenti se učijo v istih skupinah. Pouk, učno gradivo, raznovrstne podporne storitve in topla šolska maelica so za učence in učenke brezplačni.

Drug pomemben dejavnik pa je to, da učni načrt upošteva raznolikost učencev in učenk ter da ob tem, da stremi k znanju, upošteva tudi socialni, moralni, estetski in fizični razvoj učencev in učenk. Ključni dejavnik pa je seveda strokovno usposobljeno in svojemu delu predano učiteljstvo, ki ima univerzitetno, akademsko izobrazbo. Učitelji in učiteljice imajo pri svojem

delu veliko pedagoške avtonomije; zaupajo jim starši in oblikovalci šolske politike. Na to kaže dejstvo, da na Finskem v osnovni šoli ni državnih preizkusov znanja niti inšpekcije centralne administracije. Učiteljstvo pa ima tudi podporo v močnem sindikatu.

Za uspeh sta pomembni tudi dolgoročnost finske edukacijske politike ter sposobnost ustvarjalnega povezovanja tradicije in inovacij. Pri reformah šolstva namreč ne napredujemo s pomočjo revolucije, ampak evolucije. To velja za politično odločanje in pedagoške reforme. Nazadnje pa je treba poudariti to, da so za izvajanje in razvoj osnovnošolskega izobraževanja odgovorne občine. Odločitve se sprejemajo blizu državljanov in državljanek. Osnovna šola je pomemben del finske demokracije, del uresničitve načela subsidiarnosti.

Zdaj, ko je Finska napolnila 100 let, se nahajamo pred novimi, velikimi izzivi. Globalizacija in digitalizacija pretresata trge dela, grozi nam rast socialnih in krajevnih razlik, priseljevanje pa pretresa tradicionalne strukture kulture. Na ravni državnih in individualnih odločitev je poudarjena skrb za naš planet. Moč majhnega naroda je v njegovi izobrazbi; ponovno svojo strategijo preživetja gradimo na izobraževanju in raziskovanju.

Kako naša osnovna šola ustreza tem izzivom? Čeprav se sliši paradoksalno, se sredi drastičnih sprememb še naprej držimo prej omenjenih močnih točk, ki smo jih preizkusili v več kriznih obdobjih. Cilj naše edukacijske politike je enakopravnost izobraževanja. Pri tem ne sklepamo kompromisov. Izhodišče vzgojno-izobraževalnega dela je vse bolj šolska kultura, ki poudarja močne točke. Vsak učenec ali učenka ima pravico najti svoje močne točke in jih razvijati. Tako v vsaki učni skupini zori raznovrstnost talentov, ki predstavljajo različne kulture; raznolikost, ki prispeva k ustvarjalnosti posameznika in skupine. Izobraževanje je most v prihodnost, osnovna šola pa njegov močen temelj.

17

BREZPLAČNO ŠOLANJE

Finsko izobraževanje po vsem svetu uživa dober ugled. Njegove značilnosti so naslednje:

- brezplačno šolanje;
- za vsakega otroka in mladostnika sta študij in učenje pravica in dolžnost;
- utemeljenost na nacionalnem učnem načrtu;
- regionalna izobraževalna administracija;
- močno zaupanje v učiteljeve sposobnosti;
- možnost za fleksibilno učno pot;
- visoka stopnja akademskih dosežkov po celotni državi.

Sistem temelji na dejstvu, da je izobraževanje rutinsko zagotovljeno vsem otrokom in mladostnikom, ki prebivajo na Finskem, ne glede na njihovo narodnost, spol ali družbeno, ekonomsko in kulturno ozadje. Administracija izobraževalnega sistema je prenešena na regionalno raven, hkrati pa je vsaka šola zavezana nacionalnemu kurikulumu. Našteto zagotavlja kakovostno izobraževanje po vsej državi, v vsakem mestu in vasi, ne glede na posebne lokalne okoliščine. Po koncu osnovnega izobraževanja ni nacionalnega preverjanja znanja in šole niso javno ocenjene. Učitelji se pri ocenjevanju učencev ob koncu osnovnega šolanja zanašajo na nacionalne smernice. Procesi prijavljanja in ocenjevanja so transparentni, enakopravni in neodvisni od kraja izobraževanja tistega, ki se prijavlja, saj so merila ocenjevanja jasna in določena za celotno državo.

Finski izobraževalni sistem nima slepih izobraževalnih ulic ali institucionaliziranih poti. Vsak učenec se lahko prijavi na višjo stopnjo nadaljnjega izobraževanja, ne glede na to, kje je

končal osnovno izobraževanje, in je tja tudi sprejet, če prijavni postopek uspešno opravi. Izobraževanje je brezplačno. Tekma za študijska mesta temelji na sposobnostih, ne na osebnih poznanstvih, denarju ali na predhodnih odločitvah.

Finski obširni šolski sistem ponuja zelo dobro izobrazbo in 15-letniki, ki so šolanje končali redno, se v mednarodnih raziskavah znanja maternega jezika, matematike in znanosti uvrščajo izjemno visoko. Po koncu šolanja je nadaljnje izobraževanje dostopno in priporočeno vsem. Okoli 92 % (2009) učencev se odloči, da bo izobraževanje nadaljevalo v splošni srednji šoli ali poklicni šoli, kar jih pripravi na vstop v višje šole doma in po svetu. Tisti, ki šolanja ne nadaljujejo, imajo dostop do brezplačnih izobraževalnih alternativ.

Poklicno izobraževanje na Finskem predstavlja visokokakovostno in brezplačno obliko proučitev poklica. Vsebuje visokošolsko usposabljanje in tudi zunanje napotitve, učenci pa tako ob koncu šolanja pridobijo sposobnosti, ki so potrebne za prehod v poklicno življenje. Poklicno izobraževanje je enako priljubljeno kot splošne srednje šole; veliko tistih, ki končajo drugo stopnjo izobraževanja, nemudoma najde zaposlitev, medtem ko drugi nadaljujejo pot na višji ravni ali pa preidejo v univerzitetno izobraževanje.

Približno polovica tistih, ki konča osnovno šolanje, se odloči za splošno srednješolsko izobraževanje, ob koncu katerega se učenci udeležijo nacionalnega preverjanja znanja. Splošno srednješolsko izobraževanje je brezplačno. Izobraževanje lahko traja 2–4 let, odvisno od ritma posameznega učenca. Izobraževanje je sestavljeno iz predmetov, ki jih določa državni učni načrt, učenec pa ga lahko svobodno dopolni z izbirnimi predmeti.

Po koncu druge faze šolanja, tj. splošne srednje šole ali poklicnega izobraževanja, se učenec lahko prijavi na univerzo ali politehniko, kjer mora opraviti sprejemni izpit.

Izobraževanje je tudi na tej ravni brezplačno, študent pa ob koncu prejme univerzitetno ali politehnično diplomu. Uspešen študent ima pravico nadaljevati pot do diplome ali magisterija, ne da bi za to moral opraviti dodatne sprejemne izpite. Študij in diplomiranje

sta brezplačna, kar predstavlja pomemben dejavnik pri privabljanju tujih študentov, da svoje izobraževanje opravijo na Finskem. V veliko mednarodnih razpravah z začudenjem gledajo na dejstvo, da je izobraževanje lahko hkrati brezplačno in zelo kakovostno.

Temeljni koncept je ta, da morajo vsi študentje, ki so enako nardarjeni in delavni, uživati enako podporo in da jim mora biti ponujena enaka možnost brezplačnega izobraževanja. Mladostniki lahko pri načrtovanju nadaljnjega izobraževanja poiščejo strokovno pomoč in se tako seznanijo z različnimi možnostmi. Finančna podpora je zagotovljena s sistemom študentskih subvencij; dejstvo, da je brezplačno tudi terciarno izobraževanje, je znak enakosti in pravičnosti v izobraževanju.

18 ŠTUDENSKA PODPORA

Finski sistem študentske podpore lahko razdelimo na štiri časovna obdobja. V prvem obdobju, ki je trajalo do leta 1969, je bil poudarek na lastni odgovornosti in odgovornosti bližnjih; državna podpora je predstavljala le majhen del prihodkov, ki jih je študent ali študentka potreboval/-a za preživetje.

Državno subvencioniranje obresti, jamstva za posojila in štipendiranje so bili namenjeni le socialno ogroženim študentom in študentkam. Prihodki študentk in študentov v tistem času so temeljili na plačilu za delo ter na finančni podpori družine in drugih bližnjih.

Drugo časovno obdobje, ki je trajalo od leta 1969 do leta 1977, bi lahko poimenovali obdobje državnih jamstev za posojila. Takrat so poenotili nekoherentne sisteme pomoči in štipendij ter oblikovali sistem študentske podpore, po katerem so imeli vsi možnost vložiti zahtevo in dobiti študentsko posojilo. V tem obdobju se je razvilo pojmovanje študentske podpore kot univerzalne – za vse s študentskim statusom –, čeprav je država pri tej podpori le jamčila za posojila in subvencioniranje obresti. Ko je država prevzela vlogo poroka za posojila, se je ustalilo pojmovanje lastne odgovornosti študenta ali študentke za prihodke med študijem.

Tretje obdobje sistema študentske podpore, ki je trajalo od leta 1977 do leta 1992, ostaja v spominu kot obdobje stalnega širjenja državne podpore. V tem obdobju je študentsko posojilo še vedno predstavljajo večji del študentske podpore, hkrati pa so povišali študentsko denarno nadomestilo, razširili pogoje za njegovo pridobitev ter kot del sistema študentske podpore uvedli še stanovanjski dodatek in dodatek za prehrano.

Od leta 1992 do leta 2017 se je nadaljevalo obdobje, v katerem je bilo študentsko denarno nadomestilo pomembnejši del študentske podpore. Sistem študentske podpore je bil povsem prenovljen leta 1992; študentsko denarno nadomestilo se je povečalo skoraj za trikrat in od posojil s subvencioniranimi obrestmi so prešli k tržnim bančnim posojilom. Odpravljene so bile nekatere anomalije sistema študentske podpore; dohodki staršev ali partnerjev niso več vplivali na študentsko denarno nadomestilo, ukinjen pa je bil tudi skrbniški dodatek. Leta 1992 so bili denarno nadomestilo in dodatki v sistemu študentske podpore prvič višji kot državno jamčeno študentsko posojilo.

Po veliki prenovi študentske podpore leta 1992 se sestavni deli študentske podpore niso spremenili, toda sistem sam je bil na prav poseben način predmet političnih napadov. Samo od leta 2000 naprej je Zakon o študentski podpori zaradi več deset spreminjanj postal zapleten, težje ga je bilo uporabiti in je kot tak prispeval k poslabšanju socialne varnosti študentov in študentk. Zaradi stalnega spreminjanja sistema študentske podpore vpliva posameznih sprememb zakona ni bilo mogoče oceniti in zato so tudi ocene vpliva odločitev v povezavi s študentsko podporo nezanesljive in poenostavljene.

Leto, v katerem Finska zaznamuje stoto obletnico samostojnosti, je za finski sistem študentske podpore prelomno; od avgusta 2017 naprej je delež študentskega posojila ponovno precej višji kot delež študentskega denarnega nadomestila. Hkrati se je zgodila največja sprememba od leta 1992: študenti in študentke ne dobivajo več študentskega stanovanjskega nadomestila, ampak splošno stanovanjsko nadomestilo. Namen prehoda k splošnemu stanovanjskemu nadomestilu je ustrežnejši odziv na povišane stroške najemnin in zagotavljanje možnost za redni študij.

Študentska podpora je socialni prejemek, ki ga odobrijo glede na dohodke in študijsko uspešnost študenta ali študentke; ta mora napredek pri študiju dokazati s kreditnimi točkami, nadomestilo pa je treba vrniti, če ima študent ali študentka dovolj drugih dohodkov. Namen študentske podpore je omogočiti reden študij študentom in

študentkam iz vseh socialnih okolij. Študentska podpora, vključevalna visokošolska politika ter kakovostno osnovno in drugostopenjsko izobraževanje so na Finskem omogočili – tudi v svetovnem merilu – izjemno enakopravnost izobraževanja.

Iz državnega proračuna gre letno 0,8 milijarde evrov za študentsko podporo.¹ Zelo malo verjetno je, da bo vnema za prenavljanje sistema študentske podpore po prenovi leta 2017 usahnila. Razpravljanje o tem, ali je visoko izobraževanje naložba v družbo ali boljšo prihodnost posameznika, se nadaljuje. Upajmo, da bo spomin na zgodovino sistema študentske podpore in na napake iz preteklosti pri tem razpravljanju ostal živ.

1 Izdatki za študentsko podporo predstavljajo približno 2 % finskega BDP (Karjalainen v Taipale 2013). Taipale, I. (ur.) (2013). *100 Sosiaalista innovaatiota Suomesta*. Falun: SKS (op. prev.).

19

FINSKA OSNOVNA EDUKACIJA
IZ UMETNOSTI - INOVATOR
USTVARJALNOSTI

MINNA LINTONEN - POSLANKA 2003-2007

Osnovno izobraževanje iz umetnosti in široka razvejanost njegovih institucij na Finskem sta tudi v mednarodnem merilu edinstvena. Finska država s pomočjo osnovnega izobraževanja iz umetnosti prispeva k razvoju ustvarjalnosti že več kot 30 let.

Osnovno izobraževanje iz umetnosti je z zakonom določeno (L633/1998), ciljno naravnano, postopno napredujoče in organizirano poučevanje različnih umetnosti. Namenjeno je predvsem otrokom in mladostnikom, ki tako razvijajo sposobnost izražanja sebe in se hkrati pripravijo za ustrezno področje poklicnega ali visokošolskega pouka. Osnovni pouk iz umetnosti, vse od glasbe do cirkusa, razvija ustvarjalnost in prispeva k dobrobiti otrok in mladostnikov. Osnovno izobraževanje iz umetnosti ni del osnovne ali srednje šole, ampak je prostovoljno šolanje na področju umetnosti, ki ga izvajajo institucije, kot so: glasbene in plesne šole, šole za ročne spretnosti, slikarske in druge šole. Učni načrti teh šol temeljijo na odobrenih učnih načrtih Finskega zavoda za šolstvo. Osnovno izobraževanje iz umetnosti ni nadomestek pouka iz umetnosti v osnovni šoli, ampak je namenjeno poglobljanju znanja in spretnosti otrok in mladostnikov.

Na Finskem je osnovno izobraževanje iz umetnosti organizirano na področju glasbe, besednih umetnosti, plesa, predstavnih umetnosti, kot so: cirkus in gledališče, ter vizualnih umetnosti, kot so: arhitektura, avdiovizualna umetnost, slikarstvo in ročne spretnosti. Pouk je razdeljen na osnovni in razširjen del kurikuluma. Cilj osnovnega pouka iz umetnosti je podpirati ustvarjalno mišljenje in delovanje, oblikovati temelj za vseživljenjske konjičke, okrepiti čutno in čustveno občutljivost,

razvijati učne in odnosne spretnosti, razvijati razumevanje in interpretacijo različnih kultur ter podpirati rast in razvoj učenčeve ali učenkine identitete ter njegove ali njene sposobnosti analizirati svet, ki ga obdaja.

Osnovno izobraževanje iz umetnosti financirajo država, občine in s šolninami. Šole tudi same zbirajo denar. Leta 2017 je bilo na Finskem na področju umetnosti v 251 občinah (v 85 odstotkih vseh občin) 393 šol s 126.000 učenci in učenkami, od katerih jih je bilo 15 odstotkov osnovnošolske starosti. Pouk iz umetnosti daje zaposlitev več kot 3.600 ljudem.

V zadnjih letih se je zaradi teh šol finska umetnost razvila na raven, ki je deležna mednarodnega priznanja. Vloge teh šol za dobrobit in zdravje ljudi ne gre podcenjevati. Finske šole na področju osnovnega izobraževanja iz umetnosti so ena izmed ustvarjalnih sil, ki so prispevale k razvoju Finske. Kultura je pomemben družbeni resurs; umetnost se razvija skupaj z otroki in mladostniki. Klub vsemu pa je treba priznati, da se nahajamo šele na začetku poti in končna postaja ustvarjalnosti nas čaka šele čez desetletja. Razvoj človeškega potenciala potrebuje stalno spodbudo kulture in umetnosti. Da bi nas naše inovacije tudi v prihodnje peljale naprej, bomo potrebovali še več tovrstne spodbude.

20

FINSKA METODA
PRIPOVEDOVANJA

MONICA RIIHELÄ – DOKTORICA POLITIČNIH ZNANOSTI, PSIHOLGINJA

Finska metoda pripovedovanja je pomembna socialna inovacija. Zanj potrebujemo le malo stvari, opremljeni pa moramo biti z revolucionarnim odnosom do človeka – otroka in odraslega – z verjetjem v to, da ima vsak človek, ne glede na starost, spol, kulturo, stopnjo izobrazbe ali prizadetost, osebno nekaj pomembnega povedati.

Metoda je bila razvita v osemdesetih letih pri psihološkem delu z otroki. Pri snemanju pripovedi otrok smo spoznali, kako pomembno je poslušanje brez pretiranega usmerjanja ali vnaprejšnjih pričakovanj. Metoda je drugačna od drugih narativnih metod. Sestoji iz štirih faz: 1. poslušanje brez presojanja, 2. natančen besedni in glasovni zapis zgodbe, 3. branje te zgodbe in 4. popravljanje zgodbe po želji pripovedovalca ali pripovedovalke.

Poslušalec ali poslušalka potrebuje svinčnik in papir in najprej pove, kako namerava poslušati: »Povej pravljico (ali zgodbo) točno tako, kot jo želiš povedati. Zapisal/-a jo bom besedo za besedo, tako kot jo boš ti povedal/-a. Nazadnje ti bom zgodbo prebral/-a in lahko boš popravil/-a, kar boš hotel/-a.«

Pri uporabi te metode je treba paziti, da ne vplivamo na potek zgodbe s svojimi pričakovanji in usmerjanji ter da pripovedi ne presojava. Pripovedovalec ali pripovedovalka se sam/-a odloči, kaj in kako hoče in česa noče povedati.

Pripovedovanje je interakcijska dogodek, pri katerem poslušalec ali poslušalka vstopa v notranji dialog drugega. Metoda temelji na predpostavki, da ima vsak človek izkušnje, na podlagi katerih oblikuje posebno vednost, ki je nima nihče drug. Ko pripovedovane zgodbe ne presojava, s tem dajemo možnost,

da pripovedovalec ali pripovedovalka oblikuje svoje besede tako, da resnično odražajo misli in izkušnje te osebe.

Raziskave so pokazale, da tovrstno poslušanje spreminja interakcijo v bolj demokratično. Tisti, ki so bolj tiho, pridejo do glasu, hkrati pa se zgovornejši naučijo poslušati. Z metodo pripovedovanja so se nekateri naučili brati in pisati, drugi pa pridobili izkušnjo, da jih drugi posluša in razume.

Metodo lahko izvajamo v dvoje ali skupini. Zgodbe lahko poslušamo drugo za drugo ali pa razvijamo skupno zgodbo skupine. Zgodbo je mogoče pripovedovati tudi z risanjem ali s petjem, pri čemer moramo, če naj res poslušamo, slediti vsem prej omenjenim štirim fazam.

Vednost o drugih kulturah, navadah in o načinih življenj poglobljamo na mednarodnih večerih pripovedovanja. Med veliko državami, kot so: Finska, preostale nordijske države, Estonija, Palestina, Južna Afrika, Namibija, Zambija, Kenija in Uganda, pa obstaja tudi izmenjava napisanih zgodb.

Metodo uporabljamo že več kot trideset let in preizkusili smo jo pri delu z različnimi starostnimi skupinami na domu in v svetovalnicah, vrtcih, šolah, knjižnicah, bolnišnicah, domovih za starejše in umetniških razstavah. Preizkusili smo jo kot metodo dela z otroki in tudi odraslimi na različnih delovnih srečanjih ter pri izobraževanju in terapevtskem delu, globalni edukaciji ter solidarnostnem delu. Z uporabo metode pripovedovanja smo imeli povsod dobre izkušnje.

21

NORDIJSKO SODELOVANJE

LARSERIK HÄGGMAN - GENERALNI SEKRETAR POHJOLA NORDEN 1998-2011

Zgodovina nordijskega sodelovanja sega nazaj k panskandinavskemu gibanju iz 19. stoletja. Na začetku v 60. let 19. stoletja je šlo predvsem za kulturno in intelektualno sodelovanje, na koncu stoletja pa sta se razvili tudi pravno in zakonodajno sodelovanje.

Na začetku 20. stoletja je večina gibanj in organizacij vzpostavljala nordijske odnose in sklepala sodelovanja, po koncu prve svetovne vojne pa je vseh pet nordijskih držav oblikovalo gibanje Norden.

V obdobju med obema svetovnima vojnama so nordijske države začele sodelovanje in razglašena je bila nevtralna nordijska zunanja politika. Moderna oblika nordijskega sodelovanja se je vzpostavila po koncu druge svetovne vojne, čeprav so se nordijske države zatekle k različnim rešitvam v odnosu do varnostnih in obrambnih politik.

Leta 1952 je bil vzpostavljen Nordijski svet (čeprav se Finska zaradi nasprotovanja Sovjetske zveze ni mogla pridružiti do leta 1955). V petdesetih in šestdesetih letih so države vpeljale prosto prehajanje njihovih medsebojnih meja, skupni trg dela in družbeno pogodbo kot podlago za nadaljnjo integracijo.

Značilnost nordijskega sodelovanja, prisotna na skoraj vseh področjih družbe, je neuspeh velikih projektov, ki potrebujejo vladno potrditev, kot sta bili na primer skupna obrambna unija (1940) in ekonomska unija (1960). Po drugi strani pa sodelovanje na tako imenovani osnovni ravni, to se pravi sodelovanje, pri katerem so vključeni oblast in tudi organizacije civilne družbe, sodelovanje, ki zadeva politične stranke in ponuja praktične rešitve koristne za običajne državljane. To sodelovanje navadno postane zgodba o uspehu.

V šestdesetih in sedemdesetih letih so nordijske države razpravljale o predlogu finskega predsednika Urha Kekkonena, da bi regija postala območje brez jedrskega orožja. Ne glede na to, da do vzpostavitve takega območja ni nikoli prišlo, so ti pogovori pripeljali do tesnejših stikov na obrambnem področju in boljšega razumevanja stališč vsake izmed vključenih držav.

Po neuspehu Nordka so se na začetku sedemdesetih let razvile uradne strukture nordijskega sodelovanja. Poleg parlamentarnega Nordijskega sveta se je na vladni ravni vzpostavil ministrski svet s skupnim sekretariatom. Ministri in njihovi vladni uradniki so se začeli redno srečevati. Hkrati je bila vzpostavljena tudi Nordijska investicijska banka. Že v šestdesetih letih pa so se formalizirale regionalne povezave in sodelovanje Nordkalott se je začelo v severnih delih Norveške, Švedske in Finske.

V času po hladni vojni so nordijske države vložile veliko truda v pomoč novorojenim baltskim državam in se posvetile vzpostavljanju številnih vezi, ki segajo prek Baltskega morja. Hkrati se je politika osredinila na evropsko integracijo ter na novo članstvo Finske in Švedske v Evropski uniji.

V zadnjem desetletju se je nordijsko sodelovanje ponovno poglobilo in se zdaj ukvarja predvsem z vprašanji varnosti in globalizacije ter tudi s klasičnimi mednordijskimi zadevami, ki merijo na odstranitev praktičnih težav, s katerimi se spoprijemajo podjetja in državljani.

22

DEMILITARIZIRANI ÅLAND

ROGER JANSSON - ČLAN ÅLANDSKEGA PARLAMENTA 2003-2007

30. marca 2006 smo zaznamovali 150-letnico podpisa prvega velikega mednarodnega sporazuma o Ålandu, ki so ga v Parizu podpisale Francija, Velika Britanija in poražena Rusija kot del mirovne pogodbe, s katero se je končala Krimska vojna (1853–1856). S podpisom se je caristična Rusija zavezala, da na Ålandskem otočju ne bo nikoli več postavljala utrdb. Na nekoliko nenavaden način vsebina tega sporazuma še vedno velja, čeprav v novi in razširjeni obliki kot del mednarodnega pravnega reda: konvencije, podpisane leta 1921 na konferenci Društva narodov v Ženevi, ter mirovnih pogodb med Finsko in Sovjetsko Zvezo, podpisanih leta 1940 in leta 1947. Rusija je določila zadnje pogodbe nasledila leta 1992. Tako je sporazum o demilitarizaciji, podpisan 30. marca 1856, eden najstarejših še veljavnih vojaško-političnih sporazumov v mednarodnem pravu.

Da bi lahko razumeli, zakaj je tako, se moramo vrniti nazaj v leto 1809, k mirovnim pogovorom v Fredrikshamnu. Švedska je vzhodni del države izgubila v boju z Rusijo, tako da so Ålandski otoki postali najzahodnejša točka ruskega imperija. Leta 1830 je Rusija na otokih začela graditi trdnjavo Bomarsund, v kateri so nameravali nastaniti 8.000 vojakov, v času, ko je prebivalstvo Ålanda znašalo okoli 12.000 ljudi. Ko je leta 1853 izbruhnila krimska vojna, je bila glavna trdnjava skoraj že dokončana in je lahko sprejela okoli 2.000 vojakov. Leta 1854 so zavezniki sestavili izjemno močno morsko floto in jo poslali v Baltsko morje, da bi napadla Rusijo. Cilj je bil St. Peterburg, a morska utrdba Kronstadt je zdržala pritisk. Tako so zavezniki svoje oči obrnili k Ålandskim otokom. Zasedba Bomarsunda je za bistveno močnejše zavezniške sile predstavljala kratek in

precej preprost vojaški pohod. Ko so utrdbo zasedli, so jo s smodnikom tudi uničili.

Švedska si je med pariškimi mirovnimi pogajanjmi dve leti pozneje želela vrnitev Ålandskih otokov, toda Velika Britanija in Francija sta bili bolj naklonjeni ideji, da bi Rusijo prisilili k stalni demilitarizaciji Ålanda. Tako je bil 30. marca 1856 v Parizu podpisan sporazum o demilitarizaciji, poznan kot Ålandska služnost (the Åland servitude).

Skočimo zdaj za 60 let naprej, na začetek prve svetovne vojne, ko je Rusija zaradi nemške grožnje zahtevala pravico do delne ponovne militarizacije Ålandskega otočja. Velika Britanija in Francija sta privolili in o tem obvestili Švedsko. Zgrajeno je bilo veliko obrambnih položajev, na katerih so bili nameščeni finski in ruski vojaki. Po vojni je Finska 6. decembra 1917 razglasila neodvisnost. Pol leta pred tem so politični voditelji Ålanda želeli doseči ponovno združitev s Švedsko; ta situacija se je razvila v tako imenovano Ålandsko vprašanje, kar je pripeljalo do zahtevnega spora med novonastalo Finsko in njeno staro domovino Švedsko. Finska je Ålandu ponudila avtonomijo, vendar so jo otočani zavrnil. Zadevo je prevzelo novoustanovljeno *Društvo narodov* v Ženevi in jo leta 1921 tudi razrešilo. Finski se je dovolilo obdržati Åland, v zameno pa je ta morala na otočju obvarovati švedski jezik in kulturo prek razširjenega zakona o avtonomiji. Hkrati pa je bil podpisan tudi nov sporazum, ki je Åland razglasil za demilitarizirano območje.

O demilitarizaciji Ålanda so ponovno razpravljali v Ženevi leta 1921. Potrjena je bila z novim sporazumom, pri katerem je sodelovalo enajst različnih strani, vključno s Finsko, toda brez Sovjetske zveze, ki je bila v tistem času izključena iz Društva narodov.

Konvencija, podpisana 20. oktobra 1921, je bila posebna zaradi njenega šestega člena, v katerem je bilo zapisano, da morajo med vojno Ålandski otoki ostati nevtralni ter da se noben del otočja ne sme uporabljati za kakršen koli namen, ki bi bil povezan z vojaškimi operacijami, ki bi lahko predstavljale grožnjo kaki drugi državi. Åland bo tako ostal demilitariziran v času miru in nevtralen v vojni.

Z namenom zavarovanja nevtralnosti tega območja sta šesti in sedmi člen sporazuma Finski dovolila, da ob vojni v regiji izpelje obrambne vojaške posege, potrebne za zagotovitev nevtralnosti Ålandskih otokov. Od takrat Finska na nevtralnost Ålanda gleda kot na unilateralno dolžnost. Določilo, po katerem je treba o vojaških posegih nemudoma obvestiti Društvo narodov, se je pozneje razumelo kot potrebo po tem, da se o njih obvesti države podpisnice. Sedmi člen sporazuma jasno opredeljuje odgovornost podpisnic, da zagotovijo nevtralnost Ålandskega območja tako dolgo, kolikor v regiji obstaja nevarnost vojne ali pa se odvija vojna sama. To pomeni, da imajo v tem pogledu podpisnice v primerjavi s Finsko večjo odgovornost.

Na predvečer *Zimske vojne* leta 1939 so Finska in druge podpisnice ravnale točno tako, kot je bilo predvideno v sporazumu. Finska je izpeljala obrambne manevre, ki so bili potrebni za ohranitev nevtralnosti Ålandskih otokov, hkrati pa ji je uspelo skoraj skozi celotno *Zimsko vojno* Åland obraniti pred vojno vihro. Zahtevna mirovna pogodba, ki jo je Finska s Sovjetsko zvezo podpisala leta 1940, je vključevala demilitarizacijo Ålandskih otokov, podobno tisti iz leta 1921, toda brez določil o nevtralnosti, ki so bili vsebovani v šestem in sedmem členu. V *nadaljevalni vojni* v letih 1941–1944 so se ukrepi iz leta 1939 ponovili in Finski je ponovno uspelo Åland obdržati zunaj vojnega dogajanja. Finska je bila uspešna tudi pri tem, da se načrti o zavzetju nevtralnega ålandskega območja, najprej Sovjetske zveze, nato pa proti koncu vojne tudi Nemčije, niso nikoli uresničili. Brez finskega obrambnega načrta in naporov Ålandske domače zaščite ter v odsotnosti šestega in sedmega člena sporazuma bi bilo zavzetje Ålanda veliko verjetnejše.

Jasno je, da so v vojnem času določila o nevtralnosti iz leta 1921 igrala in še vedno igrajo ključno vlogo pri stabilizaciji regije Baltskega morja in še posebej kar se tiče Ålanda. Zahteva po nevtralnosti je tako veliko pomembnejša kot demilitarizacija, ki velja v času miru.

Skozi stoletja je Åland prepotoval dolgo pot, začevši z vlogo zastavka v bojih za ustavno pridružitve v letih 1809, 1856 in 1921; kot demilitarizirano območje v letih 1856–1921, 1940 in pozneje;

kot avtonomna regija Finske od leta 1921 naprej; do tega, da je postal nevtralno območje ob vojni od leta 1921 do druge svetovne vojne in do danes. Upajmo, da se to ne bo nikoli spremenilo.

23

FINSKI NENASILNI ODPOR

DR. STEVE HUXLEY - ZGODOVINAR

Ob koncu 19. stoletja so ruski nacionalisti začeli pozivati k intenzivnejši rusifikaciji obmejnih območij njihove dežele, vključno s Finsko, ki je znotraj imperija že od leta 1809 uživala status avtonomnega Velikega vojvodstva. Ko je N. I. Bobrikov oktobra 1898 prišel v Helsinke, da bi prevzel položaj generalnega guvernerja, je bil prepričan, da je bilo Fincem predolgo dopuščeno razvijati lažno doktrino finske državnosti: konstitucionalizem in separatizem je treba izkoreniniti, za kar je pripravil temeljit načrt administrativne in kulturne asimilacije Finske v avtokratsko Rusijo. Veliko Fincev je v Bobrikovem programu videlo ne le kršitev finske ustave, ampak tudi pravi državni udar, »začetek vojnega prava«, in »umor Finske«. Finska tradicija upora je bila na novo opredeljena in zaostrena med rusko-finskim konfliktom, vsebovala pa je pretanjen izbor neverjetno učinkovitih sredstev sistematičnega nesodelovanja. V tem »novem načinu vojskovanja« Finci niso videli samo obrambe, ampak so nanj gledali kot na neke vrste nevojaško vojskovanje in vsedržavno organizacijo z zahtevnimi napadalnimi taktikami. Prav tako so ta odpor pojmovali kot posebno tolstojevsko obliko bojevanja.

Nenasilni odpor se je izvajal prek konstitucionalistične fronte liberalne stranke *Mladih Fincev* in švedskih strank, katerim so se kljub ideološkim napetostim pridružile tudi socialistične delavske skupine. Konstitucionalistična uporniška organizacija Kagal je prispevala finančno pomoč vsem delavsko vodenim in protivladnim dejavnostim. Poleg študentov so za nemire na lokalni ravni skrbeli delavci. Prav tako je bila ustanovljena ženska uporniška organizacija.

Temelj finskega upora je bil zavračanje sodelovanja, upoštevanja ali pripoznavanja kakršnih koli nezakonitih ali nasilnih dejanj, storjenih proti finskemu ljudstvu ali njihovim zakonom. S to obliko upora so ljudje razvili nenasilno družbeno silo, ki je na koncu vladarja uspela prisiliti, da se je uklonil njihovim zahtevam. Odporniki so navajali Tolstojev koncept prostovoljnega hlapčevstva, v katerem je bila izražena misel, da če ljudje svojega razumevanja pravičnosti ne izrazijo na trden in odločen način ter če se pokoravanju ne uprejo, lahko za zatiranje, ki ga trpijo, krivijo samo sami sebe.

Finski uporniki so imeli široko razumevanje nenasilnega odpora. Ljudsko izobraževanje je bilo v njihovih očeh ključnega pomena za družbeno obrambo, poleg tega pa so osnovni sestavni del odpora predstavljali tudi protesti. Že v začetnih fazah boja pa so uporniki podarjali, da morajo preiti od protestov, pozivov, peticij in govorov k ljudski nepokorščini in nesodelovanju, kar naj bi po njihovem mnenju predstavljalo najmočnejše orožje v njihovem naboru nenasilnih sredstev bojevanja. Poleg tega so zagovarjali tudi družbeno in ekonomsko nesodelovanje ter družbene bojkote Rusov in ubogljivih Fincev.

Ena izmed zgodnjih oblik upora je bil poziv uglednim Evropejcem k množičnim protestom. Njihov uspeh je bil občudovanja vreden: ruski car je prejel dvanajst profinskih peticij, ki jih je podpisalo 1.050 najvidnejših evropskih predstavnikov s področij literature, znanosti, politike in umetnosti. Profinsko gibanje je v očeh mednarodne javnosti predstavljalo edinstveno »aktivacijo javnega mnenja civiliziranega sveta«.

Na domači fronti se je razvila izpopolnjena uporniška organizacija z oddelki po celotni Finski. Oblikoval se je podtalni tisk, kateremu se je uspelo ogniti uradni cenzuri in objavljati širok nabor uporniške literature – letake, knjižice, novice –, ki so jih na Finsko pretihotapili iz tujine.

Mogoče najsilovitejša uporniška kampanja pa je bila usmerjena proti ruskemu poskusu ukinitve ločenih finskih vojaških sil in novačenju finske mladine v imperialno vojaško strukturo. Bojkot

nabora je bil med letoma 1901 in 1904 izjemno uspešen: v rusko vojsko ni bil vpoklican niti en sam finski vojak, Fincem pa prav tako ni bilo treba sodelovati niti v rusko-japonski vojni. Nabor je bil ukinjen leta 1905. Velik del finskega ljudstva je sodeloval v splošni stavki, ki je imperiju vzela sapo v ruski revoluciji leta 1905. Finci so ustvarili enega izmed zgodnejših in bolj pretanjenih različic nenasilnega upora 20. stoletja in M. K. Gandhi jih je opazoval.

24 FINSKO ZDRUŽENJE IGRALNIH AVTOMATOV

RAIMO VISTBACKA - PREDSEDNIK ZADNJEGA UPRAVNEGA ODBORA ZDRUŽENJA RAY 2016,
MINISTER ZA PROMET 1989-1990, POSLANEC 1987-2011

Prvega aprila leta 1938 ustanovljeno Finsko združenje igralnih avtomatov je socialna inovacija, ki se je skozi leta delovanja oblikovala v most med nevladnimi organizacijami in državo. Igre na srečo po vsej državi so postale nadzorovane prek nevladnih organizacij in države.

Nemški in finski trgovci so v drugi polovici dvajsetih let prejšnjega stoletja začeli dejavnost iger na srečo s t. i. avtomati Bayazzo. Zelo zgodaj se je v javnosti pojavila skrb zaradi velikih dobičkov zasebnih trgovcev, ki so profitirali na račun ljudi, ki so zavzeto igrali igre na srečo. Pritisk na uradnike se je povečeval in leta 1993 je bila sprejeta uredba, ki dovoljuje dejavnost igralnih avtomatov samo humanitarnim organizacijam.

Finsko združenje igralnih avtomatov se je razvilo iz osmih ustanovnih organizacij leta 1938. Način njegovega delovanja je določila država, in sicer zbiranje sredstev v prid javnega zdravja. Ta javnopravna organizacija je imela unikatno sestavo, za katero so se zanimali tudi drugod po svetu. Drugače kot druga združenja je bilo združenje igralnih avtomatov od vsega začetka skupen projekt države in nevladnih organizacij, katerega namen je bil zbiranje sredstev za humanitarno delovanje za skupno dobro v skupnosti. Država je podpirala organizacije in jim tako zagotovila pogoje za delovanje.

Združenje igralnih avtomatov je začelo delovati 1. 4. 1938. V uporabi je bilo 670 igralnih avtomatov. Že v prvem letu so iz dobička razdelili današnjih 12 milijonov evrov pomoči skupno 84 organizacijam.

Združenje je oblikovalo skupino pravnikov, ki je sklepala pogodbe s podjetniki – predvsem z lastniki restavracij, ter

začelo proizvajati in vzdrževati avtomate, zbirati v avtomate na ta način zbran denar in prijavljati sredstva. Združenje je obravnavalo tudi prijave organizacij za sredstva in vladi predlagalo delitev sredstev. Hkrati je nadziralo z igranjem oblikovan tok denarja vse do načinov porabe sredstev, opredeljenih v odločbi za njihovo dodelitev. Sredstva so bila odobrena vsem skupnostim, ki so delovale za skupno dobro in so izpolnjevale pogoje. Konec šestdesetih let so bile v sistem vključene še igre v igralnicah, od konca osemdesetih naprej pa še lastne igralnice ter v začetku devetdesetih mednarodne igralnice.

Združenje RAY je do leta 2016 organizacijam razdelilo skupno 10,5 milijarde evrov pomoči. Vsega skupaj je sredstva prejelo približno 3.500 organizacij. To so zares velike številke, ki bi jih bilo težko, če ne celo nemogoče doseči kako drugače.

Leta 2016 je združenje RAY doseglo zgodovinsko najboljši rezultat. Ministrstvo je na podlagi predloga odbora RAY razdelilo 317,6 milijona evrov. Del sredstev je šel v državno blagajno, iz katere se zagotavljajo izplačila veteranom in veterankam vojn ter nadomestila za vojno invalidnost/poškodbe. Za veterane in veteranke naših vojn smo do zdaj skrbeli in tako bomo tudi v prihodnje, dokler ne bo še zadnji izmed nas odšel. Združenje RAY je v letih delovanja za veterane in veteranke namenilo približno 2,4 milijarde evrov.

Zahvala za to impresivno vsoto gre igralcem in igralkam iger na srečo. Vsak tretji polnoletni finski državljan ali državljanica je sodeloval/-a pri zbiranju te vsote z igranjem iger na srečo RAY. Igralci in igralka so sodelovali s kovanci, z bankovci, bančnimi karticami in z igranjem prek interneta; tako so prispevali svoj delež pomoči posamezniku.

Sredstva, ki jih je združenje RAY dodeljevalo, so prispevala k uravnavanju neenakosti med ljudmi. Organizacije, ki so prejemale sredstva, so od nekdaj opravljale pomembno delo z ljudmi, ki so imeli v življenju v povprečju slabša izhodišča ali pa se je njihov položaj poslabšal, ko jih pomoč družbe ni dosegla. Združenje RAY omogoča družbene dejavnosti ki pomagajo ravno tistim, ki se znajdejo v takšnem položaju.

Združenje RAY je omogočilo tudi nastanek drugih socialnih inovacij. V organizacijah razvite nove ideje so prenesli na javno administracijo in ponudbo storitev v občinah. Združenje RAY je težilo k oblikovanju novih načinov delovanj, ki bi lahko postali del sistema storitev v družbi.

Delovanje organizacij pokriva skoraj vsa polja vsakdanjega življenja. V finski družbi ni veliko dejavnosti, ki ne bi bile povezane z združenjem RAY. Humanitarne aktivnosti so še naprej usmerjene na vse starostne skupine. Rečemo lahko, da brez teh organizacij Finska ne bi bila takšna, kot je.

Združenje RAY je svojo nalogo dobro opravljalo ter zmoglo uspešno podpirati socialne in zdravstvene organizacije pri njihovem pomembnem delovanju v prid Fincev in Fink.

V začetku leta 2017 smo vse dejavnosti na področju iger na srečo na Finskem – Fintoto Oy, RAY in Veikkaus Oy – združili v eno podjetje, in sicer Veikkaus Oy, katerega lastnik je država. Monopol je na področju iger na srečo najboljši način za preprečevanje zlorabe ter zmanjševanje iz igranja izvirajočih socialnih in zdravstvenih problemov. Združitev vseh dejavnosti na področju iger na srečo je dodatno okrepila monopol. S pomočjo enega igralnega računa lahko novo igralno podjetje razvija učinkovitejša sredstva za obvladovanje igranja za tiste, ki imajo s tem težave.

Cilj izpred 78 let ostaja v veljavi. Pri delu je pomembno upoštevati glasove organizacij, ki dobivajo sredstva, ter njihove poglede. Modrosti, ki so jo prinesle dolgoletne izkušnje, ne kaže spregledati.

Delovanje na področju iger na srečo bo tudi v prihodnje pripevalo k finskem zdravju in blaginji ter preprečevalo revščino. Pri tem delu imajo organizacije na področju sociale in zdravstva velik pomen za vse, ki so deležni njihove podpore in pomoči.

Združenje RAY je novemu podjetju Veikkaus Oy omogočilo dobro izhodišče za dosežke in načine delovanja.

25

EKONOMSKA AVTONOMIJA
ŠTUDENTSKIH UNIJ

LINNEA MEDER - BIVŠA FINANČNA DIREKTORICA ŠTUDENTSKESKE UNIJE UNIVERZE V HELSINKIH

Po velikem požaru v Turkuju leta 1828 se je *Kraljeva Akademija* – v tem času edina univerzitetna institucija na finskem – preselila v Helsinke. Skupaj s statuti je akademija spremenila tudi ime in postala *Finska univerza Cesarja Alexandra*.

V prvem akademskem letu je imela univerza približno 340 študentov, v 70. letih 19. stoletja pa jih je bilo že skoraj tisoč. Osnovna oblika Študentskega združenja, ki je nastalo v Turkuju, se je, sicer v rahlo spremenjeni obliki, obdržala tudi Helsinkih. V zgodnjih letih so se študentje zbirali na univerzi ali pa na domovih profesorjev. Želja po »svobodnem vzdušju« pa jih je pripeljala do tega, da so svoja srečanja začeli organizirati v najetih prostorih. Vse višje najemnine so pozneje porodile idejo o hiši, ki bi bila v lasti študentov samih.

Na svojem prvem srečanju se je študentsko telo, tako imenovano Študentska unija, odločilo zgraditi študentsko hišo, ki bi bila financirana deloma z donacijami in zbiranjem denarja, deloma s pomočjo posojil. Študentska hiša (danes poznana kot *Stara študentska hiša*) je vrata odprla 26. novembra 1870. Študentje so z nakupom zemlje, potrebne za postavitev hiše, ter nato z uspešno izpeljavo gradbenih del pokazali sposobnost skupinskega delovanja in duh enotnosti. Študentska unija, ki ji je bila leta 1880 podeljena pravica do popolnoma svobodnega zborovanja in se je zdaj lahko srečevala v lastni stavbi, se je razvila v organizacijo, ki združuje študente iz različnih študentskih združenj.

Zbrani denar se je najprej porabil za gradbo in njeno notranjo opremo, pozneje pa za sprotno vzdrževanje hiše. Ko so bila potrebna obsežnejša popravila, je Študentska unija zastavila posestvo in tako s posojili pridobila potrebna sredstva. *Nova*

Študentska hiša, v kateri so bili poslovni prostori in pisarne, ki jih je bilo mogoče tudi oddati, je bila zgrajena zaradi naraščajočih potreb vse večjega števila študentov. Študentska unija je svojo prvo poslovno stavbo postavila v 50. letih 20. stoletja in je takrat tudi uspešno zagnala svoje poslovne dejavnosti.

Avtonomen položaj Študentske unije, ki se je pozneje preimenovala v Finsko študentsko unijo, od leta 1927 pa nosi ime Študentska unija Univerze v Helsinkih (ŠUUH), je bil od vedno opredeljen z zakonom ali odlokom. Vodstvo univerze je nadzorovalo računovodstvo ŠUUH, a se ni vmešavalo v njene dejavnosti. Dolgo časa so vse odločitve v povezavi s ŠUUH sprejemale na javnih študentskih zborovanjih, leta 1932 pa se je proces odločanja prenesel na izvoljeni predstaviški odbor. Za opravljanje osnovnih administrativnih del se je najelo uradnike, ki so odgovarjali članstvu ŠUUH.

Zakon o univerzah namen Študentske unije določa na naslednji način: »Namen Študentske unije je povezovanje njenih članov in promocija njihovih družbenih, socialnih in intelektualnih prizadevanj ter njihovih prizadevanj, ki se tičejo študija in položaja študentov v družbi.«

Ta opredelitev je jasna, a tudi precej široka. Avtonomna in v dejavnosti naravnana ŠUUH redno opredeljuje in obnavlja svoje tekoče in konkretne naloge, za kar poskrbi Predstaviški svet ali pa Izvršni odbor. 27. aprila 2005 je Predstaviški svet v svojem strateškem načrtu naloge ŠUUH opredelil takole:

- združevanje vseh študentov v kampusih in študentskih organizacijah na tak način, da ima vsak študent občutek, da pripada enotnemu telesu univerzitetnih študentov;
- zagotavljanje takih študentskih storitev, ki olajšujejo študentsko življenje;
- zagotavljanje potrebnih sredstev organizacijam, povezanim s ŠUUH, zadostnih za njihovo primerno delovanje in podpiranje dejavnosti študentskega telesa na vzdržen način delovanja;
- lobiranje v imenu študentov pri vodstvu univerze, razvijanje univerzitetnega sodelovanja z drugimi skupinami znotraj univerze, delo v dobrobit celotne univerze;

- vplivanje na tiste, ki sprejemajo odločitve, in na javno mnenje na tak način, da so interesi študentov zastopani na tistih področjih in v forumih, ki jih ŠUUH opredeljuje kot pomembne;
- sodelovanje z drugimi študentskimi organizacijami na državni ravni z namenom zastopanja interesov študentov;
- proaktivno in odgovorno sodelovanje pri razvoju družbe skladno z vrednotami in razmišljanjem univerzitetnih študentov ter ustvarjanje ozaveščenih in kritičnih akademskih strokovnjakov.

ŠUUH svoja sredstva upravlja na podlagi dolgoročnega načrtovanja in odgovornega odnosa. To delo temelji na postopno pridobljeni in dobro vzdrževani posesti pa tudi na izbranih poslovnih dejavnostih. Neutrudno delovanje ŠUUH je njenim članom, študentom, priskrbelo veliko storitev in zagotovilo veliko koristi. Kot avtonomno združenje se lahko neodvisno odloči, kaj želi storiti s svojim sredstvi in z dobičkom od svojih poslovnih dejavnosti.

26 TABORI PROMETEJ IN MLADINSKA FILOZOFSKA PRIREDITEV

MATTI MÄKELÄ - PRESEDNIK ZDRUŽENJA TABOROV PROMETEJ 2000-2005

Številni običaji odraščanja mladim ljudem ponujajo priložnost, da lasten pogled na družbo razvijejo stran od ustaljenih vlog, ki jih imajo doma in v šoli ter tudi med prijatelji. Na Finskem je svetopisemska poletna šola Luteranske cerkve obdržala svojo široko priljubljenost, in to kljub splošni sekularizaciji finske kulture.

Od leta 1984 finske šole ponujajo učne ure filozofije in primerjalne religiologije učencem iz nereligioznih družin, ki ne želijo, da bi njihovi otroci obiskovali tradicionalne religiozne predmete. Ti učenci so kmalu začeli zahtevati resnično alternativo religioznim poletnim taborom in tako je leta 1989 skupina skupaj z njihovimi učitelji oblikovala prvi tabor Prometej.

Odraščevalni poletni tabor z nereligiozno vsebino, ki ga načrtujejo učitelji, v resnici ne bi predstavljal pomembne socialne inovacije, toda zelo zgodaj so k načrtovanju, organiziranju in k vodenju povabili udeležence iz prejšnjih let. Tako je bilo ustvarjeno edinstveno ozračje, v katerem v vsakem taboru okoli dvajset mladoletnikov skupaj z dvema odraslima prostovoljce- ma preživi teden dni v razmišljanju in razpravljanju o zahtevnih temah, ki se tičejo življenja, družbe in človeka.

Naslednji inovativen element je odsotnost kakršnih koli ideoloških vodil oziroma učnega načrta, ki bi se ga med taborom morali priučiti. Vse izkušnje, vse uvide, vse misli in vse občutke vseh udeležencev, ne glede na njihovo starost, vzamejo resno in podvržejo spoštljivi kritiki. Dialog med udeleženci tabora, mladimi vodiči pomočniki in odraslimi vodiči deluje, zato ker program vsebuje ustrezno ravnotežje med mišljenjem in razpravljanjem, izkušanjem in aktivnim delovanjem. Nihče

ne ve vnaprej, kam bo diskusija pripeljala.

Mladostniki, ki sodelujejo pri organizaciji taborov *Prometej*, s tem ko organizirajo, načrtujejo in vodijo dejavnost, ki po navadi zahteva visokousposobljene odrasle osebe, dobijo priložnost, da nase prevzamejo resnično odgovornost. Brez pretiranega cirkusa se vpeljejo v vloge, rade volje skrbijo za svoje naloge, sodelujejo s skupino in drug z drugim kot ekipa. Sposobni so se spoprijeti z najbolj čudnimi izzivi in samozavestno vstopiti v resne razprave z njim nepoznanimi avtoritetami.

Tradicija taborov *Prometej* je pripeljala do Mladinske filozofske prireditve, ki je zdaj postala tradicija sama po sebi. Taborska izkušnja dialoga je navdahnila idejo o velikem javnem dogodku, na katerem bi se govorce z najvišjih sfer mislecev, filozofov, politikov, znanstvenikov in umetnikov povabilo, da se z mladimi soočijo po njihovih lastnih pravilih.

Mladinska filozofska prireditev predvideva, da začetni govorci oder zavzame samo za deset minut, čemur sledi enourni dialog z dvema dobro pripravljenima nasprotnikoma (starima od 16 do 25 let), po koncu katerega se lahko pogovoru pridruži celotno občinstvo. Srečanje traja 90 minut in se temeljito poglobi v govorčevo temo. Posebna pozornost je posvečena temu, da se dialog odvija v medsebojnem spoštovanju, namesto da se poskuša pokazati, kdo več ve.

Ta tridnevni dogodek je organiziran v sodelovanju študentov filozofije na Univerzi v Helsinkih in učiteljev filozofije ter primerjalne religiologije.

Tabori *Prometej* in Mladinska filozofska prireditev se krepijo, razvijajo in celo rastejo, čeprav ne temeljijo na komercialnem formatu in niso podprti s finančnimi ali političnimi pokrovitelji. Moč prostovoljne dejavnosti je tisočim mladim Fincem in Finkam podala edinstveno priložnost, da odločilni korak v odraslost opravijo brez ideološke prtljage.

27

KAMPANJA ZA SKUPNO
ODGOVORNOST

KALLE KUUSIMÄKI - GLAVNI UREDNIK REVUE DIAKONIA, DIREKTOR ZBIRANJA SREDSTEV
KAMPANJE ZA SKUPNO ODGOVORNOST 2001-2008

S koncem vojne leta 1945 sta se pri Fincih razvila duh skupne odgovornosti in razumevanje trpljenja drugih. Hkrati pa se je pojavil tudi občutek, da bi morala Cerkev nase prevzeti več družbene odgovornosti. V povojnem obdobju je bila poglobljena naloga nove cerkvene socialne organizacije razdeljevanje sredstev in dobrin, prejetih v obliki pomoči iz tujine. Naslednji velik izziv pa je predstavljala *Kampanja za skupno odgovornost*.

Konec poletja leta 1949 sta generalni sekretar in sekretar za socialne zadeve Suomen Kirkon *Seurakuntatoiminnan Keskusliitto* (zdaj Cerkevne agencije za sredstva) obiskala vzhodne in severne dele Finske, da bi si ustvarila mnenje o težavnosti okoliščin, do katerih je prišlo zaradi slabe letine in brezposelnosti. Situacija je bila strahotna in obiskovalca sta bila presunjena ob pogledu na podhranjene in bolne otroke. Tako je prišlo do odločitve, da se zažene obsežna nacionalna kampanja za zbiranje sredstev, ki naj bi jo organizirali vsako leto. Glede na to, da so na Kampanjo za skupno odgovornost gledali kot na nadaljevanje zbiranja sredstev med vojno, ki je vključevala celotno nacijo, so predsednika finske republike J. K. Paasikivija povabili, da postane njen pokrovitelj. Kampanjo je tako začel predsednik finske republike z govorom na radiu in televiziji.

Kampanja za skupno odgovornost je nase prevzela dve zelo pomembni nalogi: zbiranje sredstev in zagotavljanje glasu tistim, ki so se znašli v stiski. Poleg tega si želi odpreti srca in misli ljudi ter jih ozavestiti o stiskah v daljnih krajih, ki jih sami ne morejo videti. Od leta 1963 se tako zbirajo sredstva za mednarodno pomoč, destinacije in teme pa se spreminjajo vsako leto. Pomoč je bila podeljena vdovam, beguncem, zapuščenim

otrokom, sirotam, družinskim skrbnikom, materam, odvisnim od drog ali alkohola, ljudem, ki jim ni uspelo dokončati šolanja, posameznikom z motnjami v duševnem razvoju, starejšim občanom, podhranjenim, brezposelnim, močno zadolženim, brezdomcem, tistim s težavami z duševnim zdravjem in veliko drugim.

Kampanja je prav tako zagotovila pomembno finančno pomoč in poskrbela za prepoznavnost veliko različnih organizacij, ki delujejo na področju socialnega dela. V zadnjih letih se je *Kampanja za skupno odgovornost* zavzemala za javno razpravo o potrebi po socialnih posojilih (namenjenih ljudem, ki ne morejo dobiti bančnega posojila), regionalnih neenakostih dostopa do bolnišnične nege in o sledenju ljudi na Finskem. Vsako leto Kampanja pripravi gradiva, namenjena poučevanju etike v vrtcih, šolah in v cerkvenih skupnostih.

Poleg poučevanja etike in zagotavljanja pomoči ljudem v stiski si Kampanja želi tudi širšega vpliva na družbo. V 90. letih prejšnjega stoletja je Cerkev začela jasneje in glasneje izražati svojo družbeno kritiko. Najbolj poznan primer tega je *Cerkveni odbor za lakoto*, ki je bil ustanovljen kot del prehranske banke v okviru *Kampanje za skupno odgovornost*. Vsako leto si Kampanja želi vzpodbuditi široko politično razpravo o določenem družbenem problemu ter predlagati izvedljivo in učinkovito rešitev.

Kampanja za skupno odgovornost je letna socialna kampanja *finske Evangeličansko-Luteranske cerkve*, ki ljudi spodbuja, da pomagajo drugim na Finskem in v razvijajočih se državah, ne glede na njihov izvor, religijo ali politična prepričanja. Kampanja je sedem desetletij staro ljudsko gibanje, ki ima še vedno na desettisoče podpornikov, ki želijo pomagati sočloveku.

28 LINUX

JYRKI J. J. KASVI – ČLAN PARLAMENTA 2003–2011

Ko je 21-letni Linus Torvalds začel razvijati svoj na Unixu temelječ PC-operacijski sistem, si najverjetneje ni predstavljal, da bo s tem izzval Microsoft, najmočnejše podjetje na svetu, ki se ukvarja z operacijskimi sistemi, na svetu in postal idol računalniških navdušencev na planetu.

Prelomni trenutek za Linux je bila Torvaldsova odločitev, da izvorno kodo prve različice tega operacijskega sistema naloži na internet in vsakomur dovoli, da jo prenese, uporablja in razvija. Vse, kar je Torvalds zahteval v zameno, so bile povratne informacije Linuxovih uporabnikov.

Lahko bi rekli, da jih je prejel »na tone«, in kmalu se je vzpostavilo internetno omrežje, v katero je bilo vključenih na tisoče prostovoljcev, ki so z Linuxom sodelovali v več kot 90 državah. Vseeno pa bi brez Linusa Torvaldsa ta sistem ostal brez smeri in cilja.

Linuxova največja inovacija torej ni tehnična, ampak socialna. Kar je bilo na začetku videti kot anarhistična in na prostovoljstvu utemeljena skupnost, se je razvilo v učinkovito in inovativno organizacijo, katere člani so izjemno motivirani ter predani razvoju in obstoju Linuxa.

Skupnost Linux je lep primer tega, kako komunikacijske tehnologije omogočajo nove oblike mreženja in sodelovanja. Velika večina ljudi, ki je sodelovala pri razvoju Linuxa, se ni nikoli srečala – razen na spletu.

Linux je najslavnejši odprtokodni program na svetu. Vsi tovrstni programi morajo upoštevati merila, ki jih je postavila *Open Source Initiative*, katere osnovno vodilo je, da morata biti program in njegova izvorna koda dostopna vsem. Vsi imajo

pravico, da program preoblikujejo po lastni volji, in sicer pod pogojem, da spremenjena izvorna koda ostane dostopna vsem ter da jo je mogoče naprej spreminjati.

To je v popolnem nasprotju s komercialnim razvijanjem programske opreme, pri čemer izvorne kode po navadi ljubosumno skrivajo kot poslovne skrivnosti, kar pomeni, da jih ni mogoče uporabiti drugod, ter da uporabniki ne morejo ocenjevati kakovosti njihovih programov. Ob zelo razširjenih odprtokodnih programih, kot je Linux, vsako vrstico izvorne kode preuči ogromna množica posameznikov. Testiranje je veliko bolj temeljito kot pri kontroli kakovosti komercialnih programov; Linux je posledično znan po svoji zanesljivosti in hitrosti. Kitajska ljudska armada, na primer, se je odločila uporabljati Linux v veliki meri zaradi tega, ker lahko sami preverijo, kaj počno operacijski sistemi njihovih računalnikov.

Linux in drugi odprtokodni programi so postali še posebej priljubljeni v razvijajočih se državah, v katerih si ljudje ne morejo privoščiti nakupa licenc za komercialne programe, ter zato, ker Linux lahko deluje na starejših računalnikih, ki jih v teh državah še vedno uporabljajo. Če na primer programu določena funkcija manjka, jo lahko lokalni prebivalci vedno sprogramirajo sami.

Čeprav je Linux kot tak brezplačna programska oprema, pa je proizvedel tudi poslovne in komercialne dejavnosti. IBM, Sun in Novel ga na primer uporabljajo na svojih strežnikih in so na ta način v razvoj investirali milijone za razvoj Linuxa. Prav tako ga uporablja veliko »vgrajenih sistemov«, kot so mobilni telefoni in videosnemalniki. Poleg tega 70 % od 500 najhitrejših računalnikov na svetu uporablja Linux.

Na področju osebnih računalnikov pa se Linux še vedno uporablja precej redko – v veliki meri zaradi tega, ker njegova namestitve zahteva stopnjo računalniške spretnosti. Čeprav so razvili distribucijske pakete, namenjene lažšanju namestitve, je ta še vedno precej kompleksna.

Linux in drugi odprtokodni programi so pred kratkim postali tudi politično vprašanje. Pojavilo se je namreč mnenje, da so

podatkovni sistemi javnih ustanov preveč odvisni od proizvodov podjetij, ki razvijajo programsko opremo. Izid bo najverjetneje neodločen: odprtokodni programi se bodo uporabljali pogosteje, hkrati pa bodo komercialna podjetja izboljšala kompatibilnost svojih produktov – celo z odprtokodnimi programi.

29 SAVNA

LASSE VIINIKKA - ČASTNI PREDSEDNIK FINSKEGA ZDRUŽENJA SAVNE

Finska savna je najbolj vroč kraj na svetu, na kamor ljudje hodijo prostovoljno. Na Finskem imamo okoli tri milijone savn, dovolj za vse Fince – tudi če bi v savno želeli iti vsi hkrati. Čeprav je bila finska savna v začetku značilna bolj za podeželje, se je tradicija že dolgo nazaj razširila v urbano okolje, sprva v obliki javnih savn, nato pa zasebnih namestitev v urbanih prebivališčih. Dandanes so savne vgrajene celo v majhna enosobna stanovanja.

Po vsem svetu je Finska, bolj kot po čemer koli drugem, znana po savni. Ta beseda je prisotna v prek sto tujih jezikih, več kot kateri koli drugi finski izraz. Čeprav Finci savne niso iznašli, pa je bil njihov odnos do nje vedno nekaj posebnega. Savna je predstavljala svetišče, vir mitov in ljudskih verovanj, določen pobožen odnos pa je preživel vse do današnjega dne – znani pregovor pravi, da naj bi se v savni obnašali tako, kot da bi bili v cerkvi.

Savna je prisotna na vseh področjih finske kulture – v znanosti in umetnosti, o njenih psiholoških in zdravilnih učinkih je bilo spisanih na stotine člankov in več kot dvajset doktorskih nalog. Poleg tega, da je savna predmet vizualne umetnosti in glasbe ter da se jo nenehno omenja v finskem nacionalnem epu Kalevala, se je dejansko vsak pomemben finski pisatelj posvetil opisu savnanja. Zelo priljubljena je bila npr. televizijska pogovorna oddaja, v kateri dva moška voditelja slavne ljudi povabita v savno, se je na televiziji predvajala vrsto let. V njej je sodelovalo veliko vladnih ministrov in članov parlamenta, med drugim tudi trenutni finski predsednik Sauli Niinistö in njegova predhodnica Tarja Halonen, vsi navadno odeti le v brisačo.

Čeprav se tipična podeželska savna zelo razlikuje od množično proizvedenih komercialnih različic, je postopek, ki temelji na prehajanju iz toplega v hladno, skozi stoletja ostal nespremenjen. Najprej okoli 10–15 minut preživimo v parni sobi, ki jo s pečjo ogrejemo na 80–100 °C. Para oziroma »löyly« nastane s tem, ko se vroče kamne v štedilniku posipa z vodo. Vlaga poveča občutek vročine. V savni se lahko tudi bijemo s snopom listnatih brezovih vejic. Po tem se ohladimo tako, da se usedemo zunaj savne, oprhamo, plavamo ali povaljamo po snegu. Ta cikel toplega in hladnega po navadi ponovimo od dva- do trikrat, a ga lahko ponavljamo, kolikor časa želimo, preden se na koncu po vsem skupaj umijemo.

Po navadi se Finci prvič srečajo s savno, ko so stari okoli dvajset tednov, od takrat naprej pa se v savno odpravijo vsakih deset dni, vse dokler so tega fizično zmožni. V preteklosti je savna predstavljala ključen del pomembnih dogodkov v življenju Fincev in Fink: npr. rojstev, kuhanja, izdelovanja oblačil, skrbi za obolele in pripravo umrlih na njihovo zadnje popotovanje. Dandanes pa se Finci navadno savnajo za sprostitev. Nekdanji finski predsednik Urho Kekkonen, velik prijatelj savne, je ubesedil občutek veliko Fincev: »V savni se fizično sprostim in mentalno opomorem. Mirno okolje ustvarja harmonijo. Zame bi bilo življenje brez savne popolnoma nemogoče.«

30

ZIMSKO PLAVANJE

PAULA KOKKONEN - PODŽUPANJA HELSIKOV 2004-2011, POSLANKA 1995-2003, PREDSEDNICA PARLAMENTARNEGA USTAVNEGA ODBORA 2000-2003

Od matere sem izvedela, da sem kot nekaj let star otrok nekega hladnega jesenskega dne prišla domov z mokrimi rokavicami. Vprašala me je, ali me ni zeblo. Odgovorila sem, da sem si vsakič, ko me je zeblo, pogrela roke v blatni luži. Verjamem, da so naši pradedje in prababice na podoben način opazili, da te mrzla voda pogreje.

Pred nekaj desetletji sem bila v stari ljudski savni v Kruununhaaga in sem se z enim izmed obiskovalcev pogovarjala o zimskem plavanju. Omenil je klub zimskih plavalcev Helsinki, katerega član je, in povedal, da lahko pridem k njim poskusit zimsko plavanje.

Naslednje poletje sem se z vprašanjem o članstvu v klubu obrnila na Liiso, ki je bila takrat 80-letna dolgoletna zimska plavalka, ki je za celotno skupino zimskih plavalcev v zameno za majhno povračilo kuhala ribjo juho in pekla palačinke.

Toplo so me sprejeli in počutila sem se kot doma. Takoj me je navdušilo vzdušje v klubu. Bili so kot velika družina. Nankrat sem imela svojo skupino in družbo, v kateri sem se vedno počutila dobrodošlo. Zimski plavalci in plavalke so bili vedno družba, če si si to želel. Lahko pa si bil tudi po svoje, če ti je to v nekaterih trenutkih bolj ustrezalo.

V klubu zimskih plavalcev in plavalk je skupnost delovala na način, ki ga v današnji finski družbi pogrešam. Takrat je bilo savno treba pripraviti in za to so običajno skrbeli upokojeni člani in članice kluba. Vsak je razumel, da so tisti v službah zaposleni in da ne morejo sredi dneva oditi v savno, da bi jo pripravili za večer. Razumljivo je bilo, da so za to poskrbeli tisti, ki so že bili »svobodni državljani«. Vedeli so, da bodo naslednje

generacije tako privzele skrb za pripravo vroče savne drugim.

Savna sama po sebi ni nujen element zimskega plavanja; le omogoča, da greš lahko večkrat v odprtino v ledu oziroma v mrzlo vodo. Pravzaprav sta zimsko plavanje brez savne in tisto s savno dve različni disciplini. Po zimskem plavanju brez savne se hitro počutiš lahkotno in prevzeto. Zimsko plavanje z vmesnim savnanjem pa je pomembno z vidika druženja in sproščanja.

Zimsko plavanje je z vidika druženja odlična disciplina. Težko je opisati nekemu, ki se ni nikoli ukvarjal z zimskim plavanjem, čudovit občutek, ki ga nudi namakanje, čofotanje in plavanje v mrzli vodi. Samo nekajkrat poizkusiti ni dovolj, da bi razumeli počutje, ki se pri zimskih plavalcih pojavi kot posledica tega, da se je organizem naučil odzvati na užitke v mrzli kopeli.

Zimski plavalci in plavalke vzdihujemo od zadovoljstva, ko pridemo iz kopeli v luknji v ledu. Po navadi malo poklepetamo. Trenutno so moji najstarejši prijatelji z zimskega plavanja in savnanja stari 90 let.

Pri savnanju imamo na sebi kopalke. To omogoča skupen konjiček moškim in ženskam; nekateri se z zimskim plavanjem ukvarjajo skupaj s partnerjem ali s celotno družino. Pogosto v savni klepetamo, se pogovarjamo o perečih dogodkih dneva in si povemo najnovejše šale.

Zadnje čase je zimsko plavanje vse bolj priljubljeno in se hitro razvija. Nekateri so v disciplino vnesli posebno opremo; današnji zimski plavalci imajo nekakšne nove rokavice in obutev. Zimsko plavanje postaja moderno, veliko slavnih je začelo zimsko plavanje in dajejo intervjuje o tem, kako pogosto plavajo in zakaj. Vsem je skupno dobro počutje.

31

NORDIJSKA HOJA

Nordijska hoja je na Finskem postala priljubljena in priznana oblika telovadbe. V tem trenutku nordijsko hojo tedensko prakticira približno 800.000 ljudi, strokovne ocene pa pravijo, da je več kot 1,5 milijona Fincev nordijsko hojo preizkusilo vsaj enkrat v življenju. Sledeč finskemu primeru, se je nordijska hoja razplamtela po vsej srednji Evropi in v drugih nordijskih državah, širi pa se tudi v preostalih delih sveta.

Začetke nordijske hoje je težko umestiti – sveti Pavel je palico uporabljal za odganjanje živali, alpska ljudstva pa so z njo hodila od vekomaj. Čeprav se je palice v tekmovalnih športih in anaerobnih vadbah uporabljalo že od začetka 50. let prejšnjega stoletja, so se te resnično uveljavile šele na koncu 80., ko se je Osrednje združenje za rekreativne športe in dejavnosti na prostem (*Suomen Latu*) odločilo organizirati smučarski izlet, da bi z njim počastilo kip Tahka Pihkala, finskega atletskega aktivista. Toda tistega dne snega ni bilo in izlet je bilo treba opraviti peš – s pomočjo smučarskih palic. Oče ideje je bil Tuomo Jantunen, izvršni direktor *Suomen Latu*.

Ljudem je tak način hoje postajal vedno zanimivejši in ko so z razvojem na trg prišle prve palice za nordijsko hojo, je popularnost narasla. Leta 2001 sem v finskem parlamentu ustanovil Skupino za nordijsko hojo, ki je v svoje vrste privabila zelo pozitivno in vedno večjo skupino pohodnikov. Med drugim vsako leto izvolimo parlamentarnega nordijskega pohodnika leta.

Raziskave so pokazale, da so zdravstveni učinki nordijske hoje izjemno blagodejni. Načelno je aktivnost primerna za vse, ki lahko hodijo in nimajo večjih zdravstvenih težav. Prava višina palic in dobra tehnika nordijske hoje lahko učinkovitost hoje

povečata za 40–50 %, eden izmed poglavitnih pozitivnih stranskih učinkov pa je tudi ta, da se obremenjenost kolen zmanjša za okoli 30 %. Nordijska hoja ustreza ljudem vseh starosti, tako starim kot mladim.

Na splošno je priporočljivo, da se odpravimo na enourni pohod s takim ritmom, ki nam omogoča govorjenje, pogovor, ne da bi ob tem izgubljali sapo. Redna enournna hoja dvakrat tedensko ohranja človekovo fizično kondicijo, če se na pohod odpravimo večkrat, pa jo lahko celo izboljšamo.

Poleg tega, da nordijska hoja izboljšuje kondicijo, prispeva tudi k psihičnem ravnovesju, duševnemu zdravju in k nadzorovanju teže.

Nordijsko hojo je preizkusilo veliko različnih skupin. Novembra 2000 je vojaška revija *Sotilasaikakauslehti*, ki jo objavlja Finska oficirska unija, v Jagrovskem zaščitnem polku pripravila pohodniški preizkus. Naborniki športne šole obrambnih sil so se v polni bojni opremi odpravili na sedem kilometrov dolg pohod. S pohodnimi palicami so vajo opravili tri minute hitreje kot brez njih, ne da bi se s tem povečala njihova telesna utrujenost. Razlika v času je bila posledica učinkovitejše hoje na vzpenjajočih se predelih. Naborniki so preizkus opisali kot pozitivno izkušnjo.

Zdi se, da se bo nordijska hoja obdržala. V povezavi z njo obstaja veliko navdušenje, za katero bi lahko dejali, da samo še narašča – še posebej, če pomislimo, da je raziskava iz leta 1988 pokazala, da nordijskih pohodnikov skoraj ni bilo, medtem ko jih dandanes po celotni Evropi lahko srečamo na milijone. Osrednje združenje za rekreativne športe in dejavnosti na prostem, Finski športni inštitut ter veliko drugih organizacij, inštruktorjev nordijske hoje in proizvajalcev palic so skupaj ustvarili raznovrstno dejavnost, ki ljudem omogoča, da lažje ostajajo v dobrem psiho fizičnem stanju.

32

»NORE« ŠALE

JUSSI SÄRKELÄ - PISATELJ, BIVŠI IZVRŠNI DIREKTOR FINSKEGA OSREDNJEGA ZDRUŽENJA ZA DUŠEVNO ZDRAVJE

Pomanjkanje samozavesti je eden poglavitnih problemov duševno bolnih ljudi. V 90. letih prejšnjega stoletja je finsko osrednje združenje za duševno zdravje organiziralo zanimiv projekt, da bi okrepilo samozavest njegovih članov. Del tega projekta je predstavljalo zbiranje šal, anekdot in zgodb o duševno bolnih ljudeh, psihiatričnih bolnišnicah in o psihiatrih.

Večinoma so zbiranje opravljali člani združenja, k sodelovanju pa so povabili tudi delavce v psihiatričnih bolnišnicah. Obseg zbranega gradiva je presegal vsa pričakovanja. Duševni bolniki so bili tudi sami izjemno navdušeni, prek zbiranja pa so se naučili tudi smejati samim sebi, kar je razumljeno kot zelo pomemben korak k rehabilitaciji. Okoli 90 % šal so zbrali ljudje v rehabilitaciji.

Zbranih je bilo okoli 850 šal in anekdot. 400 izmed njih je pisatelj Kalevi Kalemaa zbral v knjigi z naslovom *Ali se znaš usrati v školjko*. Knjiga je bila deležna velike pozornosti in prodanih je bilo nič manj kot 30.000 izvodov, kar je za finski kontekst velika številka. Ob izdaji knjige sta Kaleema in izvršni direktor združenja Jussi Särkelä organizirala izjemno uspešne komične dogodke v različnih ustanovah, povezanih z duševnim zdravjem po vsej Finski.

Marija je v trgovino vrnila straniščno ščetko, ki jo je kupila pred dvema dnevyoma.

»Kaj pa je z njo narobe?« je vprašal prodajalec.

»Najbrž nič,« je odvrnila Marija, »ampak s papirjem je vseeno prijetneje«.

Čeprav je bil odziv večinoma pozitiven, pa je zbiranje šal naletelo tudi na določen odpor, na primer pri nekaterih, ki – povsem razumljivo – niso mogli sprejeti, da se na račun tako resnega vprašanja zbija šale. Najobčutljivejši pa so prihajali iz družin duševnih bolnikov, kar je mogoče pojasniti z dejstvom, da duševna bolezen predstavlja veliko breme tudi za bližnje sorodnike. Poleg tega opozarja, da se od družin zahteva prevelika odgovornost za bolnikovo dobrobit, kot bi bilo potrebno in da bi morale biti socialne službe bolj pripravljene na spoprijemanje z njihovimi potrebami po negovanju in rehabilitaciji.

Zbiranje šal pa se ni končalo s knjigo – spontano so ga nadaljevali nekateri duševni bolniki sami. Ena izmed glavnih želja *Finskega osrednjega združenja za duševno zdravje* se je tako uresničila s tem, ko je ta aktivnost postala decentralizirana in se je začela odvijati v lokalnih združenjih, povezanih z duševnim zdravjem. V tem trenutku je v okoli 150 lokalnih združenjih vključenih več kot 20.000 ljudi.

Dvig samozavesti in opolnomočenje duševno bolnih ter zavedanje, ki so ga tako pridobili o pomembnosti funkcije, ki jo združenje opravlja, je posledično pripeljalo do tega, da so strategije in politike osrednjega združenja vedno bolj jasno določene prek potreb in želja običajnega članstva.

33

MIROVNO POSREDOVANJE
IN ZAPUŠČINA MARTTIJA
AHTISAARIJA

TUJJA TALVITIE – DIREKTORICA ORGANIZACIJE CMI, INICIATIVE ZA UPRAVLJANJE S KONFLIKTI

Ponoči prvega aprila 1989 Martti Ahtisaari skoraj ni zatisnil oči. Borci in borke gverilskega gibanja Swapon so prek meje z Angolo vpadli v Namibijo. Vojaki Južne Afrike, ki so zasedli državo, so na napad hitro odgovorili in ubili več gverilcev. Kazalo je, da bosta obetajoči se mir in samostojnost Namibije izpuhtela v zrak. Ahtisaari, ki je delal kot zastopnik generalnega sekretarja Združenih narodov za Namibijo, se je bal, da bo sledila totalna vojna. Enote Južne Afrike je pooblastil, da zapustijo svoje oporišče z namenom, da bi se situacija umirila.

»To je bila najtežja odločitev v mojem življenju,« pove Ahtisaari v svoji avtobiografiji z naslovom *Matkalla*¹.

Boji so zahtevali dodatne žrtve, toda čez približno teden dni je orožje utihnilo. Marca 1990 se je Namibija osamosvojila od Južne Afrike. Za Marttija Ahtisaarija je to pomenilo konec dvajsetletne delovne naloge. Pot Namibije v samostojnost je bila daljša in zahtevnejša, kot je pričakoval. Po zaslugi njegove vztrajnosti in spretnosti pri posredovanju in pogajanju je na koncu vendarle uspelo.

Namibija je postala temelj Ahtisaarijevega vzpona med najuspešnejše mirovne posrednike. Lahko, da brez Namibije Ahtisaari ne bi leta 2000 ustanovil *Crisis Management Initiative* (CMI) – organizacije za reševanje konfliktov.

Naš Nobelov nagrajenec je junija 2017 napolnil 80 let. Kako bo organizacija CMI nadaljevala njegovo dediščino?

1 Naslov bi v slovenščino prevedli Na poti (op. prev.).

Začetek in konec vsega je zaupanje. Brez zaupanja mir ni mogoč. Stranke v konfliktu morajo zaupati druga drugi in posredniku. Ahtisaari pravi, da to predpostavlja dober ugled posrednika ter sposobnost gradnje zaupnih in odkritih odnosov z vsemi stranmi.

Ena najpomembnejših močnih točk organizacije CMI pri reševanju konfliktov je njena neodvisnost. Strani lahko zaupajo v to, da nam ne gre za lastno korist ali korist kogar koli drugega. To, da smo Finci, je del tega ugleda. Finska je težila k temu, da je ostajala zunaj konfliktov vesil, in tudi ni del vojaških zavezništev.

Vloga neodvisnosti narašča hkrati s tem, ko se globalno politična situacija zaostrojuje in postajajo konflikti vse bolj zapleteni. Organizacija CMI lahko kot samostojna in neodvisna deluje na mestih, na katerih velesile in mednarodne organizacije ne morejo. Prav to je dodatna vrednost zasebne diplomacije, s katero se Finska pri mirovnem posredovanju razlikuje od drugih. Ahtisaari nas opominja, da si mora tako majhen akter, kot je organizacija CMI, vseeno vedno varovati hrbet. Brez podpore svojega delovanja s strani velikih lahko hitro izgubi tla pod nogami.

Mirovni posrednik je uspešen le toliko, kolikor je uspešna njegova ekipa. Ahtisaari pogosto poudarja privilegij sodelovanja s sposobnimi ljudmi.

»Če kdo misli, da lahko sam reši konflikte, se moti,« je spomnil v govoru na februarski mednarodni mediacijski konferenci v Bruslju².

Da bi bila ekipa dobra, je treba izbrati ljudi, ki so brezpogojno pripravljeni sodelovati za skupni cilj. Pri izboru primernih ljudi za nalogo je treba upoštevati dosedanje dosežke in strokovnost. Ahtisaari priporoča, da se vsakemu izmed akterjev naloži odgovornost in da se dober dosežek nagradi. Vsak član ekipe je pomemben.

.....
2 Mednarodna mediacijska konferenca v Bruslju je bila organizirana leta 2017 (op. prev.).

Sporočilo tega Nobelovega nagrajenca je še naprej močno prisoten v organizaciji CMI.

Ahtisaari je vedno najprej opredelil cilj, šele nato načrt za uresničitev do njega. Jasni in realistični cilji so eden izmed predpogojev za uspešno mirovno posredovanje. Tako strani vedo, kaj lahko dosežejo in od česa bodo morale odstopiti. Na poti je treba vztrajati pri iskanju rešitev in ne problemov. Pri tem pomaga finska pragmatičnost.

Dober primer za postavljanje ciljev je mirovni proces Aceh. Pred dobrim desetletjem se je moralo indonezijsko gibanje *Svoboden Aceh* posloviti od zahteve po samostojnosti, ker je Ahtisaari menil, da je cilj utopističen. Gverila je začudeno poslušala neposrednega Ahtisaarija. Le nekaj ur pred potekom roka, ki ga je postavil Ahtisaari, so vendarle sporočili, da bodo sodelovali pri pogajanjih.

Ugled, vrhunska ekipa in jasen cilj pa dolgoročno vseeno ne pomagajo, če ne uspemo ustvariti pogojev za trajen mir. Ahtisaari pogosto spomni, da je odsotnost nasilja le eno izmed meril miru.

»Brez politike enakopravnosti ne bo nikoli konec konfliktov,« je Ahtisaari poudaril na bruseljski mednarodni mediacijski konferenci.

Delo organizacije CMI temelji na Ahtisaarijevih izbranih vrednotah. Na ta način pomagamo graditi pravičnejšo družbo. To pomeni delitev politične in finančne moči, toda tudi podporo tistemu, kar prispeva k izboljšanju življenja večine ljudi. Tako se odpravljajo pogoji za nastanek novih konfliktov. To, da se od konfliktov trpeče družbe ponovno postavimo na svoje noge, je treba videti kot celoto, v kateri hkrati z mirovnim posredništvom in s takojšnjo humanitarno pomočjo vzpostavljamo dolgoročno razvojno sodelovanje.

Z veseljem opažamo, da na Finskem že raste nova generacija mirovnih posrednikov. Namen vsakoletnih Ahtisaarijevih dnevov v šolah je prispevati k vednosti o mirovnem posredovanju ter otroke in mlade opolnomočiti, da sami rešujejo konflikte.

Ahtisaari je opogumljal visokošolske študente in študentke iz Tampereja, da naj verjamejo sami vase, in to kljub težavam.

»V Namibiji mi je velikokrat prišlo na misel, da bi odnehal.«

34

MATTILA, PROSTOR SREČEVANJA MOŠKIH

ARVI PIHLMAN – DOKTORSKI RAZISKOVALEC, SODELAVEC PRI RAZISKOVALNIH IN STROKOVNIH NALOGAH PROSTORA
MATTILA ZA SREČEVANJA MOŠKIH

Mattila, prostor srečevanja moških¹, v Tampereju deluje od leta 2011. Mattila je del *Settlementti Tampere ry*, nevladne organizacije, ki svoje delovanje financira s pomočjo STEA, centra za razdelitev sredstev organizacijam na področju sociale in zdravstva. V prostoru srečevanja moških Mattila se moški iz različnih ozadij, različne starosti in v različnih življenjskih situacijah, ki govorijo različne jezike, spoznavajo, izmenjujejo mnenja in izkušnje, in razvijajo načine sodelovanja, ki se jim zdijo potrebni. Drug drugega učijo različnih veščin in si pomagajo v različnih situacijah v vsakdanjem življenju.

Zamisel o ustanovitvi prostora za srečevanja moških so podali Jukka Tukia, današnji vodja centra, in drugi delavci organizacije *Settlementtiyhdistys Naapuri ry* (ki se je preimenovala v *Settlementti Tampere ry*). Jukka Tukia je že pred tem delal z različnimi skupinami moških na področju vprašanj nasilja. Delo z moškimi je bilo tradicionalno usmerjeno v ponudbo kriznih ali socialnih storitev. Pojavila pa se je zamisel, da bi k dobrobiti moških in njihovih bližnjih prispevali celoviteje, če bi se namesto k problemom usmerili v skupno delovanje in v to, kaj lahko različni moški ponudijo drug drugemu.

Pri načrtovanju prostora za srečevanja moških je bila pomembna zamisel, da naj njegovo delovanje ne bo omejeno le na moške v krizah in s težavami, ampak naj bo odprto prav za vse moške. Ključno načelo je bila vzpostavitev dialoga in

1 Socialne inovacije 34, 35, 36 in 37 so prvič objavljene v tem delu. Vsem, ki so jih bili pripravljani predstaviti in mag. Nataši Mojšker, ki je odločilno prispevala k organizaciji srečanj z avtoricami in avtorji, jih vzpodbujala pri pisanju in zapise tudi prevedla iz finskega v slovenski jezik, se za opravljeno delo posebej zahvaljujema (op. ur.).

sodelovanja med moškimi z različnimi ozadji in v različnih življenjskih situacijah.

Še posebej pomembna sta bila interakcija in sodelovanje med priseljenci in na Finskem rojenimi moškimi.

Hkrati smo želeli, da bi čim večja raznovrstnost glasov pri pogovorih o stvareh, ki se tičejo življenj moških, pomagala razgraditi stereotipne predstave o tem, kako je treba živeti kot moški. Verjeli smo, da naj bi to olajšalo življenje moških in njihovih bližnjih. Po zagonu prostora Mattila in po tem, ko je prostor dobil današnjo obliko, se vse bolj kaže, da taka dejavnost prispeva k preprečevanju in spopadanju z osamljenostjo in izključenostjo.

Filozofske korenine delovanja prostora za srečevanja moških Mattila segajo v začetke t. i. gibanja *settlement* konec 19. stoletja v Angliji in Ameriki. Delavci v naseljih so se takrat spopadali s socialnimi problemi, ki so se pojavili hkrati z industrializacijo in urbanizacijo. V *settlement* prostorih so hoteli vplivati na okoliščine in družbene strukture, tako da so namesto hierarhičnih oblik pomoči poudarjali vzajemno učenje in sodelovanje med delavci v naseljih ter prebivalci območja.

Delavci prostora za srečevanja moških Mattilla pri svojem delu aplicirajo tradicionalni način delovanja *settlement*, pri katerem poudarek ni toliko na vodenju posameznih strokovnjakov, ampak na prostovoljnem sodelovanju in skupnostnem delovanju s poudarkom na demokratičnosti. V praksi delavci Mattile težijo k organizaciji dejavnosti, v katerih lahko obiskovalci skupaj drug z drugimi in z delavci počnejo, kar se jim zdi potrebno. Pri tem je izhodišče, da dejavnost izvira iz idej, potreb in virov moških obiskovalcev prostora Mattila².

Čeprav je bil prostor za srečevanja moških Mattila v javnosti deležen malo pozornosti, ga danes strokovnjaki s področja dela z moškimi in na področju multikulturnega dela pripoznavajo kot pomemben lokalni dejavnik. Ključne institucije, s katerimi je prostor

2 Poleg prostora Mattila, ki omogoča srečevanja moških, delujejo na Finskem v okviru različnih podobnih organizacij tudi prostori srečevanj za deklice, prostori srečevanj za dečke in prostori srečevanj za ženske (op. prev.).

srečevanja moških Mattila do zdaj sodeloval, so različni akterji s področja multikulturnega dela in dela z moškimi ter edukacijske institucije, še posebej TAMK³, visoka šola v Tampereju.

Postopno so se izoblikovale ključne strukture prostora za srečevanja moških. Med *dnevi odprtih vrat* lahko v prostoru Mattila preživljate čas z drugimi obiskovalci ali pa spoznavate njegovo delovanje. Moški lahko pijejo kavo, igrajo družabne igre, berejo dnevni časopis in se pogovarjajo. Sodelovanje v skupnih dejavnostih ni nujno. Če obiskovalec želi, lahko dogajanje samo opazuje. Nikomur ni treba povedati drugim obiskovalcem ali delavcem o sebi ničesar, kar ne želi.

V *delovnih skupinah* se skupaj ukvarjamo s tistim, za kar menimo, da potrebujemo ali da prispeva k psihični ali fizični dobrobiti moških. Delovne skupine so lahko enkratne prireditve ali pa večkratna srečevanja na isto temo. V delovnih skupinah se med drugim učimo novih spretnosti, pogovarjamo o izbrani temi, ki se tiče življenja moških, se ukvarjamo s športom, gremo na izlete, se učimo finskega jezika in drug drugemu pomagamo. Za organizacijo delovnih skupin so odgovorni delavci prostora Mattila, njegovi obiskovalci in različni strokovnjaki.

V parlamentu prostora Mattila se zbiramo z namenom izmenjave idej, evaluacije in razvijanja njegovega delovanja, pri čemer skupaj razmišljamo in se pogajamo glede praktične organizacije dejavnosti. V parlamentu so dobrodošli vsi obiskovalci prostora Mattila. Pri načrtovanju prihodnjih dejavnosti in ocenjevanju obstoječih praks težimo k temu, da bi upoštevali zorne kote vseh sodelujočih, toda nazadnje so vendarle delavci tisti, ki sprejmejo končne odločitve.

Aktivisti v prostoru Mattila so moški, ki želijo poudarjeno prispevati k delovanju prostora za srečevanja moških. Lahko na primer prevzamejo odgovornost za vzdrževalna dela, kuhanje kave in za čiščenje, vodenje delovnih skupin, tolmačenje na zasedanjih parlamenta ali tematskih pogovorih oz. kako drugače sebi ustvarijo posebno vlogo v skupnosti Mattila. Delavci so jim mentorji in jih podpirajo.

3 Tampere University of Applied Sciences (Tampere univerza za uporabne znanosti – op. prev.).

Opazili smo, da je prostor Mattila s poudarjanjem različnih zornih kotov, dialoga in gradnje vzajemnih medosebnih razmerij omogočil participacijo in delovanje velikemu številu moških, ki imajo slab položaj v družbi in v tipičnih hierarhijah med moškimi. Še posebej visok je delež tistih moških, ki niso vključeni v trg dela, revnih in priseljencev. Trenutno, ko je povečano število beguncev vzbudilo veliko pozornosti in skrbi na Finskem pa tudi v Evropi, je ena najočitnejših prednosti prostora Mattila za srečevanja moških ta, da je uspel pri vzpostavljanju vsakodnevnih stikov in prijateljstev med lokalnimi moškimi in tistimi, ki so sem prišli kot begunci.

35

KOILISKESKUS - LAŽJI VSAKDANJIK V CENTRU DOBROBITI

MIA LUMIO, ELIAS PAKONEN, ANU HAKARI, ELINA LEHTONEN - ZAPOSLANI V CENTRU DOBROBITI
IN V NJEGOVIH RAZVOJNIH SLUŽBAH

Tampere na Finskem

Tampere se nahaja v notranjosti južne Finske na obali med dvema lepima jezeroma. Ima malo več kot 230.000 prebivalcev in je tretje največje mesto na Finskem. Skupaj z okoliškimi občinami ima pol milijona prebivalcev, kar je drugo največje mestno območje za prestolnico. Tampere je tudi med nordijskimi državami največje mesto v notranjosti države. Tampere je center vrhunske tehnologije, raziskav, izobraževanja, kulture, športa in poslovanja. Je živahno mesto, priljubljeno med prebivalci in turisti.

V ozadju centra dobrobiti v Tampereju

Model centra dobrobiti v Tampereju je socialna inovacija, katere namen je olajšati vsakdanjik prebivalcev in prebivalcev, ponuditi udoben in privlačen prostor, širiti storitve, razviti nove centre dobrobiti kot platforme za inovacije in razvoj, razvijati skupnost in okraj, prispevati k uspešnosti in učenju zaposlenih ter k učinkoviti rabi prostorov.

S pomočjo tega modela v Tampereju razvijamo na potrebah strank utemeljeno skupno delovanje namesto sektorskega razmišljanja. Storitve in prireditve ustvarjamo skupaj z nevladnimi organizacijami in s podjetji ter prispevamo k občutku za skupnostnost v okraju. Prispevati želimo tudi k širjenju uporabe elektronskih storitev in oblikovanju bolj gibke in ekonomsko učinkovite mreže storitev.

Mesto je že pred tem razvijalo storitvene centre, ki so bili namenjeni starejšim. Gre za nizkopražne točke storitev,

imenovane »bližnji trgi«, ki se nahajajo ob stanovanjskih storitvah za starejše in ponujajo svetovanje, skupne prostore, prehranske storitve in druge storitve, ki jih organizirajo združenja ali zasebniki. Bližnji trgi prispevajo k občutku skupnosti in dobre izkušnje z njimi so bile eden izmed razlogov za gradnjo centrov dobrobiti. Ponudbo zasebnih storitev in storitev društev v bližnjih trgih financira mesto Tampere.

Prebivalci in prebivalke ter obiskovalci in obiskovalke lahko dostopnost storitev doživljajo kot pomemben dejavnik pri lažšanju vsakdanjika. Storitve za mlade so postale znane tudi drugim, ne le mladim. Delavci iz različnih storitev se lahko pri svojem delu oprejo na znanje drugih strokovnjakov. V okraju se je okreplil občutek skupnostnosti.

Centri dobrobiti in center Koiliskeskus

V storitvenem modelu mesta Tampere področne storitve združujemo v centre dobrobiti in bližnje trge. Poleg storitev, ki jih ponuja mesto, so lahko v centrih tudi tržne storitve in skupaj organizirano delovanje društev ter prebivalcev in prebivalk. V istem centru so lahko na primer: dnevni center za starejše, dispanzer za ženske in otroke, knjižnica, zdravstveni dom, svetovalna točka in trgovine. Centri dobrobiti so večinoma v krajevnih centrih ali središču mest. Do njih so urejene kolesarske in pešpoti ter povezave z javnim prevozom. Pri organiziranju storitev v centrih je namen na istem mestu hkrati nuditi javne in zasebne storitve ter tako učinkoviteje uporabljati prostore. V prihodnje naj bi se delo v takih centrih opravljalo v sodelovanju s prebivalci in prebivalkami, strokovnjaki in strokovnjakinjami ter z drugimi interesnimi skupinami. Pomemben del prihodnjega razvoja je širitev obsega elektronskih storitev.

Center Koiliskeskus pod isto streho združuje knjižnico, dispanzer za ženske in otroke, mladinski center in občasno tudi druge storitve mesta. Vse storitve so dobesedno v istem prostoru. Mladinski center in del knjižnice z mladinsko literaturo sta na primer skupaj, del knjižnice s knjigami za otroke ter igralni kotiček so skupaj s

čakalnico dispanzerja za ženske in otroke. Hkrati je čez cesto zdravstveni dom, ki spada k istemu centru. Center Koiliskeskus je povezan z nakupovalnim središčem in sem je lahko priti s svojim avtomobilom ali javnim prevozom.

Akterji v centru Koiliskeskus

Knjižnica v centru Koliskeskus je ena izmed štirinajstih knjižničnih točk Mestne knjižnice Tampere. V njej so zaposleni področna vodja knjižnice, štiri knjižničarke, knjižničarji, dve knjižnični uradnici ali uradnika in dve svetovalni delavki ali delavca (po izobrazbi mladinski delavki ali delavca). Del osebja je del tedna zaposlen v drugih knjižnicah v mestu. Knjižnica ponuja storitve vsem prebivalcem in prebivalkam ter obiskovalcem in obiskovalkam in je odprta večino dneva. Knjižnica ponuja storitve za stranke, ima avtomate za izposajo in vrnitev knjig, računalnike in tablice ter sicer kompaktno, toda raznovrstno zbirko knjig, e-virov, glasbe, zvočnih knjig, časopisov, filmov in iger. V tem trenutku obsega fizična zbirka 40.000 enot, prvih izposoj mesečno je 15.000. Storitve, zbirka in prireditve v knjižnici centra Koiliskeskus so osredinjene na otroke, družine, mlade in na starejše.

V dispanzerju za ženske in otroke so zaposleni štiri medicinske delavke, delavci pa tudi zdravnice in zdravniki. Na Finskem dispanzerji za ženske in otroke ponujajo brezplačne zdravstvene storitve materam in otrokom in družinsko načrtovanje. Namen je oblikovati podlago za zdravo življenje. V dispanzerjih na primer otroke cepijo skladno s programom cepljenja. Na Finskem je izjemno nizka stopnja umrljivosti mater ali otrok. Finski sistem dispanzerjev za ženske in otroke je mednarodno znan, med drugim zaradi t. i. materinskega paketa.

V mladinskem centru Muru je zaposlenih sedem mladinskih delavcev in delavk. Otroci in mladi ga obiskujejo v prostem času, po šoli in ob večerih. Tam je vedno prisoten mladinski delavec ali delavka, ki mlade usmerja in organizira dejavnosti. Storitve za mlade

prispevajo k razvoju otrok in mladih ter omogočajo varen prostor za preživljanje časa.

Področni koordinatorji in koordinatorke med drugim organizirajo tudi srečanje področne mreže. Srečanja so za vse odprti dogodki, na katerih prebivalci in prebivalke, podjetja in občina skupaj razvijajo storitve in dejavnosti v okraju. Koordinator ali koordinatorica omogoča raznovrstno sodelovanje v okraju in med drugim v centru dobrobiti nudi svetovanje prebivalcem in prebivalkam okraja.

Lokalni pomen za prebivalce in prebivalke (statistični podatki, pozornost medijev, povratne informacije strank)

Stranke centra Koiliskeskus pravijo, da jim je center v pomoč pri vsakdanjih opravkih. Na podlagi analiziranih vprašalnikov približno 50 odstotkov strank pri obisku centra uporablja skoraj vsakič tako tržne kot javne storitve. S storitvami, ki so na voljo, so izjemno zadovoljni. Še posebej knjižnične storitve so si v kraju želeli že več let. Uporabniki centra so predvsem družine z otroki, mladi in starejši. Družine si sposojajo in vračajo knjižnično gradivo, ko obišejo dispanzer za ženske in otroke ali gredo v trgovino. V centru je lahko opraviti vse opravke; hkrati greš lahko v trgovino, lekarno in si v knjižnici izposodiš najnovejšo knjigo. Izjemno je, da storitve dispanzerja za ženske in otroke dosežejo skoraj 100 odstotkov družin v okraju. Združitev dispanzerja in knjižnice omogoča, da se s knjižničnimi storitvami seznanijo tudi tisti, ki se drugače ne bi. Mladi, ki obiskujejo mladinski center, so hkrati tudi v knjižnici in upamo, da se pozitivna slika knjižničnih storitev in njenih možnosti v prihodnosti prenaša nanje. Za starejše je center prostor za aktivnosti in srečevanje, kjer lahko preživljaš čas in se spoznaš s podobnimi ljudmi iz okolja. Z gledišča knjižnice je najpomembnejše to, da center doseže skupine ljudi, ki jih drugače ne bi, med drugim družine in mladostnike v okraju.

Knjižnice veljajo za prostore tišine, kamor se lahko pridemo umakniti. Center Koliskeskus je bil v lokalnih medijih od prvega

dneva naprej namenoma reklamiran kot živahen in glasen. Tudi v knjižnici je glasno, saj so vsak dan pod isto streho novorojenčki in novorojenčice, majhni otroci, zvečer pa mladostniki in mladostnice. Na srečo je mreža knjižničnih storitev v Tampereju široka in lahko stranke, ki potrebujejo tišino, usmerimo v drugo knjižnico.

Povratne informacije strank in pozornost lokalnih medijev so bili večinoma pozitivni in ljudje ocenjujejo storitve centra kot dobre. Knjižnica je zbrala ustne in pisne povratne informacije centra Kōiliskeskus. Nekaj primerov najpogostejših pohval in predlogov za izboljšanje:

- »Stranka pohvali knjižnični prostor in lahkotnost opravkov, ko gre v trgovino.«
- »Stranka v zelo živahnem in glasnem času v knjižnici pohvali, da je knjižnica tako čudovito živahna.«
- »Stranka je bila impresionirana na tem, kako različne organizacije delujejo pod isto streho in kako tesno so povezane (dispanzer, knjižnica, mladinski center). Pohvale fotografijam zaposlenih. Začudenje nad tem, da na Finskem obstajajo takšni prostori.«
- »Starejša stranka pravi, da je dobro, da so ljudje spoznali, kako dobra storitev je ta center. Kaj vse je tu za otroke in mlade, dobra simbioza.«

Primeri povratnih informacij v povezavi z mladimi:

- »Moški pride z otrokom in pravi, da je na otroškem oddelku nemirno in glasno. Glasnost mladinskega centra in hrup so zvečer motili tiste, ki so bili na otroškem oddelku.«
- »Mlada mati pohvali center in pravi, da je v redu, da je za mlade prostor, v katerem lahko preživljajo čas.«
- »Dve stranki želita steno med časopisnim oddelkom in predvsem mladinskih centrom ter knjižnico. Hrup je zvečer preglasen za odrasle in družine.«
- »Mati dveh otrok pohvali širok odpiralni čas knjižnice. Hkrati pohvala mladinskemu centru. V redu je, da lasten otrok, ki

hodi v tretji razred, lahko takoj po šoli pride sem varno preživljat prosti čas.«

Center ima 20.000 obiskov mesečno. Prebivalci in prebivalke uporabljajo veliko storitev centra in tudi rezervirajo prostore za svoje namene ali namene skupnosti. Rezervirani prostori so dobro izkoriščeni in širok odpiralni čas omogoča mnogovrstno uporabo prostorov.

Prireditve, sporočanje, sodelovanje in tretje delo

V centru Koiliskeskus deluje tim strokovnjakov iz različnih strok in disciplin. Koncept centra dobrobiti omogoča poleg večstrokovnosti tudi t. i. tretje delo (Purhonen, 2017), pri katerem si lahko strokovnjaki »sposodijo« znanje drug od drugega in so zavezani skupnemu cilju, na primer v centru Koiliskeskus k oblikovanju novih storitev. Stranka je v središču in namen je omogočiti nove načine srečevanja. Tretje delo pomeni na primer, da se lahko knjižničarka ali knjižničar na nov način srečuje z mladostniki, pri čemer lahko uporabi znanje mladinskih delavcev. V centru dobrobiti je delo organizirano tako, da se skupne naloge opravlja s pomočjo različnih timov; vodstveni tim, tim za prireditve in sporočanje, tim za rezervacijo prostorov, tim za varnost in tim za dobrobit. V vsakem izmed njih je predstavnik iz vsakega izmed dejavnikov v centru dobrobiti in tudi področni koordinator ali koordinatorica. V timu za prireditve in sporočanje lahko sodelujejo tudi drugi, na primer pri načrtovanju prireditev v sodelovanju z združenji.

V centru organizira dogodke veliko deležnikov, kot so na primer občina, podjetja, združenja ter prebivalci in prebivalke skupaj ali posebej. V centru je veliko rednih aktivnosti in tudi večjih prireditev, na katerih sodeluje več deležnikov, na primer predvajanje filmov, športne skupine za različne starosti, skupine novorojenčkov in novorojenčic v dispanzerju, družinska kavarna, pravljичne urice, obiski pisateljev in pisateljic, bralne skupine, internetni namigi, dnevni plesi, razstave, kuharski krožki, delavnice ročnih spretnosti ter dejavnosti

za starejše. Tudi velikih dogodkov, kot so: slavnostna odprtja, področni sejmi in dan varnosti, je veliko. Jeseni 2018 je bil organiziran jesenski karneval, katerega dogodki so potekali na različnih mestih v okraju.

Center ima tudi svojo internetno stran: www.koiliskeskus.fi, na kateri je veliko informacij o različnih storitvah z odpiralnim časom in s kontaktnimi informacijami, koledar dogodkov, obrazec za rezervacijo prostorov, aktualne zadeve in informacije o delovanju področne mreže. Center ima tudi svoj Facebook in Instagram, mladinski center pa ima tudi svoj profil na Instagramu in Snapchatu. Dogodke in storitve reklamiramo tudi na internetnih straneh mesta Tampere, na drugih točkah mesta, v lokalnih medijih in na oglasnih deskah trgovine Prisma ter na informativnem zaslonu. Področna koordinatorica informira na široko svoje mreže prebivalcev in prebivalk ter sodelujoče institucije.

Mladinski center v istih prostorih kot knjižnica ter dispanzer za ženske in otroke sta pomenila združitev več akterjev pod isto streho. S stališča dela z mladimi je bil namen vključiti mlade tudi v druge storitve. V sodelovanju s knjižnico lahko organiziramo različne dejavnosti v večjem in manjšem obsegu. Med drugim so mladi knjižnici predlagali knjige za predstavitve, skupaj smo organizirali prireditve za družine in razne krožke. Knjižnica in delo z mladimi vzgajata tudi z nadziranjem upoštevanja dogovorjenih pravil v skupnih prostorih.

Namen centra dobrobiti ni bil le združitev storitev pod isto streho, ampak tudi omogočiti srečevanja med skupinami ljudi, ki se drugače v vsakdanjiku ne srečujejo. Združitev storitev pod isto streho prinaša izzive z vidika strank in zaposlenih. Mladi imajo lahko težave s prilagajanjem na pravila, ki jih zahtevajo skupni prostori, strankam v knjižnici ali svetovalnici pa se je težko prilagoditi temu, da je mladinski center zraven čakalnice včasih precej glasen. Prostore v centru dobrobiti je mogoče rezervirati, s čimer želimo prispevati k temu, da bi lokalni prebivalci in prebivalke sami organizirali dejavnosti.

Center dobrobiti Koiliskeskus je prvi tak center v Tampereju, toda podobne so preizkusili tudi drugod na Finskem. Danes je v

Tampereju še en center dobrobiti, ki je podoben našemu, in sicer v četrti Tesoma. V njej ponujajo enake storitve kot pri nas, čeprav so prostori drugačni.

V centru dobrobiti Koiliskeskus delujejo strokovnjaki različnih strok in disciplin. Skupni sestanki in delovne skupine omogočajo njihovo sodelovanje. Od začetka so bili pri načrtovanju prostora in dejavnosti zraven tudi mladinski delavci in delavke. Delovno skupnost razvijamo z rednimi sestanki s knjižnico in storitvami mladinskega centra in dispanzerja za ženske in otroke. Počasi se oblikujejo skupni načini dela; s pomočjo sestankov, načrtovanja, raznih skupnih projektov in dogodkov, ko se kaže potencial tega prostora, bolje razumemo potrebe in interese prebivalcev in prebivalck.

Center dobrobiti je deležen različnih povratnih informacij. Mladinski center v knjižnici je deležen tako pohval kot kritik. Pohvale gredo ideji za zблиžanje različnih skupin ljudi, medtem kot to povzroča nelagodje. Večji del kritik gre na račun vedenja mladih in njihove glasnosti. Strankam smo želeli sporočiti, da lahko tudi same opozorijo na pretirano glasnost ali preklinjanje in po potrebi za posredovanje prosijo mladinskega delavca ali delavko. Z spodbujanjem komunikacije med različnimi starostnimi skupinami s pomočjo raznih dogodkov in dejavnostmi, na primer z bingom, gledanjem tekem in s četrtkovimi glasbenimi večeri.

Sedem mladinskih delavcev in delavk je v centru zaposlenih tako, da so v večerni izmeni v odpiralnem času mladinskega centra vedno prisotni trije. Zvečer skupaj z mladimi igrajo konzolne in družabne igre, se pogovarjajo o različnih temah in organizirajo dogodke. Sodelovanje v dejavnostih je prostovoljno in odprto, kar občasno otežuje zavezanost mladih za izvedbo daljnoročnih projektov. Tipični obiskovalec ali obiskovalka je v mladinskem centru enkrat tedensko, že pozna nekaj ljudi v prostoru, toda ne stanuje nujno blizu. Zaradi rednih obiskovalcev in obiskovalk je v centru občutek kontinuitete, čeprav je skupina heterogena in se v večeru tudi velikokrat spremeni.

Vidnost mladinskega centra v okraju in centru Koiliskeskus bi bilo mogoče še povečati, na primer s tesnejšim sodelovanjem z

drugimi, še posebej lokalnimi prebivalci in prebivalkami. Mladinski delavci in delavke delajo na tem, da bi jih v skupnosti poznali in da bi bilo lahko priti do njih. Povratne informacije mladih so bile pozitivne in prostor je zanje jasno pomemben. Število obiskovalcev in obiskovalk je zelo veliko jeseni, malo manjše pa spomladi in poleti.

Viri

- Center Koilliskeskus. (2018). Koilliskeskus. Pridobljeno s <https://koilliskeskus.fi>
- Tampere. (2018). City of Tampere. Pridobljeno s <https://www.tampere.fi/en/index.html>
- Purhonen, K. (2017). *Ammattien rajapinnoilla ja kolmannen työn äärellä. Uusiutuva ammattiosaaminen ja nuorten kohtaaminen. Kolmannen työn määritelmä, reunaehdot ja mahdollisuudet*. Pridobljeno s: https://kirsipurhonen.files.wordpress.com/2017/01/ammattien-rajapinnoilla_valmis.pdf

36

NOVA SKUPNOSTNA URBANA
KULTURA

JAKKO BLOMBERG – SOUSTANOVITELJ HELSINKI URBAN ART

Na Finskem – in še posebej v Helsinkih – je v dvajsetih letih 21. stoletja vzniknila nova skupnostna urbana kultura, ki se je prek interneta in socialnih medijev razširila tudi v tujino. Gre za več različnih prireditvev in mrež, ki jih povezujejo prostost oblike, samoiniciativnost, delitev virov, zaupanje v druge, enakopravnost, nadgradljivost, ustvarjalnost, gibkost in uporaba socialnih medijev ter različnih digitalnih platform.

Čeprav je pojav nov, je na neki način nadaljevanje finske sosedске pomoči, ki je tudi močno povezana z občutkom za skupnost. Pri sosedski pomoči so si ljudje tradicionalno pomagali na primer pri gradnji hiše ali kako drugače in brez plačila. V novi skupnostni urbani kulturi je veliko istega, čeprav se predpostavlja, da je participacija zabavna, ne pa delo, in se besede sosedska pomoč v povezavi z njo običajno ne uporablja.

V finskih mestih je bilo zaradi njihove kratke zgodovine in majhnosti malo urbane kulture. Se je pa ta zadnja leta pojavila in razširila. Zanja je značilno to, da izhaja iz ljudi samih, vloga mesta pa je prilagoditi se in podpreti dejavnost, namesto da bi samo proizvajalo kulturo. To je zahtevalo tudi veliko spremembo v načinu mišljenja uradnikov, saj smo na Finskem tradicionalno navajeni točno določiti, kaj je mogoče narediti in česa ni mogoče – in delno se je kot odziv na to porodila svobodnejša urbana kultura.

Najbolj znan predstavnik nove urbane kulture je *Dan gostilne*, s katerim smo začeli leta 2011 v Helsinkih na pobudo posameznikov. Ideja prireditve je, da lahko tekom enega dneva kdor koli in kjer koli ustanovi gostilno. Poleg zabave je v ozadju tudi kritika zapletov pri ustanavljanju gostilne. Po prvem *Dnevu*

gostilne smo za podporo te prireditve zgradili stran z zemljevidom in kmalu tudi mobilno aplikacijo, s katero se je prireditev hitro razširila.

Čeprav se je *Dan gostilne* najprej organiziral brez uradnih dovoljenj – ker jih ne bi bilo mogoče dobiti –, je kmalu postal uradno dovoljen zaradi svoje velike priljubljenosti. Štirikrat letno organizirana prireditev je postala priljubljena po vsej Finski in se je razširila tudi v tujino, še posebej v Rusijo in srednjo Evropo. Leta 2018 je organizacija, ki je bila v ozadju te prireditve, sporočila, da je ne bo več organizirala, da pa naj ljudje še vedno vsakoletno nadaljujejo proslavljanje in organizirajo pop-up gostilne kadar koli in kjer koli.

Leta 2012 smo začeli drugo, zelo priljubljeno prireditev, tj. Čistilni dan. Ta ljudi vabi k prodaji in kupovanju rabljenih predmetov na ulicah, vrtovih in v parkih. Prireditev se je začela v Helsinkih in se je hitro razširila zaradi socialnih medijev in internetnih strani po vsej Finski in med drugim tudi na Japonsko. Čistilni dan, ki je organiziran dvakrat letno, je vedno znova pritegnil na desettisoče ljudi, da so izmenjavali oblačila in druge predmete.

Začetki prireditve so povezani s tem, da smo želeli prispevati k lažjemu menjavanju stvari, toda gre za več kot samo za boljši sejem. Bolj kot zaslužek so prodajalcem in prodajalkam pomembni druženje in zabava ter to, da stvari najdejo svoje uporabnike. Čistilni dan je bil najprej organiziran brez dovoljenja, toda po prvi in takoj uspešni prireditvi je dobila uradno dovoljenje. Občinam drugega pri tej prireditvi tudi ni bilo treba storiti, saj so po koncu storitve prodajalci in prodajalke odnesli stvari s seboj.

Po letu 2010 se je začel nov, neformalen val delovanja v mestnih četrtih. Začel se je leta 2011 z gibanjem Kallio¹, ki je bilo ustanovljeno z namenom, da bi četrt Kallio postala boljši kraj za vse. Gibanje je bilo na začetku odziv na časopisni članek, v katerem je prebivalec te četrti kritiziral čakalne vrste pri razdeljevanju humanitarne pomoči v hrani. Ta naj bi namreč znižala vrednost njegovega oziroma njenega stanovanja. S pomočjo socialnih medijev je gibanje Kallio našlo veliko prostovoljcev in prostovoljk ter vsakoletno organiziralo »Kallio

1 Kallio je predel mesta Helsinki (op. prev.).

Block Party«, brezplačno zabavo v četrti, ki je na ceste v Kallio privabila tudi do 30.000 ljudi. Gibanje Kallio in Kallio Block Party je dobilo veliko posnemovalcev po vsej Finski.

Za novo skupnostno urbano kulturo sta značilna delitev resursov in njihova uporaba na nov način. Na nov način se zasede mestni prostor za skupno, odgovorno rabo vseh in se hkrati spreminja zasebne prostore v javne. Poleg pop-up gostiln so primer tega na primer prebivališča; v razstavo umetnosti spremenjena razstava v dnevni sobi, festival gledališča, ki je pripeljal gledališče v domove ljudi, predvajanje filmov doma, v času občinskih volitev organizirani intervjuji v dnevni sobi, pri čemer so politiki povabljeni v domove ljudi, da razpravljajo o različnih stvareh.

Po odpiranju domov je bil naslednji samoumeven korak odpreti tudi vrata savn, saj je Finska polna savn, ki so večji del časa neuporabljene. Da bi to popravili, se je leta 2016 porodil Helsinki Sauna Day, dan savne v Helsinkih, ki vabi ljudi, podjetja, hotele in organizacije, da odprejo svojo savno drugim brez plačila za en dan. Kot je značilno za novo skupnostno urbano kulturo, je prireditve dobila različne ustvarjalne oblike: sodelovali so tudi s premičnimi savnami, savnami v šotorih, plavajočimi savnami in s simulatorjem savne.

Helsinki Sauna Day delno odgovarja tudi na probleme, ki izvirajo iz kratkega finskega poletja: prireditve je organizirana na začetku marca, ko je v Helsinkih še mrzlo in po navadi na tleh še sneg, toda hladno vreme gre odlično skupaj s savnanjem. Ne glede na ime prireditve se je ta razširila tudi v druga mesta in v tujino ter se odražala v lokalnih prireditvah ob različnih časih.

V ozadju nove skupnostne urbane kulture je veliko dejavnikov, od katerih je najpomembnejši tehnologija: brez vzpona socialnih medijev se večina prireditve ne bi zgodila. Za informiranje, za katero je bilo včasih potrebnih več dni ali ves teden, je zdaj dovolj en zapis na Facebooku.

Čeprav sta obseg prireditve in število udeleženih pogosto ogromna, je za njimi običajno le skupina nekaj ljudi. Ob tem imajo prireditve, ki so se razširile drugam, pogosto lokalne aktiviste, ki

prispevajo k dejavnosti v svojem okolju in k sodelovanju nagovarjajo tudi druge. Vsak sodelujoči prinese s seboj svoje socialne mreže, zaradi katerih je nadgrajevanje konceptov lažje.

Socialni mediji vseeno niso edini vzrok za razvoj. Podlago je ustvarilo Finsko vzdušje enakopravnosti, ki je temelj vsakega skupnega delovanja. Pomemben dejavnik je tudi finsko zaupanje v druge ljudi, zaradi česar jih veliko ne vidi nobenega problema, če kupijo hrano v gostilni na cesti ali odprejo vrata svojega doma povsem neznanim obiskovalcem in obiskovalkam.

Svoje je prispevala tudi gospodarska kriza iz leta 2008; ljudje so začeli iskati smiselne dejavnosti zunaj trga dela in začeli so se zatekati k skupnemu delovanju. K razvoju je delno prispevala tudi okoljevarstvena ozaveščenost.

Finska ni edina dežela, v kateri so se zgodile zgoraj omenjene spremembe. Vseeno pa je finska skupnostna urbana kultura edinstvena zaradi obsega, razširjenosti in izvirnosti. Finski primer je poseben tudi zaradi hitrosti spremembe: pred manj kot desetimi leti je veliko omejitev oviralo delovanje mestnih prebivalcev in prebivalk, medtem ko se danes njihovo delovanje podpira, poudarja na helsinških sejmih in je postalo tudi del helsinške blagovne znamke. Inovativno pa ni samo delovanje ljudi, ampak tudi način, na katerega so se zaradi tega mesta hitro spremenila.

37

TEMELJNI DOHODEK

Socialne inovacije na Finskem

Finska je pri socialnih reformah običajno veljala za počasno. Veliko osrednjih socialnopolitičnih reform smo na Finskem izpeljali izjemno počasi in veliko pozneje kot v državah predhodnicah. V Nemčiji so na primer pokojninsko zavarovanje uvedli leta 1898, na Finskem leta 1937. Zdravstveno zavarovanje so v Nemčiji uvedli leta 1883, na Finskem šele leta 1963. Pravzaprav je bila Finska zadnja evropska država, ki je uvedla zdravstveno zavarovanje.

Z zamudo na pot - toda obširne reforme

Zamudo pri uvajanju zavarovanj smo kompenzirali z njihovo obširnostjo. Pokojnine in zdravstveno zavarovanje smo uvedli na način t. i. nacionalnega zavarovanja (*people's insurance*). Ko je zakon vstopil v veljavo, je bila takoj zavarovana celotna nacija. Zdravstveno zavarovanje je dober primer inovacije »z zamudo«. Leta 1964 so vsi Finci in Finke, starejši od 16 let, dobili pravico do bolniškega nadomestila. To pravico so dobili tisti, ki so opravljali neplačano delo, na primer gospodinje na kmetijah, pomočniki in pomočnice v gospodinjstvu (*unpaid family workers*), pa tudi študenti in študentke. Celotna nacija je bila vključena v sistem podpore. V veliko državah, ki so bile v urejanju tega področja hitrejše, na primer v Nemčiji in Avstriji, je obseg zdravstvenih zavarovanj predstavljal le delček finskega obsega zavarovanja. Utemeljeno lahko trdimo, da predstavlja finski zakon o zdravstvenem zavarovanju največjo

reformo zdravstvenega zavarovanja v takratni evropski socialnopolitični zgodovini.

Tudi prej že inovativne reforme

V Evropi Finska ni bila najpočasnejša pri vseh reformah. Nezgodno zavarovanje delavcev smo uvedli sorazmerno zgodaj (1895), tudi nadomestilo za brezposelnost (1917) in otroški dodatek (1948). Nezgodno zavarovanje delavcev in nadomestilo za brezposelnost sta imela sorazmerno majhno pokritost. V nasprotju s tem je zakon o otroškem dodatku upošteval načelo nacionalnega zavarovanja. Vsak otrok, mlajši od 16 let, je bil upravičen do otroškega dodatka. Dodatek je bil torej univerzalna pravica in ni predvideval ugotavljanja premoženjskega stanja ali zgornje meje zaslužka. Dodatek se je plačal materi, saj se je predvidevalo, da zna mati bolj kot oče presoditi, kako otroški dodatek najbolje uporabiti v otrokovo korist. Z nakazili t. i. »svojeга« denarja materi se je njen položaj v družini okreplil, čeprav je bil denar dejansko namenjen za otrokovo dobrobit in zagotavljanje njegovega dobrega razvoja. Univerzalni otroški dodatek lahko utemeljeno razumemo kot socialno inovacijo, ki je materam ponudila možnost ekonomske pogajalske moči pri odločitvah v družini in tako prispevala k notranji demokratičnosti družine. Otroški dodatek je imel za matere emancipatoren vpliv.

Materinski paket – finska iznajdba

Materinski paket je podpora, namenjena na Finskem živečim nosečnicam ali materam, ki posvojijo otroka. Podporo odobri Kela (Finska institucija socialnega zavarovanja). Materinski paket vsebuje otroška oblačila in druge potrebščine za otroka, kot so: oblačila, brisača, posteljnina, odeja, spalna vreča in pripomočki za nego. V paketu je dejansko vse, kar otrok potrebuje v svojem prvem letu življenja. Iz trpežnega kartona narejena škatla je pogosto tudi otrokova prva postelja. V škatli je tudi blazina, namenjena temu, da otrok na njej spi.

Začetki materinskega paketa so v košarah, v katere je Združenje Mannerheim za zaščito otrok zbiralo potrebščine za dojenčke, da bi jih podarili revnim materam. Združenje za zaščito otrok je sodelovalo s socialno službo ali porodno babico, da so našli družine, ki potrebujejo te košare. Vrnjene košare z oblekami so oprali in zašili ter jih dali v uporabo naslednji uporabnici.

Zadruga leve politične opcije Osuuliike Elanto je začela leta 1931 deliti darilne košare novorojenčkom in novorojenčicam svojih članov. Darilo zadruga je bilo precej podobno današnjemu materinskemu paketu. Velika kartonska škatla je vsebovala otroška oblačila in knjižico z navodili za nego otrok. V paketu je bil tudi varčevalni račun za otroka, na katerega je bila vnaprej shranjena majhna vsota denarja. Namen darila je bil torej tudi učiti varčnosti in zadržnega članstva. Materinske pakete zadruga so razdeljevali do leta 1939.

Država je začela razdeljevati materinske pakete leta 1937. Paket so takrat imenovali materinska podpora. V ozadju je bila skrb zaradi zmanjšanja rodnosti in velike umrljivosti otrok. Pogoj za prejem paketa je bil, da se je mati med nosečnostjo prijavila v zdravstven sistem in sistem spremljanja. Tako so lahko preprečili zaplete med nosečnostjo ter zagotovili zdravje matere in otroka. Leta 1949 je materinski paket postal univerzalna podpora in danes ga dobijo vsi otroci ne glede na število otrok v družini.

Eksperimentirajoča Finska: Inovacije na podlagi eksperimentov

Finska je bila deležna veliko mednarodne pozornosti zaradi eksperimenta z univerzalnim temeljnim dohodkom v letih 2017–2018. Temeljni dohodek je le eden – čeprav največji – eksperimentalni projekt, ki je del projektov t. i. Eksperimentirajoče Finske¹.

V letih 2015–2019 potekajo številni sorazmerno obsežni eksperimenti na področjih sociale, zdravstva in zaposlovanja. Namen

1 Kokeileva Suomi (Experimental Finland) je eden osrednjih projektov vlade, ki ji predseduje Juha Sipilä (op. prev.).

eksperimenta z zavčerji je prispevati vednost, potrebno za pripravo na sistem svobodne izbire socialnih in zdravstvenih storitev. V področnih eksperimentih med drugim tudi na področju zaposlovanja in podjetništva testiramo, kako v polju zaposlitvenih in podjetniških storitev oblikovati model delovanja, ki bo temeljil na potrebah strank in bo presegal administrativne meje.

Vključitev kulture eksperimentiranja v načrt vlade je edinstvena na svetu. V finskem modelu so združeni omogočanje eksperimentov na podlagi programa vlade in inovacije na ravni ljudi (*grassroot level*, op. prev.).

Okrepitev kulture eksperimentiranja je eden izmed osrednjih projektov vlade (2015–2019), ki ji predseduje Juha Sipilä. Namen je najti inovativne rešitve za razvoj družbe in njenih storitev. V današnjem svetu zapletenih izzivov tradicionalne rešitve, do katerih pridemo samo z načrtovanjem, ne delujejo. V kulturi eksperimentiranja se večji problem razdeli na manjše dele in rešitev se razvija v resničnih delovnih okoljih. Na podlagi naukov, ki so izšli iz eksperimentov, stalno izboljšujemo delovanje. Z eksperimenti dobivamo vednost o vplivih določenih ukrepov, še preden se jih uveljavi v celotnem njihovem obsegu.

Eksperiment s temeljnim dohodkom 2017–2018

Eksperiment s temeljnim dohodkom je potekal v letih 2017–2018. Temeljni dohodek je model socialne varnosti, v katerem se vsem državljanom redno in brez pogojev izplačuje denar za osnovno preživetje. Njegov namen je zmanjšati obseg dela, povezan z obravnavo prošenj za socialno podporo, ter sprostiti čas in energijo za kaj drugega, na primer delo ali iskanje dela. Z eksperimentom temeljnega dohodka raziskujemo, kako bi lahko socialno varnost spremenili tako, da bi bolje ustrezala spremembam na trgu dela; ali lahko spremenimo socialno varnost v participatorno in tako, da bo spodbujala k delu; ali lahko zmanjšamo birokracijo in poenostavimo zapleten sistem podpor.

V eksperimentu s temeljnim dohodkom je sodelovalo 2.000 ljudi, ki so bili izbrani po naključnem vzorcu decembra 2016 izmed

tistih 175.000 nezaposlenih, ki so od finske institucije socialnega zavarovanja Kela dobivali nadomestilo za brezposelnost. Ti posamezniki in posamezniki so oblikovali eksperimentalno skupino. Njim smo dve leti (1. 1. 2017–31. 12. 2018) plačevali temeljni dohodek. Višina temeljnega dohodka je 560 evrov mesečno. Gre za dohodek, ki se ga izplača brez pogojev ali ugotavljanja premoženjskega stanja in ga lahko obdržiš, če se zaposliš ali pa ne. Gre torej za dohodek, ki se ga prejme samodejno vsak mesec.

O eksperimentu s temeljnim dohodkom bomo naredili spremljajočo raziskavo. V tej bomo eksperimentalno skupino (2.000 ljudi) primerjali s primerjalno skupino (približno 173.000 ljudi). Primerjalno skupino bodo sestavljali vsi tisti, ki niso bili izbrani za eksperimentalno skupino. Z raziskavo bomo raziskali na primer to, ali se skupina, ki je dobivala temeljni dohodek, razlikuje glede na zaposlenost od primerjalne skupine, kakšni so njihovo zdravje, dobrobit, zadovoljstvo z življenjem, participacija v družbi in aktivnost v prostem času.

Gre za nacionalen, kontroliran, slučajni primerjalni eksperiment. Sodelovanja v eksperimentu ni mogoče zavriniti, s čimer smo odpravili morebitno zavajanje zaradi možnosti izbire pri prostovoljnih poskusih, pri čemer v poskusu sodelujejo le tisti, ki mislijo, da jim bo to koristilo. Nacionalnost eksperimenta pomeni, da so rezultati poplošljivi za celotno nacijo. Na začetku poskusa sta eksperimentalna in kontrolna skupina identični. Če bo po eksperimentu med njima razlika v raziskovanih spremenljivkah, lahko razlike posledično razložimo z učinkom temeljnega dohodka. Kot vsi drugi eksperimenti ima tudi ta veliko problemov; želeli bi si večji vzorec (10.000 ljudi), eksperimentalno obdobje bi bilo lahko daljše (4–5 let) in vanj bi lahko vključili tudi druge, ne samo nezaposlenih. Kljub pomanjkljivostim je finski eksperiment s temeljnim dohodkom eden najmočnejših dozdajšnjih poskusov temeljnega dohodka.

SOCIALNE INOVACIJE OD DRUGOD

1

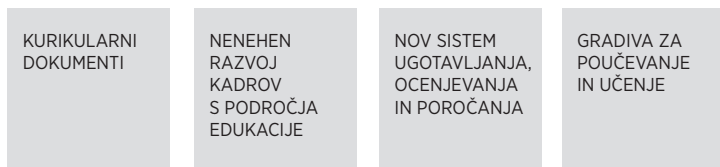
CELOVITA KURIKULARNA REFORMA
NA HRVAŠKEM¹

BORIS JOKIĆ - RAZISKOVALEC NA INSTITUTU ZA DRUŠTVENA IZTRAŽIVANJA ZAGREB

Vse od neodvisnosti, ki jo je Hrvaška pridobila leta 1991, so bili vpeljani številni poskusi modernizacije in reformiranja hrvaškega izobraževanja. Ti poskusi so ob močni PR-retoriki avtoritet preživeli le toliko časa, da jih je bilo mogoče opustiti brez implementacije istih političnih sil, ki so jih uvedle, ali pa nasprotujočih sil v časih političnih sprememb. Za te časovno dispartatne in slabo koordinirane poskuse reform je značilen izrazit pristop k edukacijskim spremembam, ki so jih konceptualizirali in narekovali politični in akademski deležniki v okvirih specifičnih interesov in zgolj robnim sodelovanjem strokovnjakov, ki delujejo v sistemu. To je prispevalo k zmanjševanju koherence v edukacijskem sistemu in odsotnosti privzemanja skrbi za predlagane spremembe med odgovornimi za njihovo implementacijo – edukacijskimi strokovnjaki. Celovita kurikularna reforma² (CKR) predstavlja enega ambicioznejših ciljev Nacionalne strategije za edukacijo, znanost in tehnologijo, ki jo je hrvaški parlament sprejel novembra 2014. Zamišljena je bila kot celovito reformno podvzetje s ciljem povezovanja različnih ravni douniverzitetnega izobraževanja v koherentno, fleksibilno in v učinkovito celoto, osnovano na skupnih edukacijskih vrednotah, načelih in ciljih. Vse od začetka se je CKR osredinjala na štiri glavne elemente (slika 1).

1 Vse inovacije predstavljene v delu naslovljenem z DRUGE SOCIALNE INOVACIJE so prispevali podpisani avtorji in avtorice iz različnih držav Evrope. Vsem se zahvalujemo za pripravljenost popisati jih posebej za našo publikacijo (op. ur.).

2 Comprehensive Curriculum Reform – CCR.

Slika 1: Elementi celovite kurikularne reforme

CKR je v hrvaški edukacijski sistem z modernizacijo procesov poučevanja, učenja in ocenjevanja skušala uvesti kurikularni pristop, osnovan na učnih dosežkih. S tem namenom je bilo razvitih 62 kurikularnih dokumentov, ki so uporabili skupen metodološki pristop, nove okvire za ocenjevanje in poročanje o razvoju in dosežkih učencev, med njimi tudi učencev s posebnimi potrebami in nadarjenih. Vse od svojega začetka je bil kot predpogoj za uspešne spremembe v edukaciji glavni poudarek reforme na potrebi po celovitem in po meri oblikovanem programu profesionalnega razvoja za zaposlene v vzgoji in izobraževanju.

Ob tem, ko je vsebina reformnih dokumentov upoštevala tradicijo hrvaške edukacije in je v marsičem podobna vsebini edukacijskih sistemov v drugih razvitih državah v Evropi in po svetu, proces reforme predstavlja pomembno socialno inovacijo. V omenjenem procesu je bilo mogoče zaznati nepripravljenost hrvaške družbe, da bi s povečevanjem potenciala in volje vseh deležnikov v reformi preoblikovala strateško pomemben družben podsistem. Še več, proces je – s tem, ko jih je postavil v vrh družbenih prizadevanj – skušal povečati zavedanje pomena edukacijskih tematik, zaposlenim v vzgoji in izobraževanju omogočiti močno prisotnost v okviru reforme in demokratizirati celoten proces. Ko se je proces CKR februarja 2015 začel, je bilo le malo znakov, da mu bo te visokoleteče cilje uspelo tudi doseči.

Proces CKR je vodilo in koordiniralo sedem članov in članic Ekspertne delovne skupine (EDS), ki je bila izvoljena na podlagi javnega poziva in pozicionirana zunaj sistema javne administracije in ministrstva. Čeprav je to pozicioniranje omogočalo večjo neodvisnost, inovativnost in fleksibilnost pri sprejemanju odločitev, je tudi

povečalo tveganje za spožitev odpora vladnih struktur in povečalo možnost, da edukacijska reforma zdrsnje še niže po lestvici političnih agend. Na začetku našega dela kot člani in članice EDS je bil vzpostavljen sistem vrednot, ki jih je treba spoštovati v vseh vidikih reformnega procesa. Te vrednote so bile: znanstvenost, neodvisnost od političnih vplivov, integriteta, odgovornost, spoštovanje različnih perspektiv, transparentnost, sodelovanje ter pozitivna in iskrena komunikacija. Vse od začetka je bilo jasno, da bo za doseganje zgoraj omenjenih ciljev treba vzpostaviti nove strukture in oblike dela. Razvoj teh struktur se je začel z vzpostavitvijo *'Enote za strokovno in administrativno podporo'*, ki jo je sestavljajo več kot 50 uslužbencev in uslužbenk javnih agencij s področja edukacije in ministrstva. Ta enota je pod okriljem EDS delovala na področju vzpostavljanja pogojev za začetek dela na razvoju kurikulumov neodvisnih strokovnjakov in strokovnjakinj iz različnih kontekstov in z različnimi izkušnjami in je bila ključna za učinkovito komunikacijo med EDS ter različnimi edukacijskimi agencijami.

Razvoj kurikularnih dokumentov je usmerjala vrsta odločitev EDS, ki jih je veliko videlo kot radikalne. Prva izmed teh odločitev je zadevala uporabo javnih pozivov z namenom izbora članov in članic delovnih skupin, odgovornih za razvoj posameznega kurikularnega dokumenta. Ti javni razpisi so bili odprti za vse strokovnjake in strokovnjakinje s področja vzgoje in izobraževanja, ki so delovali v sistemu, pa tudi za člane in članice akademskega sveta. Vsi prijavitelji in prijaviteljice so morali predložiti pisno elaboracijo svojih reformnih idej za svoje področje ter motivacijsko izjavo. Izbirni proces je vseboval pogoj, da mora večina članov in članic v vsaki delovni skupini prihajati iz šol. Vključitev tega pogoja je merila na neposredno priznanje pomena izkušenj strokovnjakov, ki delajo v šolah, izkušenj, ki so bila pogosto zanemarjena in tudi podrejena stališčem, ki so izhajala iz akademskega sveta. Odločitev za relativno prevlado izkušenj praktikov je prišla pod drobnogled enega izmed segmentov akademske skupnosti, ki je trdila, da bi morali biti povabljeni ali dodeljeni »pravi« strokovnjaki ter da učitelji in učiteljice in šolsko osebje niso

dovolj kompetentni za razvoj kurikuluma, vendar pa je dejstvo, da so se lahko prijavi in bili izbrani strokovnjaki in strokovnjakinje s področja vzgoje in izobraževanja tudi iz najmanjših skupnosti in šol po vsej državi, pozitivno prispevalo k občutku javnosti, da bo ta reforma zgrajena na demokratičnih načelih.

Ena najbolj radikalnih odločitev, sprejetih pri načrtovanju novih struktur in oblik dela, je bila, da so lahko za čas trajanja reforme učitelji in učiteljice, izbrani za delo na reformi, zapustili svoja učiteljska mesta v šolah. Racionalnost za to odločitvijo je bila, da razvoj kurikuluma ter celovit načrt strokovnega razvoja učiteljstva terja osredinjeno (concentrated) prizadevanje. Učiteljska mesta izbranih za delo na reformi so začasno zapolnili nadomestni učitelji. Edukacijski strokovnjaki in sindikati so v tej odločitvi videli spoštovanje tistih, ki delajo v šolah, ter predanost procesu reforme in so jo kot tako pozitivno sprejeli. Elementi inovativnosti so prisotni tudi v načinu, na katerega je bilo delo v delovnih skupinah finančno nagrajeno. Kompenzacija je namreč prišla šele po dokončanju dela, o porazdelitvi nagrade med posameznimi člani skupine pa se je kolektivno odločila celotna skupina članov sama.

Septembra 2015 so bile oblikovane vse delovne skupine. Skupaj s 70 člani podporne enote je skupina aktivnih članov, ki so sodelovali pri razvoju 62 kurikularnih dokumentov, vključevala več kot 450 učiteljev, ravnateljev, šolskega osebja, univerzitetnih učiteljev, znanstvenikov in posameznikov iz gospodarskega sektorja, nevladnih organizacij in verskih skupnosti. To je bila najširša organizacijska struktura, ki je delala na skupni javni nalogi v zgodovini Hrvaške, vključevala pa je najbolj raznoliko skupino strokovnjakov in strokovnjakinj iz različnih polj, sektorjev, regij in ideoloških pozicij. Da bi bil proces še bolj demokratičen, je EDS razvila proces konzultacij, v okviru katerih so bile delovne skupine naprošene, da predlagajo pet strokovnjakov, ki bi predstavljali »kritične prijatelje« in prve recenzente njihovih kurikularnih dokumentov. V tej fazi procesa reforme je sodelovalo več kot 200 ljudi, kar je število strokovnjakov, povezanih z razvojem kurikuluma, povišalo na 700.

Volitve novembra 2015 so se končale na politično mrtvi točki, v kateri nobena izmed političnih strank ni zmogla oblikovati vlade. To je pripeljalo do znatnega političnega nemira, ki se je sčasoma končal z dogovorom med številnimi političnimi strankami o oblikovanju desnosredinske vlade. Tekom volitev in političnega boja za oblast, ki je sledil, je bilo vprašanje CKR le marginalno prisotno. Zato je bilo veliko presenečenje, ko je januarja 2016 na slovesnosti zaprisege nove vlade del njenega programa vključeval izjavo, da bi »*morala biti celovita kurikularna reforma ustavljena*«. Ta izjava in nameni, ki so stali za njo, so vzbudili burne odzive med javnimi in družbenimi akterji. Moč odzivov je novo vlado spodbudila k temu, da je še isti dan dala izjavo, da je šlo za tipkarsko napako in da se bo CKR nadaljevala. Kot odziv na to je EDS isti dan na spletu objavila večje število kurikulumov. EDS je upala, da bo s tem, ko je javnosti predstavila delo stotin strokovnjakov, razširila glavne vrednote in ideje za procesom in vsebino reforme ter sam proces ločila od politiziranja strank. Na tej točki je vprašanje edukacije in EDS postalo pomembna družbena tema, javnost pa je bila močno ozaveščena o njenem pomenu za prihodnost Hrvaške.

Zanimanje javnosti za CKR se je še povečalo februarja 2016, ko so bili javno predstavljeni vsi kurikulumi. Ob intenzivni medijski pokritosti ob vstopu v javno sfero so kurikularni dokumenti postali predmet razvnete javne razprave. Kmalu je postalo jasno, da so določeni politični akterji skušali CKR pozicionirati v polje obstoječih kulturnih vojn. EDS se je znova odzvala z razvojem še enega niza novih idej za proces konzultacij kurikularnih dokumentov. Da bi zagotovila nadaljnji obstoj demokratične narave procesa, je razvila celovit protokol za strokovne diskusije in pregled, v okviru katerega so bili dokumenti predstavljeni skoraj vsem edukacijskim strokovnjakom in akademikom, ki delujejo na Hrvaškem. Ob predstavitvi so bili posamezniki povabljeni k pošiljanju komentarjev, pogledov in predlogov za kateri koli dokument. Ti komentarji so bili pregledani; posamično so prejeli odzive in bili vključeni v novo različico kurikularnih dokumentov. V tem procesu je vse skupaj sodelovalo več kot 30.000 ljudi.

Maja 2016 so bile za javno diskusijo, v kateri je lahko sodeloval vsak hrvaški državljan, dostopne pregledane in izboljšane različice kurikulumov. V istem času so se povečali politični pritiski na EDS, podpora ministrstva pa je upadla. Del tega je bil tudi poskus »izstradanja« **reforme, s katerim je ministrstvo zavrnilo plačevanje potnih stroškov delovnih skupin in razširilo EDS z vključitvijo politično imenovanih oseb.** Da bi proces reforme zaščitili pred temi politični pritiski, je EDS zaprosila ministra za edukacijo, da jasno pove, da bo proces ostal stvar strokovnjakov, ki delajo na reformi, in da bodo vsi stroški članov kriti ter da vlada trdno podpira proces reforme. Po številnih pozivih, da se jasno opredeli glede svojega položaja, minister ni zagotovil jasnih odgovorov. EDS je zato sklenila, da se delo na reformi pod trenutnimi pogoji ne more nadaljevati, vsi člani EDS pa so ponudili svoje odstopne v javni izjavi na televiziji 25. maja 2016. Odziv javnosti je podpiral odločitev EDS, 1. junija 2016 pa so se odvili javni protesti v podporo CKR v Zagrebu, drugih hrvaških mestih in v evropskih središčih. Korakajoč pod sloganom *Hrvaška zmore bolje* je samo v Zagrebu protestiralo več kot 40.000 protestnikov. 19. junija je hrvaška vlada padla, sklicane pa so bile nove volitve. Isti dan je minister za izobraževanje razpustil vse člane EDS.

Od takrat je izobraževanje postalo osrednja volilna tema, pri čemer so vse stranke zatrjevale, da se bo CKR nadaljevala. Po padcu vlade je volitve dobila ista desnosredinska koalicija, ki je objavila javni poziv za vzpostavitev nove EDS. Na žalost je bil ta proces popolnoma netransparenten, mediji pa so razkrili številne nepravilnosti pri izboru novih članov in članic EDS. Eno leto po prvotnem protestu je bil kot odziv na zadnji krog političnega vmešavanja 1. junija organiziran drugi protest. Tokrat so protestniki zahtevali odstop ministra za izobraževanje in vrnitev k prvotnim konceptom CKR. V teh protestih je sodelovalo več kot 20.000 ljudi, kar je ne nazadnje pripeljalo do ministrovega odstopa in formacije nove politične koalicije v parlamentu. Novi minister je sodeloval v protestih, a je takoj po sestavi večine nove koalicije jasno sporočil, da bi »*morala biti CKR institucionalizirana*«. Tretji poskus vzpostavitve nove EDS je bil tako znova

zaznamovan s političnim vmešavanjem. V tem trenutku reformo v celoti vodi ministrstvo kot podvzetje »od zgoraj navzdol«. V šolskem letu 2018/19 je na 74 osnovnih in srednjih šolah po vsej Hrvaški pilotno preizkušanih nekaj elementov nastalih kurikularnih dokumentov, ki pa so ohranili le malo podobnosti s prvotnimi idejami CKR.

Zgodba o hrvaški celoviti kurikularni prenovi je slikovit opomnik o obstoju neke pomembne možnosti – možnosti demokratizacije reformnih procesov. Čeprav bo le čas pokazal, kakšni bodo končni rezultati, so inovativne odločitve, ki so bile sprejete med procesom, omogočile ponovno vzpostavitev družbene volje in odprtosti za reformo ter dvig javnega zavedanja in podpore pomenu izobraževanja v hrvaškem kontekstu.

2

IZOBRAŽEVANJE: OD ŽRTVE
DRUŽBENEGA DOGAJANJA DO
DEJAVNIKA DRUŽBENIH SPREMENB

PROF. DR. ANA PEŠIKAN - PREDSTOJNICA KATEDRE ZA PSIHOLOGIJO NA FILOZOFSKI FAKULTETI V BEOGRADU
IN DOC. DR. SLOBODANKA ANTIĆ

Izobraževalni forum (IF) je nevladna organizacija, ki je nastala leta 2000 kot odgovor na takratne družbene razmere in njihov vpliv na izobraževanje. Proti koncu devetdesetih let prejšnjega stoletja so se v Srbiji kopičila številna negativna družbena, ekonomska in politična dogajanja. Devetdeseta leta so se začela z razpadom Socialistične federativne republike Jugoslavije in državljansko vojno, ki je imela za državo dolgoročne ekonomske, družbene in psiho socialne posledice. Inflacijo brez primere je spremljalo hitro in nepopravljivo razslojevanje družbe (uničenje srednjega razreda, sumljivo bogatenje manjšine in osiromašenje večine) ter razpad državnih in socialnih institucij. Vrhunec tega težavnega desetletja sta bila bombardiranje Srbije leta 1999 s strani pakta NATO in mednarodna izolacija države, tudi v znanstvenem, kulturnem in v izobraževalnem smislu. Prav izobraževanje pa je bilo neposredno na udaru omenjenih družbenih, ekonomskih in političnih pretresov. Sistem se je moral s procesi, ki so se dogajali, soočiti in se nanje odzvati, hkrati pa je bilo nujno, da se reformira in na konstruktiven način pomaga otrokom in mladim pri spoprijemanju z radikalno tranzicijo države ter duhom modernega časa, novega tisočletja. Stanje v izobraževanju je bilo nezavidljivo: številne rešitve v izobraževalni politiki so bile motivirane odvisno od trenutnih vzgibov vladajoče politične stanke; šole in učitelji izjemno osiromašeni; učitelji so bili vse bolj zapostavljeni in pod pritiskom staršev in otrok iz vrst novih bogatašev, ki so obogateli na račun nemirnih razmer in s katerimi so v ospredje prihajali novi vrednotni okviri, ki so vrednost znanja postavljali pod vprašaj in postopoma razkrajali tudi ostale temeljne družbene in edukacijske vrednote.

Začetniki IF in njegovi najštevilčnejši člani ter sodelavci so profesorji in profesorice z univerz ter raziskovalke in raziskovalci v znanstvenih inštitutih, toda v svojem konceptu je bil IF vedno razumljen kot kraj, na katerem bodo slišani tudi glasovi oseb iz izobraževalne prakse (zato forum). Za ustanovitev IF je zaslužnih ducat oseb, ki so se že sicer redno srečevale in razpravljale o različnih temah, vezanih na izobraževanje, poseben pogum enega izmed kolegov in projekt pisarne Unicefa v Beogradu, ki je za IF zagotovil prostore in tajnico¹. Od začetka je IF združeval ljudi iz različnih disciplin in strok, ki jih je družila skrb za kakovost izobraževanja in prihodnost mladih generacij v državi. Osnovni cilj IF je bil z raziskavami in analizami stanja podpreti val reform v izobraževanju, ki so bile del velikih demokratičnih sprememb v državi po letu 2000. Čeprav je fokus delovanja foruma na izobraževanju, njegovo delovanje sega tudi na sorodna polja kulture in znanosti. Značilnosti pristopa IF so v nasprotju s številnimi drugimi nevladnimi organizacijami pod zdajšnjo oblastjo že od začetka slonele na zavezanosti neodvisnemu in kritičnemu pristopu ter k zavezanosti obravnave ključnih izobraževalnih problemov, ki predstavljajo temelje sistema in od katerih so odvisne številne druge rešitve. Ta svoboda in neodvisnost dodatno krepita odgovornost in visoke standarde dela IF. Neodvisnost dela IF delno temelji na dejstvu, da je večina članic in članov IF zaposlena v drugih institucijah, kar forumu omogoča obstoj tudi v obdobjih brez finančne podpore projektov.

Od svojega nastanka se IF ukvarja s ključnimi problemi izobraževanja v Srbiji, najpogosteje skozi projekte, ki so zasnovani tako, da poskušajo naslednja vprašanja reševati dobro in dolgoročno: optimizacija mreže šol², tj. dostopnost izobraževanja vsem otrokom; izboljšanje kakovosti učenja in poučevanja pri naravoslovnih predmetih³

1 IF še danes deluje v najetih prostorih z eno redno zaposleno osebo.

2 Bogojević, A., Ivić, I. in Karapandža, R. (2003). *Optimizacija mreže škola u Srbiji*. Beograd: Obrazovni forum in Unicef (v srbskem in angleškem jeziku); Ivić, I. idr. (2004). *Optimizacija mreže škola u opštini Sjenica* (elaborat projekta). Beograd: Obrazovni forum.

3 Antić, S., Jankov, R. in Pešikan, A. (2005). *Aktivno učenje u prirodnim naukama. V: Kako približiti deci prirodne nauke kroz aktivno učenje*. Beograd: Obrazovni forum.

v podeželskih šolah in kombiniranih oddelkih⁴ ter pri delu z marginaliziranimi družbenimi skupinami (romski otroci)⁵; usposabljanje pedagoških asistentk in asistentov⁶; razvoj metodologije aktivnega učenja in usposabljanja učiteljev na vseh ravneh izobraževanja, tudi v visokošolskem izobraževanju⁷; sistem zgodnjega zaznavanja tveganj za osip⁸; razvoj koncepta sprejemnih izpitov za srednje šole⁹; teoretično in empirično raziskovanje učbenikov, zlasti razvoj standardov kakovosti učbenikov¹⁰; konceptualizacija in realizacija usposabljanja strokovnjakov v izobraževanju; analize izobraževalnega sistema¹¹; analiza vpliva javnih politik, kot na primer uvajanje pripravljalnega

-
- 4 *Aktivno učenje u malim školama i kombinovanim odeljenjima (MAKO); Održivi turizam u funkciji ruralnog razvoja, Ministarstvo ekonomije i obrazovni forum; Problemi ruralnog obrazovanja u Srbiji*, Srpska akademija nauka i umetnosti i Obrazovni forum.
 - 5 Projekt *Aktivno učenje u radu sa decom iz marginalizovanih grupa*.
 - 6 Projekt *Aktivno učenje u inkluzivnom obrazovnom okruženju*.
 - 7 Tempus projekti: *Reform of Agricultural Higher Education in Serbia; Higher Education Reform of Biological Sciences (HERBS); Building capacity of Serbian Agricultural Education to link with Society (CaSA)*; Antić, S., Ivić, I. I. Pešikan, A. (2008). *Student u središtu nastave – Aktivno učenje na Poljoprivrednom fakultetu*. Beograd: Poljoprivredni fakultet i Obrazovni forum.
 - 8 *Cross-sectoral cooperation focused solutions for preventing early school leaving (CroCoos)*, EU Education and Culture DG, Lifelong Learning Programme, Tempus projekt.
 - 9 *Elaborat Predlog sistema ispita za upis u srednje škole*.
 - 10 *Razvoj mehanizama razvoja i održanja kvaliteta udžbenika i izrada standarda kvaliteta udžbenik, Mnistartsvo prosvete, Institutu za psihologiju i Obrazovni forum; Unapređivanje kompetencija nastavnika istorije za izbor, korišćenje, evaluaciju i stvaranje udžbenika*, Georg Eckert Institut Braunschweig i Obrazovni forum; Ivić, I., Pešikan, A., Antić, S. (2008). *Vodič za dobar udžbenik – Standardi kvaliteta udžbenika*, Novi Sad: Platoneum (dodatna izdanja 2009, 2011); Ivić, I., Pešikan, A. & Antić, S. (2016). *Quality of textbook*. Eckart expertise. Braunschweig: Georg Eckart Institute for Internetaional Research on Textbook; *Supporting the policy and VET teachers practice related to the usage, design, development and upgrade of high-quality instructional material (including online publishing)*.
 - 11 V okviru projekta *Analiza uticaja javnih politika donetih u periodu 2003–2007. godina u Srbiji*, Ivić, I., Pešikan, A. (2009). *Obrazovanjem protiv siromaštva – Analiza uticaja uvođenja pripremnog predškolskog programa*. Beograd: Vlada Republike Srbije; *Drugi izveštaj Strategije za smanjivanje siromaštva u Srbiji*. Pešikan, A. (ur.). (2012). *Osnovni resursi u preduniverzitetskom obrazovanju u Srbiji*. Beograd: Filozofski fakultet; *Elaborat Ivić, I. I Pešikan, A. (2013). Obrazovna statistika*. Ministarstvo prosvete RS i OF.

predšolskega programa; analiza učinkov *Strategije za zmanjševanje revščine v Srbiji* na področju izobraževanja; spremljanje in analizo *Razvojnih ciljev novega tisočletja* v Srbiji – področje izobraževanja; vprašanja izobraževalne statistike in razvoj potrebnih indikatorjev¹²; analiza zakonodaje s področja vzgoje in izobraževanja z vidika kakovostnega izobraževanja; teoretična in praktična vprašanja uvajanja informacijsko-komunikacijskih tehnologij v izobraževanje in druga. Člani in članice IF so imeli vodilne vloge pri oblikovanju *Strategije razvoja izobraževanja v Republiki Srbiji do 2020* in akcijskih načrtov te strategije, nekateri so sodelovali pri delu Državnega sveta za izobraževanje, nekateri so člani Odbora za izobraževanje Srbske akademije za znanost in umetnost. V sodelovanju z različnimi vladnimi in nevladnimi organizacijami smo poskušali doseči, da se v državi zgodi sistematična, na podatkih utemeljena izobraževalna reforma.

Na vprašanje o prispevku dvajsetletnega delovanja IF ter njegovih sodelavk in sodelavcev pa tudi njegovega vpliva na izobraževanje je težko natančno odgovoriti. Začnemo lahko z negativnimi odgovori: če ne bi bilo kontinuiranega dela IF, številna pomembna izobraževalna vprašanja v državi ne bi bila razvita sistematično na smislenih izhodiščih, to je, na znanstveno veljaven in strokovno utemeljen način postavljene smernice za reševanje ključnih izobraževalnih vprašanj. Ali je srbsko Ministrstvo za izobraževanje sprejelo predlagane rešitve? Ne, ne zmeraj in ne takoj; tako kot je z vsemi inovacijami, se sistem upira novostim. Resnici na ljubo, podpore dolgoročnim ukrepom, v času posgostih sprememb v vladi, ni pričakovati. Vse pa vodi k pomanjšanju kontinuitere pri vpeljavi sprememb, k poskusom pridobivanja političnih točk in zunanjim pritiskom, pri čemer so interesi vzgoje in izobraževanja, za državo, drugotnega pomena. IF je velikokrat v ‚nemilosti‘ Ministrstva za šolstvo, saj izpostavlja pomanjkljivost in neustreznost nekaterih rešitev, ki se izvajajo, pa vendar, to je ‚rdeča nit‘ dela IF, ukvarjanje z najpomembnejšimi izobraževalnimi vprašanji,

12 Pešikan, A. (ur.). (2012). *Osnovni resursi u preduniverzitetkom obrazovanju u Srbiji*. Beograd: Filozofski fakultet; Elaborat Ivić, I. I Pešikan, A. (2013). *Obrazovna statistika*. Ministarstvo prosvete RS i OF.

javno naslavljanje teh vprašanj na podlagi znanstvenih in strokovnih spoznanj, ne glede na interese posameznih skupin. V dvajsetih letih svojega delovanja si je IF pridobil sloves organizacije, ki ima potrebno znanje in izkušnje, da oblikuje sodobne rešitve v izobraževanju, in hkrati tudi integriteto, da jih javno zastopa, tudi ko so v nasprotju z deklarirano, politično razglašeno izobraževalno politiko.

IF služi tudi kot majhen laboratorij za preizpraševanje različnih vidikov težav, testiranje specifičnih idej in izmenjavo mnenj o odprtih vprašanjih¹³. Namenjen je tudi povezovanju in mreženju strokovnjakinj in strokovnjakov za izobraževanje (v polju raziskovanja in prakse), ki jih združuje naklonjenost proaktivnim reformam. Zahvaljujoč programu *Aktivno učenje*¹⁴, ta mreža članic in članov pokriva celotno Srbijo pa tudi Črno goro ter Bosno in Hercegovino¹⁵ in šteje prek 150 ljudi raznolikih stokovnih ozadij. Seminarje *Aktivnega učenja* je poslušalo okoli 50.000 učiteljev v državi in del teh idej je postal sestavni del njihove prakse. Spremembe v načinu dela učiteljev seveda niso niti sistematične niti popolne, saj bi bila za to potrebna sistemska podpora. Neprekinjena izmenjava in sodelovanje raziskovalcev in praktikov, ki so v neposrednem stiku z učenci, pomeni, da je IF socialna inovacija v pravem pomenu.

Forum se trenutno ukvarja z analizo problemov podeželskega izobraževanja, razvijanjem teoretičnega in praktičnega pristopa k reševanju teh problemov v evropskem kontekstu, razvijanjem aktivnega učenja v digitalnem, spletnem okolju, ocenjevanjem inovativnih programov in z inovativnostjo v metodologiji vrednotenja. Obstoj IF v veliki meri temelji na prizadevanjih jedra organizacije, da prijavljajo in izvajajo projekte. Skušamo razširjati število sodelavcev, oseb, institucij in organizacij v regiji in širše, ne samo zaradi sodelovanja pri projektih, ampak tudi zaradi izmenjave mnenj in diskusije o

.....
13 Vse od ustanovitve IF so vsako zadnjo sredo v mesecu organizirana *Srečanja u sredu*, na katerih uvod v srečanje naredi govorec/strokovnjak, temu pa sledi diskusija.

14 Ivić, I., Pešikan, A. I Antić, S. (2003). *Aktivno učenje 2*. Beograd: UNICEF (na srpskom i engleskom jeziku)

15 Med 5. in 7. 10.2018 je potekala prva regionalna konferenca izvajalcev programa *Aktivno učenje iz Srbije, BiH in Črne*.

temeljnih vprašanjih, ki niso v modi, a so povezani z nameni izobraževanja, cilji izobraževanja v 21. stoletju, smerjo v katero vodijo kompetence v izobraževanju, kako oceniti rezultate izobraževanja, ki jih ne moremo izmeriti, kako razviti sistem ocenjevanja učnih dosežkov, ki bo teoretično usmerjen na tistega, ki poučuje, je učiteljska vloga z načinom spremljanja in ocenjevanja dela privedena v slepo ulico, kako se v izobraževanju lokalno in globalno uskladiti, kako digitalni mediji vplivajo na naš um, na naše učenje in podobno.

3

ELEKTRARNA V RAZVOJNEM CENTRU
IN TEHNOLOŠKEM PARKU KRIŽEVCI

MAG. TIHOMIR HODAK – DIREKTOR KRIŽEVŠKEGA PODJETNIŠKEGA CENTRA

Kljub dejstvu, da ima Hrvaška naravne potenciale za uporabo obnovljivih virov energije, je njihovo izkoriščanje žal na nizki ravni. V enem letu je na Hrvaškem v povprečju 2.500 sončnih ur, kar nas uvršča v vrh držav v Evropi. To pa se ne zrcali v količini nameščenih fotovoltaičnih sistemov na Hrvaškem – nahajamo se na samemu repu držav Evropske unije. Do leta 2016 je Hrvaška namestila za 50,3 MWp fotovoltaičnih sistemov, nekatere druge države članice EU pa: Slovenija 259 MWp, Slovaška 45 MWp, Bolgarija 1.037 MWp, Romunija 1.371 MWp, Češka 2.047 MWp, Nemčija 41.340 MWp. Ob tem 50 % vseh projektov obnovljive energije spada v t. i. skupnostno energijo, energijo v rokah državljanov. Gre torej za projekte, ki jih vodijo energetske zadruga ali lokalne oblasti. Vprašanje pa je, zakaj hrvaški državljani ne želijo vlagati v obnovljivo energijo in podpirati tovrstnih projektov.

Glede na našo raziskavo je 89 % sodelujočih izrazilo zanimanje za vlaganje v vire obnovljive energije in potrdilo domnevo, da bi projekt, ki ga vodi energetska zadruga, podprli. Po njihovem mnenju je zelo pomembno tudi to, da imajo projekti na področju obnovljivih energetskih virov (OEV) pozitiven učinek na lokalno okolje. Vprašanje se tako glasi, zakaj državljani ne sodelujejo pri ustvarjanju energetskega prehoda in kaj predstavlja oviro za vlaganje. Ugotovili smo, da obstoji vezni člen, ki povezuje kakovost projektov OEV ter omogoča preprost, transparenten in hiter način investiranja državljanov.

Zamislili smo si uporabo skupinskega financiranja (*crowdfunding*) kot orodja, ki pobudnikom projektov omogoča, da pridobijo finančne vire, ki jih potrebujejo za implementacijo OEV in ki državljanom omogoča investiranje v isti projekt v

zameno za povračilo sredstev. Skupinsko financiranje je spletni poziv prek interaktivne spletne strani, ki skuša mobilizirati finančne vire za specifičen projekt.

Ker do takrat na Hrvaškem še ni bilo takšnega modela, smo se odločili, da to storimo v sodelovanju z lokalnimi oblastmi. Takšnega partnerja smo našli v mestni administraciji mesta Križevci in v vodstvu Centra za podjetnost Križevci, ki upravlja stavbo Razvojnega centra in tehnološkega parka Križevci.

Skupinsko financiranje, ki temelji na mikroposojilih, pomeni izposojanje sredstev med deležniki, v tem primeru državljanov in zelenih energetskega zadruga. Projekt sončne strehe Križevci (*Križevački sunčani krovovi*) smo ustvarili v sodelovanju z Zadrugo za zeleno energijo (*The Green Energy Cooperative*) kot nosilko projekta skupinske investicije ter mestom Križevci in s Centrom za podjetnost Križevci (CPK). Mesto Križevci je lastnik in ustanovitelj centra za podjetnost. Ta je bil ustanovljen z namenom promocije podjetnosti in ustvarjanja pozitivne podjetnostne atmosfere ter krepitve obrti in podjetnosti na območju Križevcev in njegove okolice. Nahaja se v upravni stavbi Razvojnega centra in tehnološkega parka.

Naša zadruga je bila ustanovljena leta 2013. Ima 19 članov s področja stroke, aktivizma in prakse, za katerimi so leta izkušenj na področjih energetike, ekonomije, inoviranja, varstva okolja, urbanizma in razvoja podeželja. Naše vodilo je *Energija v rokah državljanov*, naše poslanstvo pa je podpora javnega sektorja in državljanov ter razvoj, uporaba in vlaganje v projekte na področju obnovljivih virov. Naše osrednje delo zadeva skupnostno energijo in se nanaša na decentralizacijo produkcije energije iz obnovljivih virov, ki je v lasti ali upravljanju državljanov, lokalnih iniciativ, skupnosti, lokalnih oblasti, nevladnih organizacij, kmetovalcev, zadrug ali malih in srednje velikih podjetnikov, ki na lokalni ravni ustvarjajo vrednost, ki v isti regiji tudi ostaja.

Mesto in CPK si prizadevata za doseganje prihrankov v porabi elektrike in spodbujata lokalne skupnosti, da uvedejo podobne projekte, v okviru katerih nameščajo minifotovoltaične elektrarne, pri

tem pa jih s svojim znanjem s področja obnovljive energije podpira Kooperativa. Projekt je vzpostavil integrirano fotovoltaično elektrarno z močjo 30 Kw v lasti COOP. Elektrarna, ki bo primarno oskrbovala potrebe CPK, se nahaja na strehi upravne stavbe Razvojnega centra in tehnološkega parka Križevci, v kateri se nahaja tudi CPK. Presežki bodo, v dogovoru z dobaviteljem, usmerjeni v omrežje s samopostrežnim modelom »potrošnik z lastno produkcijo« oziroma t. i. protrošnikom (*prosumer*).

V Križevcih smo realizirali prvi projekt investiranja v obnovljive vire s pomočjo skupinskega financiranja na osnovi mikroposojil na Hrvaškem. Model je postavljen skladno z načelom stranke z lastno produkcijo oziroma protrošnika. Projekt se financira z energetskimi prihranki tekom desetih let, prihranki pa so vključeni tudi v stroške energije in vzdrževanja. Zadruga za zeleno energijo kot kooperativa in predstavnica državljanov vlagateljev KPC-ju ponuja najem solarne opreme za 10 let. Za obdobje trajanja najemne pogodbe so obveznosti Zadruga vzdrževanje ustreznega stanja solarne opreme in elektrarne ter opravljanje potrebnih popravil in rednih pregledov. V obdobju trajanja najemne pogodbe elektrarna sicer ostaja v lasti Zadruga. Po poteku pogodbenega obdobja pa bo elektrarna postala last mesta Križevci, pri čemer bo še vedno omogočala proizvodnjo prihrankov.

Vsi vlagatelji morajo z Zadrugo podpisati sporazum o posojilu za 10 let, ki vključuje tudi 4,5 % obresti na pridobljena sredstva. Minimalni znesek posojila znaša 1.000 kun (150 evrov) na vlagatelja, maksimalni pa 10.000 kun (1.500 evrov) na vlagatelja.

Vsak vlagatelj z Zadrugo kot posojilojemalcem podpiše dolgoročno in namensko pogodbo za mikrokredit. Posojilo se odplačuje z letno rento po desetletni pogodbi, pri čemer se prvi obrok izplača 15 mesecev po dnevu izplačila posojila. Predlagani sistem (30 kW) bi zadostil vsaj delu energetskih potreb upravne stavbe in prinesel mesečne prihranke v višini stroškov elektrike. Vložki vlagateljev, ki so državljani, se bodo vračali iz mesečnih prihrankov. Po desetih letih, v katerih je investicija poplačana, sistem preide v lastništvo mesta in omogoča nadaljnje prihranke.

V desetih dneh smo s 53 državljanji kot vlagatelji zbrali 230.000 kun. Solarni sistem je bil uspešno nameščen, samo fotovoltaično energetska postaja pa obiskujejo številne delegacije in zainteresirani državljanji. Poleg mesta Križevci in CPK smo sodelovali še z naslednjimi partnerji: Energy Cities, Greenpeace, ki je sodeloval pri kampanji in promociji, Evropska zveza energetskih zadrug RESCoop, Terra Hub, Regionalna energetska agencija Sjever ter hrvaška fotovoltaična tovarna, Solvis.

Ustvarjanje projekta je zahtevalo modifikacijo poslovnega modela in njegovo prilagoditev hrvaški zakonodaji. Ne gre za samo neposredno prodajo elektrike posamezniku, ampak za to, da v najem oddajamo solarno napravo, ki proizvaja elektriko in je uporabljena na sami lokaciji. Uporabnik plača pristojbino v znesku, ki je enak znesku prihrankov. Vračilo posojila vlagateljem se odplačuje iz istih prihrankov. Odziv državljanov je prekosil naša pričakovanja. Do tega dne smo od 150 državljanov prejeli več kot 1,200.000 kun sredstev. Rezultati analize kažejo, da ima 87 % sodelujočih pozitivno mnenje o mestni upravi. Pred sončno kampanjo v Križevcih je imelo takšno mnenje 38 % vprašanih.

Na podlagi pridobljenih izkušenj smo prišli do ideje o ustanovitvi spletne vlagateljske platforme za OEV. Platforma bi s pomočjo Zadruga za zeleno energijo uporabila iniciatorje projekta za pridobivanje sredstev in pripravo projekta financiranja.

4

PODPORA INOVATIVNIM PRISTOPOM
ZA POVEČEVANJE ZAPOSLENOSTI IN
ZAPOS LJIVOSTI MLADIH

JELENA MILOVANOVIC – NAMESTNICA VODJE EKIPE POBUDE ZA ZAPOSLOVANJE MLADIH EZE

Od začetka ekonomske krize so nacionalna poročila o socialni vključenosti kot enega ključnih izzivov poudarjala dolgotrajno brezposelnost mladih in njihovo izpostavljenost tveganju revščine. Za kompleksnost tega problema obstoji več razlogov: pomanjkanje trajnostne rasti, kakovost obstoječih služb, učni dosežki, delovne izkušnje mladih, socialna izključenost in revščina, neučinkovita partnerstva in sodelovanje med javnim, zasebnim in civilnodružbenim sektorjem.

Da bi zaposlenost mladih lahko naslovili z drugega zornega kota, je Enota za socialno vključenost in zmanjševanje revščine¹ (ESVZR) razvila inovativen *mehanizem financiranja* za razvoj novih pristopov. V izhodišču je bilo treba razčleniti »izziv zaposlenosti mladih« in podpreti modele, ki so učinkovito naslavljali problem ali enega izmed njegovih delov na ravni občin. Podpreti je bilo treba tudi nove inovativne rešitve, ki so nastale kot neposreden odziv, skladen s kontekstom, sredstvi in z razpoložljivimi zmogljivostmi. Preizkušen finančni mehanizem (v obliki poziva za predloge/scheme pomoči) je ponujal priložnost za oblikovanje, preizkušanje in za krepitev inovativnih idej za spoprijem z nezaposelnostjo mladih.

Program je bil zagnan novembra 2015 in je še vedno v fazi implementacije. Upravičeni so projekti lokalnih civilnodružbenih organizacij (CDO), ki so povezani z zaposlovanjem mladih in so načrtovani s partnerji v zasebnem sektorju. Shema pomoči ponuja priložnosti za podporo razvoju idej (novost za to obliko podpore) in krepitev zmožnosti za socialne inovacije. Za evalvacijo inovacij so bila oblikovana merila socialnih inovacij, ki

1 Government of Serbia' Social Inclusion and Poverty Reduction Unit – SIPRU.

so bila osnovana v projektu SI-Drive, v jedru pa smo iskali »rešitev, ki deluje«.

Merila za ocenjevanje ideje/rešitve kot socialno inovativne
Odzivna na družbene potrebe in s fokusom na ljudeh/uporabnikih/upravičencih.
Izboljšuje vsakdanje življenje državljanov in državljanek – ciljne skupine/upravičenci.
Opolnomoči in vključuje državljanke in državljanke – ciljne skupine/upravičenci kot partnerji in soustvarjalci.
Prispeva k ekonomični in učinkoviti rabi in ohranitvi sredstev.
Prispeva k sodelovanju in grajenju partnerstev med različnimi sektorji.
Prispeva k spremembam razmerja med uporabniki/upravičenci, javnim sektorjem in/ali drugimi akterji ter fizičnim in človeškim kapitalom.
Ima transformativen potencial za zmanjševanje in/ali odpravo neenakosti v družbi.

Poziv za predloge je skušal podpreti partnerstva med različnimi sektorji (civilnim, zasebnim in javnim) ter razvoj, preizkušanje in krepitev inovativnih modelov za zaposlovanje mladih. Vsi sektorji so ravnali skladno z načelom socialne vključenosti ranljivih skupin, kot so na primer mladi z nizkimi kvalifikacijami, Romi, mladi s posebnimi potrebami, mladi s podeželja, mlade ženske itn. Mehanizem financiranja je podpiral odpravo pomanjkljivosti obstoječih rešitev (pomanjkanje jasno opredeljenih smernic o tem, »kdo zdaj kaj naredi«). Ključni element v tem procesu je bila trajna podpora inovacijam z intenzivnim spremljanjem ESVZR, ki je nudila potrebno podporo.

Odbor za evalvacijo² je zbral različne sektorje in izbral 19 projektov. Dodaten element evalvacije koncepta so bila merila socialnih inovacij (v okviru postavke *relevantnost inovativne ideje*). V prvem krogu se je šest pilotnih rešitev uvrstilo v naslednjo fazo implementacije (npr. iz faze razvoja v fazo preizkušanja), dve rešitvi pa sta dobili podporo v fazi krepitev. V drugem krogu so se v naslednjo fazo uvrstili trije projekti. Sodelovanje mladih v programu se je podvojilo (200), pomembno je prispevalo k njihovim možnostim zaposlovanja in opolnomočilo ranljive mlade (60 % udeležencev od vseh sodelujočih v programu).

2 The evaluation panel.

Med pomembnejše poudarke sodijo preizkušeni modeli in osebne zgodbe mladih v Kragujevcu, Kamenici in v Novem Sadu³.

Inovacije so rezultat implementacije modela kot na primer pri majhni civilnodružbeni organizaciji iz Kamenice – »pripravnništvo« študentov v lokalnih malih in srednje velikih podjetjih s sobivanjem in z delom v njihovem ekokampu. V drugem primeru gre na primer za lokalno partnerstvo in krepitev zaupanja med mladimi, tehničnimi šolami in podjetji, iz česar je nastal moderniziran kurikulum za sektor obdelovanja kovin (ESVZR je odigral ključno vlogo pri sistemskih učinkih s prizadevanji na ministrstvu za izobraževanje). Druga dva modela omogočata opolnomočenje NEET⁴ skupine mladih s krepitevijo njihovih IT-spretnosti. Obstoji tudi dober primer ponujanja pripravništev »po meri« v podjetjih z mladimi s posebnimi potrebami.

Program pomoči bo leta 2019 potekal s tremi modeli z drugega kroga. Zbrani bodo tudi rezultati, izkušnje in pridobljene ugotovitve iz pilotne faze finančnega mehanizma. Oblikovanje politik v prihodnosti ter njihovo preizkušanje na ravni procesa in implementacije morajo slediti načelom sodelovanja in inkluzivnosti. Pristop socialnih inovacij lahko postane sredstvo za sistemske spremembe, ki se osredinjajo na izide (na primer modeli zaposlovanja mladih) in ne na ukrepe/storitve, ki ne uspejo nasloviti temeljnega vzroka problemov.

Finančni mehanizem (celotna sredstva znašajo 500.000 CHF) je upravljal ESVZR prek švicarskega programa *Od edukacije do zaposlitve*⁵. Cilj programa je povečevanje zaposlenosti mladih na socialno vključujoč in trajnosten način. Relevantna resorna ministrstva so aktivno sodelovala pri izboru in evalvaciji pilotnih projektov in novih izkušenj. Pomemben element oblikovanja sheme pomoči je predstavljal tudi proces konzultiranja (vključno s spletnim konzultiranjem) z mladinskimi organizacijami in s podjetniško skupnostjo.⁶

3 <http://www.socijalnoukljucivanje.gov.rs/blog/?author=63>

4 NEET – Not in education, employment or training.

5 From education to employment.

6 <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/en/about-us-2/youth-employment-initiative/thematic-grant-scheme-support-to-innovative-approaches-for-increasing-youth-employment-and-employability/>

5

REFORMA SISTEMA SOCIALNEGA VARSTVA V REPUBLIKI MAKEDONIJI

MILA ČAROVSKA – MINISTRICA ZA DELO IN SOCIALNO POLITIKO REPUBLIKE MAKEDONIJE

Oblikovanje ideje neke inovacije

Ob tem, ko socialnemu varstvu v Makedoniji namenjam primerljivo veliko sredstev, pa je financiranje programov socialne podpore za boj proti revščini nizko in fragmentirano vzdolž številnih podpornih programov. Ustreznost in višina ravni dodatkov za socialno finančno pomoč, najboljši targetiran program, ostajata nizka, spodbud za zaposlovanje prejemnikov pomoči pa ni. Vrzeli v pokritosti populacije puščajo številna gospodinjstva v revščini, zato obstoji nujna potreba po naslavljanju teh težav z reformami.

Ob prepoznanju izzivov na področju izboljševanja podpore za najranljivejše kategorije državljanov Vlada Republike Makedonije, da bi dosegla cilj zmanjšanja stopnje revščine pod 16 odstotkov do leta 2020, aktivno deluje na področju izboljšanja položaja kategorij prebivalstva, ki se srečuje z revščino. Z namenom večje učinkovitosti si vlada prizadeva za popolno preoblikovanje podpore za najranljivejše kategorije prebivalstva. Glede na zadnje objavljene statistične podatke statističnega urada, ki slonijo na podatkih, pridobljenih z vprašalnikom o odhodkih in življenjskih pogojih¹, je stopnja revščine v Republiki Makedoniji 22,2-odstotna. Glede na trenutni status ekonomske dejavnosti je stopnja zaposlenih oseb, ki živijo v revščini, 9-odstotna, stopnja upokojujencev, ki živijo v revščini, pa 7,7-odstotna. Ginijev koeficient (mera neenakosti v porazdelitvi prihodkov) znaša 32,5 %.

Jeseni 2017 je vlada naročila sistematično oceno sistema socialnega in otroškega varstva v državi. Glede na diagnozo

1 Survey on Income and Living Conditions – SILC.

trenutnega sistema finančnih pravic, ki izhajajo iz socialnega in otroškega varstva, je vključenost precej omejena, ustreznost pa neuravnotežena, saj nekatera gospodinjstva prejema precejšen znesek sredstev, druga pa zelo majhnega. Sistemu manjka tudi ustrezen nabor spodbud, ki bi ljudi preusmeril iz polja neformalne ekonomije. Sistem dodatno zapletajo različni dodatki, ki terjajo različne prijave in se odražajo v neenaki obravnavi ljudi v podobnih okoliščinah. Storitve socialnega varstva tako ne sledijo individualnim potrebam končnih uporabnikov in bi z nadaljnjo deinstitucionalizacijo, decentralizacijo in s pluralizacijo morale biti priskrbljene na ravni lokalne skupnosti. Po nizu ocen in alternativ, ki so sledile naročenemu poročilu in ki so jih pripravili lokalni raziskovalci, se je vlada strinjala z uveljavitvijo zagotovljene minimalne podpore (ZMP)² ter modifikacijo z njo povezanih pravic in storitev socialnega in otroškega varstva.

Ob tem bodo vsi upravičenci do ZMP z otroki upravičeni do otroškega dodatka (OD). Novost reforme je tudi uvedba izobraževalnega dodatka (ID) za osnovno in srednješolsko izobraževanje, ki predstavlja razširitev trenutnega pogojnega prenosa sredstev za srednjo šolo (PPS). Z namenom izboljšanja vključenosti, ki ga omogoča sistem socialnega in otroškega varstva, bosta OD in ID na voljo ne le uporabnikom ZMP, ampak tudi gospodinjstvom, ki živijo z minimalno plačo. Novost reformiranega sistema glede aktivacije upravičencev do ZMP je, da se bodo morali vsi delazmožni odrasli člani gospodinjstva registrirati na uradu za zaposlovanje, morali pa bodo tudi sprejeti storitve in ukrepe za zaposlitev in prekvalifikacijo (*re-training*). Aktivacija tako ne bo le odgovornost upravičencev do ZMP-upravičenca (kot velja v obstoječem sistemu), ampak bo stvar vseh nezaposlenih članov gospodinjstva.

Reforma sistema pravic do finančne pomoči iz naslova socialnega varstva tako temelji na:

- uvedbi zagotovljenega minimalnega prihodka;
- integraciji različnih, na kategorije vezanih dodatkov v generično podporo glede na potrebe upravičencev (namesto profiliranja upravičenca);

2 Guaranteed minimum existence.

- uvedbi izobraževalnega dodatka;
- možnosti kombiniranja različnih finančnih pomoči (dodatki od zgoraj navzdol);
- poenostavitvi in poenotenju administrativnih postopkov za pridobivanje pravic do finančne pomoči (enak pristop za očno prihodkov upravičencev do zagotovljenega minimalnega dohodka, do izobraževalnega in otroškega dodatka bo omogočil določanje upravičenosti do več pravic in finančne pomoči z eno samo oddano prijavo);
- integriranem pristopu do finančne pomoči in socialnih storitev;
- povečani aktivaciji upravičencev do zagotovljenega minimalnega dohodka

Primarni cilji reforme sistema pravic do finančne pomoči iz naslova socialnega varstva so tako:

- povečevanje učinkovitost finančne pomoči iz naslova socialne varnosti na področju zmanjševanja revščine v Republiki Makedoniji;
- zmanjševanje revščine otrok;
- destigmatizacija finančne pomoči (in upravičencev).

Da bi dosegli eno prvih priorit, to je zmanjšanje revščine otrok, dopolnila k Zakonu o otroškem varstvu omogočajo lažji dostop do otroškega dodatka za družine z nizkimi dohodki, ki imajo tudi otroke. Zahteva, da je v družini vsaj ena zaposlena oseba, kot pogoj, ki je bil ključen za realizacijo pravice do otroškega dodatka v obstoječem sistemu, je po novem odpravljena.

Dosežek spremembe je očiten; vemo, da je trenutno upravičencev do otroškega dodatka 3.200, po sprejetih spremembah pa pričakujemo, da bo to število narastlo na 73.500 otrok. Novost na področju varstva otrok je uvedba izobraževalnega dodatka za otroke, ki obiskujejo redno osnovno šolo, s čimer je omogočena podpora staršem, ki bodo tako lahko pokrili stroške šolanja, kar bo preprečilo zgodnje opuščanje šolanja. V obstoječem sistemu je pogojna kompenzacija

(dodatek za nadaljnje izobraževanje) namenjena le srednješolskim upravičencem do socialne finančne pomoči in otroških dodatkov, zdaj pa se širi na osnovnošolske otroke in tudi na vsa gospodinjstva z nizkimi dohodki. Leta 2018 izobraževalni dodatek prejema 3.800 otrok, pričakujemo pa, da bo to število narastlo na 64.316.

Eden ključnih elementov uspešne implementacije novega Zakona o socialnem varstvu je krepitev vloge centrov za zaposlovanje ter njihova večja koordinacija znotraj centrov za socialno delo, ki naj bi izboljšala aktivacijo upravičencev do zagotovljenega minimalnega dohodka in ki uvaja integrirano upravljanje primerov. Okrepljen fokus na obveznostih do uporabe aktivnih storitev in zaposlitvenih ukrepov predstavlja ključen dejavnik v preprečevanju primarnega tveganja socialnovarstvene reforme, tj. kombinacije neformalne ekonomije in uporabe povečanih sredstev zagotovljenega minimalnega dohodka.

Reforma tako spodbuja tudi preoblikovanje sistema socialnih storitev, kar pomeni razvoj modela socialnih sporazumov z vzpostavitvijo metodologije za izračun stroškov storitev, ki bo omogočila dosegljivost, kakovost in inovativnost socialnih storitev. Tako bomo spodbujali pluralizacijo dejavnosti in odprli možnost prenosa socialnih storitev tudi na zunanje ponudnike.

Klasifikacija socialnih storitev vsebuje šest skupin:

1. Informacijske in napotitvene storitve
2. Strokovna pomoč in podporne storitve
3. Socialno-preventivne in svetovalne storitve
4. Storitve na domu
5. Storitve v skupnosti
6. Storitve zunaj družine.

Predviden je tudi postopek, po katerem se bodo lahko lokalne oblasti na ministrstvu za delo in socialne zadeve prijavile za financiranje za razvoj storitev, ki bodo uglasene z lokalnimi potrebami.

V podporo temu procesu nov osnutek zakona o javnih naročilih predvideva določbo, t. i. pridržana javna naročila (*reserved public procurements*), s katero lahko pogodbeni stranka odloči, da bo

pravico do sodelovanja, ko gre za oskrbo s socialnimi, z zdravstvenimi ali s kulturnimi storitvami pridržala za določene organizacije. Pri teh nakupih so dobički ponovno vloženi za namene organizacije, ki mora biti neprofitna in mora delovati v javnem interesu, doba trajanja pogodbe pa ne sme preseči treh let.

Pripravo novih zakonskih rešitev in predlaganih reform je pripravila skupina, ki so jo sestavljali strokovnjaki s področja, strokovni delavci, civilnodružbene organizacije, zaposleni v centrih za socialno delo, Inštitut za socialne zadeve, mednarodne organizacije, vključeni pa so bili tudi profesorji z Inštituta za socialno delo in socialne politike.

Javni odziv na inovacijo

Na splošno je bil javni odziv na predlagane spremembe zelo pozitiven. Implementacijska faza se bo pričakovanih začela januarja 2019.

Status inovacije danes

V tem trenutku so zakoni v vladnih postopkih. Sredstva za reformo so rezervirana v proračunu za leto 2019, odvijajo pa se tudi vzporedne dejavnosti za pripravo strokovnjakov na implementacijo novih rešitev ter prilagoditev in pripravo novih informacijskih programov za podporo pri administriranju in spremljanju novih finančnih pravic in storitev.

6

UPORABA CELOSTNEGA KURIKULA ZA OZAVEŠČANJE, SPREMINJANJE STALIŠČ IN PROMOCIJO SODELOVALNIH DEJAVNOSTI ZA OHRANJANJE DOBROBITI IN VSEŽIVLJENJSKEGA UČENJA UČENCEV, DRUŽIN IN SKUPNOSTI

Kontekst

Specialistična šola Loyne, ki se nahaja v Lancastru na severozahodu Anglije, je vse od leta 2008 prepoznana kot izjemna javna specialistična šola za učence s težjimi in težkimi motnjami v duševnem razvoju ter s kombiniranimi motnjami, stare od 2 do 19 let. Naše vrednote in namen so povzeti v besedah naše ravnateljice, ki pravi:

»Naša izjava o poslanstvu ‘Sodelovati in ceniti dosežke’ povzema bistvo našega cilja. Naše vodilo je kar najbolj povečati življenjske priložnosti za vse naše učence. Kot navzven usmerjena šola pa skozi raziskovanje in medšolsko podporo ter usposabljanje prevzemamo skupno odgovornost za širšo skupnost oseb s posebnimi izobraževalnimi potrebami.«

Temelj našega celostnega kurikulumuma, ki vključuje pozitivne sodelovalne odnose z našimi družinami, zdravstvenimi in s socialnimi delavci ter z našo lokalno skupnostjo, vključno z zaposlovalci, je ‘sodelovanje’. ‘Ceniti dosežke’ pa spodbuja vse, da prepoznajo in cenijo dosežke »naših učencev‘; ne glede na to, kako majhni so in v kateri sferi njihovega življenja se pojavljajo, saj vsak izmed njih kaže edinstven potencial otrok« (ravnateljica).

Nameni in cilji našega celostnega kurikulumuma prežemajo namene in cilje za učence, družine, osebe in člane sveta šole (ki so neplačani člani skupnosti, ki delijo svoje strokovno znanje in

podpirajo strateško usmeritev šole). Cilji, ki so še posebej relevantni za socialne inovacije, so:

- pozitivno sodelovanje z lokalno in s širšo skupnostjo z namenom prepoznavanja priložnosti za inkluzijo v njenem najširšem pomenu;
- privzemanje inovativnih načinov za izboljševanje kakovosti poučevanja in učenja ter za omogočanje ekstrakurikularnih dejavnosti;
- spodbujanje učenja za življenje skozi izkušnje, ki spodbujajo in ohranjajo čustveno zdravje in dobrobit.

Vodenje hotela za en dan in spreminjanje prepričanj

V času od objave Poročila komisije za pregled stanja izobraževanja za hendikepirane otroke in mladostnike v Angliji (Poročilo Warnock) (1978) do sprejetja Zakona o enakosti (Equality Act 2010) in njegovih posledic za edukacijske politike je prišlo do mnogih sprememb. Zamikanje zavedanja, stališč in priložnosti za osebe s posebnimi potrebami se odvija postopoma in še ni končano. Mladi s posebnimi izobraževalnimi potrebami, ki obiskujejo našo šolo, in njihove družine še vedno izkušajo veliko izzivov v izobraževanju in življenju. Čeprav fizične ovire, povezane z okoljem, omejujejo nekatere mladostnike, morda največjo oviro predstavljajo stališča, ki izhajajo iz pomanjkanja ozaveščenosti in v nekaterih primerih iz pomanjkanja živih izkušenj, ki izhajajo iz poznavanja oseb s posebnimi potrebami.

Kot večina staršev in skrbnikov tudi naše družine želijo najboljše za svoje otroke in cenijo pozitivne, afirmativne življenjske izkušnje, ki jih pridobijo s celostnim kurikulumom v naši šoli. Starši pa se srečujejo tudi z izzivi, kot je na primer obed v restavraciji ali odhod na počitnice, negotovostmi, ki izhajajo iz nepoznavanja odzivov drugih ljudi na težave njihovega otroka ali na nekatera njegova vedenja, povezana z njegovimi posebnimi potrebami, občutki, da so obsojani, ker ne znajo nadzorovati svojega otroka, ali celo z neodobravanjem,

ker so se odločili, da bodo otroku omogočili pravice do bivanja in delovanja v svetu. Ti izzivi so pogosto skriti, starši pa se z njimi spopadajo sami. Ker je družine treba ozaveščati, podpirati, treba pa se je tudi spopasti z izolacijo, v kateri se znajdejo nekatere izmed njih, in jim omogočiti, da proslavijo svoje in otrokove dosežke, ter jim ponuditi vzajemno podporo, šola ponuja tedenske pogovore, predavanja za starše, pastoralno, govorno in jezikovno podporo ter napotitev na druge institucije.

Priprava naših mladostnikov, včasih pa tudi njihovih staršev, na življenje se začne, takoj ko se pridružijo šoli. Skozi fokus na čustvenem zdravju in dobrobiti se učenci v okviru dneva dejavnosti, ki se odvija enkrat na semester, osredinjajo na *Pet načinov do dobrobiti*. Razvijanje socialnih spretnosti za interakcijo in komunikacijo je vpeto v kurikulum in na primer vključuje:

- priložnosti za vključevanje – socialno in akademsko;
- učenje zunaj učilnice od 2. do 19. leta;
- obiske lokalne skupnosti z namenom dostopanja do prostora/nakupovalnih objektov, npr. obisk tržnice Univerze v Lancastru z namenom prodaje izdelkov, ki so jih izdelali v sklopu podjetniških dejavnosti v šoli;
- usposabljanje za potovanje za učence, starejše od 16 let;
- prostovoljsko udejstvovanje učencev, ki so prejeli nagrado Duke of Edinburgh v skupnosti (letos so prostovoljstvo opravljali v enem izmed domov za starejše).

Čeprav se preostanek te študije primera osredinja na priložnosti za delovne izkušnje, ki jih pripravljamo in ponujamo, je pomembno poudariti, da sodelovanje znotraj in zunaj šole ne pripomore le k ozaveščanju in izzivanju stališč in prepričan naših učencev in njihovih družin o tem, kaj lahko dosežejo, ampak tudi preoblikuje stališča in mnenja zaposlenih, ki imajo priložnost delati z našimi mladostniki.

Sodelovalni pristop

Mladostnike podpiramo pri udeleževanju v širokem razponu dejavnosti za učenje, povezano z delom (UPD), ki vključuje tudi na šoli osnovano zaposlovanje, ki obsega postopke prijave, novačenja, presoje in plačila. Gre za zaposlitve, kot so igralni prijatelji, IT-tehniki in čistilni pomočniki, ali pa za izpogajane namestitve v lokalnih trgovinah za pomoč pri polnjenju polic, učenje o prehranski higieni, kuhanju, avtomobilski mehaniki, lesarstvu ali hortikulturi, ki podpirajo prihodnje dejavnosti, povezane z delovnimi izkušnjami.

Dan prevzema hotela Holliday Inn (*The Holliday Inn Takeover Day*) je bil dejavnost, ki je prejela veliko pozornosti in ki prikazuje prednosti socialne inovacije, ki vključuje sodelovanje na organizacijski in – kar je še pomembneje – na individualni ravni. Več informacij je mogoče najti v Facebookovi objavi¹, ki vsebuje tudi povezavo na radijski intervju, ki ga je z dvema učiteljicama opravil eden izmed naših učencev, ki na radijski postaji *Beyond Radio* deluje kot prostovoljni didžej, lahko pa si ogledate tudi fotografije s tega dogodka².

Proces učenja

Prevzem hotela predstavlja kulminacijo nabora UPD-prilžnosti, za mladostnike pa predstavlja del individualiziranega programa za pripravo na prehod iz šole. Učne prilžnosti so bile prepoznane in mapirane glede na individualne zahteve, obsegale pa niso le veščin, ki so neposredno povezane z delovno izkušnjo, ampak tudi razvoj komunikacije, samozavesti, samozaupanja, vztrajnosti, občutka uspeha in veščin timskega dela. Za nekatere starše in skrbnike je ta inovacija prinesla tudi spremembe v pričakovanjih, ki jih imajo do svojega sina ali hčere. Nekateri si nikoli niso niti mislili, da bodo na voljo delovne izkušnje ali da bo njihov otrok premogel dovolj samozavesti ali odpornosti, da bi se vključil v tako odmevno in dinamično družbeno

1 <https://www.facebook.com/loynespecialistschool/posts/992907544180419>

2 <https://www.facebook.com/HolidayInnLancaster/posts/1794488020581431>

dogajanje. Za šolsko osebje pa je učenje vključevalo ozaveščanje o organizaciji dela in načrtovanju dogodkov pa tudi boljše poznavanje gostinske in hotelirske industrije. Za hotelsko osebje je bil rezultat ozaveščanje o posebnih potrebah in izboljševanje komunikacijskih veščin, ki podpirajo sodelovanje z javnostjo. Kar pa zadeva širšo skupnost, ki je slišala za inovacijo, upamo, da so se spremenili njihovi pogledi na to, kaj mladostniki s posebnimi potrebami zmorejo.

Večagencijski pristop

Sodelovanje je ključen element našega dela v celoti, saj bogati naše učne izkušnje in ponuja podporo mladostnikom, pogosto pa vodi tudi do učenja in profesionalnega razvoja vključenih zaposlenih. Dan prevzema je vključeval začetna pogajanja glede namena in zelenih izidov za posamezne mladostnike, zaposlene in vključeni organizaciji. Zanašali smo se na pozitivna delovna razmerja, ki cenijo prispevek vseh vključenih in ki so jih aktivno podpirali vodstveni delavci, ki prepoznajo prispevek teh dejavnosti za strateške cilje svoje organizacije ter cenijo čas in sredstva, ki jih terja organizacija takšnega dne.

Javni odziv

Odziv osebja iz hotela Holliday Inn je tipičen odziv javnosti, s katero sodelujemo. Nekateri oklevajo ali so celo skeptični, medtem ko drugi v odnos vstopajo z dobrimi namerami in s prepričanjem, da pomagajo mladostnikom. Na koncu jih veliko spozna, da so podcenjevali spretnosti in zmožnosti mladostnikov, in presenečeno ugotovijo, da so iz izkušnje odnesli več kot samo dober občutek. Kot smo upali in nameravali, smo pripomogli k ozaveščanju javnosti o posebnih potrebah in spremembi stališč javnosti do oseb s posebnimi potrebami, s tem pa širše koristi izobraževanja delimo tudi zunaj šolskih vrat.

Načrti in nadaljnji razvoj

Načrtujemo ponovno izvedbo takšnega dne, hkrati pa si želimo tudi razširiti razpon zaposlovalcev, ki so pripravljeni delati z nami, da bi učencem in zaposlenim omogočili priložnosti za izboljšanje njihove dobrobiti, zato se povezujemo z novimi ljudmi, ki so aktivni v fizičnem smislu in tudi v njihovi zavezanosti socialnim inovacijam, opazujemo nova okolja in načine, na katere drugi pristopajo k delovnim praksam, ter spoštujemo neizmerne koristi učenja od drugih in dajanja drugim. Nadaljnji načrti vključujejo tudi razvoj organizacijskega pristopa kot modela dobrih praks za druga edukacijska okolja ter razvoj akreditiranih poti v svet dela, kar vključuje tudi pripravništvo ob podpori.

7

OBMOČJE DRUŽINE

VICKY LEIGH – PROGRAMSKA VODJA FAMILY ZONE IN DR. KIRSTIN KERR

Izziv

Vsak izmed okrajev v severnem Manchestru v VB spada v 1 % najbolj deprivilegiranih na nacionalni ravni, področji območja družine (Family Zone) Collyhurst in Harpurhey pa sestojita iz najvišje uvrščenih LSOA-jev¹ v Angliji.

Prostorska koncentracija revnih posameznikov na tem območju je neposredno povezana s šibko oskrbo s temeljnimi javnimi storitvami. Neustrezna oskrba zasebnega in javnega sektorja slabi vezi z zunanjimi mrežami ter s priložnostmi in z rešitvami, ki jih te lahko ponudijo otrokom in njihovim družinam. Zato so vsi otroci, ki živijo na tem območju, ne glede na dogodke v njihovih osebnih življenjih, samodejno deprivilegirani zaradi učinkov območja, vendar pa so zaradi nizke ravni ekonomske dejavnosti življenja pomembnega dela otrok v severnem Manchestru zapletena in boleča, njihove možnosti v prihodnosti pa pod vprašajem.

Številni izmed teh otrok izkušajo odsotnost zaželenih pozitivnih pogojev, kot so: dosledna dobava hranljive prehrane, čist, udoben in opremljen dom, pozitivna razmerja, vesele družinske izkušnje ter oskrba z igralno in učno opremo. Za mnoge med njimi pa obstoječe razmere še poslabšuje aktivna prisotnost neželenih dejavnikov, kot so: kriminal, družinsko nasilje, tvegana vedenja, bolezni, nesreče, prezgodnja smrt in nosečnost. Vsi ti dejavniki prispevajo k družinski realnosti, ki je

1 Lower layer Super Output Area (LSOA) je lestvica deprivilegiraniosti oziroma deprivacije na manjših območjih v Angliji (pridobljeno s <https://data.gov.uk/dataset/8f601edb-6974-417e-9c9d-85832dd2bbf2/english-indices-of-deprivation-2015-lsoa-level>, 1. 12. 2018 – op. prev.).

preveč fluidna in nestabilna. Člani družine lahko nenadoma izginejo ali pa jih nadomestijo osebe, ki so otroku očitno tuje. Otroci v teh situacijah pogosto kažejo znake stresa in anksioznosti, žalost, molk in strah. Zato ne preseneča, da ti otroci ne napredujejo enako kot njihovi vrstniki, ki živijo v premožnejših razmerah. Prav tako ne preseneča, da v severnem Manchestru šole same, čeprav med seboj sodelujejo, v okvirih šolskih zidov ne morejo storiti dovolj, da bi omilile tveganja, ki izvirajo zunaj njih.

Območje družine kot odziv na deprivilegiranost območja in njene učinke na otroke, mladostnike in na njihove družine odseva spoznanja, pridobljena v zadnjih dvajsetih letih regeneracije, ne le v severnem Manchestru, ampak tudi skozi druge nacionalne in mednarodne projekte, še posebej skozi model Otroške cone v Harlemu (*Harlem Children Zone*) v New Yorku.

Odziv

Primaren fokus območja družine predstavljajo otroci z zgoraj omenjenega območja, ki so stari od 0 do 19 let. Njen temeljni cilj je zagotoviti najboljše ekonomske in izobraževalne izide za te otroke v kontekstu srečnega, varnega in nepozabnega otroštva. Predlagan program območja družine ima tri področja. Prvo predstavljata otrokov neposreden dom in družinski kontekst, kar omogoča prepoznavanje, grajenje ter krepitev prednosti in odpornosti. Drugo področje se nahaja v okviru raznolike edukacijske oskrbe, v sklopu katere sistem sledenja in intervencije omogoča učinek cevi (*pipeline effect*) ne glede na to, kje se otrok šola. Sistem bo skušal zagotoviti napredek otrok, starih od 0 do 19 let, na treh ravneh: na ravni akademskih dosežkov, osebnega razvoja in zdravja. To bo omogočil sistem spremljanja njihovih individualnih poti in prepoznavanja trenutkov, ko lahko napredek zastane, naloga sistema pa bo tudi, da otroka usmeri nazaj na pričakovan trajektorij napredka. Tretje področje pa predstavlja lokalna skupnost, ki bo ponujala inovativne in dinamične programe najprej na ravni lokalne skupnosti, segala pa bo tudi v sfero šole in doma.

Pričakovani izidi

Naslednjih šest izidov izraža upanje, ki ga imamo za vse otroke na območju:

- Otroci območja družine bodo deležni več vrst podpore in bodo odporni na učinke področnih in osebnih deprivilegiranosti.
- Vsi otroci območja družine bodo dosegli dober ali boljši akademski napredek na vsaki od ključnih ravni edukacije.
- Otroci bodo fizično, socialno in čustveno varni in zdravi.
- Otroci si bodo lahko zagotovili zaposlitvene možnosti po njihovi izbiri.
- Otroci bodo zmogli prispevati skupnosti.
- Otroci in njihove družine bodo imeli pozitivna stališča o življenju znotraj območja družine.

Ključni partnerji

Območje družine usmerja skupina združenih agencij, znanih pod imenom Project 10, Ltd., kar se pomembno razlikuje od drugih sodelovalnih ali večagencijskih programov. Edinstveno razmerje organizacije izvira iz zakonske entitete inkorporirane dobredelne organizacije, ki so jo agencije ustvarile skupaj. Strokovnjaki, ki upravljajo združbo, prihajajo od številnih in raznolikih organizacij, ki trenutno delujejo v severnem Manchestru z namenom zagotavljanja najboljših izidov za mlade. Vključene organizacije so: HMG Paints, GP Surgery, Sure Start at Collyhurst Nursery, St Malachy's RC Primary School, Holy Trinity CE Primary School, Manchester Communication Academy and Manchester Communication Primary Academy, Manchester Adult Education Service, Manchester College, Manchester University, North Manchester Regeneration Team, Northwards Housing Association, Manchester City Council Early Help, Manchester City Housing Department, Once Upon a Time, Ltd., Places for People Housing Association, Collyhurst and Harpurhey Tenants And Residents Association, Barnardos, Factory Youth Zone in YPAC Youth Service.

Organizacije v sklopu Project 10 bodo zagotovile, da bo pristop območje družine spet z njihovimi obstoječimi procesi in s sistemi ter široko deljen z drugimi oskrbovalci. To bo zagotovilo trajno in vzdržno ponudbo, na katero ne bodo vplivale ravni financiranja. Območje družine bo tako trajno. Organizirana bo tako, da ne bo delovala le del dneva ali tedna, ampak celotno leto. Delovanje se tako ne bo ustavilo, ko se ugasnejo luči ali ko se strokovnjaki ob koncu delovnega dne odpeljejo domov. Da bi bila uspešna, mora območje družine predstavljati celoten severni Manchester.

Odziv na inovacijo

Na lokalni ravni smo pristopili k številnim šolam iz severnega Manchestra, s katerimi smo že sodelovali, v celoti pa smo oblikovali sodelovanje s sedemnajstimi šolami: z enim vrtcem in s 16 osnovnimi šolami.²

Odziv je bil zelo pozitiven, skupaj pa razvijamo številne projekte. Med posamezniki, ki projekte vodijo na posamezni šoli, obstojita nabor skupnih vrednot in ciljev ter pristen občutek, da postajamo prava ekipa. Družine, ki živijo na tem območju, so »naše« družine. Čutimo kolektivno odgovornost za zmanjševanje razkoraka in blazenje učinka, ki ga ima deprivilegiranost na to območje.

Sodelovanje šol v območju družine ne terjaja njihovega finančnega vložka, so pa šole iz ponujenega ogromno pridobile. Ponudbo trenutno sestavlja 10 programov, šole pa same izbirajo, v katerem izmed njih bodo sodelovale. Nekatere sodelujejo pri vsakem elementu, spet druge pa se odločijo, da bodo svoje delovanje omejile glede na lastne kapacitete in potrebe družin.

2 Med osnovnimi šolami je šlo za 15 šol, v katerih se šolajo učenci in učenke, stari od 5 do 11 let (*primary school*), ter ena šola, v kateri se šolajo učenci in učenke, stari od 11 do 16 let (*secondary school*).

Trenutni položaj območja družine v severnem Manchestru

V nadaljevanju predstavljamo kratek pregled programov, ki so trenutno na voljo šolam in družinam v okviru Območja družine.

V sklopu *Sodelovanje z gozdno šolo* (*The Forest School Collaboration*) sodeluje deset šol. Uspelo nam je zbrati 120.000 £, s katerimi smo pokrili stroške razvijanja sedmih lokacij in stroške usposabljanja dvajsetih praktikov tretje stopnje gozdnih šol. Sredstva smo pridobili iz različnih virov; med drugimi so prispevali *Tesco Bags of Help*, *Big Local*, *Big Lottery in Places for People*. Gozdna šola otrokom omogoča, da so aktivni in se učijo zunaj, izvrstna pa je tudi za razvoj govornih in jezikovnih spretnosti pa tudi za gradnjo samozavesti, odpornosti in razvoj spretnosti timskega dela. Lokacije so v uporabi med šolskim dnevom in so odprte za dogodke, v katere se vključuje tudi skupnost in se odvijajo redno čez celotno leto.

Program *Srečno do konca dni* (*Happily ever after*) je priložnost za starše, da sodelujejo s šolami brez specifične agende, pri čemer se lahko razvijajo prava razmerja. To bo ustvarilo okolje za pristno starševsko skupino, ki omogoča vzajemno koristno socialno povezovanje in mrežo podpore. Arhiviramo osebne zgodovine in proslavljamo bogato kulturo tega področja.

Program *Tukaj in zdaj* (*Here and now*) smo razvili kot odziv na učinke revščine. Redno prepoznavamo otroke, ki nimajo dostopa do ustrezne hrane, oblačil, varne namestitve in osnovne opreme. Projekt nam je omogočil vzpostavljane razmerij s partnerskimi organizacijami, ki so nam omogočile vzpostavitev varnega, podpornega prostora, v katerem imajo ljudje dostop do prenosnih računalnikov in interneta, s katerima se lahko prijavijo za socialno pomoč, namestitev ali zaposlitev in v katerem so tedensko na voljo osnovni prehranski izdelki z daljšim rokom trajanja, za nekatere pa je na voljo tudi oskrba s pohištvom in z belo tehniko. Prav tako smo prek referenčnega sistema z ravnatelji in družinskimi delavci na vsaki izmed sedemnajstih šol za božič priskrbeli pakete igrač za 876 otrok.

Na desetih šolah pilotiramo tudi področni sistem Šolski sledilec (*School Tracker*). Ob predpostavki, da področna in osebna deprivilegiranost vplivata na dosežke in napredek otrok, bodo morale šole v območju družine ustvariti univerzalno ponudbo, ki bo zmogla te učinke ublažiti. V nekaterih primerih bodo potrebni tudi dodatna podpora in intervence. Prej kot lahko interveniramo, učinkovitejše bo blaženje omenjenih učinkov.

Določili smo prelomne točke na področjih zdravja, vedenja in obiskovanja pouka; če otrok na kateri koli izmed teh točk popusti in to že kaže vpliv na njegov napredek pri matematiki in angleščini, bodo starši ali skrbniki povabljeni na družinski sestanek, s katerim bomo skušali skupaj usmeriti otroka na pravo pot. Dostopamo lahko do cele palete podpore, ki jo lahko ponudimo ne le otroku, ampak tudi njegovi družini.

Kulturni program (The arts programme) smo vzpostavili z namenom povečevanja dostopnosti kulturnih izkušenj in z namenom odpravljanja nekaterih ovir, ki se pri tem trenutno pojavljajo. Vzpostavili smo partnerstva, ki so v območje pripeljala orkestralne izvedbe, ki so bile na voljo zastoj ali po zelo nizki ceni, kar nam je omogočilo, da smo v tem letu razdelili 700 brezplačnih vstopnic za glasbene ali gledališke dogodke.

Šolsko cono (School zone) smo razvili na pobudo šol. Prek skupin za profesionalni razvoj učiteljev ta program omogoča izmenjavo spretnosti in znanj, ki so na tem območju že prisotni. Ponudili smo nove učne priložnosti za učence nižjih razredov osnovnih šol (*primary school*), ki jim pomagajo pri pripravi na višje razrede.³

Skupno učenje

Očitno je, da obstojijo tudi druga območja, ki kot odziv na območno deprivilegiranost razvijajo conam oziroma središčem podobne pristope, čeprav vseh ne vodijo šole. Obstojijo cone, ki jih usmerjajo lokalni zavodi, namestitvena združenja, univerze ali organizacije

³ Gl. zgornjo opombo o šolskem sistemu v Angliji.

v skupnosti, zato smo za sodelovanje z drugimi območji in organizacijami vzpostavili *Mrežo skupnosti VB (Community Network UK)*, ki omogoča deljenje izkušenj in medsebojno učenje. Mreža je nastopno konferenco gostila februarja 2017 in se sešla trikrat letno. Članstvo v mreži je naraslo in vključuje predstavnike iz celotne Velike Britanije, vključujoč Belfast, Glasgow, London, Newcastle in Manchester.

RAZVOJ EDUKACIJE ZA INOVACIJE V ISLANDSKEM KONTEKSTU

GISLI THORSTEINSSON IN SVANBORG R. JÓNSDÓTTIR - ISLANDSKA UNIVERZA

Inovacijska edukacija je bila v obvezno šolanje na Islandiji uvedena v zgodnjih 90. letih, leta 1999 pa je postala del nacionalnega kurikulumuma. V okviru kurikulumuma se uradno imenuje *Inovativnost in praktična uporaba znanja*, vendar se pogosteje uporablja izraz inovacijska edukacija, na ravni srednješolskega izobraževanja pa izraz podjetnostna edukacija.

Odzivanje na edukacijske potrebe

Uvedba inovacijske edukacije (IE) se je pojavila kot odziv na pomanjkanje ustvarjalnosti in raznolikosti znotraj islandskega šolskega sistema. Hkrati je predstavljala tudi poskus naslavljanja poziva prek sfere dela in industrije po iskanju in podpiranju prihodnjih inovatorjev in podjetnikov z namenom krepitve naše prihodnje ekonomije. Šolski sistem je bil podvržen kritiki, ker mu ni uspelo upoštevati življenj učencev in učenk zunaj šole in jih posledično ni pripravil na aktivno participacijo v demokratični družbi. Kot prihodnji državljani in državljanke naj bi bili učenci in učenke zmožni sodelovanja pri oblikovanju humanistične družbe blaginje.

Inovacijska edukacija je bila sprva uvedena z namenom spodbujanja osnovnošolskih učencev in učenk k sodelovanju v tekmovanju mladih izumiteljev (*Young Investors' Competition – YIC*), na katero je vplivalo švedsko tekmovanje Finnup (Swedish Finnup Competition), vendar pa so sodelujoči učitelji in učiteljice v medpredmetnosti IE videli dodaten potencial in uvideli, da je predmet mogoče uporabiti kot orodje za izboljševanje edukacije na splošno. V začetnih letih se je pedagogika IE razvijala

znotraj tehničnega pouka v obliki dejavnosti po pouku in v okviru poletne šole za mlade izumitelje, pri čemer so ga podpirali Družba islandskih inovatorjev (*The Society of Icelandic Inventors*), Tehnična univerza (*Technological University*) in Zavodi za šolstvo v Reykjavíku (*Educational authorities*). Na IE in njeno prizadevanje po celostni edukaciji učencev in učenk v okvirih natančno strukturiranega sistema so vplivala načela ročnodelske edukacije, znane pod imenom nordijski *sloyd* (Thorsteinsson and Olafsson, 2009). V kontekstu inoviranja je *sloyd* skozi ročno delo ter s podpiranjem spretnosti iskanja in oblikovanja idej (*ideation*) ponujal natančno strukturiran sistem (prav tam).

Prednosti in izzivi

V IE učenci in učenke prepoznajo potrebe, ki so pomembne zanje in ki delujejo z namenom njihovega uresničevanja. Kot podlago za razumevanje sveta uporabljajo svojo osebno socialno zgodovino in življenjske izkušnje (Gunnarsdóttir, 2013). Ob tem za proizvajanje novega znanja, pomembnega za njih same ali za sam svet, uporabljajo svoje znanje in spretnosti, ki jih pridobijo in tudi uporabljajo v svojem okolju (prav tam). IE se osredinja na konceptualno delo učencev in učenk, s tem ko ti raziskujejo potrebe in probleme svojega okolja, proizvajajo primerne rešitve oziroma uporabijo in razvijajo že obstoječe rešitve (Thorsteinsson in Denton, 2003). IE gradi na prepričanju, da je vsakdo ustvarjalen, teorija inovativnega dela pa poudarja učenčevo uporabo lastnih ustvarjalnih moči z namenom vplivanja na lastno okolje. Inovativno delo skuša spodbuditi ta vidik otrokovega značaja in s tem krepi stabilnost prihodnjih družb (Thorsteinsson, 2012).

Edukacija za inovacije je bila uspešno uporabljena kot strategija za izboljševanje učenčevega razumevanja tehnologije in znanosti; učenci in učenke raziskujejo lastno okolje ter oblikujejo predmete in tehnologije, namesto da bi se samo učili o tehnologiji ali znanosti. Vsako leto učenci in učenke v okvirih pouka IE razvijejo številne nagrajene ideje, pri čemer nekateri osvajajo nagrade na

letnih inovacijskih tekmovanjih. Veliko uporabnih idej za reševanje vsakdanjih problemov in izzivov nastaja prav pri teh učnih urah. Primer tega je ideja, ki sta jo predstavili dve mladi dekleti v Gnúpverjaskóli na jugu Islandije, ki sta iznašli rešitev za težave učencev in učenk, ki morajo dolgo časa držati dvignjeno roko, ko čakajo na pomoč učitelja. Oblikovali sta preprost artefakt, ki sta ga poimenovali *Hand-e* (slika 1), ki se lahko razstavi in prenaša v šolski torbi. Ko učenec ali učenka potrebuje pomoč učitelja, na mizi sestavi *Hand-e* ter ga pospravi, ko prejme pomoč.

Slika 1: *Hand-e*, oblikovali Dórotea Höeg Sigiurðardóttir in Klara Jónasdóttir

Izbor idej, ki so vsako leto poslane na tekmovanje mladih izumiteljev, kaže raznolikost pristopov, ki skušajo življenje narediti lažje, bolj zabavno, oziroma pristopov, ki skušajo ljudem pomagati pri delu ali v življenju. Tovrstne ideje kažejo, da otroci zmorejo prevzeti odgovornost in se prek svojega dela v okviru EI konstruktivno odzvati na izzive. Nekateri izmed primerov, ki poudarjajo raznolikost predstavljenih idej ter naraščajoč občutek odgovornosti, so: mobilna aplikacija, ki pokaže, ali je prehranski produkt zdrav; naprava za zbiranje plastike iz morja; namizna igra za pomoč učencem pri učenju branja; aplikacija za organizacijo in dokumentacijo časa, preživetega z družino; naprava za zbiranje odvečne kondenzacije v hišah ter platenka za večkratno uporabo, ki se jo uporabi pri nakupu gaziranih pijač (ideje, pridobljene iz YIC 2018).

Pedagogiko EI opisujejo kot emancipatorno pedagogiko (Jónsdóttir, 2011; Jónsdóttir in Gunnarsdóttir, 2017), v okviru katere ima učenec pomembno mero svobode, učitelj pa je pogosto v vlogi tistega, ki podpira, in ne toliko v vlogi specialista. EI zahteva miselno naravnost socialno-konstruktivističnega izobraževalca (Gunnarsdóttir, 2013), nekateri učitelji pa se bojijo izgube nadzora nad obravnavanjem snovi ter razrednim upravljanjem, kar se pogosto imenuje *tesnoba kaosa (chaos angst)* (Jónsdóttir, 2011; Jónsdóttir in Gunnarsdóttir, 2017). EI zahteva pripravljenost na *fleksibilnost in sprejemanje neke ravni nepredvidljivosti*, ne da bi ob tem izgubili strukturo in stabilnost, to pa so napetosti, s katerimi se učitelji morajo pomiriti, kar pa je zanje lahko zahtevno (Jónsdóttir in Gunnarsdóttir, 2017).

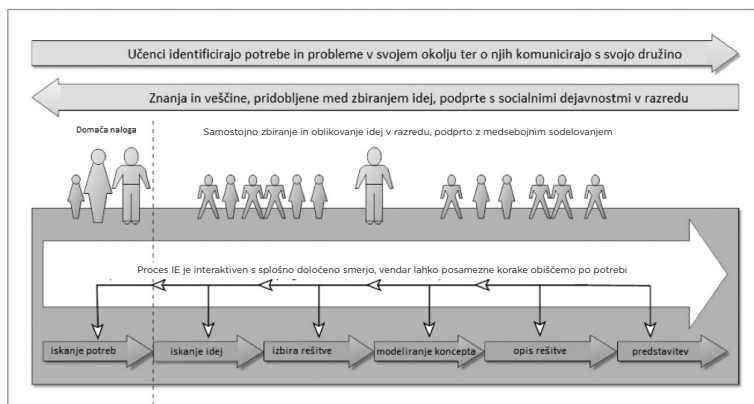
Podobnost z drugimi pristopi

Islandska edukacija za inovacije je bila vzpostavljena kot odgovor na poziv učiteljev ter sfer dela in industrije. V nadaljevanju, v obdobju razvoja kurikulumuma, so učitelji osnovnih šol oblikovali metode poučevanja, ki so temeljile na njihovih izkušnjah s poučevanjem EI najprej v obliki dejavnosti po pouku, pozneje pa kot medpredmetnih dejavnosti v okvirih rednega pouka. Razvoj so podpirale izkušnje islandskih izumiteljev, tehnikov in oblikovalcev, ki razumejo vrednost razvijanja pedagoškega modela v podporo splošni edukaciji z namenom razvijanja ustvarjalnosti in podjetnostnega duha pri učenkah in učencih.

V raziskovalnih projektih o EI sta R. Gunnarsdóttir (2001) in Thorsteinsson (2012) raziskala, kako so se prek socialnih dejavnosti med iskanjem in oblikovanjem idej oziroma ideacije učenci in učenke učili pri pouku EI. Oba sta podobno ugotovila, da je paradigma EI povezana s socialnim konstruktivizmom (Edwards, 2001), ki ga podpirajo dela Deweyja, Piageta, in Vigotskega (Thorsteinsson and Denton, 2008). Hipoteza je bila osnovana na podlagi teorije, da je novo znanje aktiven produkt učenca, ki poveže obstoječe znanje z novimi informacijami in zaznavami. Socialni konstruktivisti preučujejo, kako ljudje

uporablajo socialne dejavnosti za spreminjanje lastnih pogojev obstoja in svoje samopodobe (Shotter, 1993) ter posledično postanejo aktivni udeleženci v kulturi, ki jih obkroža v šoli in zunaj nje (Edwards, 2001).

Na podlagi dela R. Gunnarsdóttir (2001) in njenega opisa procesa inoviranja, ki je na delu pri EI, je Thorsteinsson (2012) predlagal začetni model EI (Thorsteinsson in Denton, 2003), kar prikazuje spodnje slika.

Slika 2: Proces inoviranja v pedagogiki IE

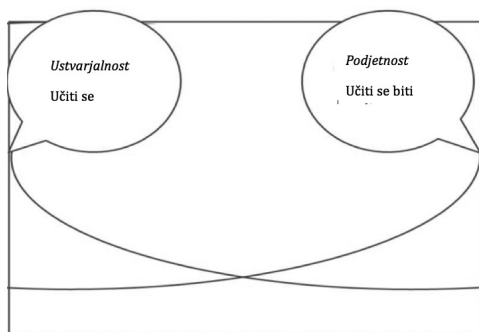
Model prikazuje način, na katerega učenci delujejo skozi procese inoviranja pri pouku EI, in je osnovan na seriji korakov, razmerij in ponovitev. Učenci uporabljajo spretnosti ideacije na vseh ravneh in se skozi proces inoviranja učijo znotraj celotnega pedagoškega okvira EI (The Ministry of Education, 1999; 2007), ki ga upravlja učitelj (Thorsteinsson in Denton, 2003). Stopnje procesa inoviranja so naslednje:

1. Prepoznavanje potreb.
2. Zbiranje in soočanje idej (*brainstorming*).
3. Ustvarjanje in izbiranje začetnih rešitev.
4. Risanje oziroma modeliranje koncepta z namenom razvoja tehnične rešitve.
5. Ob risanju tudi ustvarjanje opisa rešitve.
6. Predstavitev.

Učenke in učenci se skozi EI-proces inoviranja prebijajo s ponavljanjem, pri čemer osrednjo usmeritev predstavlja pot od »iskanja potreb« do »predstavitve rešitev«. **Inoviranje je povezano z uporabnostjo idej in/ali z načinom njihove implementacije kot rešitve za številne težave, s katerimi se srečujemo v vsakdanjem življenju.** Da bi našli rešitve za prepoznane težave ali priložnosti, si učenci in učenke skozi EI prisvajajo znanje in informacije iz različnih virov, kar zrcali območje bližnjega razvoja po Vigotskem (1978). Ko učenci in učenke sodelujejo v procesu inoviranja, postanejo očitne vrzeli v njihovem znanju, zato ugotovijo, da je za dokončanje specifičnega procesa inoviranja nujno preizprašati in pridobiti novo znanje: ta proces je ključen za posledično razvijanje predmetnega znanja. Ko učenci in učenke pridobivajo koristne izkušnje in znanje prek svojega dela ideacije, lahko te uporabijo v novih kontekstih, pri čemer uporabljajo različne vire, da bi našli rešitve za težave ali prepoznane priložnosti (Gunnarsdóttir, 2013).

Javni odziv: možnosti inovacijske trajnosti

Čeprav je EI del obveznega kurikulumu na Islandiji od leta 1999, trenutno še ni splošno sprejeta kot samostojen šolski predmet (Jónsdóttir in Gunnarsdóttir, 2017). V določeni meri je to razumljivo, saj lahko EI opredelimo in razumemo na različne načine. Lahko jo razumemo kot metodo ali pristop, metodologijo, področje učenja ali specifičen predmet. Kar zadeva edukacijo podjetnosti na Islandiji, je bila EI prepoznana kot njen pomemben vidik, zato se nanjo pogosto sklicujemo kot na inovacijsko in podjetnostno edukacijo, pri čemer je poudarek v zgodnjih letih predvsem na ustvarjalnosti, z višjo starostjo učencev in učenk pa se giblje k podjetnosti oziroma dejavnosti (slika 3) (Jónsdóttir in Macdonald, 2013). Splošno stališče je, da EI predstavlja pozitiven prispevek šolskemu delu, ne predstavlja pa nujnosti za naslednjo generacijo. To področje terja dodatno raziskovanje, ki bi tak sklep lahko potrdilo ali zavrglo.

Slika 3: Dve strani inovativne in podjetnostne edukacije (Jónsdóttir in Macdonald, 2013)

Med letoma 2011 in 2014 so bili na Islandiji uvedeni novi kurikulumi za obvezno izobraževanje. Ti EI niso začrtali kot predmeta, so pa elementi in pristopi EI očitni v kurikulumu številnih predmetov, npr. oblikovanje, obrtništvo in informacijska tehnologija. Elementi EI so najizraziteje prisotni v naravoslovnem kurikulumu, v katerem so prisotne neposredne povezave s procesom inoviranja in EI. Nov splošen kurikulum poudarja integrativno in holistično mišljenje, pri čemer šolam nalaga naslavljanje šestih pomembnih tem (stebrov). To so: pismenost, trajnost, demokratičnost, enakost, zdravje ter dobrobit in ustvarjalnost (Ministry of Education, Science and Culture, 2011, str. 25). Te teme so ob integrativnem mišljenju in organizaciji v veliki meri tudi etos EI.

Vsakoletno tekmovanje mladih izumiteljev (YIC) se na Islandiji odvija že od leta 1992 in na veliko načinov predstavlja obraz EI, ki zahteva pozornost in zanimanje za področje. YIC je odprt za učence in učenke osnovnih šol; šole spodbuja k različnim načinom uporabe EI. Tekmovanje podpirajo ministrstvo za izobraževanje, ministrstvo za socialo in urad predsednika vlade pa tudi Islandska univerza, Univerza v Reykjaviku ter Islandski center za inovacije. Predsednik Islandije je ambasador tekmovanja in podeljuje nagrade za odlično oblikovanje in izume. Pred slovesnostjo podeljevanja nagrad potekajo dvodnevne delavnice za sodelujoče učenke in učence, ki jih

podpirajo odrasli, učitelji oziroma podjetja in ki jim pomagajo pri pripravi njihove ideje za razstavo med slovesnostjo podeljevanja nagrad. Mediji so tekmovanje opisali kot pomemben nacionalen dogodek, ki spodbuja podjetnost in tudi inovativnost pri mladih.

EI je v islandskem šolskem sistemu še vedno obrobni predmet, vendar pa se zdi, da spremembe v smeri sodobne edukacije v 21. stoletju podpirajo vrste edukacije, ki je inovativni edukaciji inherentna. Avtorji islandske edukacijske organe zato pozivajo k oblikovanju politik, ki bodo zagotovile kontinuiteto in razvoj inovacijske edukacije.

Literatura

Edwards, A. (2001). Researching pedagogy: a sociocultural agenda. *Pedagogy, Culture and Society*, 9(2), 161–186.

Gunnarsdóttir, R. (2001). *Innovation Education: Defining the Phenomenon*.

Unpublished doctoral thesis. Leeds: University of Leeds.

Gunnarsdóttir, R. (2013). Innovation education: Defining the phenomenon. In L.

Shavinina (Ur.), *The Routledge international handbook of innovation education* (str. 17–28). London: Routledge.

Jónsdóttir, S. R. in Gunnarsdóttir, R. (2017). *The road to independence: Emancipatory pedagogy*. Rotterdam: Sense.

Jónsdóttir, S. R. in Macdonald, A. (2013). Settings and pedagogy in innovation education. In L. V. Shavinina (Ur.), *The Routledge international handbook of innovation education* (str. 273–287). London: Routledge.

Jónsdóttir, S. R. (2011). *The location of innovation education in Icelandic compulsory schools*. Reykjavík: University of Iceland.

Shotter, J. (1993). *Cultural Politics of Everyday Life*. Buckingham: Open University Press.

The Icelandic Ministry of Education. (2011). *The Icelandic National Curriculum*.

The Icelandic Ministry of Education. (1999). *The Icelandic National Curriculum*.

The Icelandic Ministry of Education. (2007). *The Icelandic National Curriculum*.

Thorsteinsson, G. in Denton, H. (2003). The Development of Innovation Education in Iceland: a Pathway to Modern Pedagogy and Potential Value in the UK. *The Data Journal*, 8(3), 172–179.

Thorsteinsson, G. in Denton, H. G. (2008). Developing an understanding of the pedagogy of using a Virtual Reality Learning Environment (VRLE) to support Innovation Education (IE) in Iceland: a literature survey. *Design and Technology Education: An International Journal*, 13(2), 15–26.

Thorsteinsson, G. in Olafsson, B. (2009). Design and Craft Education in Iceland, Pedagogical Background and Development: A literature review. *Design and Technology Education: An International Journal*, 14(2), str. 10–24.

Thorsteinsson, G. (2012). Innovation Education to Improve Social Responsibility through General Education. *Tiltai, Bridges-Brucken*, 4(61), (str. 71–78). Klaipeda: Klaipeda University.

Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

SOCIALNE INOVACIJE IN PRIHODNOST

Dr. Slavko Gaber in dr. Veronika Tašner

I Nelagodno prebujanje iz sanj ali o priložnostih in pasteh prehajanj

V sodobnih zahodnih družbah je mogoče zaznati sporočila, tudi svarila, o mejah sodobnih načinov življenj. Med temi so verjetno najbolj odmevna opozorila o mejah planeta¹ in manj slišana sporočila o nerazumno velikih in še naraščajočih družbenih neenakostih².

Zdi se, da, o zagatah in brezpotjih/razpotjih zahodne civilizacije še bolj izrazito govori njeno frenetično ukvarjanje z ustvarjalnostjo. Kako daleč smo pri tem »zašli« najglasneje sporoča razglasitev evropskega leta 2009 za leto ustvarjalnosti. Če si zgolj začetno pogledamo bistveno sporočilo tega leta, ugotovimo, da »vpoklic« zadnjega postroja »na boj« izhaja iz zagat, ki jih Evropi in zahodni civilizaciji predstavljajo ponavljajoče se ekonomske krize ali v jeziku voditeljev Unije leta 2009: »Ker se ekonomska kriza nadaljuje in postaja hujša, sta ustvarjalnost in inovacije, ključ okrepitev evropske kompetitivnosti in morata ostati del naših nalog onstran vpričnega Evropskega leta« (EUC 2009).

Voditeljem držav EU se je, z željo, da bi »drevo ustvarjalnosti zraslo v veliko drevo, ki ne bi bilo le enoletni po(d)taknjenc (*plant*)«, pridružil tudi takratni komisar za vzgojo, kulturo in mladino Figel (prim. *ibid.*). Ekonomska kriza in njeno obvladovanje je tako dokaj očitno ne le sprožilo naleta na kreativnosti ampak tudi njena meja. Leto kreativnosti tako ne le, da ni pot onstran sodobnih brezpotij, je del problema. Tako družbeno tkivo sodobnega sveta kot tudi zmogljivosti narave, nadaljevanja poti naše ekonomije namreč ne preneseta več.

1 Gl. UNEP (2018).

2 Oxfam (2018); Stiglitz (2012)

Po dobrih dveh stoletjih in pol, najprej robnega nato pa vse bolj hegemonega reguliranja individualnega in kolektivnega (družbene- ga) s strani politične ekonomije, so sodobne družbe očitno ponovno vstopile v obdobje, ki kliče po iskanju novih modalitet sobivanja. Če zapišemo strnjeno: človeštvo stoji pred izzivom reflektiranega preha- janja onstran racionalnosti hegemone ekonomije, ki ne vidi dlje od zasebnega dobička.

Iz preteklosti za sedanjost in prihodnost

Na robovih zaključnega oblikovanja politične ekonomije kot ekonomije kapitalizma in v polnem zamahu preoblikovanja polja političnega, je leta 1831 ob prvih korakih dejanske predstavniške de- mokracije, o prehajanju, njegovih značilnostih in dilemah, razpravl- jal John Stuart Mill.

V tekstih, ki jih je objavil pod naslovom *Duh časa*³, ga je po- sebej nagovarjalo vprašanje logike, ki je na ekonomskem ozadju za- mikala racionalnost strukturiranja polja socialnega in političnega. Ob vzpostavitvi svobodne menjave blaga in dobičku kot meri pre- soje racionalnosti delovanja in bivanja, se je kot dvojčica politične ekonomije uveljavljala tudi nova racionalnost socialnega in nova, do takrat nepoznana oblika vladavine: *liberalna demokracija*⁴. Če strn- jeno povzamemo bistvo: ob trgu blaga, se je v družbeno arhitekturo sodobnega zahoda vpenjala še konkurenca drugih idej in interesov povezanih s skrbjo zase in za druge⁵.

Omenjeni liniji sta, deloma v konkurenci, deloma pa ob vzajem- ni podpori, omogočili razvoj, za katerega zgodovinarji in družboslovci danes trdijo, da tvori ozadje »eksplozivne rasti tako prebivalstva kot prosperitete na svetu. (...) Globalna ekonomija je danes 250 kratnik tiste pred industrijsko revolucijo, ko je bil skorajda vsakdo, povsod re- ven, lačen, umazan, neumen, bolan in grd.« (Bregman, 2018, str. 4).

3 Objavljali jih je od januarja do maja istega leta. Več o objavah gl. v Mill (1831).

4 O konceptu liberalne demokracije gl. McPherson (1962).

5 Foucault (2007).

Če je bila »dežela obilja« dolgo rezervirana za »majhno elito bogatega zahoda« so ti časi, tako kaže, za nami. »Ko se je Kitajska odprla kapitalizmu je iz ekstremne revščine izšlo 700 milijonov Kitajcev«(ibid., 6). Bregman gre pri prikazovanju »napredka«, ki ga je proizvedel zgoraj omenjeni dvojček še dlje in trdi, da v našem obdobju celo nekdanje utopije postajajo dejanskost: »znanstvena fantastika postaja znanstveno dejstvo«(ibid.).

Tehnologija, ki je izšla iz zgoraj nakazane kombinacije konkurenca v polju produkcije blaga in interesov pri upravljanju družbe, je privedla do neslutnih napredkov, ki so omogočili izhod milijonov iz revščine in proizvedli tudi komaj predstavljen dvig življenjske ravni večine človeštva.

Ko omenjenemu prištejemo preboje na področju elektronskih komunikacij, s katerimi je danes povezanih že okrog 50% zemljank in zemljanov, potencialne 3D tiskanja, novih materialov, bio tehnologije, napredke pri pretvorbi sončne in vetrne energije v električno, ter obete umetne inteligence, s katero bo kmalu mogoče večino, posebej težaškega, dela opraviti s pomočjo robotov, je očitno, da smo pred vrati možnosti, še pred stoletjem povsem nepredstavljuje dolgoživosti⁶ in kakovosti življenja populacije našega planeta⁷.

Na ozadju pravkar zapisanega se zdi komaj verjetno, da ob vseh potencialih človeštva družba »svobodnega trga in dvojne konkurence«, trka ob svoje meje. Naomi Klein, kot zgolj ena od avtoric, ki opozarjajo na problematiko mej planeta, v svojem delu z naslovom *To vse spremeni*⁸, odmevno in dramatično in realistično opozarja na dejstvo, da je razvoj dosegel meje, ki jih Zemlja kot ekosistem še

6 Pričakovana življenjska doba se je od leta 1900 do danes več kot podvojila. Pomembno se je podaljšala tudi po letu 1960 in je leta 2017 za človeštvo v celoti znašala 72.035 let kar je skoraj 20 let več kot leta 1960, ko je bila 52.572 let. Podatki za Slovenijo za isto obdobje so 69 in 81 let. (prim. WB 2018 in Bregman 2018, Wallerstein et al 2013).

7 O napredku in možnostih, ki jih je človeštvu prinesel model kombiniranega delovanja liberalne demokracije in politične ekonomije gl. tudi Lesnich (2015) in Wallerstein et al (2013).

8 Gl. Klein (2015)

lahko prenese⁹. Povedano še drugače: človeštvu grozi, da bo, z nadaljevanjem »napredovanja« po poti racionalnosti, ki stavi na svobodni trg, konkurenco in iz nje izhajajoči profit, uničilo planet.

Čeprav je ekološko vprašanje bistveno (Rifkin 2014), se vzporedno vrstijo še druga, z njim povezana opozorila. Rifkin in drugi avtorji in avtorice opozarjajo, da se z napredkom tehnologije izteka obdobje meznega dela in polne zaposlitve kot ozadja zagotavljanja socialne varnosti in socialnih pravic. Vabijo k iskanju novih modalitet strukturiranja produkcije in sobivanja¹⁰; še več, zatrjujejo: če bo kapitalizem nadaljeval z logiko pospešenega kopičenja in dodane vrednosti v rokah desetinke odstotka najbogatejših je odgovor na vprašanje, ali lahko preživi, nikalen¹¹. Napredek zgoraj omenjene vrste lahko sežge dosežke tako politične ekonomije kot liberalne demokracije, čemur smo ponekod že priča.

Če na tej točki strnemo, se zdi, da je mogoče trditi, da je človeštvo vstopilo v obdobje poslavljanja od obstoječe oblike regulacije skrbi zase in išče, za naš čas in za čas generacij, ki prihajajo, primernejše oblike ekonomije in strukturiranja razmerij med skupinami ljudi od etničnih preko državnih pa do interesnih združenj različnih oblik civilne družbe.

Priložnosti in pasti prehajanj

Izhajajoč iz gornje predpostavke je eno pomembnejših področij, ki kliče po refleksiji, prav področje logike, priložnosti in pasti, prehajanj. V pričujočem prispevku se, z željo prispevati k premisleku tega procesa, začetno lotevamo izbranih elementov mogočih pristopov k omenjeni problematiki (Foucault 2014, Bachelard 1966).

V nasprotju z danes prevladujočo stavo na inovativnost, iskanje odgovorov na vprašanja, kako razumeti procese prehajanj začinjamo z vpogledom v logiko prehajanja, ki so jo opravljali pred

9 Medows in sodelavci so v »The limits to growth« že v sedemdesetih (1972) napovedali da so zmogljivosti planeta omejene in ob trendih napredka, ki so jih takrat vzeli za izhodišče in kot končno točko postavili leto 2072.

10 Prim. Rifkin (2007) in (2014); Frey in Osborne (2013) in Ford (2009) in (2015).

11 Primerjaj Stiglitz (2012), Wallerstein et al (2013) in Oxfam (2018).

skoraj dvema stoletjema in nadaljujemo z metodološkimi prijemi, ki so bili koncipirani pred desetletji. Šele v sklepnemu delu poglavja bomo predstavili vprične procese nastajanja drugačnega. Tako želimo sociološko misliti spreminjanje kot »dolgo preoblikovanje« (Castel 2012, str. 18), v katerem »sprememba, bolj kot absolutno inovacijo, proizvede metamorfozo – sintezo preteklosti in sedanjosti, enakega in drugega« (ibid.).

Že omenjeni John Stuart Mill, je svoj čas opredelil kot vreden tematizacije, ker naj bi bila njegova »izpostavljena in najpomembnejša značilnost« ta, da je v njem »človeštvo preraslo stare institucije in stare doktrine in še ni oblikovalo novih« (Mill 1831, str. 228).

Zdi se, da za naše obdobje velja nekaj podobnega. A ostanimo, za zdaj, pri Millu, ki v nadaljevanju opozarja, da želimo, ko pravimo »preraslo«, opozoriti, da »suknjič«, ki je pristajal otroku pri šestih, ne bo pristajal mladeniču pri 26-dvajsetih (prim. ibid., str. 230). S plastično primerjavo družbe z odraščanjem otroka v moškega, nam avtor sporoča, da je ob spreminjanju strukture družbe na delu tudi potreba po spremembi institucij, ki naj bi vzpostavljale ustrezen okvir bivanja članic in članov določene družbene formacije¹².

Naslednja lastnost, na katero opozori avtor in se zdi prav tako vredna premisleka ob današnjem prehajanju, je postopno širjenje zavedanja o potrebnosti in dejanskosti sprememb v prostorih vpričnosti. Takole pravi: kar so pred desetletjem in več »opazili le tisti z največ vpogleda, je danes jasno tudi onim, ki opazijo najmanj« (Mill 1831, str. 230). Za njegov in za naš čas, velja tudi, da »človeštvo ne bodo več vodile njegove stare maksime in tudi ne njegovi nekdanji vodniki (*guides*)« (ibid., str. 231).

Verjetno prav v dejstvu, da državljanke in državljani v zaporednih vladah Republike Slovenije ne prepoznamo zasedb in ukrepov, ki bi naslovili odprta vprašanja sedanjosti in prihodnosti, tiči vsaj del odgovora na vprašanje, zakaj vztrajno iščemo »nove obraze« v slovenski politiki. Dejansko iščemo odgovore na vprašanja, ki jih

12 Za strukturiranje razmerja med določeno družbo in njenimi institucijami gl. Douglas (2018).

pred nas postavlja čas prehajanja in jih ne stari ne novi obrazi, ne naslovijo. Pri tem je manj očitno, da sploh ne gre za to ali so obrazi novi ali ne. Opraviti imamo z nezadovoljstvom z obstoječim, z našo skupno nemočjo narediti korak v smer smiselnega in potrebnega za izzive, ki so že tu in one, ki prihajajo.

Zahtevnost poslavljanja ali o prebujanju iz sanj

Naslavljeni vprašanje časa (*ti. duha časa*) po Millu pomeni odpreti vprašanje, ki »pripada času spremembe« (1831, str. 228). Če naj začnemo razmišljati o prihodnosti, se moramo posloviti od starih pogledov in doktrin. Človeštvo se v teh obdobjih, pravi avtor, »razdeli na tiste, ki ostajajo to kar so bili in one, ki so se spremenili: na ljudi sedanjosti in ljudi preteklosti« (ibid.). Tako, ko si danes zastavljamo vprašanje sprememb, velja tudi njegovo opažanje, da se v obdobjih prehajanj, na določeni točki »tisoči zbudijo iz sanj« (ibid.). Takrat postane očitno, da »se je spreminjanje, ki ga je povzročilo dogajanje, ki ga praktično nismo občutili, in je potekalo brez posebnega hrupa, začelo že veliko preden smo ga zaznali« (ibid.).

Pred nas to postavlja vprašanje: katere metamorfoze potekajo krog in krog nas in jih ne zaznavamo in se odvijajo brez refleksije in tudi brez naših zavestnih odločitev?

Slovenija je podoben proces živela v osemdesetih letih prejšnjega stoletja, ko so potekala večplastna prehajanja med načini življenja, tipi ekonomij, vrstami politične ureditve in tudi med državami. Začelo se je tiho in v obliki ne sprejemanja obstoječega (Lublana je bulana; Ne računajte na nas; s priponko, ki je iz kazenskega zakonika izločala 133. člen, ki je kaznoval ti. verbalni delikt, z javno sejo predsedstva ZSMS pred zgradbo Univerze v Ljubljani ipd.;...). Zavračanja so postopoma prerasla v reflektirano oblikovanje alternative Zvezi komunistov, ki dolgo ni opazila, da ni več »hegemon časa«; s predlogi za preureditev zvezne države in nato, ko to ni bilo sprejeto; s potjo Slovenije v nove povezave in v svojo državo.

Onstran zvajanja naših življenj pod logiko kapitala

Vse več znakov govori, da se danes, odvija začetno poslavljanje zveličavnosti edine prave družbene ureditve – kapitalističnega zvajanja naših življenj na logiko konkurence, trga in kapitala. Vprašanje, ki ostaja odprto pa je, ali je mogoče že govoriti o tem, kar je Mill, vsaj kar zadeva sprejemanje ideje demokracije kot neogibne forme vladavine prihodnosti, zaznal kot »prepričanje«, ki »ni več daleč od občega« in bo v 21. stoletju znanem kot obdobje »ene največjih revolucij, ki jih človeštvo pomni« (Mill 1831, str.228)?

Je danes, ob zametkih novih¹³ (hibridnih) ekonomij, že mogoče reči, da »čutimo, da bodo ljudi povezovale nove vezi in ločile nove ločnice; ker stare vezi ne bodo več povezovale in nekdanje meje ne bodo več ločevale« (ibid., 229)? Morda je, kar zadeva obče stanje duha, prehitro govoriti o občutku in zavedanju nastopanja novega, zato pa se zdi jasnejši in dokaj razširjen občutek poslavljanja in nezadostnosti obstoječega.

Dovoliti si misliti oblikovanje sveta onstran dominantnosti sveta mezdnege dela, oblikovanje osebnosti onstran podrejanja življenj pripravi na zaposlitev, in postopno oblikovanje sveta onstran pehanja za še več materialnih dobrin, še več dobička ipd., je vendarle za večino nas še preveč tvegan razmislek.

Kljub temu pa se tam, kjer je že na delu strukturalna brezposelnost, kažejo smiselna iskanja mogočih in potrebnih oblik sobivanja. Med njih se umeščajo različne prakse vzajemnih menjav dobrin, so-uporabe, in dostopa do že proizvedenih dobrin. Te se, ob skrbi za naravo, uveljavljajo počasneje, tudi zato, ker je naši habitualnosti to, da bi nekdo nekaj naredil za nas ali pa, da bi mi nekaj naredili za drugega, brez, da bi bilo posredi najetije osebe na trgu in plačilo v obliki denarja, tuje. Tuje, ker je neobičajno.

V spekter nelagodij sodi tudi ideja o *umetni inteligenci*. Ko nam avtorji, avtorice, ki preučujejo to področje, sporočajo, da je blizu

13 Ekonomij, ki se ogibajo vpetju v logiko tržnih menjav, kompeticije in konkurence ter naslavlajo in mestoma že prakticirajo vzajemne opore, menjave, samooskrbo ter zahtevajo preračunljiv bogastva, ki je skupno proizvedeno.

konec ti. edinstvenosti (*singularity*) človeka, ki se je stoletja dojemal kot vrh stvarstva,¹⁴ je miselni preskok, tolikšen, da ob možnosti sveta prihodnosti, ki morda ne bo svet gospostva človeka, preprosto otrpnemo. Avtorji, avtorice, ki nas opozarjajo, da je robotizacija, bistveno povečanje prisotnosti in pomena umetne inteligence, za »naslednjim ovinkom«, so za večino nas še vedno »sumljivi fantasti«. Radi verjamemo, da bo na koncu vse ostalo v mejah naše dosedanje izkušnje. Pri tem mižimo pred danes že občo rabo tiho nastopajočih momentov umetne inteligence v obliki mobilnih telefonov, računalnikov, vse bolj z novimi tehnologijami opremljenimi avtomobili, ki npr. sami zaznajo avtomobil pred nami, avtomatično prilagodijo hitrost vožnje in, ko pospeši avtomobil pred nami, »avtonomno« pospešijo tudi »našo« vožnjo ipd.

Tudi v tej točki kaže spomniti, da je bilo v 19. stoletju podobno. Privilegirani sloji družbe so verjeli, da demokracije – vladavine nas, običajnih ljudi, vendarle ne bo. Na oblasti naj bi, tako se je zdelo edino logično, ostal sloj, ki je sebe dojemal kot aristokracijo duha.

Skoraj 200 let pozneje, človek, ki je izstopil iz narave kot poseben, stoji pred podobno iluzijo: rad verjame, da lahko zaustavi razvoj, ki ga je sprožil sam. »Smešni poskusi uvajanja robotov« v produkcijo stvari pa so se že izkazali za vse prej kot smešne. Velike multinacionalke npr. tako že leta namesto nedojemljivo poceni delovne sile na Kitajskem, doma »zaposlujejo« robote, ki delo opravijo še ceneje in hitreje, bolj natančno ter ne potrebujejo bolniške in »za zdaj« tudi sindikalno niso organizirani¹⁵.

Še nedolgo tega je veljalo, da umetna inteligenca ne more nadomestiti ljudi v panogah, v katerih ljudje skrbimo za ljudi. Danes pa je seveda že preverjeno, da na Japonskem starostnice in starostniki, ko so povprašani, s kom so bolj zadovoljni, ali z obravnavo, ki jim jo nudi robot *Pharo* ali z zaposleno socialno delavko, bolje ocenijo robota¹⁶. Da živimo v času, za katerega velja, da je že prinesel potrebo

14 Gl. npr. Brynjolfsson in McAfee (2014) in Devillers (2017).

15 Gl. Markoff (2012).

16 Gl. Devillers (2017) in Paro (2018, 2018a).

po sodelovanju med umetno inteligenco in človekom, danes pravzaprav ni več dvoma¹⁷. Vprašanje je le, kako se bomo na to pripravili in ali bomo ter na kakšen način kot ljudje pri tem na boljšem?

Ko smo na tej poti, dilema tako ne bi več smela biti ali se obrniti v prihodnost ali ne¹⁸, temveč kako smo pripravljene, z znanjem, ki smo ga nakopičili v stoletju in pol občega izobraževanja populacije¹⁹, prehode v nove oblike bivanja opraviti reflektirano in pravočasno?

II Socialne inovacije kot nujnost prehajanja in prihodnosti

Če smo na strani optimističnih predvidevanj o mogoči prihodnosti planeta in človeške vrste na njem, je očitno, da so pred nami zahtevna leta. Ta bodo, če naj jih preživimo produktivno in relativno mirno, ob obdobju tehnoloških inovacij, nujno tudi čas velikih socialnih inovacij.

Področij, na katerih jih že potrebujemo in jih bomo potrebovali tudi v desetletjih prehajanj, je veliko. V nadaljevanju bomo zgolj nakazali nekaj tistih, za katera se zdi, da kot problematike izstopajo že danes.

1. Sobivanje v razlikah je eden od izzivov in kliče po takojšnjem vzpostavljanju mehanizmov, ki bodo zmanjšali nestrpnost med skupinami različnih kultur, etnij, spolov, generacij in med ljudmi različnih verskih prepričanj. Spoprijemi s kompleksnostmi sobivanja mora onstran sicer hvale vrednih prizadevanj v okviru priprave na sobivanje v polju »državljske vzgoje«.

.....
17 Gl Devilliers (2017).

18 Mill nas tudi na tej točki neposredno opozori, da izbire vrniti se na staro ali nadaljevati po poti, ki se je že začela, dejansko nimamo: »ker karkoli si že mislimo (...) o sedanjosti, iz nje ne moremo izstopiti (...)« (Mill 1831, str. 229).

19 Za začetni vpogled v rast deleža izobraženih v Evropi in v svetu gl. Izobrazba (2014) in cilje EU 2020 za področje izobraževanja (EU 2018).

- 1.1 Vzpostavitev mehanizmov najprej poglobljanja in potem zmanjševanja nepredstavljenih in nerazumnih neenakosti našega časa med ti. svetovnim severom/zahodom in jugom je na omenjenem ozadju eno najbolj perečih vprašanj sodobnosti.²⁰
- 1.2 Iz istega registra je vprašanje zaustavljanja naraščanja neenakosti znotraj nacij in iz njih rastočih napetosti med skupinami ljudi v njih. Občutki zapostavljenosti, zaustavljenosti pred vrati očitnega obilja so danes eno najbolj plodnih gojišč nestrpnosti raznih vrst, populizma in proto totalitarnih gibanj in strank. Tako nas ne morejo presenetiti prizori nasilnih protestov proti zviševanju cen goriva v eni evropskih prestolnic, ker jih žene predhodno nerazumno znižanje davkov najbogatejšim, ki nenehno nerazumno, nesorazmerno povečujejo svoje premoženje ne glede na domnevne ekonomske krize.²¹
2. Izginjanje mezdnege dela kot pripoznane osnove socialne države sedanjosti in prihodnosti, zahteva premislek in oblikovanje ekonomij prihodnosti in verjetno predstavlja najbolj zahteven projekt pred katerim se nahajamo.
3. Ob tržni ekonomiji, ki jo bo tudi v prihodnje strukturirala ideja menjave in profita, se nakazujejo možnosti za hkratno postopoma vzpostavljana polja ekonomij vzajemnih menjav (materialnih dobrin, znanj, prostorov, opor, časa itd.). Tako strukturirane ekonomije bi lahko omogočale kakovost bivanja ljudem, ki bodo v trg in v logiko profita le delno vključeni in tistim, ki bodo iz njega v celoti izključeni.

Posameznici, posamezniku bi takšne ekonomije hkrati omogočile svobodno iskanje smiselnih oblik dejavnosti, praks, v katerih si bomo kot ljudje iskali prostore človeka vrednega bivanja.

20 Gl. vsaj Milanović(2005) in (2016); Stiglitz (2012); Freeland. C. (2013).

21 Gl. Les gilets jaunes (2018).

Če naštetemu dodamo opozorila, da je človeštvo leta 2018, že 1. avgusta potrošilo vire, ki jih je planet na letni ravni sposoben obnoviti in še (kot obet in kot grozljivo) nastopajoče obdobje umetne inteligence, je očitno, da so pred nami zahtevni spoprijemi.

Oboje je pred nami, ker razpolagamo z doslej neprimerljivo količino znanj in jih lahko s primerno mero smelosti in socialne imaginacije²², tudi ob naslonitvi na umetno inteligenco, uporabimo za socialno inoviranje.

Socialno inoviranje pri tem za potrebe tega zapisa opredeljujemo kot iskanje rešitev, ki omogočajo boljše, pravičnejše in bolj svobodno življenje največjemu mogočemu številu ljudi. Hkrati pa imajo ljudje pred očmi dejstvo, da za njimi prihajajo generacije, ki, tako kot »njihova«, za svoje življenje naš planet potrebujejo kot *locus vivendi*. Pri iskanju produktivne opredelitve socialnih inovacij se naslanjamo na kombinacijo opredelitev znanstvene revije s področja socialnih inovacij, politične entitete, ki podpira socialne inovacije in pa na opredelitve inštituta, ki podeljuje nagrade za najboljše socialne inovacije.

Danes široko sprejeta revija za področje socialnih inovacij *Stanford Social Innovation Review* je leta 2008 (izhajati je začela leta 2003)²³ objavila tekst, v katerem po mnenju mnogih oblikujejo opredelitev, na katero se v veliki meri naslanjamo tudi v pričujočem uvajanju premislekov o socialnih inovacijah. Socialne inovacije so po tej opredelitvi 'nove rešitve družbenih problemov, ki so bolj uspešne, učinkovite ali pravične kot so obstoječe rešitve. Vrednost teh rešitev pa bolj kot zasebnikom, koristi (*accrues*) družbi kot celoti. Socialna

.....
22 Gl. Mills (2018).

23 Še vedno intenzivno ukvarjanje z opredelitvijo področja socialnih inovacij priča najprej o tem, da je problematika socialnih inovacij šele v procesu utrjevanja statusa posebnega področja sistematičnega, tudi v znanstveni skupnosti priznanega področja; hkrati pa ta razprava govori tudi, verjetno še bolj pomembno, da smo pred časom vstopili v obdobje premisleka o temeljnih zagatah obstoječih oblik sobivanja in da zato potrebujemo kontinuirano in bistveno bolj sistematično ukvarjanje ne le z, že davno uveljavljenimi področji inovacij v polju tehnike in tehnologije – beri ekonomije – ampak tudi z vprašanji načinov sobivanja v kompleksnosti sodobnih družb.

inovacija je lahko produkt, proces produkcije ali tehnologija, je pa lahko tudi načelo, ideja, zakon, družbeno gibanje, poseg ali pa kombinacija naštetega. (prim. Phills, J. A. J et all. (2008).

Ko se o socialnih inovacijah sistematično preizprašuje *Evropska unija*, gornji opredelitvi povedno doda, da so to inovacije, » ki so socialne tako kar zadeva sredstva kot cilje. (...). Bolj določno pa jih opredeljujemo kot nove ideje (proizvode, usluge in modele), ki hkrati zadovoljijo potrebe socialnih entitet (bolj učinkovito kot njihove alternative) in ustvarjajo nove socialne odnose ali sodelovanja. Z drugimi besedami, niso le inovacije, ki so dobre za družbo, ampak tudi povečujejo njeno sposobnost delovanja« (Hubert 2010, str. 24)

Tudi Center za socialne inovacije z Dunaja, kot regionalno trenutno edina zares strukturirana raziskovalna institucija na področju socialnih inovacij, sumarno opredeli socialne inovacije podobno kot zgoraj predstavljeni socialni entiteti: »Socialne inovacije so nove oz. bolj učinkovite prakse, ki dokazujejo, da so sposobne nasloviti družbena vprašanja in so sprejete in uspešno uporabljene s strani individualov, skupin in organizacij, ki jih zadevajo« (ZSI-C).

Od problematik do socialnih inovacij

Ob začetnem pristopu k izzivom sedanjosti se konceptualno naslanjamo na Foucaultovo tematizacijo spreminjanja praks individualnega in skupnega. Ko Foucault označi lastno dejavnost, jo opredeli kot »problematizacijo, kar pomeni razvoj področij dejavnosti (*acts*), praks in misli, ki, (...) predstavljajo probleme politiki« (Foucault 1984, str. 384).

Čeprav ne verjame, da lahko »katerakoli politika« za problematike, ki so v procesu spreminjanja naslovljene »(...) najde pravične in dokončne rešitve« (ibid., 384), je hkrati prepričan, da v njih obstojijo »razlogi za preizpraševanja politik«, ki vodijo v nove odgovore, ki bodo po določenem času ponovno postali predmet problematizacije. Avtor ob navedeni tematizaciji izrecno izpostavlja problematike norosti, nasilja in spolnosti, kot tiste, ki jih je potrebno na novo regulirati in se pri tem zavedati, da tudi nove regulacije

teh vprašanj ne bodo predstavljale »dokončne pravične regulacije področja²⁴«.

Zdi se, da tako pripravi pristop k zamikanju načinov skrbi zase in za druge, ki omogoča tudi produktivno refleksijo problematik vpričnega prehajanja med starim – tržnim – načinom ekonomiziranja individualnih in družbenih načinov bivanja in drugačnimi, človeka bolj vrednimi, bolj pravičnimi oblikami sobivanja z naravo in soljudmi.

Foucault, ob tematizaciji problematizacij, popisuje korake, ki jih opazimo tudi pri nastajanju socialnih inovacij.

1. Na začetku vsake socialne inovacije, ki izide iz poskusa odgovoriti na potrebo po drugačnem, bolj pravičnem, učinkovitem, koristnem, svobodnem ipd. urejanju konkretnega vprašanja skupnosti, družbe ali pa življenja posameznice oz. posameznika, je vzpostavitev problematike v misli. Da bi konkretno področje vstopilo v polje misli »je nujno, da ga določeno število dejavnikov konstituira kot negotovega, da ga pozicionira kot neobičajno ali da okrog njega proizvede določeno število težav«(Foucault, 1984, str. 388).

Omenjeni dejavniki »destabilizacije«, ki izidejo iz socialnih, ekonomskih ali političnih procesov pa imajo zgolj eno vlogo: to področje morajo »izpostaviti«.

.....
 24 Foucault svoj razmislek konkretizira s tem, ko govori o razmerju med politiko in spolnostjo ter politiko in kriminalom in kaznovanjem ter zapiše: »(...) bilo bi napačno, če bi si predstavljali, da politika nima opravka s preventivo in kaznovanjem zločina (...); bilo pa bi enako napačno misliti, da obstoji politična formula, ki naj bi rešila vprašanje zločina in mu naredila konec. Enako velja za spolnost: ta ne obstoji brez relacije do političnih struktur, zahtev, zakonov in regulacij, ki so zanjo primarnega pomena; in kljub temu ne moremo pričakovati, da bi politika zagotovila oblike, v katerih bi seksualnost prenehala predstavljati problem.« (Foucault 1984, 384). Naj sklenemo: Foucault tudi za naš čas in za področja, ki jih sam ni neposredno naslovil sporoča, da je problematike mogoče naslavlјati, jih regulirati, načine regulacije je potrebno problematizirati – postulirati edino prave oblike, mehanizme ipd., rešitve problema pa je zgrešeno.

2. Tudi, ko pride do zaznave »negotovosti, neobičajnosti in težav, ki kličejo po preseganju pa to še ne pomeni, da se bo odvila »učinkovita problematizacija«. Problematike lahko obstojijo, sebe in nas opozarja Foucault, »in vršijo (...) svoje dejavnosti zelo dolgo preden nastopi učinkovita problematizacija s strani misli«(ibid, 388).
3. Ko misel posreduje, je »neposreden rezultat oz. izraz teh težav – pogosto ima večje število oblik, te so včasih celo nasprotujoče si, ko gre za njihove različne vidike – odgovore na te težave« (prav tam). Foucault tu zapiše tudi, da problematizacija »odgovori na te težave, a tega ne izpelje tako, da bi izrazila ali manifestirala težave. V povezavi z njimi *razvije pogoje, v katerih je mogoče podati možne odgovore; opredeli elemente, ki bodo konstituirali to, kar konkretne rešitve poskušajo ponuditi kot odgovor na težave*«(ibid., str. 389. kurz. avtorja). Zdi se, da smo danes v položaju, ko je na delu postopnost prehodov in »preobrazba skupine preprek in težav v probleme, na katere bodo konkretne rešitve poskušale podati odgovore« (ibid.), ki naj bi strukturirali mogoče oblike prihodnjega sobivanja. V tem procesu bo vsaka nova rešitev, ki bo izšla iz vprične problematizacije dodana drugim in bo zgolj modificirala številne postulate oz. načela na katerih posameznik utemeljuje odgovore, ki jih oblikuje. »Delo filozofske in zgodovinske refleksije se tako vrača v polje delovanja misli zgolj ob predpostavki, da problematizacijo jasno dojamemo ne kot urejanje prezentacij ampak kot delo misli.« (ibid., 390).

To delo misli je začetni korak socialne inovacije. V njej se nakazujejo izhodi iz problematičnega obstoječega ne le kot ideja, ampak zaradi pretečenega procesa oblikovanja problematike, kot potencialna sila oblikovanja mehanizmov vzpostavljanja drugačnega, bolj pravičnega, trajnostno občutljivega in tistega kar širi prostore reflektirane svobode.

Literatura in viri

- Bachelard, G. (1966). *Le rationalisme applique*. Paris: PUF.
- Bregman, R. (2018). *Utopia for Realists and how we can get there*. London: Bloomsbury Paperbacks.
- Brynjolfsson, E., McAfee, A. (2014). *The Second Machine Age*. New York, London: W.W. Norton & Company.
- Castel, R., Martin, C. (2012). *Changements et pensées du changement. Échange avec Robert Castel*. Paris: La Découverte.
- ZSI (2018). <https://www.zsi.at/en>
- Devillers, L. (2017). *Des robots et des hommes*: Paris: Plon.
- Douglas, M. (2018). *Kako mislijo institucije*. Ljubljana: PEF (temeljne razprave).
- UNEP (2018). *The Emissions Gap Report 2018*. United Nations Environment Programme, NairobiE.
- EUC (2009). <https://www.euractiv.com/section/innovation-industry/news/european-year-of-creativity-and-innovation-launched/>
- EU 2020(2018). http://ec.europa.eu/education/policy/strategic-framework_en
- Foucault, M. (1984). Polemics, Politics, and Problemizations, v: *The Foucault Reader* (ur. Rabinow). New York: Pantheon Books.
- Foucault, M. (2014). *Une histoire de la manière dont le choses font problème*. Entretien de Michel Foucault avec André Bertin (7 mai 1981). *Cultures & Conflicts* no. 94/95/96: 99-109.
- Frey, B. C; Osborne, M.A. (2013). *The Future of Employment: How susceptible are the jobs to computerisation*. https://www.oxfordmartin.ox.ac.uk/downloads/academic/The_Future_of_Employment.pdf
- Ford, M. (2009). *The Lights in the Tunnel*. USA: Acculant Publishing.
- Ford, M. (2015). *Rise of the Robots: Technology and the Threat of a Jobless Future*. New York: Basic Books.
- Freeland, C. (2013). *Plutocrats: The Rise of the New Global Super-Rich and the Fall of Everyone Else*. New York: Penguin Books.
- Gaber, S., Kos, Ž., Tašner, V. (2016) *Premene v družbi, spremembe v šoli*. V: Štremfel, U. (ur.)(2016): Šolsko polje. Pravičnost, neoliberalizem in izobraževanje. Let. XXVII, št. 5-6.
- Les gilets jaunes (2018). <http://bruegel.org/2018/12/les-gilets-jaunes/>

- Hubert, A (2010). *Empowering People, Driving Change: Social Innovation in the European Union*. Brussels: BEPA – Bureau of European Policy Advisers.
- Izobrazba (2014) https://www.google.si/?gws_rd=ssl
- Klein, N. (2015). *To vse spremeni – kapitalizem proti podnebjju*. Ljubljana: MK.
- Lessnich, S. (2015). *Ponovno izumljanje socialnega*. Ljubljana: Krtina.
- Markoff, J. (2012) *Skilled Work, Without the Worker* <https://www.nytimes.com/2012/08/19/business/new-wave-of-adept-robots-is-changing-global-industry.html>
- Marley, B. (2018). <https://genius.com/Bob-marley-and-the-wailers-chances-are-lyrics>
- McPherson, C.B. (1962). *The political theory of possessive individualism: Hobbes to Locke*. Oxford: Clarendon Press.
- Medows, D. et al (1972): *The limits to growth*. A report for the Club of Rome's project on the predicament of mankind. Washington: Potomac Associates Books.
- Milanović, B. (2005). *The Three Concepts of Inequality Defined, from Worlds Apart: Measuring International and Global Inequality*. Princeton: PUP.
- Milanović, B. (2016). *Global Inequality. A New Approach for the Age of Globalization*. Cambridge, Massachusetts, London: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Mill, J.S. (1831). *The spirit of the age, v: The Collected Works of John Stuart Mill, Volume XXII – Newspaper Writings December 1822- July 1831*. Uredila Ann P. Robson in John M. Robson. Toronto: University of Toronto Press, London: Routledge and Kegan Paul, 1986.
- Mills, W. (2018). *Sociološka imaginacija*. Ljubljana: Založba FDV.
- Oxfam (2018). *Reward work not wealth*. Oxford: www.oxfam.org
- Paro (2018) <https://www.youtube.com/watch?v=PNw4oicWmWU>
- Paro (2018a) <https://www.youtube.com/watch?v=TyEY8BUuPsc>
- Phills, J. A. J., K. Deiglmeier and D. T. Miller (2008). »Rediscovering Social Innovation«, *Social Innovation Review*, Stanford: Stanford Graduate School of Business, Fall.
- Projekt Pogum: <https://www.zrss.si/objava/projekt-pogum> (julij 2017)
- Rifkin, J. (2007). *Konec dela*, Ljubljana: KRT.
- Rifkin, J. (2014). *The Zero Marginal Cost Society: The Internet of Things, the Collaborative Commons, and the Eclipse of Capitalism*. New York: Palgrave Macmillan.
- Slovenski prevod: Družba ničelnih mejnih stroškov (2015): Ljubljana: Modrijan.
- Stiglitz, J. (2012). *The Price of Inequality: How Today's Divided Society Endangers Our Future*. New York, London: W.W. Northon & Company.

ZSI-C (2018). *Zentrum für Soziale Innovation*. <https://www.zsi.at/en/competence/29>

Wallerstein et al (2013). *Does Capitalism have a Future?* Oxford: OUP in slovenski

prevod: *Ali ima kapitalizem prihodnost?*, Ljubljana:cf.

WB (2018). *Life expectancy at birth, total years*. Gl.: <https://data.worldbank.org/>

indicator/SP.DYN.LE00.IN

Stvarno in imensko kazalo

A

abortus 111-116
 Ahtisaari, M. 259-262
 akcija Sever 135, 137
 Åland 231-233
 - demilitarizirani 232-233
 avtonomija 11, 66, 87, 106, 141, 145, 161,
 180, 187, 218, 232, 242

B

Bachelard, G. 338
 begunci 120, 213, 246, 266
 Bobrikov, N. I. 235
 Bregman, R. 334-335
 brezdomke 84-87, 105-110, 247
 brezplačno 35-37, 99, 102, 107, 198, 204,
 212, 215, 217, 219-220, 249, 269, 323
 - izobraževanje 16-18, 220-221
 brezposelnost 164, 246-247, 281, 284,
 304, 341

C

Castel, R. 339
 center 23, 52-53, 56-61, 64, 89-90, 92,
 94-95, 103, 118, 120-121, 134, 136,
 155, 171, 190, 263, 267, 269, 272,
 274, 301-302, 308, 310-311, 331, 346
 - dnevni 107-108, 268
 - dobrobiti 267-268, 272-274
 - krizni 212
 - mladinski 268, 270-271, 273-274
 - varstveno-delovni 59-61, 91, 95
 cerkev 15, 246-247, 251
 - luteranska 244, 247
 civilna zaščita 41, 149-157

Č

človek 15-16, 18, 28-29, 32-34, 48-49, 51,
 55, 57, 60, 62-64, 75-76, 78, 80-87,
 89-91, 93-95, 99-100, 105-110, 109,
 113-114, 119-126, 128, 130, 143,
 149, 151-152, 159, 161-162, 164-
 165, 167, 175-177, 180, 184, 189,

191, 195, 199, 201, 204, 209-211,
 213-215, 217, 226-227, 231, 238-239,
 244, 246-249, 251, 255-258, 260-261,
 270-271, 273-274, 276-277, 283-284,
 290-292, 298, 305, 308, 313, 317,
 322, 327-328, 338, 340-345, 347

D

dejavnost 35-36, 43-47, 49, 55-59, 61-62,
 66-69, 85-87, 108, 134, 138-140, 143,
 145, 152, 154, 156-157, 169, 196,
 235, 238-240, 242-243, 245, 249,
 255-256, 264-265, 270, 273-264, 276,
 307, 310-311, 313-316, 318, 326,
 328-330, 344, 346, 348
 delo 25-26, 35, 51, 56, 59-60, 62, 64,
 85-86, 87-92, 94-95, 99, 102, 108-
 109, 120, 125, 134, 136, 139, 146,
 148, 152, 155-157, 169, 176-177,
 181, 187, 206, 212-213, 215, 217,
 222, 227-228, 239-240, 243, 261,
 263, 268, 272-271, 276, 280, 283,
 290-292, 301, 310-311, 326-327, 330,
 342, 348
 - humano 167
 demokracija 11, 39, 42-43, 47, 112, 118-
 119, 124-126, 159-164, 176, 181-184,
 187, 218, 228, 264, 281, 288, 290-
 291, 293, 295, 325, 331, 336-338,
 341-342
 Devillers, L. 342
 dobiček 17, 63-65, 76-77, 81, 238, 243,
 311, 336, 341
 dodatek 222-223, 307-308
 - izobraževalni 308-310
 - otroški 15, 281, 308-310
 dosežek 16, 57, 116, 119-120, 140, 183,
 200, 208, 210, 219, 240, 260, 288,
 299, 304, 312, 314, 319, 323, 338
 Douglas, M. 339
 društvo 32-34, 51, 59, 66, 81-82, 84-85,
 87-89, 105-110, 125, 154, 231-233
 družba 17-18, 23, 38-39, 42-43, 49, 52,

- 55, 57, 60, 63, 71, 76-77, 79, 89, 91, 97-98, 100, 102, 105, 109, 111, 123, 127, 141-143, 149, 160, 162, 180, 204, 215, 217, 229, 239, 243-244, 253, 261, 266, 283-284, 288, 294, 305, 325, 335, 336-337, 339, 342, 345, 347
- civilna 17, 49, 51, 57, 66, 83, 98, 123-124, 126, 160-164, 170, 190, 229, 304-306, 311, 338
 - multikulturna 66-68
- družina 18, 26, 48, 52, 59, 66, 68-69, 88-92, 108, 110, 113, 148, 177, 194, 200, 204, 211, 222, 244, 247, 253-254, 258, 269-273, 281-282, 309-310, 312-314, 327
- družinska cona 318-323
- državljanke 17, 41, 60, 69, 100, 132, 142, 151, 153, 155, 161, 167, 170, 175, 178, 196, 210, 215, 218, 229-230, 239-240, 242, 253, 283, 291, 300-303, 305, 307, 325, 339
- E**
- edukacija 16-18, 24, 30, 33, 37, 43-47, 50-51, 53, 57-58, 61, 63, 65, 67, 98-100, 103, 107, 112, 145-148, 150, 154-156, 158, 165, 168-172, 177, 182, 187, 198, 200, 205, 213-214, 217-221, 224-228, 236, 265, 267, 269, 287-299, 306, 313, 316-317, 319-320, 325, 331, 343
- iz umetnosti 225-226
 - za inovacije 325-332
- enakopravnost 16-18, 80, 91, 119-120, 165, 182, 185, 261, 276
- v izobraževanju 218-219, 224
- enakost 60, 63, 65, 67, 81, 98, 114, 119, 221, 313, 331
- ekovrt 32-34
- etika 50, 68, 119, 204, 247
- EU 40, 50, 55, 57, 87, 110, 120, 141, 176, 187, 196, 202-203, 205, 230, 296-297, 300, 335, 343, 346
- F**
- Figel, J. 335
- financiranje 43, 47, 119, 147, 152, 156, 187, 192, 195-196, 212, 300-305, 307, 310, 321
- Finska 11-12, 15-18, 67, 160-162, 175-177, 179-180, 182-187, 189-191, 193-196, 198-199, 201-206, 208, 211-236, 238, 240-242, 244, 246-247, 251, 255-258, 260-261, 264, 266-267, 269, 271, 274, 276-282
- finsko pripovedovanje 227-228
- Ford, M. 338
- fotovoltaika 300-301, 303
- Foucault, M. 336, 338, 346-348
- Frey, B. C. 338
- G**
- Gaber, G. 11
- Gaber, S. 63, 159-161
- Gandhi, M. K. 237
- gibanje 80-82, 103, 114, 118-119, 124-125, 132-133, 168, 176, 183-184, 229, 236, 247, 259, 261, 264, 277, 344, 346
- Norden 229
- gimnazija 145-146, 148, 168-170, 172
- gospodarjenje 25-27, 30, 75-78
- gospodarstvo 11, 41, 64, 76, 98, 136, 138-143, 177, 184-185, 191
- H**
- hegemonija 334, 338
- Helsinki 191, 192, 208, 216, 235, 241-242, 245, 253, 276-277
- Hrvaška 12, 122, 129, 133-134, 136, 287, 290-293, 300-302
- Hubert, A. 346
- I**
- igre na srečo 238-240
- iniciativa 40, 57, 65, 71, 74, 83-84, 107, 119, 124, 160-163, 301
- inkluzija 64, 161, 164, 294, 304, 311
- institucija 42, 65-66, 68, 84, 89-90, 92, 95, 99, 119, 121, 139, 143-144, 159-160, 167, 179, 188, 197, 225, 241, 264-265, 273, 281, 284, 294-295, 298, 314, 339, 346

iskanja 11, 326, 330, 337, 341
 Islandija 12, 67, 325, 327-328, 330-331
 izobraževalni forum 294-296

J

Janša, J. 123-125, 159
 javno 18, 24, 35-36, 38, 41, 44, 47-49, 53-54, 57, 65, 72-74, 85, 90, 94, 98, 101, 109, 114-116, 118-119, 125-126, 131, 135, 144, 152, 154, 156, 160-164, 170, 182, 186-187, 201, 202, 208, 215, 219, 238-239, 242, 245, 247, 249, 251, 264, 268-270, 288-293, 296, 298, 301, 304-305, 310-312, 318, 340,
 javnost 41, 51, 57-58, 74, 82, 84-87, 90, 98, 101-103, 106-107, 109, 114, 116, 118, 120-121, 124, 138, 141, 144, 148, 152, 160, 168-170, 236, 238, 264, 291-292, 316
 Jugoslavija 11, 18, 39, 41, 43-44, 72, 111-112, 118-119, 122-125, 127-132, 134, 141, 149, 151, 159, 294

K

Kagal 235
 kakovost 12, 36, 38, 57, 59, 61-62, 71, 86, 90, 100, 141, 146, 172, 192, 196, 205, 214, 217, 219-221, 224, 249, 295, 296-297, 300, 304, 310, 313, 337, 344
 kapital 17, 65, 68-69, 76-78, 81, 103, 141, 180, 189, 196, 204, 305, 341
 Kekkonen, U. 230, 252
 Kela 281, 284
 knjižnica 32, 98-99, 187, 228, 268-274
 - finska 214-216
 - reči 35-38
 kontracepcija 112-114
 korupcija 17, 186-187
 Kos, Ž. 63
 Kralji ulice 84-85, 87, 106-110
 Krapše, T. 12
 krimska vojna 231
 Križevci 301-303
 kultura 15, 23, 25, 27, 29, 32, 34, 36-37, 44-46, 57, 59, 61, 64, 68, 76, 86, 90-

91, 118, 120, 142, 152, 169-170, 172, 186, 188-190, 199, 204, 211, 216, 218-219, 226-119, 232, 235, 244, 251, 267, 276, 283, 291, 294-295, 311, 322-323, 329, 335, 343
 kurikulum 12, 219, 225, 287-291, 293, 306, 312-314, 325, 328, 330-331
 kvote 185

L

liberalizacija 48, 112-113, 170
 Linux 248-249
 lokalno 26, 35-37, 46, 52, 55, 60, 62, 64-69, 73, 77, 82-83, 86, 90, 93, 98-99, 103, 115, 149-150, 152, 154-157, 159-160, 162-163, 187, 194, 199, 212, 215, 219, 235, 249, 258, 264, 266, 270-271, 273, 275, 299-301, 304, 306, 308, 310, 312-315, 319, 321, 323

M

Makedonija 12, 307, 309
 Manchester 318-322, 324
 mati 91-92, 94-95, 112, 271-272, 281-282
 Mattila 263-266
 medgeneracijsko 32, 34, 64, 66, 97-98, 100, 103
 mediacija 204-207, 260-261
 mednarodna matura 145-148
 mednarodni sporazum 231
 milica 41, 131, 134-136
 Mill, J.-S. 13, 336, 339-341, 343
 Mills, W. 345
 Mirovni inštitut 118-121
 miting 131-137
 mladi 27, 48, 52, 64, 66, 71-72, 97-103, 118, 121, 123-125, 128, 138-144, 168-170, 206, 213-214, 217, 235-236, 244-245, 261, 268-275, 292-193, 304-306, 313, 325, 327, 331-332, 335
 Mladi Finci 235
 mladi raziskovalci 138-144
 Mojšker, N. 11-12, 159-161, 263

N

NATO 40, 294

neenakosti 63, 65, 67, 119, 164, 239, 247,
305, 307, 335, 344
nenasilno 88-89
- nenasilni odpor 235-237
nesreča 18, 212, 316
- jedrska 153
- naravna 149-157
- prometna 153, 208-210
nordijska hoja 215, 255-256

O

oblast 46-47, 83, 113, 123, 125-126,
131-132, 136-137, 142, 144-146, 183,
187, 229, 291, 295, 300-301, 310, 342
obnovljivi viri 24, 26, 300-302
obramba 39-42, 130, 136, 150-151, 157,
184, 211, 229-230, 232-233, 235-236,
256
obrok 134, 198-200
ocenjevanje 148, 179-180, 219, 265, 288,
298-299, 305
odbor 15, 33, 45-47, 124-125, 162,
179-181, 185, 193, 198, 205, 208,
210-211, 239, 242, 247, 297, 305
okolje 26-27, 32, 36-37, 42, 48, 52, 55, 57,
60-61, 64-68, 77, 81-83, 86, 93, 95,
99, 121, 129, 149-150, 152-153, 161,
165, 189, 199, 204, 209, 251-252,
270, 283, 298, 300-301, 313, 317,
322, 326
opolnomočenje 121, 258, 304
osamosvojitve 39, 48, 87, 133, 140, 144
Osborne, M. A. 338
oseba 33, 52, 55-59, 61, 66, 75, 89, 92,
97, 110, 120-121, 132-136, 138, 140,
143-144, 150, 154, 166, 205-206,
212, 228, 245, 292, 295, 298, 307,
309, 312-313, 316, 319, 341

P

parlament 17, 42, 66, 100, 121, 126, 162,
175-177, 179-180, 182-184, 187-188,
190, 201-202, 205, 208-210, 217,
219, 230-231, 251, 255, 265, 287, 292
participacija 74, 100, 160-162, 164, 215-
216, 266, 276, 283-284, 325
peticija 238

pismenost 64, 97-98, 102, 329
plavanje 253-254
plebiscit 42, 127, 129-130
podjetnost 63-66, 301, 325, 328, 330-332
POGUM 12, 64
politika 40-41, 43, 71, 93, 113-115,
118-122, 124, 128, 132, 143-144,
151-152, 161-164, 170-171, 177, 179,
183, 191-192, 201, 208, 210, 213,
218, 224, 229-230, 236, 245, 258,
261, 296, 306, 311, 332, 339, 346-347
- alkoholna 201, 203
- edukacijska 147, 184, 294, 298,
313
- profesionalna 162-164
poklic 17, 44, 46, 53, 64, 76, 153-155,
157, 169, 198, 212, 220, 225, 237
posebne potrebe 55, 57, 61-62, 109, 217,
288, 305-306, 312-313, 316
pravica 16-18, 43, 46, 60, 80, 87, 90, 100,
111, 113-117, 119-121, 123-125,
175-176, 178, 182, 184, 188, 190,
204-205, 217, 219, 241, 281, 308-
309, 311, 314, 338
pravičnost 64, 80-83, 109, 123, 161, 221,
236, 261, 345-348
prehajanje 63, 69, 133, 229, 252, 335-336,
338-340, 343, 347
priseljenci 16, 67-68, 215, 264, 266
Prometej 244-245
prostovoljstvo 17, 34, 37, 45-46, 51, 57,
65-66, 84-85, 89, 94, 98-102, 106,
109, 157, 204-206, 225, 236, 244-
245, 248, 251, 264, 274, 277, 284,
314-315

R

reforma 17, 122, 125, 142, 202, 217, 278-
279, 285-294, 294, 296, 305-309
- šolska 168, 170, 172, 218, 295
revščina 15, 18, 80-81, 83-84, 110, 191,
240, 266, 280, 295, 302, 305, 307,
316, 320, 335
Romi 294, 303

S

Samiji 188-190

samomor 167, 211-213
 samooskrba 23-24, 26, 28-30, 32-34,
 64, 339
 samostojnost 15, 42-44, 100, 127-128,
 203, 223, 259, 261
 savna 16, 251-254
 seja 45, 171
 - javna 125-126, 338
 shema 58, 93, 196, 302, 304
 - pokojninska 195, 197
 Simbioza 64-65, 97-103
 sindikat 17, 43-47, 171, 218, 288
 skrb 16, 25, 33, 51, 65, 91, 112, 119, 183,
 194, 200, 203, 208, 218, 238, 252,
 266, 280, 293, 339
 - zase 64, 66, 91, 334, 336, 345
 - za druge 64, 66, 334, 345
 skupinsko financiranje 298-300
 skupna odgovornost 199, 246-247, 310,
 319
 skupna šola 217
 skupnost 16, 25, 29, 32-35, 40, 44, 52-53,
 63-67, 69, 73, 80, 91-95, 108, 120,
 128, 138, 143, 162-163, 166, 171,
 188, 199, 211, 215-216, 238-239,
 247-248, 253, 264-265, 267-268, 272,
 274-276, 287-288, 298-299, 304, 306,
 308, 310-312, 314, 318, 320, 322,
 343, 345
 - lokalna 36-38, 55, 64-67, 69, 90,
 103, 115, 149-150, 152, 154, 156-
 157, 159, 162-163, 215, 299, 310,
 312, 317
 slum 191
 sociala 48, 51, 94, 130, 223, 240, 263,
 280-281, 307, 336
 socialna pomoč 89, 320
 sodelovanje 32, 34, 47, 64-66, 73-74,
 81, 86, 88, 90, 93-95, 97-103, 106,
 108-110, 118-119, 121-122, 124,
 151, 153, 155-157, 160, 162, 164,
 180, 183, 199, 208, 211-212, 215,
 229-230, 235-236, 242, 245, 257,
 260-261, 263-265, 268, 270, 272-275,
 282, 287, 295-296, 299, 302-304,
 309-314, 319-320, 322, 323, 341, 344
 - nordijsko 229, 230

Srbija 12, 129, 292-296
 stanovanja 17, 32, 35, 50, 52-53, 71-74,
 87, 93, 105, 107-108, 191-194, 215,
 222-223, 251, 268, 277
 - študentska 193-194
 stari 97
 starši 57, 66, 68-69, 71, 92, 199, 217-218,
 223, 307, 311-313, 320-321
 strokovni svet 171

Š

šale 257-258
 Školč, J. 124, 126
 šolanje 50, 53, 189, 219-220, 225, 247,
 307, 323
 - prostovoljno 225
 šole 18, 43, 46, 63-69, 95, 99, 103, 134,
 145-148, 155, 158, 168-169, 193-194,
 198, 200, 209, 217-220, 225-226,
 244, 256, 265, 269, 272, 287-288,
 292, 306-307, 310-313, 317, 319-321,
 323-324, 326-327, 329
 šolstvo 12, 16, 43-44, 47, 64, 146-147,
 160, 168, 170-172, 185, 218, 225,
 295, 324
 študentke 17, 57, 71-72, 85, 105-106,
 109, 121, 125, 139, 143, 160, 162,
 193-194, 220-224, 235, 241-243, 245,
 262, 278, 304
 študentska hiša 241-243
 študentska podpora 221-224

T

Taipale, I. 11-12, 19, 64, 160, 164, 224
 Tampere 262-263, 265, 267-269, 271,
 273-274
 Tašner, V. 63
 Tolstoj, L. N. 235-236
 trgovina 23, 80-83, 97, 201-202, 257, 268,
 270-271, 273, 315
 tveganje 67, 164, 196-197, 288, 296, 304,
 310, 319

U

učenke 46, 64, 66, 68-69, 198-200, 204,
 217-220, 226, 244, 288, 298, 312,
 314-315, 317, 321, 323, 325-331

učitelji 17, 46, 65-66, 69, 145, 147-148,
160, 162, 217-219, 244-245, 289-290,
294, 296, 298-299, 315, 323, 325,
327-329, 332

unija 208, 229, 241-242, 256

univerza 17-18, 44, 47, 51, 102, 107, 121,
125, 138-140, 143-145, 160, 162,
171, 180, 190, 193-194, 216-217,
220, 241-243, 245, 265, 290, 295-
297, 314, 323, 326, 331, 340

Unix 248

upor 237

- finski 235-236

urbana kultura 276

ustvarjalnost 55-56, 59, 218, 225-226,
276, 325, 328, 330-331, 335

UTD 63, 282, 308-310

V

varnost 12, 15, 30, 39, 41-42, 52, 56, 58,
63, 73, 88-89, 118, 131-133, 137, 142,
208-210, 223, 229-230, 233, 272-273,
283, 309, 338

- nacionalna 149, 151-153, 155

Velika Britanija 12, 33, 67, 182, 231-232,
318, 324

Vigotski L. S. 328, 330

vlade 17, 42, 73, 101, 122, 142-144, 151,
166, 170, 177, 179-181, 184-185,
190, 202, 205, 215, 229-230, 239,
251, 282-283, 288, 290-292, 297,
307-308, 311, 331, 339

- koalicijske 182-183

volilne pravice 17, 175-176, 184

Vovk, A. 23, 26, 29

vrt 24-25, 32-34, 277

Z

zadruga 32, 72-74, 81, 87, 121, 282,
300-303

zagovorništvo 74, 108, 118-120

zapor 90, 125, 134, 165-167

zaposljivost 55, 304

zaupanje 17, 36, 38, 69, 109, 126, 166,
218-219, 260, 276, 306

zdravje 17, 54, 56, 59, 65, 78, 111, 152,
180, 199, 201-202, 205, 217, 226,
238, 240, 282, 284, 313-314, 319,
323, 331

- duševno 212-213, 247, 256-258

združenje 57, 131, 176-177, 204, 255-
258, 268, 272, 282, 323, 338

- RAY 238-240

- študentsko 193, 241, 243

ZRSŠ 12, 170

ZSMS 44, 122-126, 340

V pričujoči monografiji najdemo večje število prezentacij socialnih inovacij. Nabor je pester glede področij, na katerih poskuša odgovoriti na problematiko določenega časa, glede na obdobja, ki jih zaobseže, pa tudi kar zadeva geografska razsežja.

Slovenija je v središču prvega dela naše knjige socialnih inovacij. Tudi zato, ker smo idejo za tematiziranje socialnih inovacij dobili ob prebiranju angleškega prevoda dela z naslovom *100 socialnih inovacij s Finske*, smo v delo vključili prevod večjega števila inovacij, popisanih v tem delu in jim dodali še inovacije, ki jih Finci v svojem delu še niso objavili. S severa smo v monografijo uvrstili predstavitev edukacije za inovacije, ki jo prakticirajo na Islandiji.

Socialno inoviranje pa ni na delu le »daleč na severu«, ampak smo mu priča tudi v državah, ki so ne tako dolgo nazaj predstavljale republike naše skupne države in države skupne širše skupnosti v kateri se nahajamo danes. V delu boste tako našli tudi popise socialnih inovacij iz Velike Britanije, Makedonije, Srbije in iz Hrvaške.

EVROPSKA UNIJA
EVROPSKI
SOCIALNI SKLAD

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA IZOBRAŽEVANJE,
ZNANOST IN ŠPORT

Zavod
Republike
Slovenije
za šolstvo

Krepitev kompetence podjetnosti in spodbujanje
prožnega prehajanja med izobraževanjem
in okoljem v osnovnih šolah

Naložbo sofinancirata Republika Slovenija
in Evropska unija iz Evropskega socialnega sklada.

